S814

భారతి

సాహిత్య మాసపత్రిక

సంపాదకుడు

శివలెంక శంభుప్రసాద్

సెప్టెంబరు 1958

సంపుటము 35 · . సంచిక 9

విడిప్రతి వెల ఒక రూపాయి

విషయానుక్రమణిక

సెప్టెంబరు 1958

కరుణాలహరి

శ్రీ బూర్గుల రామకృష్ణరావు

* గతసంచిక తరవాయి *

హారినీలస్థగితావనీతలమునం దందాలకందమ్మునై
వరబృందావనవాటికన్ వరమశోభా పేటికన్ దృశ్యమౌ
హారనానామణిమండపాగ్ర విబుధోద్యత్ తోరణమాలమ్మునన్
బరమమ్మైన యొయారి మామక వచో మత్తేభ సంచారిణీ.

శిరమున్ దూగెడు కేకిపింఛియుముతోఁ జెల్వై కనద్రత్నసుం
దర కోటీర విచుంబి తాగ్ర లలితోద్యత్కుంతలాక్రాంతమై
స్ఫురదానీల విలోలఫాలదలకస్ఫూర్జల్లలాటేందు సుం
దరమై, శ్రీ శరదిందు బింబరుచి చందం బొప్ప నెమ్మోమునన్.

దళదంభోజపలాశలోచనము సుద్యత్పక్వ బింబాధరా
కలితస్మేర శుచిస్మితాకలిత తద్దంతావళీకాంతి సం
కులితాకాంబర, బిందుపాండురలసద్గండస్థలీలోలకుం
డలముల్ వాత్రిక మంజరీ మధుర కర్ణ శ్రీక సుశ్లోకముల్.

ఉరమై కుంద్రశతమ్మునుం గలిగి యొంతో యొప్పు ముక్తావలీహా
ర రుచిం గుల్కెడు కంఠదేశ మటుపై రమ్యేంద్రనీలావనీ
ధరరోచిన్ జితమ్ము సేయు పరమోదార ప్రభాపూర మ
వ్వరలక్ష్మి శుభమందిరాయిత మహోవక్షఃస్థలాద్రిముల్.

చరణాబ్జమ్ముల నానఖస్ఫురణ మక్రాంతంబు జీరాడుచున్
వరభోగీంద్ర సమానదోర్యుగమునన్ వాసించి వ్రేలాడుచున్
వరవస్త్రాభము దట్టమై మెఱుపుదీవం దాల్చు చందంబు దో
వ్వరహేల్ ఫుల్లవనామలస్రజము శోభల్ నించు సౌందర్యమున్.

మణిమత్కంకణ కాంతిమాంసలము, శుంభత్ఫుల్లపద్మారుణా
రుణ, మక్రాంతనఖాశ్రితోద్ధరణమై రూపించుహస్తద్వయిన్
గణుతింత్ రత్నమయాంగుళీయకవిభా కల్యాంగుళుల్ వేణుపూ
రణమునం జేసి యశేష జీవుల మనోరాగశ్రుతుల్ గాంచుచున్.

ఉదరోద్యద్ద్యుతినిమ్నగాలహరియై యొప్పారు నూగారు ను
న్నదగోపీ నయనానుకర్షణ సునిమ్నంబైన యన్నాభి యిం
ప్పిదమై బంగరు నీరువన్ దొలంకు నాపీతాంబర శ్రీ ప్రభా
మృదులమ్ముల్ మఱి యూరువుల్ గులుకు నామేలైన సౌభాగ్యమున్.

లలిత శ్రీమణినూపుర శ్రుతిజటాలంబైన జంఘాయుగ
మ్మలఘుస్పర్థి ముఖస్థ దంతివరరత్నాగ్రైక జంఘాలమం
జుల జంఘాయుగ దివ్యవైభవమునై శోభిల్లు చిద్బింబమున్
కులిశమ్మంకుశమంబుజమ్ము మఱిశంకున్ జక్రమున్ గేతన
మ్ములు రేఖల్ గులుకంగ కోమలములై ముద్దుల్ పిసాళించు మం
జులముల్ పాదతలంబులున్ వెలుఁగు మేల్ సొంపున్ నిగారింపునున్
దోలుకన్ బ్రహ్మశివాది దేవమకుట స్తోమాగ్రరత్నప్రభా
కలిత శ్రీనఖ చంద్రికావిదళిత క్షోణీజనక్షోభమై

చెలువౌ పాదయుగమ్మునుం గల కృపాశృంగారమాకారమున్
గలలో నిద్దురలోన మేల్కొలుపులో గన్గొందుగా కింటిలో
వెలి రాదారుల దారులం దదియ యో విశ్వేశ! నీమూర్తి క
న్నులలోఁ గట్టిన యట్లు చిత్తమున నెంతో హత్తినట్లయ్యెడిన్.

నవఘన నీలిమద్యుతి కనన్నమనీయ మశేషవేదవై
భవకమనీయ మాసాబంగు పావగతిం బడిపోవు నన్ను నం
భవ మిదియౌను గాదనక మక్కువ కన్నులనేని యబ్బి మా
నవ పరమాణువున్ నను సనాథుని జేయుచుగాక యివ్వడే.

హరి! నీకున్ బ్రణమిల్లి కోరెదనురా హా! అంజలింబట్టి నే
వరమీ యొక్కటిగాఁగ నొక్కటి ప్రభూ! వద్దెందునున్ జన్మ, మీ
శ్వర! పుట్టింతువొ భూమి దున్నకొను నవ్వారింటఁ బుట్టింపు సుం
దర గోవిందపదారవింద మధుమత్తంబైన చిత్తమ్ములో

అమృతస్యంది వచోవిలాసమును నావందించినా వైన! స్వ
ప్నమునం దైనఁ దలంప నీకృప యహంభావాన సిగ్గింతలే,
దమిత మ్మాయపరాధమున్ గనక నన్నాత్మీయుంగా గొన్న నీ
కు మఱేదీ దయసాటి? మిత్రులను, నాకున్ సాటి యేదీ ప్రభూ!

కరుణాలహరి

పాతాళంబున కేగుమా సురపురిన్ పాలింపుమా మేరువున్
బాహూలోద్గతి నెక్కుమా జలధులన్ బాహుద్వయిన్ దాటుమా
చేతన్ శక్తములైన యాశలవి నిశ్శేషమ్ముగా ఏడవో
భూతవ్యాధిజరాజ్వరాహత! సుఖంబున్ గోరితేనిన్ మదిన్,
ప్రీతిం గృష్ణరసాయనమ్ము గొనుమా! వేరే శ్రమ మ్మేటికిన్

పాపమహీధరమ్ములకు వజ్రము, జన్మ రుజాభిభూత సం
తాప సుసిద్ధభేషజము, 'దంభ' తమఃపటలార్క బింబమున్
వ్యాపృత దుఃఖభూరుహ దవాగ్నికలాపము! 'కృష్ణ' నామమా
హా! పరనిర్వృతి ప్రకట సాధకపాటము వోల్చు నున్నతిన్

ఘనవిమతాటవీ శిఖ శిఖావితతిన్ వికలత్వ మొంది నా
మన మిటు మాధురీ పరమ మందిరమందు ముకుంద ముగ్ధ మో
హనవదనేందుబింబమున నంచిత చారు చకోరవృత్తి చే
ననిమిషభావ మొంది యమృతాప్లుతమై విలసిల్లుఁ గావుతన్

అమరతరంగిణీ పులినమందు సుఖాసనముండి కన్నులం
దమరిచి యోగముద్ర, విషయమ్ము లడగ్చి, హరించిలోని సం
తమసము సత్సుఖాత్మక సుధారస నిర్ఝరి నన్నవాంబుదో
త్తమరుచిఁ జిత్కళన్ మునిఁగి ధన్యుఁడ నౌటది యెన్నఁడో కదా!!

వసంతరాజీయము

శ్రీ పోణంగి శ్రీరామ అప్పారావు

'వసంతరాజీయము' రెడ్డిరాజగు 'కుమారగిరి'చే (క్రీ. శ. 1386-1402) రచింపబడిన నాట్యశాస్త్రగ్రంథము. ఈ కుమారగిరిరెడ్డికి 'వసంతరాయలు', 'కర్పూరవసంతరాయలు' అను బిరుదులు కలవు. ఈ బిరుదులను బట్టియే అతని నాట్యశాస్త్రము 'వసంతరాజీయ' మనబడెను.

ఈ వసంతరాజీయము గ్రంథ మంతరించుట ఆంధ్రుల దురదృష్ట మని చెప్పక తప్పదు. ఈ గ్రంథమునుండి ఆయా వ్యాఖ్యాతలు తమ తమ వ్యాఖ్యానములందు ఉదాహరించిన లక్షణ శ్లోకములను పట్టి దీని స్వరూపమును మాత్రము కొంత యూహించుటకు వీలగుచున్నది.

'వసంతరాజీయ' మను పేర శ్రీ నిడుదవోలు వేంకటరావుగారు 'పాఠక్' స్మారక సంచికలో ఒక ఆంగ్లవ్యాసమును ప్రకటించినారు. ఆ వ్యాసమునందు రెడ్డిరాజుల చరిత్ర వివరింపబడినది; అంతమున మాత్రము వసంతరాజీయమునందలి తొమ్మిది శ్లోకములు ఉదాహరింపబడినవి. శ్రీమాన్ కృష్ణమాచార్యులుగారు కూడ తమ 'సంస్కృతవాఙ్మయ చరిత్ర'లో ఈ శ్లోకములనే ఉదాహరించియున్నారు.

ఇప్పుడు నే నింకను కొన్ని శ్లోకములను సేకరించినాను. వానిని సహృదయుల పరిశీలనార్థము నివేదించుటకే ఈ నా ప్రయత్నము.

వసంతరాజీయ శ్లోకములను తమ తమ వ్యాఖ్యానములం దుదహరించిన వారిలో కాటయవేమడు ముఖ్యుడు. కాటయవేమడు కుమారగిరియొక్క బావమరది. ఇతడు కాళిదాస ప్రణీతము లగు మూడు నాటకములకును 'కుమారగిరి రాజీయము' అను పేర వ్యాఖ్యలు రచించెను. వసంతరాజీయశ్లోకములను పేర్కొనిన రెండవ వ్యాఖ్యాత తిమ్మయయను పేరుగలవాడగు నాదెండ్ల గోపమంత్రి. ఇతడు కృష్ణమిశ్రుని ప్రబోధచంద్రోదయమునకు 'చంద్రిక' అను వ్యాఖ్యను రచించెను. వ్యాఖ్యాతృచక్రవర్తి యగు మల్లినాథసూరి శకుంతలవ్యాఖ్యలలో, వాని కుమారుడగు కుమారస్వామి ప్రతాపరుద్రీయ వ్యాఖ్యలోను వసంతరాజీయమునుండి చాల శ్లోకములను పేర్కొనియున్నారు. నేను చూచినవి ఇవి మాత్రమే. ఇంకను ఎందరు వ్యాఖ్యాతలు వసంతరాజీయ శ్లోకములను పేర్కొనిరో తెలియదు. పరిశోధకు లింకను పరిశీలింపవలసియున్నది

నేను పరిశీలించిన పై వ్యాఖ్య లన్నియును ముద్రితములే. వాని వివరముల నీ క్రింద నొసంగుచున్నాను.

1 కాటయవేముని అభిజ్ఞాన శాకుంతల వ్యాఖ్య—దీని శ్రీ కె. శంకరరామశాస్త్రిగారు ప్రకటించినారు. (అభిజ్ఞాన శాకుంతలము—బాలమనోరమా ప్రెస్, మద్రాసు, 1947)

2 కాటయవేముని మాలవికాగ్నిమిత్రవ్యాఖ్య—దీని శ్రీ ఎమ్. ఆర్. కాలెగారు ప్రకటించినారు. (మాలవికాగ్నిమిత్రము—గోపాల్ నారాయణ్ అండు కో, బొంబాయి, 1933).

3. కాటయవేముని విక్రమోర్వశీయవ్యాఖ్య—దీని శ్రీ చారుదేవశాస్త్రిగారు ప్రకటించినారు. (లాహోరు, 1929)

[పై వ్యాఖ్యలను మరికొందరుకూడ ప్రకటించినారట అవి నాకు లభ్యము కాలేదు]

4 గోపమంత్రి ప్రబోధచంద్రోదయవ్యాఖ్య—దీని శ్రీ వాసుదేవశర్మగారు పరిష్కరించినారు. (ప్రబోధచంద్రోదయము—నిర్ణయసాగర ముద్రణాలయము, బొంబాయి, 1938)

5. మల్లినాథసూరి శకుంతల వ్యాఖ్య—(శకుంతలము — నిర్ణయసాగర ముద్రణాలయము, 1917).

6. కుమారస్వామి ప్రతాపరుద్రీయ వ్యాఖ్య—దీని శ్రీ కె. పి. త్రివేది ప్రకటించెను. (ప్రతాపరుద్రీయము—బొంబాయి, 1909).

వసంతరాజీయము

పై వ్యాఖ్యాభాగముల వలనను తెలియవచ్చు నటుల గమనార్హము.

కాటయవేముని శాకుంతలవ్యాఖ్యయొక్క వ్రాతప్రతి యొకటి (నం. 1866) కాకినాడ ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తులో కలదు. దీని నాధారముగ పరిశీలించినాను. శ్రీ శంకరనారాయణశాస్త్రిగారు శాకుంతల వ్యాఖ్యాన ప్రారంభమునందలి 19 శ్లోకములను వీనిని ప్రకటింపలేదు. శ్రీ చిలుకూరి నారాయణశాస్త్రిగారు మాత్రము వీనిని 'రెడ్డి సంచిక'లో ప్రకటించియున్నారు (పుటలు-854-856).

కుమారగిరిరెడ్డి విలాసపురుషుఁడనియు, అతని బావమఱఁదియును, మంత్రియును అగు కాటయవేముఁడే రాజ్యభారమును వహించి పరిపాలనమును సాగించెనని చరిత్ర తెలుపుచున్నది. శాకుంతల వ్యాఖ్యాన ప్రారంభశ్లోకములు ఈ అంశమునే నిరూపించుచున్నవి.

కుమారగిరి రెడ్డియును, కాటయవేముఁడును గొప్ప సంస్కృత పండితులు. కుమారగిరిరెడ్డి నాట్య శాస్త్రవేత్తయై నాట్యశాస్త్రమును రచించగా, కాటయవేము దా నాట్యశాస్త్రము నాధారముగా చేసికొని కాళిదాసు నాటకములు మూడింటికిని వ్యాఖ్యలు రచించియున్నాఁడు. ఈ వ్యాఖ్యలు సుకోమలములు, ప్రమాణములు అని విమర్శకులచే పొగడ్త లందినవి. వసంతరాజీయము లభించియున్నచో అది కూడ ఇట్టి ఖ్యాతిని పొందియుండెడిది. ఇందుమించుగా సమకాలికములైన కాటయవేముని వ్యాఖ్యలు లభించి, ఆ వ్యాఖ్యలకు ఆధారమైన వసంతరాజీయము లభింపకపోవుట ఆశ్చర్యముగా నున్నది.

నేను చరిత్రకారుఁడను కాను, నా వ్యాసమును వ్యాఖ్యాకర్త ఉదాహరించిన శ్లోకములకే పరిమితము చేసికొని, వసంతరాజీయ స్వరూపమును సూచించుటకు మాత్రమే ప్రయత్నించితిని.

కుమారగిరిరెడ్డి వసంతోత్సవ వైభవమును అనవేముని 'ద్రాక్షారామ దానశాసనము' (క్రీ. శ. 1371) ఈ క్రింది విధముగా వర్ణించుచున్నది (శ్రీ మల్లంపల్లివారి 'History of Reddi Kingdoms' చూడవలెను. పుట-478)

వసంతరాయస్య వసంతకాలే
కస్తూరికాలేపనమేఘమాలాః ।
ఉగ్రం హిమాంబు ప్రవర్షధారా
కర్పూరఖండాః కరకా బభూవుః ॥

—(పై శ్లోకమందు 'రాయస్య' అనుచోట 'రాజస్య' అని యుండుట సమంజసముగా నుండును)
"వసంతరాయలకు వసంతశ్రీయందు కస్తూరికా లేపనమే మేఘములు, హిమాంబువులే వర్షధారలు, కర్పూరఖండములే వడగండ్లు అయి యున్నవి."

పై శ్లోకమును శ్రీనాథుఁ డనువదించినట్లు శ్రీ మల్లంపల్లివారు గుర్తించియున్నారు—

సీ॥ ఘనసార కస్తూరికా మేఘపటలముగ
హిమవారి వర్షమ్ము గా జెంగలింప
ఘనము వడగండ్లు వర్షిల్ల వసంతమునకుఁ
గావించె దల్ల కర్పూరఖండ పటలి.

—(భీమఖండము—4 వ ఆ, 124 ప)

ఇట్లు వసంతోత్సవ ప్రియుఁడైన కుమారగిరిరెడ్డి సర్వరాజ్యభారమును కాటయవేమునిపై పెట్టి, తాను విలాసముగా కాలమును గడిపెనఁట—

భోగ్యం నామ సమగ్ర మాత్మనికృతే యస్యాక
మాత్రం యతో
ధారం కాటయవేమ ముద్ధతభుజస్తంభే నియమ్య
స్వయం
విశ్వం నందయతి స్మ నర్తనవిధైః కాంతైర్వ
సంతోత్సవైః
సంగీతాభ్యుదయైః కుమారగిరిభూపాలో
నృపాలోత్తమః

—(శాకుంతల వ్యాఖ్య ప్రారంభ శ్లోకము)

"కుమారగిరి ప్రభువు అదృష్టమే అదృష్టము; ఏలనన తన్మహాసామ్రాజ్యమును, వియ్యుఁడును అగు కాటయవేముని భుజాగ్రమునందు నియోగించి తాను నిత్యమును అభినవములగు నర్తనములతోను, మనోహరములగు వసంతోత్సవములతోను, సంగీతాభ్యుదయములతోను సంతసించుచున్నాఁడు."

కుమారగిరిరెడ్డి ఆస్థానమందు 'లకుమాదేవి' అనెడి నాట్యప్రవీణురా లుండెడిదనియు, ఆమె కుమారగిరి ప్రభువు రచించిన నాట్యశాస్త్రమునందలి రసా స్వరూపము అభినయించి భూపతిని మెప్పించినదనియు కాటయవేముఁడు తెల్పెను—

జయతి మహిమా లోకాతీతః కుమారగిరి ప్రభోః
వసతిలసుధా దేవీ యస్య ప్రియా సదృశీ ప్రియా
వర మతి ఘనం నాట్యశాస్త్రాణాం ఇతో మ వసు
ప్రభా
వితరతి బహూనా కర్ణాక్షి ప్రభూణాం సమ్యాగ్వశః

—(‘రెడ్డి సంచిక’—పుట—356, శ్రీ వేటూరివారి శృంగారశ్రీనాథము — పుట—57 కూడ చూడ దగును)

“ఏ కుమారగిరి ప్రభువుయొక్క కీర్తితో సదృశ లాలిత అలంకారదేవి వధులతో నాట్యశాస్త్రోక్తములగు వేలకొలది నూతనాభినయములను చేయూన్నదు అర్థి బృందమునకు వేలకొలది ధనములను దానము చేయుచున్నదో ఆకుమారగిరి ప్రభుని మహిమ లోకాతీతమై వర్ధిల్లుచున్నది.”

ఈ కుమారగిరిప్రభువు భరతాదుల నాట్యశాస్త్రములను చక్కగా పరిశీలించి వసంతరాజీయమును వ్రాసెననియు, ఆ వసంతరాజీయము ననుసరించి తాను కాళిదాస నాటకత్రయమునకు వ్యాఖ్యలను రచించు చున్నట్లును కాటయ వేముడు చెప్పుకొనెను

మునీనాం భరతాదీనాం భోజాదీనాం చ భూభుజామ్
శాస్త్రాణి సమ్యగాలోచ్య నాట్యవేదార్థ వేదినామ్
ప్రోక్తం వసంతరాజేన కుమారగిరిభూభుజా
నామ్నా వసంతరాజీయం నాట్యశాస్త్రం యదుత్తమమ్॥

తత్రోక్తమార్గేణ దర్శితానేక లక్షణమ్
కవినా మాత్రేయో మంత్రీ కాటభూపతినాకృతః

సోఽయం వేమవిభుః కుమారగిరిణా రాజ్ఞా
నియుక్తః కృతీ
నాట్యానాం త్రితయం కృతం కృతధియా
శ్రీ కాళిదాసేన యత్
తస్యోద్దీర్ఘరసార్ద్రకస్య రసికశ్శాకుంతలాదేస్స్ఫుటమ్
వ్యాఖ్యానం కురుతే కుమారగిరిరాజీయాఖ్య
మన్వైహితమ్

—(చూ. ‘రెడ్డి సంచిక’—పుట 356)

“నాట్య వేదార్థ విదులైన భరతాదిమునులయు, భోజాది భూపతులయు శాస్త్రములను చక్కగా పరిశీలించి ‘వసంతరాజ’ అనబడెడి కుమారగిరిభూపతి ‘వసంత రాజీయ’ మనెడి ఉత్తమ నాట్యశాస్త్రమును రచించెను. అందు చెప్పబడిన సారము ననుసరించియే నాట్యశాస్త్రానుసారముగా, కాటయ వేముడు, ప్రఖ్యాతులైన కాళిదాసుచే రచింపబడిన రసనిధులగు మూడు నాటకములకును ‘కుమారగిరిరాజీయము’ అను పేర వ్యాఖ్యానమును చేయుచున్నాడు”

కాటయ వేముడు మొట్టమొదట శాకుంతల వ్యాఖ్య ను రచించినట్లు తెల్పుచున్నది. అందలి లక్ష్యము తెల్ల లక్షణశ్లోకములను చేర్కొని యుండెను. కాని మాళవికాగ్నిమిత్రమందు “నాంద్యాదిలక్షణంతు శాకుంతల వ్యాఖ్యాన విశాఖితం” (నాంద్యాదుల లక్షణము శాకుంతల వ్యాఖ్యానమందే చెప్పబడినవి) అని వ్రాసినాడు. అందుచేత శాకుంతల వ్యాఖ్య మొదటిదియును, మాళవికాగ్నిమిత్రవ్యాఖ్య రెండవదియును అగుచున్నవి. దీని తరువాత విక్రమోర్వశీయ వ్యాఖ్యను రచించియుండును

కాటయ వేముని వ్యాఖ్యలందు నాట్యశాస్త్రమునకు సంబంధించిన అనేక లక్షణ శ్లోకములు ఉదాహృతములైనవి వానిలో కొన్ని శ్లోకములకు మాత్రమే ‘యథోక్తం వసంత రాజీయే’, ‘తథాచోక్తం వసంత రాజీయే’, ‘తదుక్తం వసంతరాజీయే’, ‘తల్లక్షణంతు వసంతరాజీయే’ అని స్పష్టముగా నున్నది. కావున ఇట్లు చెప్పబడిన శ్లోకములన్నియును వసంతరాజీయము లోని వనుట నిర్వివాదము. ఇంక తక్కిన శ్లోకము లెచ్చటివో చెప్పబడలేదు. ఆశ్లోకములలో కొన్నింటికి ముందు ‘తదుక్తం’ ‘యథోక్తం’, ‘తథాచోక్తం’ ‘తథోక్తం’ అనియు, కొన్నింటికి పిమ్మట ‘ఇత్యభిధానాత్’, ‘ఇత్యుక్తేః’, ‘ఇతి’ అనియు కలదు. ఆ శ్లోకములు కూడ వసంతరాజీయములోనివే యని నేను సకారణముగా ప్రతిపాదించుచున్నాను

నాట్యశాస్త్రేతర విషయములకు లక్షణ శ్లోకములను ఉదాహరించు నప్పుడు కాటయ వేముడు గ్రంథనామమును కాని, తద్గ్రంథకర్తృనామమును కాని తప్పక పేర్కొనినాడు. ఉదా — యథాహో కం ‘త్రిపురదాహ డింభా’ “అరవింద మశోకంచ శోకంచ చూత మల్లికా నీలోత్పలంచ పంచైతే పంచబాణస్య సాయకాః।” (శాకుంతల వ్యాఖ్య – పుట 144). ఎచ్చటను పేరు చెప్పకయే ఉదాహరించిన శ్లోకములు వసంతరాజీయము నుండియే కాక ఇతర గ్రంథములందలివి

అయినచో పై విధముగానే కాటయవేమునకు సూత్ర
ములను చేర్కొని యుండెడివాడు. అట్లు చేర్కొని
యుండనిపోవుటచేత ఆ శ్లోకములు ఇతర గ్రంథము
లోనివి కావచ్చును, అవి యెల్ల వసంత రాజీయము
లోనివే అనియు భావించుచున్నాను "శృంగార
నైకరూర్జితదర్పకా కేవలం..." వ్యాఖ్యానమునందే
అని కాటయవేమునకు స్పష్టముగా చెప్పకొని యుండుట
కా ప్రతిపాదనమునకు బలము చేయుచున్నది

కాటయ వేమారెడ్డి వ్యాఖ్యలందలి నాట్య
శాస్త్ర సంబంధి శ్లోకము లన్నియును వసంతరాజీ
యములోనివని తలంచుట సమంజసము తక్కిన
రెండువ్యాఖ్యల నిచట పెట్టుచున్నాను మొట్టమొదట
వ్రాయబడిన కాళిదాసు వ్యాఖ్యనుండి లక్షణశ్లోకము
లైనను తప్పక వసంతరాజీయము నందలివే అని నేను
నిశ్చయించుచున్నాను. ఈ శ్లోకముల నన్నింటిని
నాట్యశాస్త్రము, దశరూపకము, ప్రతాపరుద్రీయము,
సాహిత్యదర్పణము, నాట్యదర్పణము, భావప్రకాశము
మొదలగు నాట్యశాస్త్ర గ్రంథములందలి శ్లోకములతో
పోలికలకు పరిశీలించితిని; ఇవి భిన్నములుగా
నున్నవి. అందుచే ఇవి వసంతరాజీయములోనివే అని
మరింత నిశ్చయముగా చెప్పగలుగుచున్నాను. కొన్ని
శ్లోకార్థములు మాత్రము (అనగా లక్షణములు మొ)
దశరూపక, ప్రతాపరుద్రీయాది శ్లోకములతో సంగ
తించుచున్నవి; అ కాక నాట్యశాస్త్రగ్రంథములను
పరిశీలించియున్న కుమారగిరి తనకు నచ్చిన లక్షణము
లను అప్పటప్పటి అట్టే పొందుపరచియుండును.
అన లిట్టి పోలికలు ప్రతిగ్రంథమునందును కలవు.
కాటయ పైశ్లోకములు వసంతరాజీయమునందలివే అను
టకు ఇట్టిపోలికలు ప్రతిబంధకములు కానేరవు.

ఇప్పుడింక వసంతరాజీయ శ్లోకములను ఒక
క్రమములో చేర్చుటకు వివిధ కొన్ని శీర్షికల
క్రింద విభజించియున్నాను. అవి ఏ వ్యాఖ్యానము
నందలివో కూడ పరిశీలించియున్నాను. మొత్తము
శ్లోక సంఖ్యను కూడ గణించితిని; కొన్ని శ్లోకములు,
శ్లోకపాదములు ఒకవచనలోనివి కొకలోయనను,
పునరుక్తములు మొత్తము, సంఖ్యను గణించియున్నాను.
'వసంతరాజీయ మందలివి' అని స్పష్టముగా చెప్ప
బడిన శ్లోకములకు శ్లోకపాదములకు గుర్తులు పెట్టితిని.

నాంది

* ప్రథమం పూర్వరంగస్య తతః ప్రస్తావనాపి చ।
ఆరంభే సర్వనాట్యానా మేత త్సామాన్య ముచ్యతే॥

* యన్నాట్యవస్తునః పూర్వం రంగవిఘ్నోపశాంతయే।
కుశీలవాః ప్రకుర్వంతి పూర్వరంగః స ఉచ్యతే॥ 2

* యద్యప్యంగాని భూయాంసి పూర్వరంగస్య నాటకే।
తేషామవశ్యకర్తవ్యా నాందీ నందీశ్వరప్రియా॥ 3

* ఆశీర్నమస్క్రియారూపః శ్లోకః కావ్యార్థసూచకః।
నాందీతి కథ్యతే తస్యాం పదాని నియమాదిహ॥ 4

* మాంగల్యార్థం ద్వాదశ వా శ్లోక ...।
నాందీ పదై ర్ద్వాదశభి రష్టాభి ర్వాప్యలంకృతా॥ 5

—(శాకుంతలవ్యాఖ్య పుట. 2)

కావ్యార్థ సూచనం కైశ్చి న్నాంద్యాం నేహ నియమ్యతే

—(శా వ్యాఖ్య-పుట 2)

[పై అయిదు శ్లోకములకును ముందు 'ఇత్యుక్తం
వసంతరాజీయే' అని కలదు. కావున ఇవి అన్నియును
వసంత రాజీయములోనివే అని స్పష్టపడుచున్నది. పై
వానిలో "యన్నాట్య వస్తునః . . ఉచ్యతే" అను
శ్లోకమును 'అథాహ వసంత రాజీయే' అని చెప్పి మల్లినాథ
సూరి శిశుపాలవధ వ్యాఖ్యలో ఉదాహరించియున్నా
డు (రెండవ సర్గ, 8వ శ్లోక వ్యాఖ్యలో) దీనిని
శ్రీ వేంకటరామరాజు గారు చేర్కొనియున్నారు.
"యద్యప్యంగాని నందీశ్వర ప్రియా" అను శ్లోకమును
'అత ఏవాభిప్రాయో క్తం వసంతరాజీయే' అని
చెప్పి గోపమంత్రి ఉదాహరించియున్నాడు.
(ప్రబోధ చంద్రోదయము - పుట 7) దీనిని కూడ శ్రీ
వేంకటరామరాజుగారు చేర్కొనిరి.

నేపథ్యము

కుశీలవ కుటుంబస్య స్థలీ నేపథ్య ముచ్యతే॥ 6

—(శా. వ్యాఖ్య. పుట. 2)

ఆముఖము

సూత్రధారో నటీం బ్రూతే మారిషం వా విదూషకమ్।
స్వకార్య ప్రస్తుతాక్షేపి చిత్రోక్త్యా యత్తదాముఖమ్॥ 7
త్ర్యంగం దర్శితై ర్వాక్యై రుద్ఘాతం ప్రాహు రాముఖమ్।

—(శా. వ్యాఖ్య - పుట. 4)

ప్రరోచన

విజయోభ్యుదయం ప్రయోగస్య వర్ణ్యతే చరితోపమా॥ 8
కావ్యార్థ సూచనైః సూక్తైః కథాయాశ్చ తిరంజనమ్
రసికానాం సభ్యానాం ప్రశంసా తు ప్రరోచనా॥ 9

—(కా. వ్యాఖ్య పుట. 8)

ఉద్ఘాత్యకము (వీథ్యంగము)

పదానీ ప్రస్తుతార్థస్య యా ప్రశ్నోత్తర మాలికా
ఉద్ఘాత్యకః ఇతి ప్రాహుః ప్రశంస న్యాయకోవిదః

[ఇది కాశికావారి సాహిత్య పరిషత్తులోని వ్రాత ప్రతిలో మాత్రమే ఉన్నది. ఈ శ్లోకమునకు ముందు 'అథా వసంతరాజీయే' అని కూడ కలదు. ఈ మాట కాని, ఈ శ్లోకముకాని ముద్రిత వ్యాఖ్యలలో లేక పోవుట ఇది సంపాదకుని పొరపాటో, లేదా వారికి దొరికిన వ్రాతప్రతిని వ్రాసిన లేఖకుని పొరపాటో తెలియదు. ముద్రిత వ్యాఖ్యలలో ఈ ఉద్ఘాత్యకం నాను వీథ్యంగము క్తం భవతి అని మాత్రమే కలదు.

(కా. వ్యా. పుట 5]

ప్రయోగాతిశయము

ఏషోఽయమిత్యుపక్షేపాత్ సూత్రధార
ప్రయోగతః
భవేత్పాత్ర ప్రవేశో యః ప్రయోగాతిశ,
యో హి సః॥ 11

(కా. వ్యాఖ్య పుట 6)

భాషా విధానము

స్త్రీ విదూషక బాలానాం కన్యానాం
ప్రాకృతం వదః।

(కా. వ్యాఖ్య పుట 8)

ప్రాయేణ ప్రాకృతస్థానే కారకమిదం మతమ్॥12

(కా. వ్యాఖ్య పుట 8)

మ్లేచ్ఛాంత్యజా నీచాదా పైశాచీ వాచి మాగధీ

(కా. వ్యాఖ్య పుట 185)

సంబోధన విధానము

విప్రామాత్య గ్రామణ్యా ప్రార్యార్య ఇత్యమాత్య
కృతా మతాః॥ 18

(కా. వ్యాఖ్య-పుట 3)

[ముద్రితమైన కాశికావారి వ్యాఖ్యలలో ఈ శ్లోకమునకు ముందు 'అథోక్తం' అనిమాత్రమే కలదు. కాని కాశికావారి సాహిత్య పరిషత్తులోని వ్రాత ప్రతిలో 'అథాన్యోక్తం వసంతరాజీయే' అని యున్నది కావున ఇది వసంతరాజీయములోనిదే అనుట స్పష్టము.

స్యాదిహ నైకతి శ్రవతి దృశ్య ఎతైశ్చ దృశ్యతేతి
దానసైః।

(కా. వ్యాఖ్య పుట 44)

భావాశ్చ ప్రియయుక్తే త్వరితం మతేరాత్ర
మతేఽవనాః॥ 14

అర్థోపక్షేపకములు

ద్వేధా వస్తు విభాగః స్యాత్ దృశ్యశ్రావ్యో
మతశ్చ ఇత్యపి।
విరస్తోఽనుచిత స్తత్ర సూచ్యః స్యాత్ ద్వస్తు
విస్తరః॥ 15

దూరాధ్వానం వనం యుద్ధం రాజ్యదేశాది
విప్లవాన్।
సంరోధం భోజనం స్నానం సురతం చాను
లేపనమ్॥ 16

అంబర గ్రహణాదీని ప్రత్యక్షాణి న నిర్దిశేత్।
అర్థోపక్షేపకైః సూచ్యం పంచభిః
ప్రతిపాదయేత్॥ 17

అర్థోపక్షేపకాశ్చైవ విష్కంభకః ప్రవేశకః।
చూళికాంకావతారశ్చ తథాంకముఖమిత్యపి॥ 18

(—కా. వ్యాఖ్య-పుటలు-83 84)

అంకే కేవ. కథాంశానాం భూతానాం
భావినా మపి।
సంక్షేపేణ సముద్దిష్టా విష్కంభకః సూచనా
భవేత్॥ 19

మధ్యోమధ్యస్తు తద్భేదా మధ్యపాత్ర ప్రయోజితః
శుద్ధోభవతి, మిశ్రస్తు నీచపాత్ర ప్రయోజితః॥ 20

ప్రధానాదపరం మధ్యం నాయకాద
యథా స్థితాన్।
నీచం స్యాద్ విమధ్యోక్తి నాటి పరిజనాదికమ్॥ 21

అంక యోర్మధ్యవర్తిత మధ్యపాత్ర ప్రయోజితః।
శుద్ధోభవతి మిశ్రస్తు నీచపాత్ర ప్రయోజితః
విష్కంభ ఏవ నాట్యజ్ఞైః ప్రవేశక ఇతిస్మృతః॥ 22

—(కా. వ్యాఖ్య పుట. 88)

[కొమాండ్ల సాహిత్యపరిషత్తులోని వ్రాతప్రతియందు ప్రవేశకలక్షణమునకు ముందు 'తల్లక్షణంతు వసంతరాజీయే' అని ఉన్నది; కావున ఇది వసంతరాజీయములోనిది అనుట స్పష్టము. అచ్చుప్రతియందు ప్రవేశక లక్షణము "అంకద్వయాంతర్వర్తీ చ నీచపాత్ర ప్రయోజితః। బిందూంతస్థ ఏవ నాట్యజ్ఞైః ప్రవేశక ఇతి స్మృతః" అని ఉన్నట్లు కత్తి అట్లు అచ్చట లేక పోయినను ఉచితముగా నుండుట సమంజసము]

వేషభూషాంతః స్థితైః పాత్రైః మతిశోధ్యసూచనా।
విష్కంభో భాషయా చాంతే వా ప్రయోగేऽపాద్యః ప్రకీర్తితః॥ 23

—(శా. వ్యాఖ్య పుటలు 84,77)

అంకాంతపాత్రైరంకాస్య మొత్తరాంకార్థ సూచనా।

—(శా. వ్యాఖ్య. పుట 110)

[అర్థోపక్షేపకములను వివరించిన పై శ్లోకము లన్నియును ఇంచుమించుగా వరుస శ్లోకములు (continuous verses)-గా నిరూపితములు అన్నింటిలో ప్రవేశకలక్షణము వసంతరాజీయము లోనిదైనప్పుడు తక్కినవి కూడ వసంతరాజీయములోనివే అని తలంచుట అసమంజసము కాదు]

ఆకాశభాషితము

అప్రవిష్టైర్య ఆలాపః స ఏవాకాశభాషితమ్॥ 24
ఏవం ప్రయోగాస్య ఆకాశే లక్ష్యం బద్ధ్వా తు సంతతమ్।
కిం బ్రవీషి ఇతోऽనూద్య పశ్చాత్కార్యం తిరస్కృతమ్॥ 25

(శా. వ్యాఖ్య. పుట 61)

అంకము

అంకో బీజబిందు సముద్భవః।

(శా. వ్యాఖ్య పుటలు 40; 59)

పంచాది దశ పర్యంతమంకాః కార్యానురోధతః॥ 26

(శా. వ్యాఖ్య పుట 8)

. . శేషా అంకే చ నిర్గమః (శేషాః= అంకములు)।

(శా. వ్యాఖ్య. పుట. 86)

పతాకాస్థానకము

* పతాకాస్థానకం ప్రాహుర్భావినోఽర్థస్య సూచనమ్॥ 27
చతుర్భిః కారణైరేవ చతుర్ధా పరికీర్తితమ్।
* పతాకైవార్థసంపత్త్యా విపర్యాసమవిస్తరాత్॥ 28
ఉక్త్యైవ సంవిధానేన తథాన్యద్వినివేశనాత్।

(శా. వ్యాఖ్య పుట 9)

[ముద్రిత ప్రతియందును, వ్రాతప్రతియందును కూడ 'యథోక్తం వసంతరాజీయే' అని కలదు. ముద్రింపబడిన ప్రతిలో 104 వ పుటలో ఈ శ్లోకములు మరల ఉదాహృతములైనవి. కాని అచ్చట 'తథోక్తం' అని మాత్రమే ఉన్నది, ఇది పొరపాటు అయి యుండును. ఇవి రెండును వసంతరాజీయము లోనివే అనుట స్పష్టము]

ఆత్మగతాదులు

అశ్రావ్యం నియతశ్రావ్యం సర్వశ్రావ్య మితి త్రిధా॥ 29
అశ్రావ్యం యత్స్వకర్ణానాం మాత్రస్యైవ స్థితం విదుః।
తదాత్మగత మిత్యుక్త్వా నాట్యజ్ఞోऽత్ర వినిర్దిశేత్॥ 30
* అన్యోన్యస్యైవ విజ్ఞేయా నియత శ్రావ్య ఇష్యతే।
ద్వివిధః స పరిజ్ఞేయో జనాంతికాపవారితమ్॥ 31
స చార్థ సమాగత స్యేతి జనాంతో ద్వివిధో మతః।
పార్శ్వజనాంతిక మిత్యుక్త్వా వాదయః పూర్వస్తథాపరః॥ 32
రక్ష ఏవమిత్యుక్త్వా వ్యాప్యః పశ్చాత్పరాంగతే।
వక్త్య రాకస్థితియాస్థః ప్రాహ్యప్రకాశమభిధీయతే॥ 33
ఏతం ప్రకాశ మిత్యుక్త్వా తయారం తే ప్రయోజయేత్।

—(శా. వ్యాఖ్య-పుటలు-28 26.)

["అన్యోన్యస్యైవ . జనాంతికాపవారితః" అను శ్లోకమునకు ముందు శారదాతనయుని భావప్రకాశములో 'యథోక్తం వసంతరాజీయే' అనియున్నది (పుట 26) కావున ఇది వసంతరాజీయములోనిదనుట స్పష్టము. పై శ్లోకములు ఇంచుమించుగా వరుస శ్లోకములు,

అందుచే ఇది ఉల్లకసంత రాతీయము లోనిదే అని తెలియుట అసమంజసము కాదు]

* పరైరంతఃస్థదార్భాకారకథితో ఒక్కో ఒసదారితః॥ 34
ఉక్త్వా సదార్థేతి పర్యాకేంప్రసాదయేత్ ।
—(సూ. అగ్ని వ్యాఖ్య-పుట-26)

[కామంతిలవ్యాఖ్యయందు లేని అపదారితంతను సాలిగ్రామమిత్రవ్యాఖ్యయందు ఉన్న 'అర్ధ స్త్రీకేన' అను వసంతరాజీయ శ్లోకము ఉదాహరించి, 'అప్రతి' అని చెప్పి పై శ్లోకము కొటాచేయ ఉదాహరించిన కారణం, సందర్భమునుబట్టి ఇదియును వసంతరాజీయములోనిదే అనుట నిర్వివాదము.]

అంగిరసము, అంగరసములు

* ఏకోరసో భవేదంగీ వీరశృంగారయోర్ద్వయోః॥ 35
అంగాన్యత్వేరసాః సర్వేభవేన్నిర్వహణోఽద్భుతః॥
—(ప్ర. రు. వ్యాఖ్య-పుట. 42)

['తథాచోక్తం వసంతరాజీయే' అని ఈ శ్లోకమునకు ముందుకలదు. కావున ఇది వసంతరాజీయము లోనిదే.]

సంచారి భావములు

* ఇష్టార్థవిరహ-వ్యాధి-నిందాప-దాతదూనసైః। 36
దారిద్ర్య తాడ-నాక్షేప-పరవృద్ధ్యవలోకనైః।
* విస్మృత్యపమిత్రుగాణాం నిర్వేదోభిజాయతే॥ 37
అంతర్బాష్పోద్గమధ్యానం నిర్వ్యసనస్వఫలనైః।
* దైన్యగద్గదనైత్రస్య రతి నిరూప వేదనం॥ 38
* కార్యోమనస్సముల్లాసో గురుదేవమహీభుజాం।
ప్రసాదా త్ప్రియసంగాచ్చ ధనే దిష్టార్థ
లాభతః॥ 39
* ముఖ నేత్ర ప్రసన్నత్వ ప్రకాశంతి పులకోద్గమైః।
వాకశ్యాఖ్య నిరంతం రతిరూపాధిజాయతే॥ 40
ఇష్టాలాభా దిష్టనాశా దనిష్టాప్త్యా దైన్యతః।
చిత్త స్యైకాగ్రతా చింతా .
.. . స్మరణం చానుసన్న్యతః॥ 41
* సంతాపోత్సాహ నిర్వాహ యోంద్య మంత్రితః
కర్మణాం।
అక్షోభుత్వ మహార్థం రతిదేయా ధ
లేవయం॥ 42

* అ నేక స్త్వంత మనసో దైన్య మిత్యభిధీయతే।
మనః సంతాపదారిద్ర్య చింతా త్వాన్యాదిభి
ర్భవేత్॥ 43
* అంగానా ముఖ శైథిల్యం దేహసంస్కార వర్జనం।
అంచితం చ శిరస్త్ర త్వాన్మామభావా
ప్రకీర్తితా॥ 44
(సూ. అగ్ని. వ్యాఖ్య పుట-28)

['తేషాం లక్షణముక్తం వసంతరాజీయే' అని చెప్పబడిన తరువాత పై శ్లోకము లభ్యమగును. ఉదాహృతములైనవి ఇవి అన్నియును వసంతరాజీయము లోనివనుట స్పష్టము.]

శృంగారావస్థలు

అభిలాషః స్పృహాతత్ర కాంతేదృష్టే ప్రాలంబ కేళ్ళుతే।
కాంతస్యాక్షేపదర్శనాద కార్య విస్మృతి
కాన్యసైః॥ 45
వాగల స్తంభలజ్జాద్యైరనుభావైః సమాన్వితే।
(కా. వ్యాఖ్య పుటలు-1f, 23)
మనస్సంయోగోఽమరాగేణ సహితం తద్విచింత
నమ్॥ 46
(కా. వ్యాఖ్య పుటలు.35, 36)
మనోరథః సాక్షాత్ సంకల్ప స్తన్మయోగమనోరథః।
మనోరథాన్యసర్వా దంతః సాక్షాత్ కృతిర్
యతే॥ 47
దృష్ట్వాసః సంగసంకల్ప ఇతిస్మృత్యుదీరితః।
-(కా. వ్యాఖ్య-పుట-40)
భవేద్గుణమతి స్తవ్య రూపాదిగుణకీర్తనమ్॥ 48
-(కా. వ్యాఖ్య. పుట 50)
ప్రియావ్యాప్త మతో ఒవ్యగ్రతి విశ్వమోహోగ
వద్దతు
(కా. వ్యాఖ్య పుట-62)
మానవ్యాగ ప్రాయవామి కాత్య కార్యతిరూప భవేత్॥49
—(కా. వ్యాఖ్య పుట-74)

అభిసారిక

* మదేనమదనేనాపి ప్రేరితా శిథిలత్రపా।
యాత్యాకారయతే కాంతం సాభవేదభిసారికా॥50

* కులజాం గణికాం ప్రేష్యాం యథాస్థైర్యవశేస్థితాః।
రాగాతిశయసంపన్నాం వర్ణయేదభిసారికాం ॥ 51

—(విక్ర ఊర్వ. వ్యాఖ్య-పుట. 60)

[ఈ శ్లోకములకుముందు 'అభిసారికా లక్షణ ముక్తం వసంతరాజీయే యథా' అని కలదు. కావున ఇవి వసంత రాజీయములోని వనుట స్పష్టము. మొదటి శ్లోకమును శ్రీ వేంకటరామయ్యగారు పేర్కొనియున్నారు.]

వేశ్యానాయిక

వేశ్యావేశ్యాయికాఖ్యాః హాదివ్యాఖ్యా హాఖ్య స్న మానుకీ।

—(విక్ర. వ్యాఖ్య-పుట-18)

[ఈ శ్లోకపాదమునకు ముందు 'ఉక్తం వసంతరాజీయే' అని కలదు. కావున ఇది వసంతరాజీయములోని దనుట స్పష్టము. ఈ శ్లోకార్థమును సమర్థించు 'తథాచ భారతీయే' అని చెప్పి భరతుని నాట్యశాస్త్రమునందలి శ్లోకములను కొన్నింటిని కాటయవేముడు ఉదాహరించియున్నాడు]

కుపితనాయికల ననునయించు నుపాయములు

* సామ్నా దానేన భేదేన తథోపేక్షా ప్రణతిభిః॥ 52
మానాపనయనం కామోపాయైః షడ్భిరాచరేత్।

—(విక్ర ఊర్వ వ్యాఖ్య పుట 49)

ఈ శ్లోకమునకు ముంగు 'ఉక్తం వసంత రాజీయే' అని కలదు. కావున ఇది వసంతరాజీయము లోని దనుట స్పష్టము]

నృత్తారంభోచితావస్థానము

* అంగన్యాస చతుష్పక్షం సమపాదాలకాకరా॥ 53
ఆరంభే సర్వనృత్తానాం సూచిత్వాయాం మిష్యతే।

—(మాల. అగ్ని. వ్యాఖ్య—పుట 26)

[ఈ శ్లోకమునకు ముందు 'తథాచోక్తం వసంత రాజీయే' అని కలదు. కావున ఇది వసంతరాజీయ మందలిదే అనుట స్పష్టము.]

కపోత హస్తము

కపోతః ప్రాంతసంశ్లేషా దన్యోన్యం సర్వ
కీర్తయా॥ 54

—(శా. వ్యాఖ్య పుట 146)

నైపథ్య భేదములు

(చతుర్విధాహార్యాభినయములు)—

పుస్తం ప్రదర్శితం నాట్యే విమానాద్రి రథాదికమ్।
కుండలాది విధూమాంగరచనా త్వథ శేఖరమ్॥ 55
సంజీవః పశుపక్ష్యాది ప్రాణినాం రూపధారణమ్।

—(శా. వ్యాఖ్య-పుట. 8)

విషవేగములు

* వైవర్ణ్యం వేపథుర్దాహః ఫేనః స్కంధస్య
భంజనం॥ 56
దుఃఖం జాడ్యం మృతిశ్చేతి విషవేగాః క్రమాదథ।

—(మాల. అగ్ని వ్యాఖ్య-పుట. 69)

[ఈ శ్లోకమునకు ముంగు 'విషవేగాస్తు వసంత రాజీయే కథితాః' అని కలదు. కావున ఇది వసంత రాజీయమునందలిదే]

అధర భేదములు

* వివర్తితో వికాసీచ విస్ఫురశ్చ వినూహితః॥ 57
ఆయతో రేచితోన్యః సందష్టశ్చ సముద్గకః।
* కంపితశ్చేతి నాట్యజ్ఞై రధరో దశధామతః॥ 58
అత్ర -
* ప్రసారితో విస్పష్టాక్షో ఽవాదకే దర్శితోన్యతః।

(శా వ్యాఖ్య పుట - 185)

[ఈ శ్లోకములకు ముంగు 'ఉక్తం వసంత రాజీయే' అని కలదు కావున ఇవి వసంత రాజీయ మందలివే]

ధ్రువా భేదములు

* నానార్థే పాత్రభేదానాం తత్స్వభావార సూచనీ।
యాగీతిః సా ధ్రువా కులక్షణం విధాన నిశేషతే॥
* ప్రావేశిక్యాక్షేపికీ చ తథా ప్రాసాదికీ చ॥ 60
నైష్క్రామికీ త్వంతరికా పంచధా లక్షణాద్యతే।
* ప్రవేశే నాందికాదౌ ధ్రువా ప్రావేశికీ మతా॥ 61
ప్రసంగముద్దిశ్య ఽన్యార్థస్య తే హా ఆక్షేపికీ మతా।
* ప్రాసాదికీ పాత్రాణాం వ్యాకులానాం ప్రసా
దనాత్॥ 62
నిష్క్రమణే నాటికాయాం తే ధ్రువా నైష్క్రామికీ
భవేత్।
* విషాదే విస్మృతే క్రోధే ప్రమాదే సంభ్రమే మదే॥ 63

దోషప్రత్యాఖ్యానాద్ దగ్ధచిత్తే యాతి పాంచాలీ
—(ప్రతాప రుద్ర వ్యాఖ్య-పుట-101)

['తథో క్తం భరతశాస్త్రేయో' అని పేర్కొని పై శ్లోకములను శోధయం త్రిభుదాహరించెను కావున, ఇది భరతశాస్త్రమునందలిదే అనుట స్పష్టము కాకుంతల వ్యాఖ్యలో కూడ కాటయ వేమ ఈ శ్లోకముల నుదాహరించెను. (పుట-118) కాని, అచ్చట 'తథోక్తం' అనిమాత్రమే కలదు ఇది పొరపాటు. ఈ రెండింటికి పాఠభేదములు కూడ నున్నవి కాటయవేముని పాఠమునే పరిశుద్ధమైనదానినిగా గ్రహించుట సముచితమగును ఈ శ్లోకములను శ్రీ విదుపవోలు వెంకటరావు గారు పేర్కొనియున్నారు.]

కార్యావస్థలు

ఆరంభయత్నప్రాప్త్యాశానియతాప్తి ఫలాగమాః ॥ 64
ఔత్సుక్యమాత్రమారంభః ఫలలాభాయ భూయసే।
—(శా వ్యాఖ్య పుట-17)

ప్రయత్నస్తు ఫలప్రాప్తౌ ప్రవర్తనముపాయతః॥ 65
—(శా. వ్యాఖ్య-పుట. 48)

ఉపాయాపాయశంకాభ్యాం ప్రాప్త్యాశా కార్య సంభవః। —(శా వ్యాఖ్య పుట. 82)

అర్థపాయభావతః ప్రాప్తిర్నియతాప్తిః సునిశ్చితా ॥ 66
—(శా. వ్యాఖ్య పుట. 168)

అర్థప్రకృతులు

స్వాల్పోద్దిష్టః కార్యహేతోర్బీజం విస్తార్యనేకధా।
—(శా. వ్యాఖ్య. పుట 15)

వస్తునః పరివిచ్ఛేదే బిందు రచ్ఛేద కారణమ్॥ 67
—(శా. వ్యాఖ్య పుటలు-36; 79)

పతాకా సంధ్యవే బీజం బిందునా వ్యాపినీ స్మృతిః।
—(శా వ్యాఖ్య పుట-84)

కథాంతర ప్రసంగేన ప్రకరీ స్యాత్ ప్రదేశభాక్ ॥ 68
—(శా వ్యాఖ్య పుట-141)

కార్యం త్రివర్గ స్తచ్ఛుద్ధమేకానేకానుబంధి చ।
—(శా వ్యాఖ్య పుట-196)

ముఖసంధ్యంగ లక్షణములు

[సంధి, సంధ్యంగ లక్షణముల నెల్ల శాకుంతల వ్యాఖ్యనుండియే గ్రహించితిని. లక్షణముల చివర కుండలీకరణములందు పుటల సంఖ్యల నొసంగియున్నాను]

బీజన్యాస ఉపక్షేపః (పుట 19), తద్బాహుళ్యం పరిక్రియా (పుట 19)॥ 69

తస్యైవాగ్ర్యం పరిన్యాసః(పుట 25), గుణాఖ్యానాద్విలోభనమ్(పుట 25)।

యుక్తిః సంశయార్థస్య నిర్ణయః పరికీర్తితః (పుట 26)॥ 70

అర్థానాం సముత్పత్తిర్యత్ర సుఖార్తిః ప్రాప్తిరిష్యతే (పుట 33)।

యాద్బీజస్యానుసంధానం తత్సమాధాన మిష్యతే పుట 35॥ 71

సుఖదుఃఖ విధానం యద్విధానం పరికీర్తితమ్ (పుట 37)।

పరిభావ ఇతి ప్రాహుః రద్భుతార్థస్య దర్శనమ్ (పుట 37)॥ 72

ఉద్భేదః సపరిక్షేపా యత్ర బీజస్య భేదనమ్ (పుట 38)।

కరణం ప్రకృతారంభః(పుట 30), భేదః ప్రోత్సాహనా భవేత్ (పుట 30)॥ 73

సంధ్యంగక్రమత్యాగము—

యథోచితం ప్రయోగః స్యాదంగానాం వ్యత్యయేనతు (పుట 25)।

ప్రతిముఖ సంధిలక్షణము—

లక్ష్యాలక్ష్య స్తదుద్భేదో యత్ర ప్రతిముఖంతు తత్ (పుట 48)॥ 74

ప్రతిముఖ సంధ్యంగములు-13

విలాసః-పరిసర్పశ్చ-విధూతం శమ-నర్మణీ।
నర్మద్యుతిః-ప్రగమనం-విరోధః-పర్యుపాసనమ్॥ 75
పుష్పం-వజ్రం-ఉపన్యాసో-వర్ణసంహార ఇత్యపి(పుట48)

ప్రతిముఖసంధ్యంగ లక్షణములు

ఇష్టార్థవిషయా ఈహా విలాస ఇతియుచ్యతే
(పుట 50)॥ 76

పరిసర్ప ఇతి ప్రాహుః దృష్టనష్టానుసర్పణమ్ (పుట-62)
విధూతమారతిః (పుట 62) తచ్ఛాంతిః శమ ఇత్యభిధీయతే
(పుట 67)॥ 77

పరిహాసవచో నర్మ యచ్చోద్భూతి ముదీరితమ్ (పుట 51)।
దోషప్రచ్ఛాదనార్థంతు హసో నర్మద్యుతి ర్మతా (పుట 51) 78

ఉత్తరోత్తర వృత్తాంత వచోభిః ప్రగమనం బుధాః (పుట 78)।
విరోధో హి విరోధః స్యాత్ (పుట 76), శాంత్వనం పర్యుపాసనమ్ (పుట 78)॥ 79

వజ్రం ప్రత్యక్షనిష్ఠురం (పుట 68), పుష్పం విశేష వద్వాక్యమ్ (పుట 64)।
ఉపపత్తియుతం వాక్య ముపన్యాసం ప్రచక్షతే (పుట 72) 80

బహుపాత్ర సమావేశో వర్ణ సంహారః (పుట 78)।

గర్భసంధి లక్షణము

సగర్భో దృష్టనష్టస్య యత్ర బీజస్య మార్గణమ్। (పుట. 88) 81

గర్భసంధ్యంగములు 12

అభూతాహరణం, మార్గో-రూపో-దాహరణ-క్రమాః।
సంగ్రహ-శ్చానుమానంచ-తోటక-శ్చాధిబలే అపి॥ 82
ఉద్వేగ — సంభ్రమ — ఆక్షేపా — ద్వాదశాంగాని గర్భగే (పుట 84)।

గర్భసంధ్యంగ లక్షణములు

అభూతాహరణం ప్రాహుః కపటోపాయకల్పనమ్ (పుట. 90)॥ 83

తత్త్వార్థ కథనం మార్గః (పుట. 91), రూపం వితర్క్యవద్వాక్యం (పుట. 117)।
* ఉత్కర్షణాన్వితంవాక్య ముదాహరణ మిష్యతే (పుట. 120)॥ 84

చింతితార్థ సంప్రాప్తిః క్రమ ఇత్యభిధీయతే (పుట. 95)।
సంగ్రహః సామదానాభ్యాం అంగీకరణ ముచ్యతే (పుట. 105)॥ 85

ఊహాస్యా ల్లింగతః కస్య గమనా దనుమితి స్మృతమ్ (పుట. 99)।
సంరంభవచనం యత్ర తోటక ముదీరితమ్ (పుట. 125)॥ 86

వంచనాదధిబలమ్ (పుట–128), భీతి రుద్వేగ కారితే (పుట. 131)।
శంకా త్రాసౌ సంభ్రమో ద్వౌ (పుట. 134), ఆక్షేపో గర్భబీజోద్భేదనమ్ (పుట. 134)॥ 87

('తత్త్వార్థకథనాన్వితం ... ఉక్తముదాహరణ మిష్యతే' అనెడి పై ఉదాహరణ లక్షణమునకు ముందుగ 'ఉక్తం చ వసంతరాజీయే' అని కలదు. పై శ్లోకము లన్నియును నాటకములు వీనిలోని ఒక పాదము వసంతరాజీయములోని దైనప్పుడు తక్కినవి కూడ వసంతరాజీయములోనివే అని తలంచుట అవసరము కాదు. అన్ని చోట్లను ఇట్లు లేక పోవుటకు కారణము లేఖకుల పొరపాటు కావచ్చును, లేదా మాటిమాటికి 'ఉక్తం చ వసంతరాజీయే' అనుచు వ్రాయుటకు నిజముగా కాటయవేముడే ఇష్టపడి ఉండకపోవచ్చును. జ్ఞాపకార్థము అప్పుడప్పుడు మాత్రము వసంతరాజీయమును పేర్కొనెను, అని తలంచుట సముంజస ముకదా. ఇంతేకాదు వసంతరాజీయ మార్గము ననుసరించియే తాను వ్యాఖ్యానించుచుంటినని మొదటనే చెప్పినాడుగదా.

మాటిమాటికి 'వసంతరాజీయమునుండి' అని వ్రాయుటకు లేఖకులుకూడ ఇష్టపడి యుండరనుటలో సందేహము లేదు. వారు కొన్ని శ్లోకపాదములనే వదలివేయుట 'ఉక్తం చ' విషయమున గుర్తించి యున్నాము.

కావున సంధి, సంధ్యంగ నిర్వచనము లన్నియును వసంతరాజీయములోనివే అని తలంచుచున్నాము.

విమర్శసంధి లక్షణము

యత్రావమృశ్యతే కోపా ద్వ్యసనా ద్వా విలోభనాత్।
గర్భనిర్భిన్నబీజార్థః సోఽవమర్శ ఇతి స్మృతః (పుట. 158)॥ 88

విమర్శ సంధ్యంగములు 13

అపవాదశ్చ-సంఫేటో-విద్రవ-ద్రవ-శక్తయః।
ద్యుతిః-ప్రసంగ-శ్ఛలనం-వ్యవసాయో-విరోధనమ్॥ 89
ప్రరోచనం-విచలనం-మాదానం చ త్రయోదశ (పుట. 158)।

విమర్శ సంధ్యంగ లక్షణములు

అపవాదస్తు దోషాణా ముద్ఘాటన ముదీర్యతే
(పుట 152)॥ 90

సంఫేటః స హి విజ్ఞేయో యుద్ధోపవచనంతథా
(పుట 173)।

విద్రవః కథ్యతే బంధువధసంతాడనాదికః
(పుట 171)॥ 91

ప్రాజ్ఞ ఇత్యుచ్యతే తత ద్వైస్థిరస్యోపశామనాత్
(పుట 172)।

విరోధశమనాద్ద్యుతిః (పుట 178)। తర్జనోద్వేజనే
ద్యుతిః (పుట 168)॥ 92

గురుకీర్తనం ప్రసంగః (పుట 174)। ఛలనం
స్యాదవజ్ఞాకృతిరిహ (పుట 175)।

వ్యవసాయః స్వశక్తిః (పుట 178)। సంరంభోక్త్యా
విరోధనమ్ (పుట 171)॥ 93

యథా ప్రవర్త్యతా వ్యావిద్ధతం ప్రరోచనా
(పుట 169)।

వికత్థనా ద్విచలనమ్ (పుట 173) ఆదానం కార్య
సంగ్రహః (పుట 174) ॥ 94

నిర్వహణ సంధిలక్షణము

బీజవంతో ముఖాద్యర్థాః విప్రకీర్ణా యథా యథా।
ఏకార్థ్య ముపనీయంతే యత్ర నిర్వహణం హి తత్
(పుట 184) 95

నిర్వహణ సంధ్యంగములు—14

సంధి-ర్విరోధో-గ్రథనం-నిర్ణయః-పరిభాషణమ్।
ప్రసాదానంద-సమయాః-కృతి-ర్భాషోప
గూహనే॥ 96

పూర్వభావో-పసంహారౌ-ప్రశస్తిశ్చ చతుర్దశ
(పుట. 184)।

నిర్వహణ సంధ్యంగ లక్షణములు

సంధిస్తు బీజోపగమనం (పుట. 184), కార్యా
న్వేషో విరోధః స్యాత్ (పుట. 188)॥ 97

గ్రథనం సంనిబంధనం (పుట 189), అనుభూతార్థ
కథనం నిర్ణయః (పుట. 189)।

పరిభాషా మిథోజల్పః (పుట 191), ప్రసాదః
పర్యుపాసనమ్ (పుట. 195)॥ 98

ఇష్టార్థసిద్ధి రానందః (పుట. 197), సమయో దుఃఖ
నిర్గమః (పుట. 195)।

స్థిరీకరణ ముప్తస్య లబ్ధస్య కృతిరిష్యతే
(పుట 201)॥ 99

బహుమానాది సంప్రాప్తి ర్భాషేతి పరికీర్తితా
(పుట 202)।

అద్భుతార్థస్య సంప్రాప్తి రుపగూహన ముచ్యతే
(పుట 190)॥ 100

పూర్వభావః పరిజ్ఞేయో యత్ర కార్యప్రదర్శనమ్
(పుట 192)।

వర ప్రాప్తి రుపసంహారః (పుట 203), ప్రశస్తిః శుభ
శంసనమ్ (పుట 204)॥ 101

ఒంటిబ్రాహ్మణుని శకునము

* ధృతాతపత్రః శుభశుక్లవాసాః
శుభ్రస్మితి శ్చందన చర్చితాంగః।
విప్రః కథావాన్ కృత భోజనశ్చ
దదాతి దృష్టః పథి సర్వసిద్ధిమ్॥ 102

—(కుమారస్వామి ప్ర. రు. వ్యాఖ్య పుట. 173)

[ఈ శ్లోకమునకు ముందు 'వసంతతిలకే ఉద్ధృతమ్' అని కలదు. ఇదియును వసంతరాజీయ మందలిదే అగుట స్పష్టము. దీనిని శ్రీ వెంకటరావు గారు పేర్కొనినారు]

ఇంతవరకును మొత్తం 102 శ్లోకములు, పరిగా చెప్పకపోయినచో 204 శ్లోక పాదములు, ఉదాహరించియున్నారు. వీనిలో వసంతరాజీయమునందలివని స్పష్టముగా చెప్పబడిన శ్లోకములు 82, శ్లోకపాదములు 6 (కాగా మొత్తము శ్లోకపాదములు 70 ఈ శ్లోకములకు, శ్లోకపాదములకును '*' ఇట్టి గుర్తును పెట్టియున్నాను)

పైన పేర్కొనిన కారణములచే వీటి పైశ్లోకములన్నియును వసంతరాజీయమునందలివే యని నిస్సంశయముగా చెప్పవచ్చును. ఈ నా ప్రతిపాదనమునకు సహృదయులే ప్రమాణము. మాలతీమాధవ మిత్రవ్యాఖ్య యందును, విక్రమోర్వశీయ వ్యాఖ్యయందును పేరు చెప్పకయే పేర్కొనబడిన లక్షణ శ్లోకములింకను అనేకములు కలవు. వానిని ఇంకను పరిశీలించవలసి యున్నది.

వసంతరాజీయము

తెలుగుదేశపు నాలుగు మూలలను సరిగా గాలించినచో 'వసంత రాజీయము' యొక్క ప్రాత ప్రతులు తప్పక లభించగలవని ఆశించుచున్నాను. అవకాశము ఉన్నవారికి ఆసక్తి లేదు, ఆసక్తి కలవారికి అవకాశము లేదు. ఇదీ నేటి పరిస్థితి. లభించని వసంత రాజీయము మాట ఎట్లున్నను, లభించిన కొలది కేయవి వాక్యములనైనను విస్పష్టముగా పరిష్కరించి ప్రకటించుటకు తెలుగుదేశమున ప్రయత్నమే జరుగలేదు. ఇంక జాయపసేనాపతి 'నృత్తరత్నావళి' ఇంతవరకును అముద్రితముగనే ఉండుట ఆంధ్రుల కవమానము. సహృదయులు డా. వి. రాఘవన్ గారు దీని సంపాదకత్వమును వహించి, జూలై, 1956 లో మదరాసు 200 కాపీలను ముద్రించినారు. కాని, అవి కొద్దిమందికిని ప్రకటితము కాలేదు, ఏమైనవో తెలియదు. తెలుగువారికి గర్వకారణములైన ఇట్టి అపూర్వగ్రంథములను వెలుగులోనికి తెచ్చుటకు పూనుకొనుట సహృదయులైన పెద్దల, ముఖ్యముగా సాహిత్య, సంగీత నాటక అకాడమీలలోని కవి, పండితుల కర్తవ్యము. ఈ వ్యాసమును వ్రాసి పంపుమని కోరిన శ్రీ మాన్ ఎస్. టి. రామానుజాచార్యుల గారికి కృతజ్ఞుడను.

అంతర్వాహిని

'హితశ్రీ'

* గత సంచిక తరువాయి *

4

వాకిట్లో జట్కా బండి ఆగిన చప్పుడు విని గోపీ పరుగెత్తుకొచ్చి గేటుతలుపు తీసి సంతోషంగా కేక పెట్టాడు

"అన్నయ్యొచ్చాడమ్మా"

విశ్వం చిరునవ్వుతో వాడివైపు చూసి "ఏరా గోపీ, కులాసాగా ఉన్నారా?" అన్నాడు.

గోపీ తల ఆడించాడు. ఈసందడిలో విశ్వం వచ్చేసరికి తెలిసి అందరూ ఇంట్లోంచి బయటి కొస్తున్నారు.

"ఏరా విశ్వం, పరీక్షలన్నీ బాగా రాశావా?" అన్నారు రంగనాథంగారు

"ఆ: సెకండ్ క్లాస్ తప్పక వస్తుంది"

"అదేమిటిరా, అలా చిక్కిపోయావు? పాడు పరీక్షలు." అంది విశ్వం తల్లి

"ఇంక పరీక్షల గొడవ లేదుగా" అంది పద్మ

"ఓహో పద్మక్కయ్యగారా! నీతో పాటే నేనూ హిందీ పరీక్షలకు కూచోమంటా వుంటావా?"

"హిందీ పరీక్షలకే కాదోయ్ డ్రాయింగ్ పరీక్షలకూడా కూచో, నాదేం పోయింది మధ్య?"

"థాంక్స్ ఫర్ యువర్ ఎడ్వైజ్."

చిరునవ్వుతో లోపలి కొచ్చాడు విశ్వం. హాల్లో శ్రీనివాసరావు రేడియో వింటూ కూర్చున్నాడు.

"ఓ. డాక్టరుగారా! నమస్తే"

"కూర్చోవోయ్ విశ్వం" రేడియో తగ్గిస్తూ అన్నాడు శ్రీనివాసరావు.

మా ఇంట్లో మాకు మళ్ళీ మర్యాద చెయ్యక్కర్లేదులే"

"ఎవరిల్లయితే ఏం, బంధువు బంధువే"

"డాక్టర్ గారికి మందులసంగతికంటే మర్యాదల సంగతే బాగా తెలుసల్లే ఉంది"

"మన తెలుగుదేశంలో కొత్తగా వెళ్ళేయిన వాడికి ముందు ముఖ్యంగా తెలిసేది అదేగా!"

ఇద్దరూ నవ్వారు

"పండక్కి రావటానికి వీలుండదేమో నని రాశావు పుటగా ఎలా వీలయింది?"

"పండక్కి రాకపోతే చాలా కష్టపడాలిస్తుం దని చుట్టపక్కాలు సలహా ఇచ్చార్లే—అందుకల్ల వీలయింది" అన్నాడు శ్రీనివాసరావు ఓరగా పద్మ వైపుచూసి. పద్మ ఇకనూ చిరునవ్వు దొంగ వేషం వేసి లోపలికి జారుకుంది

"ఏమిటి గిరాకీ?" అన్నాడు విశ్వం నవ్వుతూ.

"క్లాసోపంచెలా మెదరైతే పంపేగా తప్పించి మరి వొచ్చావు ఏమిటో కారణం?"

విశ్వం జరిగిన సంగతి చెప్పాడు. ఇంతలోకే గోపీ వొచ్చి "అన్నయ్యా, స్నానం చేసి వొస్తే అమ్మ కాఫీ ఇస్తుందట" అన్నాడు "రేడియో వింటు న్నట్టున్నావు నిన్ను ఇబ్బంది పెట్టనులే కాసేపాగి పున ర్దర్శనం చేసుకుంటాను" అని విశ్వం లేచినుంచు న్నాడు. "నేనూ అలా కాసేపు బయటికి వెళ్లొస్తాలే మధ్యాహ్నం తీరిగ్గా ఒకళ్ళ కొకళ్లం విసిగించుకోవచ్చు" అని శ్రీనివాసరావు బయటికి నడిచాడు.

విశ్వం స్నానం చేసి, కాఫీ తాగి పేపర్ ముందు కూర్చుని వార్తల శీర్షికలు చూస్తున్నాడు. గోపీ అతని దగ్గర్లోనే చాప వేసుకు కూర్చుని లెక్కలు చేసుకుం టున్నాడు

"గోపీ, నా కలికి?"

పద్మ కంఠం విని విశ్వం తలెత్తాడు.

"బజారికి వెళ్ళాడు" చెప్పాడు గోపి.

"ఎందుకూ?"

"ఏమోనా?"

"ఏమోనా" ఏమిట్రా? ఏమైనా కొనాలేమో 'నేను తెచ్చిపెడతానులే నాన్నా' అనకూడదూ? థర్డ్ ఫారం చదువుతున్నావు గాని "

"అయితే నాన్న అంత చదువుతున్నాడు కదా, అడక్కుండా తనే చెప్పకూడదా ఏమిటక్కయ్యా?"

గోపి ఎదురు ప్రశ్నకి విశ్వానికి నవ్వొచ్చింది.

"డాక్టర్ గారికోసం వొచ్చింది" అన్నాడతను

"కోపమా!" అంది పద్మ లోపల్లోంచి

"అవును అంటే ఆగ్రహం."

"ఎందుకూ?" కొంచెం కోపంగా అంది

"కాఫీ ఇవ్వలేదని"

"ఎందుకివ్వలేదు సరిగా ఇచ్చిన దాన్ని"

"అయితే ఏమో తోచక ఇంకోసారి కాఫీ కాక తాగటానికి బజారుకి వెళ్లి ఉంటాడు"

పద్మ గ్రహించింది

"లేవాలోయ్ మేమా   నిజమేనానని పొద్దు పోయాను"

"ఎందు కంతభయం?"

"భయం కాదిది!"

"మరి పాడిరిపోయానన్నావేం!"

"మాటవరసకి అన్నాను"

"దాస్తావేం? పద్మా, నిజం చెప్పాలంటే ఈ ఆడ వాళ్ళకి బుద్ధిలేదు మెదడు మెదడు చెయ్యాలని తర తాల ఏదు మేతై తొలుకుంటుంది ప్రతి చిన్నదానికీ భర్తగారి కోసం వస్తుందేమోనని బెంగపడిపోతారు. చివరికి అదే భారమైపోతుంది ముంగు జాగ్రత్తే చెబుతున్నాను పూర్వఋషుల కాలం పోయాయి ఈ రోజుల్లో కొత్తవికసించింది అన్ని రంగాల్లో అందరికీ సమాన హక్కులు. సమకాలీన సాధన జరగాలంటే ఎవరి హక్కులు వాళ్లు తెలుసుకుని అవి సిద్ధించేదాకా ప్రశ్నించకూడదు. ఈ చివరిమాటలు నాదిగాకోతే ఇదిగో, ఈ మూల మహిళా మహోదయ సంఘ వార్షిక సభలో ప్రసంగించేటప్పుడు చూడు."

గంభీరంగా ప్రారంభించి వ్యంగ్యోక్తితో ముగించిన విశ్వంవైపు విచిత్రంగా చూసింది పద్మ.

"ఏమిటన్నయ్యా నీ గొడవ, భలేవాడివంటూ అక్కడినుంచి వంటింట్లోకి వెళ్ళిపోయింది

గోపి ఈ గొడవ పట్టించుకున్నట్టులేదు వాడు తెచ్చిన పెరుగు ఉండలు కలిపి తింటూ దీర్ఘాలోచనలో ఉన్నాడు. ఆ భంగిమ చూసి విశ్వం అడిగాడు

"ఏమిట్రా గోపీ ఆ ఆలోచన?"

గోపి ఆ ప్రశ్నకి ఆలోచన నుంచి తేరుకుని విశ్వం వైపు చూసి అన్నాడు

"x విలువ తప్పింది అన్నయ్యా."

"ఏది ఇలాతే"

గోపి దగ్గిరకొచ్చి లెక్క చేసిన పుస్తకం విశ్వానికిచ్చాడు

"స్కూల్లో మాస్టారిని గోవర్ధన్ అడిగేరా? ఈ లెక్క x పద్ధతిలో చెయ్యాలెక్కలేదు. కొశ్చన్ పేపరు 100 అయినా చివరి లెక్క వస్తుంది అన్నారు."

గోపి ఆశ్చర్యంగా విశ్వం వైపు చూశాడు.

"మా మేష్టారుగారు x పద్ధతిలో చెయ్యమని చెప్పారే!"

"అయితే వాళ్ళు గారి ముక్కు చూపించమంటే తలచుట్టూ తిప్పి చెయ్యి చుట్టుతిప్పి చూపించమంటున్నారే"

గోపికి కొంచెం నవ్వొచ్చింది.

"రంగారావు మాస్టరుగారన్నయ్యా"

"ఏ రంగారావు?"

"నీ క్లాసుమేటుగా"

విశ్వం కొంచెం ముఖం చిట్లించి "ఓహో, వాడా!" అన్నాడు

"రంగారావు మాస్టరుగారు నిన్ను చాలాసార్లు అడిగారు"

"నా క్లాసుమేటే."

"అయితే లెక్కలు బాగా వొచ్చు. బలేబాగా చెప్తారుకూడా"

"సరేలే నేను చెప్పినట్లు ఈ లెక్క చెయ్యి."

అయిష్టంగా పుస్తకంవైపు చూశాడు గోపి

"ఏమిట్రా ఈ సందేహం? నేను మీ మాస్టరు కంటే ఎక్కువ చదివాను, తెలుసా?" అన్నాడు విశ్వం.

గోడకి ఆశ్చర్యం వేసింది. అమ్మాయ్కి అంతస్థం తెలుసున్నాడని అనుకున్నా లేదుగాని ఆ విషయం అతనికి పద్మ తెలివిగా కనిపించలేదు. ఆ పని మనకు చదువుల్లో లేదాలు తెలియవు మామూలుగానే మనా మూలంగా బొట్టుమీద తెక్కలు వేసినంటే అదో విస్తరైన అభిమాన పూర్వకమైన గొప్ప అభిప్రాయం ఆయనమీద గోడకి ఏర్పడ్డది

తను చెప్పిన పద్ధతిలో తెక్కలు ఎలా వేయాలో వివరించి ఆ ప్రకారం చేసి మాస్టరుగారికి చూపించమని చెప్పి కూచుమీదకి వెళ్లాడు విశ్వం.

వారిరి తెరలి కాగితాలు తెలటేపట్టిమీద రంగు దారాల్తో కుడుతూ పందిరిమంచంమీద కూర్చుంది పద్మ.

"ఏమిటి పద్మా ఆ డిజైను?"

"పద్మ వెనక్కి తిరిగి చూసి, రేఖాచిత్రాన్ని చూపిస్తూ "మామిడిచెట్టుమీద కోయిల" అంది. ఆ బొమ్మ తీక్షణంగా చూసి అన్నాడు విశ్వం

"కొమ్మమీద కాకి కాదూ?"

"కాదు సరిగా చూడు" అంది పద్మ అమాయకంగా

"మరి ఆ మాటలు కింద రాయలేదేం?"

"ఎందుకూ?"

"లేకపోతే ఎలా తెలుస్తుంది?"

విశ్వం కళ్ళలోకి చూసింది పద్మ అతను నవ్వాపుకుంటున్నాడు అప్పటికి తెలిసింది దామెకి అతని మాటల్లోని వ్యంగ్యం

"పోదూ గోడకి" అంది విసుగ్గా

"ఎవరిదీ మహత్తర శిల్పం?"

"నీకే తెలాలే"

"మన్యా?"

అటువంటి పొరపాటు పని పద్మ ఎప్పుడూ చెయ్యదని అతనికి బాగా నమ్మకం ఉంది డిజైన్లకి కార్బన్ కాపీలు తియ్యటానికి వెనుకాతు ఆమె తనకి అతీతం ఆలోచిందగా విశ్వానికి అకస్మాత్తుగా తట్టింది

"ఓ. డాక్టరుగారి చిత్రకళానైపుణ్యం కాబోలు. అవునా?"

"కాదులే" అంది పద్మ

"నాకు తెలుసులే."

"తెలిసి పైపరకు పద్మ పనిచేసుకోనీ"

దృఢపడిపోయింది అతని అనుమానం చూస్తూ చూస్తూ పద్మ క్రిమంగా బూడిదలో పోసిన పన్నీరు కానివ్వటం అతని కిష్టంలేదు.

"భస్మక్లొపయిన బొమ్మ నేను వేసిపెడతాలే. పాపం డాక్టరుగార్ని ఎందుకు అనవసరంగా శ్రమపెట్టావ్?" అని పద్మ సమాధానంకోసం కూడా ఎదురు చూడకుండా ఆమె చేతిలో ప్రేంలాక్కుని, మడత పెట్టి తనకి చిరపరిచితమైన రేఖాచిత్రం 'మామిడిచెట్టుమీద కోయిల' త్వరత్వరగా గీశాడు

"ఎలా ఉంది?"

"ఎన్ని పాట్లు వేసినా అదేగా?"

తెల్లబోయాడు విశ్వం "ఏతేమాత్రం?" అన్నాడు

"సరేలే, ఇలా ఇవ్వు" అంది పద్మ

"సరైన రంగుదారాలతో కుడితే భస్టుగా ఉంటుంది దాని కలిపిపోగొలిసింది" అని వెనక్కి తిరిగి విశ్వంలోకూ గదిలోని నిలువుటద్దంలో చూసుకుని అదిరిపడి పద్మ వైపు తిరిగి "ఇదేమిటి పద్మా, ఈ పందొమ్మిదో శతాబ్దపు అలంకారం?" అన్నాడు అదేమిటోనని పద్మ వెనక్కి చూసింది నిలువుటద్దం చూపించాడు విశ్వం అది పూర్వం గోడకి వేరగిలవేసి ఉండేది ఇప్పుడు గోడ నించి ముందుకు వంగి ఉండటం చూసి విశ్వం ఆశ్చర్యపోయాడు వెంటనే దాన్ని మళ్లీ వెనకటి స్థితిలో ఉంచటానికి ప్రయత్నించబోయాడు

"హెయిర్ కటింగ్ సెలూన్లోలాగా గోడకి వేరవెయ్యటమేమిటి? అలా ముందుకి ఉంటేనే బాగుంటుంది" అంది పద్మ విసుగ్గా

అద్దం అలా వొంగిలేని ఆశ్చర్యంగా విశ్వం పద్మ ముఖంలోకి చూశాడు.

"హెయిర్ కటింగ్ సెలూనా? అక్కడ ఎలా ఉంటుందో నీకేం తెలుసు?"

పద్మ మాట్లాడలేదు వెంటనే విశ్వానికి అర్థమైంది. ఇది డాక్టర్ గారి అభిరుచి కాబోలు. అభిప్రాయాలు ఆడవాళ్లు ఎంత త్వరలో మార్చుకుంటారు.

మరేమీ మాట్లాడకుండా విశ్వం మేడదిగి హాల్లోకి వచ్చాడు. గోడ అక్కడనేలకు పుస్తకాలు మాత్రం చాపమీదనే ఉన్నాయి. కొక్కె ఎలా వేలాడేదో చూడాలని ప్రయత్నం చేశాడు విశ్వం. అతని ఆశ్చర్యా నికి మేరకేమో ఆ కొక్కె x పద్ధతిలోనే మళ్లీ అతుక్కు పడి వుంది. తను లేచి చూసిన దృశ్యానికోసం పుస్తకంలో వెతికాడు విశ్వం. అదెక్కడా కనిపించ లేదు. విశ్వం కిటికీలోంచి బయటికి చూశాడు. ఓ మూల ఓ కాగితం ఉండ కనిపించింది. అది చూడగానే విశ్వా నికి నవ్వొచ్చింది. "ఓరి వెధవా !" అనుకున్నాడు. ఈ విషయం పద్మకేమీ చెప్పి ఆమెని బాధ పెట్టకూ డదని నిర్ణయించుకున్నాడు. వరాండా మెట్లమీదికి వెళ్లాడు.

పద్మ అల్లికపని చేస్తూనే వుంది. విశ్వం తొంగి చూశాడు. అది తను లేని ఇచ్చిన రాష్ట్రకోదు. పద్మ అంతర్జాతీయం కుట్టటానికి ప్రారంభించిన చిత్రం. విశ్వం ఊపిరి గొక్కుకున్నాడు. ఏంమనుషులు వీళ్లం దరూ! విజ్ఞానాన్ని ఉపయోగించరేం! యుక్తి మెషిన్తో తెలుసుకోటం కూడా ఇష్టం ఉన్నట్టు లేదు. మాటిమాటికీ ఆశ్చర్యపోటం తనకంతుబట్టోంది. ఇంతకీ మనుషుల భావాలు చిత్రమైనవి.

విశ్వం పద్మతో మాట్లాడకుండానే వెనక్కి తిరిగి మేడదిగి మళ్లీ హాల్లోకి వచ్చేసరికి అక్కడ రంగనాథంగారు కూర్చుని వున్నారు. విశ్వాన్ని చూడగానే ఆయన అన్నారు.

"ఒరే విశ్వం, నాకు రేపు ఇవతల ఉంటున్నాడు. సాయంత్రం బజారుకెళ్లి ఖరీదైన మంచి సూటింగ్ క్లాత్ సెలెక్ట్ చేసి తీసుకురావాలా? అతనికి నచ్చి మనసు పాపకి చెల్లెవచ్చింది మాపనుంటే ఒప్పు కోడు నువ్వే వెళ్ళి ఆ పనేదో చూడు కాస్త"

"అలాగే నాన్నా" అన్నాడు విశ్వం.

5

"కాలం సాగిపోతోంది. పనులు జరిగిపోతు న్నాయి. సమాప్తాలు రాస్తున్నారు. రైతులు పొలం దున్నుతున్నారు. పంట పండిస్తున్నారు. శ్రామికులు శ్రమించి కృదయాలు అర్పిస్తున్నారు. పెద్ద ఉద్యోగులు పాలించకిస్తున్నారు. ఫ్యాక్టరీల గొట్టాలు పొగ విడు స్తున్నాయి. మంత్రులు తిరుగుతున్నారు. నాయకులు అరుస్తున్నారు. విద్యార్థులు పుస్తకాలు తిరగే స్తున్నారు. పండిన ధాన్యం ఎక్కడికో తరలిపోతూనే ఉంది. ఇలా పనులు జరిగిపోతూనే ఉన్నాయి. కాలం గడుస్తూనే ఉంటుంది. కాలగమనం చూడగలి గినవాళ్లు చూస్తూనే ఉంటున్నారు. లేనివాళ్ళు నిర్ల క్ష్యంగా కళ్ళు మూసుకుంటూనే ఉన్నారు. ప్రపం చంలో పుట్టి పెరిగిన ప్రతివాడూ ఏదో పనిచేస్తూనే ఉన్నాడు.

నహి కశ్చిత్ క్షణమపి జాతు తిష్ఠత్యకర్మకృత్
కార్యతే హ్యవశః కర్మ సర్వః ప్రకృతిజైర్గుణైః

అన్నాడు గీతాకారుడు.

కాని ప్రతిపని మనిషి అభ్యున్నతికి అనుకూలం లేదు. మనిషి ఇంకా గొప్పగా బతకటానికి ఉపకరించే పనుల్ని కాలం దొంగిలిస్తోంది. వాటికి బదులు మనిషిని కిందికి లాగే పనుల్ని కాలం ఇప్పుడు మనకిస్తోంది.

కాలం వెనక్కి తిరగదు. చేసిన పనుల్ని చెరప లేము. కుంటుకుంటూ జీవితం అర్థంయిపోతోంది. తక్ష ణము జరగాలిసిన పని ఏమంటే, మానవజాతి ప్రయా ణాన్ని అన్నిరంగాలలో కొన్ని మెట్లు పైలాగే ప్రయత్నం. ఈ ప్రపంచం మొత్తంమీద జరగాలి సిన పని ఇది ఒక్కటే. ఇది ఎలా సాధ్యపడుతుందో చూద్దాం."

మైదానంలో ఒక సాంఘిక సేవాపరుడు ఉపన్యా సిస్తున్నాడు. ఉపన్యాసాన్ని మొదటినుంచీ శ్రద్ధగా వింటున్నాడు విశ్వం. ఆ పన్యాసం వింటుంటే అతనిలోని చిలిపితనం తలెత్తింది. ఉపన్యాసకుడు ఉపన్యా సాన్ని వెంటనే కొనసాగించకుండా కొంతసేపు ఆగి నాలుగుదిక్కులా చూస్తున్నాడు.

"కాలం సాగిపోతోంది" అన్నాడు విశ్వం గట్టిగా విద్యార్థులలోని గొంతుకలతో.

"ఇప్పుడు కాలాన్ని గురించి మాట్లాడిన వారిని నాకు చూడాలని వుంది" అన్నాడు ఉపన్యాసకుడు.

విశ్వం ధైర్యంగా లేచి నిలబడ్డాడు. అలా అన్నందుకు అతను కొంచెం విచారించక పోలేదు. కాని ఒక పని చేసిన తరవాత దానిఫలితం అనుభవించ టానికి అతను వెనుదీయడు.

"దయచేసి మీరు ఒకసారిలా వస్తారా! మీతో రెండు విషయాలు మాట్లాడాలి"

విశ్వం అతనికి దగ్గరగా వచ్చాడు.

"మీ పేరు?"

"విశ్వేశ్వరరావు"

"కాలం పాగిపోతోంది అనే విషయం ఇంతకు ముందు మీ కెప్పుడైనా స్ఫురించిందా?"

"స్ఫురించకుండా ఉండటానికి అదేం కొత్త సంగతి కాదు గదండీ?" కొంచెం నవ్వుతూ అన్నాడు విశ్వం

"అప్పుడు మీ భావాలు ఎలా వుంటాయో చెప్ప గలరా?"

"నిన్న, ఇవాళ, రేపు—ఇదే కదా కాలం అంటే, అనిపించేది నాకు ఒక్కొక్కప్పుడు కాలం మీద ఏమైనా కవిత్వం రాద్దామని ఉంటుంది కాని సరైన భావాలు రాకపోవటంవల్ల రాయలేదు"

"మీ వయసెంత?"

"ఇరవై రెండు"

"ఈ ఇరవై రెండేళ్ల కాలంలో ఎన్నో పనులు చేసి ఉంటారు మీరు"

"అవును, మరి"

"ఇన్ని సంవత్సరాల్లో మీరు చేసిన అతి ముఖ్యమైన పని ఒకటి చెప్పగలరా?"

విశ్వం ఆలోచించాడు.

"ఏదైనా సరే, మీరు గుండెమీద చెయ్యి వేసుకుని ఫలానా ఘనకార్యం చేశానని చెప్పగల ఒక్క పని, కనీసం ఒక్కమంచి పని చెప్పండిచాలు"

విశ్వం నుదుటిమీద స్వేదబిందువులు చేరాయి. ఒక్కమంచి పని తను ఒక్క మంచి పని కూడా ఇంతవరకూ చెయ్యలేదా? గొప్ప పనికాక పోవొచ్చు- కాని కనీసం ఒక్క మంచి పని.

విశ్వం తలవంచుకున్నాడు నిరుత్తరంగా

"పోనీ కనీసం అలాంటి పనిఏదైనా చెయ్యాలను కున్నారా?"

"ఎందుకనుకోలేదు" అన్నాడు విశ్వం తెప్పరిల్లి

"ఏమిటది?"

విశ్వానికి పచ్చివెలక్కాయ నోట్లో పడ్డట్టయింది. ఎంత ఆలోచించినా ఏమీ తట్టటం లేదు.

"ఒక్క ప్రశ్న అడుగుతాను. తడుముకోకుండా సమాధానం చెబుతారా?"

"అడగండి."

"మీ జీవిత లక్ష్యం ఏమిటి?"

ఏమిటి తన జీవిత లక్ష్యం? శూన్యంగా చూశాడు విశ్వం.

"మీకు ప్రత్యేకించి ఏమీ లక్ష్యం లేదన్న మాట?"

తను పూర్తిగా పరాభవం పొందాడు కాని పరాభవం కంటె కూడా తన నిష్ప్రయోజకత్వం అతన్ని బాధపెట్టింది ఇటువంటి ప్రశ్నే తనలో ఎప్పుడూ ఉదయించలేదు.

ఎంత భావదారిద్ర్యం!

ఉపన్యాసకుడు విశ్వం భుజం తట్టి అన్నాడు "జరిగిన కాలంలో మీరేమీ చెప్పతగిన పని చేసి ఉండక పోవొచ్చు పరవాలేదు రాబోయే రోజుల్లో మీరు తోటివాళ్లు విస్మయపడే మహాకార్యాలు చెయ్య నక్కర్లేదు కావలసిందల్లా చెయ్యాలనే ఉత్సాహం, కోరిక ఉండటం. జీవితంలో ఒక లక్ష్యాన్ని ఏర్పరచు కోవటం సఫల్యం చేసుకోటానికి నిజాయితీతో ప్రయత్నించటం. అంతే"

"కృతజ్ఞుణ్ణి" అన్నాడు విశ్వం

"మీకేమైనా మాట్లాడాలనిపిస్తే విషయాలుంటే తరవాత మిమ్మల్ని కలుసుకుంటాను ఇదిగో నా అడ్రసు" ఒక చిన్న కార్డు విశ్వానికిచ్చాడు ఉపన్యాసకుడు విశ్వం అది స్వీకరించి సెలవు తీసుకుని బరువుగా అడుగు వేసుకుంటూ మైదానందాటి బజార్లో ప్రవేశించాడు ఇప్పుడతని మనసులో విచారం లేదు తను త్వరలోనే మేల్కొన్నాడు అసలు తన జీవితం ప్రారంభమయ్యే తరుణంకూడా అదే తన అస్తిత్వాన్ని తను సార్థకం చేసుకోగలడు.

బజార్లో నడుస్తున్నాడు విశ్వం బజారంతా అతనికి కొత్త కొత్తగా కనిపించసాగింది ఆలోకాన ప్రతి వ్యక్తి శ్రమపడుతున్నాడు ధనసంపాదనకి. శ్రమకి తగిన ప్రతిఫలం మాత్రం అందరికీ ముట్టదు చిన్న చిన్న దుకాణదారులు రోజంతా శ్రమపడి వస్తువుల అమ్మకంకోసం నానాయాతనలూ పడుతూండటం తను చాలాసార్లు గమనించాడు. కత్తిలేని కోతివాళ్ళు అతని కళ్ళలో ఎప్పుడూ మెదుల్తూనే ఉంటారు. ఏమిటి దీనికి విరుగుడు? ఆలోచిస్తున్నకొద్దీ అతడు నిరుత్సాహ

వచ్చాడు. ప్రభుత్వోద్యోగి ఉద్యోగం ఊడిపోయినట్టు ఉంది. పాపం ఇప్పుడు ఏం చెయ్యగలడు!

"పాలిష్ చెయ్యమంటారా బాబూ బూట్లకి?" అడుగుతున్నాడు కుర్రాడు జాలిగా. తన కవసరం లేదు. కాని వాడికుంది జాలి వేసి, చెయ్యమని రెండు కాళ్ళిచ్చాడు.

ఇలాగే ప్రతిరోజూ తనని ఏదో అర్థిస్తే తను ఇవ్వాలా కాదు అనకుండా ఇచ్చే లోకం తెలిసే విధానం ఇది.

జాలైతే తనకి పుట్టెడు ఉంది. ఆ మాటకొస్తే అందరికీ ఉంటుందేమో. కాని హస్తాలు కావద్దూ

సంకోచాలు అలముకుంటున్నాయి. తిరిగి తిరిగి విశ్వం తను ఎరిగిన బట్టల దుకాణంలోకి వెళ్లాడు.

"ఏం కావాలండీ?"

విశ్వం సమాధానం చెప్పేలోపుగా వెనక నించి బతిమాలుతున్న స్వరం వినిపించి వెనక్కి తిరిగి చూశాడు. మాసిపోయిన గడ్డంతో, చిరిగిపోయిన దుస్తులతో, రేగిపోయిన జుట్టుతో, గుంటలుపడిన కళ్లతో ఒక వ్యక్తి కనిపించాడు దీనాతిదీనంగా. అతను ప్రాధేయపడుతున్నాడు.

"మూడు రోజుల్నుంచి తిండి లేదండి. దయచేసి ఏమైనా ఇప్పించండి"

అతను అనుకుంటున్నా అభిమానం అతని ముఖంలో ప్రస్ఫుటమౌతూనే ఉంది

విశ్వం అతనివైపు పరకాయించి చూశాడు. ఆ వ్యక్తికి అంగలోప మేమీ లేదు. బీదతనం మాత్రం మూర్తీభవించినట్టు ఉంది. ఎంతమంది లేరు అలాంటి వాళ్లు? ఈ వ్యక్తి ప్రత్యేకత ఏమిటి? విశ్వానికి జాలి కలగలేదు.

"వెళ్లు" అన్నాడు.

ఆ వ్యక్తి వెళ్లలేదు. మరింత ప్రాధేయపడసాగాడు. అడుక్కోవటం! పైగా బతిమాలుకోవటం! విశ్వానికి ఒళ్లు మండింది.

"మనిషివి మనిషివి, అడుక్కోవటం సిగ్గులేదయ్యా? అభిమానం లేదూ? ఏదైనా పని చేసుకోకూడదూ ఇలా ముష్టికోసం తిరక్కపోతే?" కర్కశంగా అన్నాడు విశ్వం.

"పని దొరక లేదండి" హీనస్వరంతో అన్నాడా వ్యక్తి

"దొరక్కపోతే దొరికేటట్టు వెతకాలి"

"దయచేసి ఏమైనా ఇప్పించండి"

తను ఇప్పించాలిట, తనదగ్గిర ఉద్యోగాలు కుప్పలుగా ఉన్నట్టు!

"లాభంలేదు" కసురుకున్నాడతను.

దుకాణదారు కూడా వెళ్లగొట్టటానికి సిద్ధమయ్యాడు. ఆ వ్యక్తి నిర్లక్ష్యంగా వాళ్లవైపు చూసి వెళ్ళిపోతూ విషాదంగా అన్నాడు

"మీరు పని చూపించలేరని నాకు తెలుసు అనుకుంటూ ప్రతిపూటా బతుకు వెళ్లబోసుకోకపోతే బాధలేదా అని మీ అభిప్రాయం. అదే మంచిది అవును కాని కాని ఎటువంటిది ప్రాణం ఎంత చులకన! ఎంత దయ "

దుకాణంలోని వాళ్లందరూ స్తబ్ధులైనారు. ఇతనింకేదో మాటలు విప్పగాడిలా లేదు స్పష్టంగా కూడా చూస్తున్నారు

విశ్వం హృదయం ఆర్ద్రమైంది. తను మాటలు జారాడు విసుక్కున్నాడు. ఏమీ చెయ్యలేకపోతే ఊరుకోవచ్చు కాని అతని హృదయం గాయపరిచాడు. రోజంతటినీ అతను కూడించిందో ఏ అనారోగ్యమో చెప్పుకుంటాడు! లేనిపోనిది తన మీద రుద్దుకుంటుంటాడు పాపం. కాని తను సహాయం చెయ్యగలడు ఒక పూట తిండికి ధర్మం చెయ్యగలడు. తరవాత

ఆ సమయంలోనే ఒక స్త్రీ దుకాణంలోకి వస్తోంది. ఆ అమ్మాయినికూడా అతను అడుగుతాడని చూశాడు విశ్వం. కాని అతను తిరిగైనా చూడకుండా ఆ వ్యక్తి వెళ్ళిపోతున్నాడు. మెట్లు దిగబోతాడు. విశ్వానికి అతనికోసం కదిలించింది

"ఇదిగో ఏమయ్యోయ్" అని కేకపెట్టాడు. అప్రయత్నంగా అతను వెనుదిరిగి చూశాడు. విశ్వం మళ్లీ పిలిచాడు. అతను తటపటాయిస్తున్నాడు

ఆ స్త్రీ దుకాణంలోకి వచ్చింది. విశ్వం అది గమనించలేదు. అతని దృష్టి అంతా ఆ వ్యక్తిమీదే ఉంది.

విశ్వం మనసులో ఏదో మెరుపులా మెరిసింది. ఒక్క నిముషం. .

తను ఇంతవరకు చెప్పదగిన మంచిపని ఒక్కటి కూడా చెయ్యలేదు.

ప్రాణం నిలపటం మంచిపని కాదా!

విశ్వం ఇంకేమీ ఆలోచించలేదు. ఆ వ్యక్తిని మరోసారి పిలిచాడు. అత నేమనుకొన్నాడో గాని ముందుకువచ్చి విశ్వందగ్గర నిలబడాడు. విశ్వం ట్రౌజర్ జేబులోంచి వందరూపాయల నోటు తీసి అతని కందిస్తూ అన్నాడు

"ఇదిగో, తీసుకో, పని చూపించలేను, నీ జేబు కాని ఈ వంద రూపాయలతో ఏ కిళ్ళీ కొట్టయినా తెరిచి ఏదోవిధంగా పొట్టగడుపుకో. నొచ్చేవా ఏమంటావు?"

ఆ వ్యక్తి తెల్లబోయాడు. దుకాణంలోనివా ళ్లందరూ ఆశ్చర్యంగా విశ్వంవైపు చూశారు. "వంద రూపాయలే!" అంటూ గుసగుసలు వినిపించాయి. ఆ అమ్మాయి విశ్వంవైపు తేరిపారచూసి, మళ్ళీ ఇంకో సారిచూసి అర్థంకానట్టుగా ముఖంపెట్టింది.

విశ్వం గర్వంగా నుంచున్నాడు. అమాంతం శిఖరాగ్రంలా తను పెరిగిపోతున్నట్టనిపించింది. తన దగ్గరున్నవాళ్లందరూ మరుగుజ్జుల్లా అవుతున్నారు.

"తీసుకోవేం!" దర్పంగా అన్నాడు విశ్వం.

ఆ వ్యక్తి ఒక్కక్షణం విశ్వం కళ్లలోకిచూసి తర్వాత చుట్టూచూసి "నో థాంక్స్" అంటూ గబగబ బయటికి నడిచిపోయాడు.

కొద్దిక్షణాలవరకూ ముందుకి చాచిన చేతిలోని వందరూపాయల నోటు రెపరెపలు పోతూ అలాగే ఉండిపోయాయి. విశ్వం అది స్వీకరించబడలేదు.

"అదేమిటండీ అంత పొగరా!" అన్నాడు దుకాణదారు, విశ్వంవైపు వింతచూపులు చూస్తూ.

విశ్వం ప్రత్యుత్తరం ఇవ్వలేదు.

"ఏం చూపించమంటారు!" వ్యాపారం విషయం లోకి దిగాడు దుకాణదారు.

"గాబర్డీన్ సూటింగ్ చూపించండి"

విశ్వంవైపు ఆ అమ్మాయి మళ్ళీ చూసింది యాథాలాపంగా. అటువైపే చూసిన విశ్వం ఆమె ఎవ రో అప్పటికి గుర్తించాడు. ఎక్కడో చూసిన రూపం అని అతనిమనసులో లీలగా అనిపించింది. ఆలో చించగా జ్ఞప్తికొచ్చింది. తను ఇంటర్ మీడియేటు చదువుతున్నప్పుడు కాలేజీకి వచ్చేసమయాల్లో స్కూల్కి వెళుతూ ఆ అమ్మాయి తనకి అప్పుడప్పుడు ఎదురయేది! ఎంతో అందం! ఇప్పుడింకా ఏం చేస్తోందో. పూర్వం తను చూసినప్పటికంటే ఇప్పుడు పొడుగెదిగింది కొంచెం బొద్దుగాకూడా ఉంది.

బిల్లుచెల్లించి విశ్వం ప్యాకెట్ తీసుకుని బయటికి వచ్చాడు. అతని మనసులో మళ్ళీ తను ధర్మం చెయ్యబోయిన దృశ్యం మెదిలింది. అతనెందుకు తిరస్కరించాడు? భయపడుతుంటాడా? అంత మొత్తం అతను ఎప్పుడూ చూసివుండలేదేమో! పోలీసులు లాక్కుపోతా రనుకున్నాడేమో! తను కావాలని అందరిఎదుటా ఇస్తున్నప్పుడు భయంవేసిందా? తను ఇవ్వాలిసినవిధంగా ఇవ్వలేదేమో ఒకవేళ? అంతకంటే తక్కువ చెయ్యగలను ఎవరూ చూడకుండా అతని చొక్కా జేబులో పెట్టాలా? బతిమాలి తీసుకోమని నచ్చచెప్పాలా? అతనెవరం ఉన్నవాడే? తీసుకోకపోతే తనకేమిటి? ఏమైతేనేం, ఇప్పుడతను ఒకవేళ ఏ అఘాయిత్యం చేసినా తనకొచ్చేదేం లేదు.

విశ్వానికి ఎంతకీ సంతృప్తిగాలేదు. తనదో పొరపాటు చేశాడేమో! తనలో బహుశా ఏదో లోపం ఉండివుంటుంది. అకస్మాత్తుగా అతనికి ఒక విషయం తట్టింది. ఆ వ్యక్తిని ఎలాగైనా ఆ దీనావస్థనుంచి తప్పించి పనో ఉద్యోగమో చెయ్యాలనే దృష్టి తనలో లేదు. ఒక మంచి పనికోసం-ఒక ఘనకార్యం తనూ చేశాడనే తృప్తికోసం తను ఆరాటంగా అందరి ఎదుటా తన ఔదార్యాన్ని ప్రదర్శించాడు! ఛీ, సిగ్గుచేటు!

విశ్వం ముఖం మలినమైంది. ఆ వ్యక్తి తనని చెప్పుతో కొట్టినా ఇంత బాధపడేవాడు కాదు తను.

మరో ఊహకూడా వెంటనే తట్టిందతనికి. ఆ అమ్మాయి ఈ ఆర్భాటమంతా చూసి ఏమనుకుందో! తను బాగా డబ్బుగలవాడని అనుకుని ఉంటుంది. ఆ గాబర్డీన్ సూట్ తనకోసం కాదని ఆమెకి తెలియదు. పాపం ఆమె తనవైపు చూడటం తను కనిపెట్టక పోలేదు. తను ఘరానా అని ఆమెకి తెలుసో, తెలీదో!

ఉన్నట్టుండి విశ్వానికి ఓ అనుమానం కలిగింది. తను ఈ హడావిడంతా ఆమె దృష్టిని ఆకర్షించటానికి చేశాడని దుకాణంలోని వాళ్లు అనుకున్నారేమో! కొంపదీసి ఆ అమ్మాయికూడా అలా అనుకోలేదుగద!

విశ్వానికి ముచ్చెమటలు పట్టాయి. తను పొరపాటు చేశాడు. ఒక వేళ ఆ వ్యక్తి ఆ సందర్భాలన్నీ నోటు తీసుకుని ఉంటే ఉట్టిచేతుల్తో ఇంటికి వెళ్ళవలసి వచ్చేది. ఇంట్లో అడిగితే ఏం సమాధానం చెప్పేవాడు? వాణిమీద ఎంత గొడవ జరిగేది! తన పరిస్థితేమిటో వాళ్ళకేం అర్థమవుతుంది! ఇంకా నయం! ఆ వ్యక్తి తనకి మేలుచేశాడు కన్నా, తను దాటి తోందరపడి!

6

రంగనాథంగారు ఇరవై ఏళ్ళు అఖండంగా హెడ్మాస్టరుగా పనిచేసి రిటైరయ్యారు. ఆయనకి విశ్వం, పద్మ, గోపీ ముగ్గురే సంతానం. కిందటి మాఘమాసంలోనే పద్మకి వివాహం జరిగింది. ఆమె భర్త శ్రీనివాసరావు ఎం. బి. బి. ఎస్ ప్యాసై సర్జన్గా ఉండి అమెరికానుంచి హైదరాబాద్ లో ప్రాక్టీసు పెట్టాడు. అతను చదువుకున్నప్పుడు విశ్వానికి అతని పరిచయం లభించింది. ఆ పరిచయమే తరవాత బాంధవ్యంగా మారింది.

ఆరోజున శ్రీనివాసరావు ప్రయాణం నిశ్చితమైంది. అనుకోకుండా పద్మకూడా అతనివెంట వెళ్తోంది. ఈసారి పెళ్ళి అయిన తరవాత అత్తవారింటికి వెళ్ళటం ఆమెకి ఇదే మొదటిసారి. ఎవరూ తోడు కూడా వెళ్ళటంలేదు. విశ్వాన్ని ఆహ్వానించాడు శ్రీనివాసరావు కాని "కాపరం పెట్టిన తరవాత చూడటానికి వస్తాలే" అన్నాడు విశ్వం.

బండి ఎక్కబోయేముందు తల్లిదండ్రులతో పాటు తనకి కూడా నమస్కారంచేసి పద్మ సెలవు తీసుకుంటూంటే విశ్వం హృదయం ద్రవీభూతమైంది. పద్మ తనకెప్పుడూ నమస్కారం చెయ్యలేదు. అదివరకు దాకా పద్మని కవ్వించి, నవ్వించి అల్లరిచెయ్యటం తనకి సరదాగా ఉండేది. అదీకూడా ఉక్రోషం వచ్చేంత వరకూ కాకుండా అంతకంటే ఎక్కువగా తనని కవ్వించేది. అకస్మాత్తుగా, తను ఇద్దరిమధ్య ఇన్నేళ్ళనించీ అల్లుకున్న ప్రేమపాశం తెల్లవారింది. పద్మ ఈరోజున తనని గౌరవిస్తోంది. దాని జీవితంలో మరో అధ్యాయం ప్రారంభమైంది. కొన్ని ఊహలు జీవితంమీద మహా ప్రభావం కలిగిస్తుంటాయి. ఈ దృశ్యం తన జీవితంలో ఎప్పుడూ మరచిపోడు. నవ్వులాటకైనా పద్మని ఇక తను కవ్వించలేడు. ఏనాటికైనా ఆమె చిన్నబుచ్చుకుంటే తన హృదయంలో మానని గాయం తగులుతుంది. కొన్ని క్షణాల్లో, మరో వాతావరణంలో వచ్చే పరిస్థితుల్ని పరిష్కరించుకుని జీవితం గడపాలి. తన అభిమానుల్ని అవసరమైతే మార్చుకోటానికి సిద్ధంగా ఉండాలి. ఆ క్షణంలో విశ్వం మనసులో చింతపోక కలిగింది. పద్మకి జీవితకాలంలో ఏ కష్టమైనా ఒక్క సహాయమైనా చెయ్యగలిగితే తన హృదయంలోని అవ్యక్తమైన ఏదో ఆరాటం, అవ్యక్తమైనబాధ తగ్గి తనకి ప్రశాంతి కలుగుతుంది.

ఈ ఆలోచనరాగానే విశ్వానికి వెంటనే నవ్వు కూడా వచ్చింది. ఆమెకి సహాయం చెయ్యాలనే కోరిక బాగానే ఉంది కాని ఆ అవసరం పద్మకి ఎందుకు కలగాలి!

దంపతుల్ని స్టేషన్దాకా సాగనంపటానికి విశ్వం, గోపీ స్టేషన్కి వెళ్లారు. శ్రీనివాసరావు ఏదో హుషారుగా మాట్లాడుతున్నాడు కాని విశ్వం మనస్సు అంత బాగా లేదు.

గంట మోగింది. గార్డు ఈల వేశాడు. జండా ఊపుతోంది. ఇంజన్ కూత వేసింది. రైలు కదలబోతోంది.

పద్మ కేదైనా ఇవ్వాలనిపించింది విశ్వానికి. పత్రికల కుర్రడు ఇంతలో అటువైపు వచ్చాడు. ఏవో కొన్ని పత్రికలు కొని పద్మకిచ్చాడు.

"ఎందుకన్నయ్యా ఇవన్నీ?"

"కాలక్షేపం ఔతుందిలే, ఉంచవే"

ఆ ఇవ్వటంలోనే ఇద్దరి హృదయం మూగభాష ఇద్దరికీ అర్థమౌతూనే ఉంది.

రైలు కదిలింది.

"వస్తానన్నయ్యా, గోపీ," అంది పద్మ గాద్గదికంగా.

వాడికి హృదయంలో కలుక్కుమంది. ఎంత మాత్రము మాట్లాడు తనకేదైనా తెలియక తప్పచేస్తే, అమాయకంగా ఏదైనా అడిగితే "వినరా, ధర్మాధారం పలికిస్తున్నావు గాని" అని దబాయించేది. వాళ్లలో అక్కయ్యతప్ప ఇంకెవ్వరూ లేరని వాడికి తెలుసు. ఇంక అలా అనటానికి అక్కయ్యవుండదు!

వాడి కళ్లలో నీళ్లు తిరిగాయి.

శ్రీనివాసరావు వెళ్ళి పోయాడు.

విశ్వం కూడా లేచాడు

క్రమంగా రైలు దూరమైంది

గోపి వెయ్యవద్దని విశ్వం స్టేషనుదాకా వచ్చాడు. ఇలాంటి వీడ్కోలు దృశ్యాలని తను పూర్వం "సెంటిమెంటల్ ట్రాష్" అని కొట్టేసే వాడు. ఈ రోజున అతని నేత్రాలు చెమ్మగిల్లాయి అతనేమీ ఆలోచించటం లేదు హృదయం బరువుగా ఉంది.

మార్గమధ్యంలో ఒక్క మాటమాత్రం విశ్వం, గోపి మాట్లాడుకున్నారు

"అక్కయ్య మళ్ళీ ఎప్పుడు వస్తుందన్నయ్యా?" అన్నాడు గోపి

"తొందరగానే వస్తుంది." అన్నాడు విశ్వం ఆ సమాధానం వాడికి తృప్తిగా లేదు ఉండదని విశ్వానికి తెలుసు

"ఈ దేశంలో యువకుడు తన అభిరుచిని గెలుపు చేసుకోవాలని ప్రయత్నిస్తాడు బహుశా ఎక్కడైనా అంతేనేమో లేదా ఆ వేదన ఉంటే తరతరాల్లోనే! కాని, శ్రీనివాసరావు మంచివాడే" అని సమాధాన పడ్డాడు విశ్వం

ఇంటికివచ్చి భోజనాదులు ముగించుకుని తిన్నగా పడకకుర్చీలో పడుకుని పేపరు చూసి, చేసేపనిలేక నిద్రపోవాలని కళ్ళు మూసుకున్నాడు విశ్వం కాని నిద్రవచ్చే సూచన లేదు సరదాగా మాట్లాడుతూ కాలక్షేపం చెయ్యటానికి పక్క లేడు గోపి ఎప్పుడూ తోటపిల్లలతో ఆడుకుంటూనో, చదువుకుంటూనో ఎక్కడో ఉంటాడు ఇక తనకి కావలసినంత తీరిక ఫలితాలు తెలిసి ఉద్యోగం ఏదైనా వచ్చేదాకా రోజంతా విశ్రాంతే ఈ సమయం వృథా పోనీయకుండా ఏదైనా చెయ్యాలని అనుకున్నాడతను వెంటనే "జీవిత లక్ష్యం" సంగతి జ్ఞాపకం వచ్చిందతనికి తన జీవితలక్ష్యం ఏదైతే బాగుంటుంది?

బొమ్మలు వెయ్యటంలో తనకి అభిలాష. కొత్త చూస్తూ ఉంది. హైస్కూల్లో డ్రాయింగు పరీక్షల్లో తనకి మంచిమార్కులే వచ్చేవి పళ్ళూ, పూలూ, జంతువులూ తనకి కరతలామలకం మనుష్యుల బొమ్మలుకూడా కొంచెం జాగ్రత్త తీసుకుంటే బాగానే వెయ్యగలడు. చిత్రలేఖనం కృషిచేస్తే తను అందులో పేరు సంపాదించుకోగలడేమో! కాని దానికి ఎంతో శ్రమ, ఓపిక, కాలమూ కావాలి తను కోరుకుంటే ఉద్యోగం వస్తుందా! చిత్రకారుడు కూడా బొమ్మలు వేసుకోటానికి తీరిక దొరకని ఉద్యోగమైతే ఆటంకం అవుతుంది అయినా తను నిరుత్సాహపడకూడదు సాధనం చెయ్యాలి. తను గొప్ప చిత్రకారుడు కావాలి

ఈ ఊహ కలగగానే దానిని ఆచరణలో పెట్టాలనే సంకల్పం దృఢమైందతనికి తన అదృష్టంకొద్దీ ఆ ఊళ్ళోనే ప్రఖ్యాత చిత్రకారుడు ఒకాయన ఉన్నాడు

విశ్వం ఆలస్యం చెయ్యకుండా ఆ సాయంకాలమే ఆయన దగ్గిరికి బయలుదేరి వెళ్ళాడు ఆ చిత్రకారుడు అదృష్టవశాత్తూ తన స్టూడియోలోనే ఉన్నాడు ఆ సమయంలో చిత్రలేఖనంలోని తన ఉబలాటమూ, ఉత్సాహమూ ఆయనకి తెలియచెప్పి సహాయం అర్థించాడు.

ఆ చిత్రకారుడు విశ్వాన్ని పరీక్షగా చూసి ఒక తెల్లకాగితం, పెన్సిలూ ఇచ్చి అన్నాడు

"కోడిపుంజు బొమ్మ వెయ్యండి"

విశ్వం క్షణంలో గీశాడు.

"సున్నా చుట్టండి"

విశ్వం సున్నా అవలీలగా చుట్టాడు

"ఈ రెంటికీ భేదం ఉన్నట్టులేదా!" అన్నాడు చిత్రకారుడు నవ్వు పెదవుల్లోంచి చిందిస్తూ విశ్వం చిన్నబుచ్చుకున్నాడు ఆయన ఇలా తనని పరీక్షిస్తాడని తను అనుకోలేదు

"ప్రాక్టీసు చెయ్యలేదు గదండీ" అన్నాడు

"నా సలహా విని మీ ప్రయత్నం విరమించుకోండి."

"ఎందుకండీ?"

"మీకు బొమ్మలు వెయ్యటం రాదు"

అలా ఆయన ముక్కు బద్దలు కొట్టినట్టు నిర్మొహమాటంగా అంటే విశ్వానికి ఆశ్చర్యంతో పాటు ఆగ్రహంకూడా కలిగింది

"నేను వేసే బొమ్మలు మా డ్రాయింగ్ మాస్టారు గారు మెచ్చుకున్నారండీ" అన్నాడు తమాయించుకుని.

"నేను డ్రాయింగ్ మాస్టర్ని కాదుగా"

"ప్రాక్టీసు చేసినా రాదంటారా?"

"ఉహూఁ మీకు ఫ్రీ హాండ్ లేదు."

విశ్వం ముఖంలో నిరాశ కనిపించింది. 'ఇక మీ ఇలా నిరుత్సాహపరుస్తాడేం ఈ మనిషి' అనుకున్నాడు

"ఏదైనా బొమ్మ వేస్తాను, చూస్తారా?"

చిత్రకారుడు అయిష్టంగా ముఖం పెట్టాడు అది అంగీకారమే ననుకుని విశ్వం కోయిలబొమ్మ గీశాడు

"ఎలా ఉందండీ?" అని ఆశగా ఆయనవైపు చూశాడు, తప్పక మెచ్చుకుంటాడని భావిస్తూ.

అతను చిన్నగా, పొడిగా నవ్వాడు

"చిత్రలేఖనం బదులు మరేదైనా చేస్తే మీ కాలం వృధాకాదు" అన్నాడు.

"అంటేనా?"

"మీమీద నాకేమీ ద్వేషం లేదు ఫ్రీహాండ్ లేదని చెప్పాను, అంతే"

"మనిషి పుట్టగానే అక్షరాలు రాయటం రాదు కదండీ"

"అవును. ఇప్పుడా సంగతెందుకు?"

"నేర్చుకుంటే ఏదైనా వస్తుందని చెబుతున్నాను కాకులు రాసినవాడు కుదురైన అక్షరాలు రాస్తున్నాడు మీరైనా ఉన్నట్టుండి అమాంతంగా ఈ విద్య మీకు వొచ్చిందని తెలుసుకున్నారనుకోను"

"నన్ను మీ శిష్యుడిగా చేసుకుంటున్నారా"

"అయితే వినండి. కాని నా మాటలు నిజమని మీకు రుజువు చెప్పగలను సెలవు"

ఆయన ప్రత్యుత్తరానికి ఎదురు చూడకుండా విశ్వం చరచర వెళ్ళిపోయాడు ఆ నాటినించీ అహోరాత్రులు శ్రమపడి, పుస్తకాలు చదివి తెలుసుకుని, అభ్యాసంచేసి రేఖాచిత్రాలు సునాయాసంగా గియ్యటం నేర్చుకున్నాడు. వ్యక్తిమీద అతనికి నమ్మకం ఏర్పడింది.

ఓ రోజు సాయంత్రం మళ్ళీ ఆ చిత్రకారుడి దగ్గరికి వెళ్లాడు

"మళ్ళీ వచ్చారే?" అన్నాడాయన విశ్వాన్ని గుర్తుపట్టి

"శిష్యరికంకోసం కాదులెండి, జవాబుకోసం" అంటూ కాగితం ఆయనముందుపెట్టి ఓ మూల నిల్చున్నాడు.

"ఇదిగో మీ కుర్చీ ఇంకా కొన్ని కావాలా? ఒకటి, రెండు, మూడు—" చిన్నవి, పెద్దవి వరసగా కొన్ని కుర్చీలు గీశాడు విశ్వం ఆయన ఆశ్చర్యంగా వాటివైపు చూశాడు

"అలా తెల్లబోకండి మరి నాకు ఫ్రీ హాండ్ లేదుగా" వ్యంగ్యంగా అంటూ వెళ్ళిపోబోయాడు విశ్వం. తటాలున చిత్రకారుడు అతని భుజంమీద చెయ్యివేసి ఆపాడు చిరునవ్వు నవ్వాడు.

"శభాష్" అన్నాడు

విశ్వంకోపం ఇంకా పోలేదు

"సెలవిప్పించండి" అంటూ వెళ్ళబోయాడు

"నిన్ను ఆశీర్వదిస్తున్నాను" అన్నాడాయన విశ్వం వెళ్ళలేకపోయాడు. ఓటమిని అంగీకరించి తనని ఆశీర్వదించిన అతని సహృదయత్వం విశ్వంకాళ్ళకి బంధాలు వేసింది

"తొందరపడి ఆవేశంగా మాట్లాడాను క్షమించండి"

"ఫరవాలేదు. నా దగ్గర తెలుసుకోవాలసింది ఏదైనా ఉంటే నీ ఇష్టం వచ్చినప్పుడు నిరభ్యంతరంగా రావొచ్చు చాలా సంతోషిస్తాను" అన్నాడు చిత్రకారుడు అతని హృదయ వైశాల్యం విశ్వంలో పశ్చాత్తాపం కలిగించింది

"మహాభాగ్యం" అన్నాడు.

"వెళ్ళిరా ఇంక" సెలవిచ్చాడు చిత్రకారుడు.

తేలికపడ్డహృదయంతో విశ్వం సెలవుతీసుకున్నాడు కోపంవస్తే ఎంత మూర్ఖత్వం ఉంటుంది! అదే ఆ చిత్రకారుడి సందేశం అనిపించింది విశ్వానికి

7

నవ్యనాట్యసంఘం అనే సంస్థ ఆ రోజున ప్రారంభోత్సవం జరుగుతోంది. దానికి కార్యదర్శి రంగా రావనే యువకుడు. బ్యాంక్ టెలర్. అతను

విశ్వంతో ఎస్.ఎస్.ఎల్.సి దాకా కలిసి చదివాడు తరవాత విశ్వం కాలేజీ చదువుకీ, రంగారావు టీచరు ట్రెయినింగ్‌కీ వెళ్ళారు. అయినా ఇద్దరిదీ ఒకే ఊరు కావటంవల్ల తరుచు కలుసుకుంటూ తమ స్నేహాన్ని వర్ధిల్ల చేసుకుంటూ వచ్చారు రంగారావు బాగా పాడగలడు. అతనికి నాటకాలంటే మొదటి నించీ సరదా. తోటివాళ్ళని కొందర్ని కూడగట్టుకుని నాటక సంఘం స్థాపించాడు విశ్వానికి నాటకాలలో అంత అభిరుచి లేదు అయినా రంగారావు ప్రోద్బల ప్రోత్సాహాలవల్ల సంఘంలో అతను కూడా సభ్యుడయ్యాడు. ప్రారంభోత్సవానికి వచ్చేవరకూ సంఘంలోని ఇతర సభ్యుల్ని గురించి విశ్వానికి ఏమీ తెలియదు ముఖ్యసభ్యుల్ని రంగారావు అంతకు కొంచెం ముందే పరిచయం చేశాడు

పెద్దల ఉపన్యాసాల తరవాత ముఖ్యసభ్యులు కొందరు ప్రసంగాలు చేశారు కళాకారుల జీవితానికి అర్థాలు తమని అంకితం చేసుకుంటున్నామని, కళని ఉద్ధరించటమే తమ జీవితాశయమని అందరూ ఉద్ఘాటించారు

తరవాత వినోదవిజ్ఞానదాయకమైన కార్యక్రమం ప్రారంభమైంది అందులో మొదటి అంశం రంగారావు గానం.

అతను శ్రావ్యంగా పద్యాలు పాడుతుంటే సభికులు తన్మయులై వింటున్నారు తనకి పద్యం పాడటం రానందుకు విశ్వం ఆక్షణంలో మిక్కిలి విచారించాడు మంచి పాట విన్నప్పుడు అనుకరించాలని తన అభిలాష. ఈ జీవితంలో తీరదు. తను ఆ విషయంలో చేసిన విఫల ప్రయత్నాలు గుర్తొచ్చాయి విశ్వానికి తన స్వరం తనకే అసహ్యంగా వినిపించేది ఓసారి చీకటిపొద్దున ఒంటరిగా ఉన్నప్పుడు ధైర్యం చేసి తను గొంతెత్తి ఏదో పద్యం రాగయుక్తంగా అనబోయినప్పుడు తన స్వరం సముద్రపు ఘోషతో, రైలు ఇంజను కూతతో పోటీపడి చుట్టుపక్కలవాళ్ళని భయకంపితుల్ని చేయటం తనెప్పుడూ మర్చిపోలేదు రంగారావు ఒకసారి ఏ పాటవిన్నా తు. చ తప్పకుండా అదే వరసన సాహిత్యంతోసహా మళ్ళీ అనగలడు రంగారావుమీద తనకి కొంచెం అసూయ జనిస్తున్నట్టు పసికట్టి విశ్వం సిగ్గుపడ్డాడు. తను అసలు పరీక్ష బాగా రాశాడని విన్నప్పుడూ, తన సౌమ్యం చూసినప్పుడూ రంగారావులో కలిగిన ఈర్ష్యా భావం తను గ్రహించగలిగాడు. అయితే ఇలాంటి భావాలకి విలువ ఇవ్వటం అనవసరం ఈర్ష్య అనటం కంటె అసంతృప్తి అనటం సమంజసం ప్రతివాడికీ ఉందని ఏపటం ఈర్ష్య తప్ప లేదని విచారించటం అసంతృప్తి చాలా మంది మనుషులు బహుశా ఈ రెండో తరగతికి చెందుతారు ఈ భేదం గమనిస్తే మనుషుల్ని ఇంకా బాగా అర్థం చేసుకోటానికి వీలౌతుంది.

విశ్వం ఇలా ఆలోచిస్తుండగా రెండో అంశం ప్రారంభమైంది వెంకటేశ్వరరావు అనే నటుడు నటనలోని వివిధ అంశాలను సోదాహరణంగా వివరించి చివరికి ఏకపాత్రాభినయం చేసి ప్రేక్షకుల మన్ననల్ని అందుకున్నాడు

ఆ తరవాతది విశ్వం ప్రోగ్రాం. "మానవత్వం" అనే పేరుతో అతను ఒక చిన్న గేయం గానం చేశాడు రాగం తాళం లేకుండా అనర్గళంగా చదువుతూ తన్నుతానే మర్చిపోయి అక్కడక్కడ చిన్న వ్యాఖ్యానాలు కూడా చేశాడు చివరికి—

అనిమిషత్వం కాదు

మానవత్వం కావాల

అనే పంక్తులు ఉద్రేకంగా హెచ్చుస్థాయిలో అని కూర్చున్నాడు సభికులు చప్పట్లు కొట్టారు

కార్యక్రమం అయిపోగానే చాలామంది విశ్వం గేయాన్ని ప్రత్యేకంగా మెచ్చుకుని అతన్ని అభినందించారు విశ్వం వాళ్ళ మెప్పుకోలుకి సంతోషాశ్చర్యాలు పొందాడు తను అప్పుడప్పుడు గేయాలు రాసేవాడే కాని ఇంతవరకు ఒక్క గేయం కూడా ప్రచురించలేదు ఏదో రాయాలని అనిపించినప్పుడు కూర్చుని నాలుగు పంక్తులు రాసేవాడు అవి ఇతర్లు మెచ్చుకుంటారో లేదో అనే ఊహ అతని కెప్పుడూ రాలేదు ఒక్కసారిగా అందరూ తనని ప్రశంసించటంవల్ల తబ్బిబ్బయిపోయాడు. కృతజ్ఞత చెప్పాలనే సంగతి కూడా అతనికి తట్టలేదు. రంగారావు తన గేయాలు కొన్ని వినటం, ఏదో ఒకటి ప్రారంభోత్సవ సమయంలో చదవమని బలవంతం చెయ్యటం అతను గుర్తుచేసుకొని రంగారావుకి కృతజ్ఞత చెప్పాడు

ఆ సమయంలోనే ముఖ్యసభ్యులు కొందరు విశ్వం చుట్టూ చేరారు.

"రంగారావు గారూ, విశ్వంగారిచేత మంచి నాటకం ఒకటి రాయించాలి మీరు" అన్నాడు ఒక సభ్యుడు.

"అందులో మంచి గేయాలు తప్పకుండా ఉండాలి"

మరో సభ్యుడు తన అభిప్రాయం వెలిబుచ్చాడు.

"థాంక్స్ — కాని నాకు నాటకాలు రాయటం రాదండీ" అన్నాడు విశ్వం

"మేం నమ్మంలెండి."

"సభ్యుడెవరి మనస్సు తప్పించుకోవాలంటే ఎలా?" అన్నాడు రంగారావు.

"శక్తికి దాటిన పనులు నెత్తికేసుకుంటే ఏమవుతుందో తెలుసా?"

"అదంతా మాకు వొదిలెయ్యి"

"నాటక సంఘం నాలుగు కాలాలపాటు వర్ధిల్లాలని లేదా?"

"మంచిపాటలు చెప్పటం నువ్వు తలచుకుంటే రాయగలవు అంతే." అన్నాడు రంగారావు. అందరూ అమాటే సమర్థించారు. విశ్వానికి మాత్రం గుండెల్లో రాయిపడ్డది. తనెప్పుడూ నాటకం కాదు గదా కథ కూడా రాయలేదు. ఏవో చిత్రకాని వాళ్ళ మీదా, ప్రజల మీదా పద్దెలే ఫలితాలు. సంగతి అలా ఉంచి తనకి అపచారం చేసుకున్నవాడవుతాడు. ఏం చేయాలో అతనికేం తోచలేదు. రంగారావుతో ఈ విషయం గురించి తరవాత రెండు మూడుసార్లు ముచ్చటించాడు. అతను ఉన్న సంగతి విశదం చేశాడు.

"ఒరే విశ్వం, నువ్వి నాటకాలు చదివిన ఎక్కువలేవు ఉన్నాని కూడా చాలని 'ఉద్యోగ విజయాలు' లాంటివి మనం ప్రదర్శించటం లేదు గదా! నాటక సంఘం శ్రేయస్సు కోరి నువ్వు నీచేతనైనంతలో ఏదైనా రాసివ్వు, బాగుంటే వేద్దాం."

ఇక విశ్వం ఏమీ అనలేకపోయాడు. ఆలోచించి సాంఘిక నాటిక ఒకటి రాసిచ్చాడు. అందరూ 'ఫస్టు'గా ఉందన్నారు. రిహార్సల్స్‌కి వొచ్చిపోతూ లిస్తూ ఉండమని విశ్వాన్ని అడిగాడు. విశ్వం అలాగే అన్నాడు కాని వెళ్ళటానికి అతనికి మనసొప్పేదికాదు. ఆ నాటకాల గొడవల్లో పడితే తన చిత్రకళాపోషణ పూర్తిగా దెబ్బతింటుంది. చిత్రకళే తన లక్ష్యం.

ఒకరోజు రంగారావు మరీబలవంతం చెయ్యటం వల్ల ఆ సాయంత్రం రిహార్సలుకి వెళ్ళాడు.

డాబ్లో ఓ హాలంత అద్దెకి తీసుకుని 'నాటక సంఘం' అని బోర్డు కట్టారు. ఆ గదిలోని వాతావరణం చూసేసరికి విశ్వానికి చిరాకువేసింది. ఉన్న సామాను చిందరవందరగా వుంది. కొంతమంది పేకాట, మరికొందరు సిగరెట్లు తాగుతూ గది పొగతో నింపి కాల్చి వేసిన పీకలు గదిలోనే పారేస్తున్నారు. సభ్యులలో కూడా ఒక క్రమశిక్షణ లేదు. ఎవరి ఇష్టం వచ్చినట్లు వారు ప్రవర్తిస్తున్నారు. తలా ఒకపక్కన కూర్చుని ఉండి సభ్యులు మాట్లాడుతూనే ఉన్నారు.

"హీరోయిన్ ఎవరు వేస్తున్నారు?" అన్నాడు విశ్వం.

"వసంత అనే అమ్మాయి. అందాల బరిణె. చూస్తే సుమ్మయిపోతావు. 'ఒక్క నవ్వే పలు వజ్ర వైఢూర్యాలు' అన్న కవి మాటని చూశే రాకాదా అనిపిస్తుంది. ఆ కళ్ళూ, ఉంగరాల జుట్టూ, నాలు జడా కపోలాలూ ఓహ్!"

అతని ధోరణి మధ్యలోనే ఆపి, "నువ్వు కూడా కవివా ఏమిట్రోయ్?" అన్నాడు విశ్వం.

"ఆ పిల్లని ఒక్కసారి చూస్తే కవిత్వం నురుగులు కక్కుతూ పరుగులు తియ్యదూ?"

"అదేం అలంకారం, మహాశయా?" అన్నాడు ఒక నటుడు.

అందరూ గొల్లుమన్నారు.

"నీకు పెళ్ళయింది కనుక?" అన్నాడు విశ్వం.

"అయితే ఏమండీ, రసపాయి మన రంగారావు" అన్నాడు ఒక సభ్యుడు. అందరూ మళ్ళీ గొల్లుమన్నారు.

"జాగ్రత రంగారావు. చెయ్యి పట్టుకు చేస్తే. కోరాణి వ్రాదని"

"[illegible]?" అన్నాడు రంగారావు.

విశ్వం ఈ సంభాషణకి విసుక్కున్నాడు. విషయం తప్పిస్తూ అన్నాడు

"ఆమె బాగా నటించగలదా?"

"పిచ్చివాడా! నీకు బొత్తిగా లోకజ్ఞానం లేదు. అందమైన ఆడది నటించడమెందుకోయ్ స్టేజిమీద నిలబడితే చాలదూ! కళ్ళు తెరుచుకుని చూడరూ జనం?"

"జనం సంగతి కాదు ఆమె నటన సంగతి అడుగుతున్నాను"

"నాకు బాగానే ఉంటుంది ఆమె నటన"

"ఏమండీ డైరెక్టర్ గారూ?"

"గొప్పగా నటిస్తుందండీ. మొదటి నాటకంతోటే ఆమె నికీర్తుల్లో చేరిపోతుంది లెండి. అలాంటి వాళ్ళు నాటకాల్లో 'రాట్' అవుతారా?"

విశ్వం కొంచెం ఆశ్చర్యంగా అతనివైపు చూశాడు.

"నాటకాలు వెయ్యటం 'రాట్' కాకపోతే మీ అభిప్రాయం? ప్రారంభోత్సవసమయంలో నాటకకళనిగురించి గొప్పగా మాట్లాడారే!"

"నా అభిప్రాయం కాదు ఆమె దృక్పథం అనేది ఉంటుంది."

"సినిమాల్లో చేరితే అంత నాజూకుగా ఉండేదు లేండీ." అని విచారించాడు ఒక నటుడు

"ఎందుకండీ?" అన్నాడు చిరునవ్వుతో మరొకడు.

"తెలిసియు బలిగాని పడుదల్పా బ్రహ్మదేవుని తరమే!"

"కవిచౌడప్ప శతకంలోని పద్యం కాదూ?"

"చంద్రరేఖావిలాసంలోదైతే మరీ రంజుగా ఉంటుంది"

"ఒకు లేయని రూపరించిన వరవర" అని భావ గర్భితంగా అన్నాడు మరొకడు.

వాళ్ళవైపు జుగుప్సతో చూశాడు విశ్వం

"ఆమె ఇవాళ రిహార్సల్‌కి వొస్తుందా?"

"ఎందుకురాదు? పిల్చిస్తున్నాంసార్"

"ఎవరైనా త్వరగా రమ్మని హెచ్చరించినస్తే బావుంటుందేమో త్వరగా రిహార్సలు మొదలు పెడితే పెందరాళే వెళ్ళిపోవొచ్చు" అన్నాడు విశ్వం.

"అందుకే కదండీ వెంకటేశ్వరరావుగారు వెళ్ళారు వేరొకరు వెడితే ఆయన ఒప్పుకోరు"

"ఏం?" అన్నాడు విశ్వం అర్థంకాక

"అదంతే లెండి. ఏం రంగారావుగారూ?"

రంగారావు 'హుఁ' అని ముఖం చిట్లించుకున్నాడు

"వెంకటేశ్వరరావుకి ఎన్నిసార్లో చెప్పాను — కొంచెం జాగ్రత్తగా ఉండమని ఎప్పుడో గాజుల చెయ్యి తెంపకుపరంబు కోకతప్పదుతే"

అందరూ నవ్వారు.

"ఆమె రేటెంత?" అన్నాడు విశ్వం

అందరూ ఒక్కసారి ముఖముఖాలు చూసుకున్నారు వాళ్ళ ముఖాల్లో ఆశ్చర్యం తాండవించింది వాళ్ళలా ఎందుకు చూస్తున్నారో విశ్వానికి తెలియలేదు.

"ఏమిటో అనుకున్నాను సాహిత్య రసికుడివే" అని రంగారావు నవ్వాడు

"ఏమిటి మర్మమేది?"

"ఓయి మహానుభావా, ఆమె రేటెంతో ఇంత వరకూ తేలక నే చస్తున్నాం కొంచెం హైక్లాసవల్లే ఉంది"

"అసలామె అటువంటిదికాదేమోనండీ చదువుకుంది కూడా."

"అవన్నీ తీసి అవతలపెట్టండి అది వంశపారంపర్యం స్వామీ"

విశ్వానికి అర్థమైంది. 'ఛీ' అనుకున్నాడు తన ప్రశ్నే ఎంత హుద్యంగా అర్థం చేసుకున్నారు. ఆ రెండో అర్థంలోనే వాళ్ళెందుకు తీసుకోవాలి వాళ్ళ మనస్సులన్నీ కల్మషపూరితాలు ఇదా వీరి కళారాధన నాటకసంఘంటే వెంటనే రతీహామా రాజియాల్లవిపించింది విశ్వానికి. కాని అంతమందిలో ఆ పనిచేసి గొడవపడదలుచుకోలేదు రంగారావులో కూడా ఇంత నీచత్వం ఉందనుకోలేదు కళాకారులకే ఏం లాభం? ఒక వ్యక్తిని పరోక్షంలో తులన చెయ్యడం ఘనకార్యమా? ఇంతమంది నాటక కళోద్ధారకులు ఇక్కడ కూడి చేసే పని అదేనా?

ఆమె ఎటువంటిదైనా కావొచ్చు కాని అర్టిస్టు. ఆ గౌరవం ఇవ్వలేనివాడు అర్టిస్టు అనిపించు

ఉంటారా? అందరూ తగుపుకున్నారో, మాటల్లో మాత్రం పరిధిని ఎక్కడా కనిపించదు. విశ్వానికి అక్కడ ఉండే బుద్ధిపుట్టలేదు.

"వసెళతాను రంగారావు. తరవాత ఎప్పుడైనా వొస్తాలే" అన్నాడు మర్యాదగా!

అదే సమయంలో నాయికపాత్ర నిర్వహించే నటీమణి లోపలికి అడుగుపెట్టింది "ఆమె వొచ్చిం దోయ్ కొత్త హీరోయిన్ గారిదే" అని, ఆమె వైపు తిరిగి ఆహ్వానించాడు రంగారావు "రండి రండి"

అందరూ ఆహ్లాదంగా పలకరించారు

"ఆలస్యమైంది కదండీ!"

"ఇంట్లో కులాసాగా ఉన్నారా!"

"రాలేమో అనుకున్నాం"

కుశలప్రశ్నలు పూర్తయ్యాగానే. ఆమె కొంచెం ముభావంగా సమాధానాలు చెప్పింది రంగారావు విశ్వాన్ని ఆమెకి పరిచయం చేశాడు

"ఈరోజు మన నాటిక రచించినవారు విశ్వేశ్వరరావు బి. ఏ. ఆనర్స్"

"ఎమ్మెస్సీ ఇంకా ఆనర్స్ కావాలండి"

అని చిరునవ్వుతో ఆమె ముఖంలోకి చూసి అదిరి పడ్డాడు విశ్వం

వసంత అంటే ఆమేనా! ఆరోజున పుస్తకాల్లో తనకి కనిపించింది అనేకసార్లు పార్క్ లో నడుస్తూ తనకి ఎదురైంది

"నమస్తే" అంటూ వసంత విశ్వం ముఖంలోకి చూసి ఏదో అనబోయి మళ్ళీ మాట్లాడకుండా ఊరు కుంది ఆమె ముఖంలో కూడా ఆశ్చర్యం ప్రతిఫలించటం విశ్వం కనిపెట్టాడు.

రిహార్సల్సు ప్రారంభమయ్యాయి ఆమె చక్కగా పాడుతుందని మెచ్చుకున్నాడు విశ్వం. ఆమె నటనని, పాటని పదేపదే మిగతా వాళ్లందరూ పొగుడుతూ మెచ్చుకున్నారు. అయితే ఇదంతా లోలోపల మాయామేయమైన వాళ్ళ పొగడ్తలకి ఆమె ఏమీ ఉబ్బిపోలేదు విశ్వం అతిగా మాట్లాడక "బాగా పాడారండీ" అని "బాగా నటించారండీ" అన్నప్పుడు ఆమె నిజంగా సంతోషించింది.

ఆరోజుకి రిహార్సల్సు చాలించారు. బాగా చీకటి పడింది. విశ్వేశ్వరరావు లేచి వెళ్ళబోతున్నాడు

"అక్కర్లేదు లెండి. మీరు మళ్ళీ వెనక్కి ఇంత దూరం రావటం శ్రమ," అంది వసంత.

"నాకేం శ్రమలేదు"

"నేను ఒంటరిగానే వెళుతున్నాను రిక్షా పంపిస్తాలెండి, పోనీ" అన్నాడు విశ్వం

"మీరూ ఒంటరిగానే వెళ్ళాలి. దారిలో కబుర్లు చెప్పుకుంటూ నడవండి, పోదాం" అంది వసంత

విశ్వేశ్వరరావు విశ్వంవైపు కొంచెం వ్యగ్రంగా చూశాడు

విశ్వం ముందుగా నడుస్తున్నాడు వసంత కొంచెం వెనకగా, పక్కగా నడుస్తోంది. ఇద్దరిమధ్య నిశ్శబ్దం ఆవరించింది. ఏదో మాట్లాడాలనిపించింది విశ్వానికి కాని అతనికేం మాట్లాడాలో తోచలేదు ఆమే పలకరించింది.

"నాటిక రాసింది మీరేనంటే ఆశ్చర్యపడ్డా నండీ" అంది

"ఏం నా ముఖంలో అటువంటి కళ కనిపించటం లేదా!" అన్నాడు చిన్నగా నవ్వి

"అదికాదండీ మిమ్మల్ని ఎక్కడో ఇది వరకు చూశానండీ—జ్ఞాపకంలేదూ"

"ఎక్కడ?"

"జ్ఞాపకం రావటంలేదు అంతకుముందు కూడా చాలాసార్లు చూశాను మీరు పార్క్ లో నడుస్తున్న ప్పుడు చూశా"

"కాలేజీకి నడుస్తూ కనిపించేవాడిని కదూ?"

"అప్పుడు మీరు కూడా నన్ను చూశారన్నమాట."

"చూడకేం?"

"ఆ—! ఇప్పుడు జ్ఞాపకం వచ్చిందండీ మీరు మీరు "ఆమె ఆగింది

"పిల్లల గుంపులో కనిపించాను కదూ?"

"అప్పుడు కాని అదేమిటండీ, ఎవరైనా అను కుంటారని! అందరూ పాయలు చెప్పారా? భలే వాళ్ళే"

"ఏం, ఇష్టంలేదా?"

"మీకు బాగా డబ్బున్నట్టుంది."

"పేదవాళ్ళని ఇష్టంలేదా?"

"అని కాదు. ఎక్కడినించి వస్తుంది?"

"నేను గొప్పవాడిని కాదు, నిజం చెప్పాలంటే"

"అదే నేనూ అనుకున్నాను."

"ఎలా అనుకున్నారు?"

"వసంతకాలమైతే కాలందరూ దుకాణం ముందు కాలనీ లేదుగా!"

"మీరు మంచి నటీమణులై ఉండండీ"

"ఈమాత్రం దానికే! పొగడదలచుకుని పొగుడుతున్నారు"

"మిమ్మల్ని ఊరికే పొగిడితే నాకేం లాభం!"

"నేను బాగా నటించానని మీరు మనస్ఫూర్తిగా అనుకుంటున్నారా!"

"లేక పోతే అలా అనటానికి నాకేం అవసరం!"

"మీరు మెచ్చుకుంటే చాలా సంతోషం కలిగిందండీ. మీరు కోపగిస్తుంటేమో గాని, మీస్నేహితులు ముఖస్తుతికోసం అలా అంటారని వాళ్ల మాటల్ని బట్టే తెలుస్తుందండీ"

"వాళ్ళు నా స్నేహితులు కారు" అన్నాడు విశ్వం ముఖం చిట్లించుకుని, హేయభావంతో. వసంత ఆశ్చర్యపోయింది

"అలాగా! అయితే పొరపడ్డాను, క్షమించండీ"

"రంగారావు ఒక్కడే నాకు స్నేహితుడు. లేకపోతే మొహం వాచేట్టు వాడిని చివాట్లు పెడతాను" అన్నాడు విశ్వం కోపంగా

"ఎందుకు?" అంది వసంత ఆశ్చర్యంగా

విశ్వం తన పొరపాటు గుర్తించాడు. ఇప్పుడే అతనికి వసంత ఇంతకుముందు అన్న మాటలు గుర్తుకొచ్చాయి

"ముఖస్తుతి చేస్తున్నందుకు"

"ఓ, అదా!" అంది వసంత

"మరేమిటనుకున్నారు?"

"ఏం లేదులెండి"

కొంచెంసేపు మౌనంగా నడిచారు ఇద్దరూ. రిక్షా కనుచూపు మేరలో ఎక్కడా లేదు

"ఈ నాటకంలో వేస్తున్నందుకు మీరెంత తీసుకుంటున్నారు?"

"[illegible]!" అంది వసంత

"ఊఁ?"

వసంత కొంచెం ఆశ్చర్యపడి అంది

"నేను నాటక సంఘంలో సభ్యురాల్నికదండీ"

"అలాగా! అయితే సరదాగా వేస్తున్నారన్న మాట"

"అవును. అదీకాక ఇదే నేను మొదటిసారి నటించబోవటం. నా శక్తి ఎంతవరకుందో తెలుసుకోవాలని ఒప్పుకున్నాను"

"పేరున్న స్త్రీ ఏం చేస్తారు?"

"వీలైతే సినిమాలో చేరాలని ఉంది" అంది.

విశ్వం ఏమీ మాట్లాడలేదు. ఆ సమాధానం ఎందుకో అతనికి రుచించలేదు. వసంత మనసులో ఉన్నది మర్మం లేకుండా చెప్పే అమాయకురాలని గ్రహించాడు. నాటకసంఘంలోని వాళ్లందరూ ఆ క్షణంలో కోతుల్లా అతని మనోవీధిలో కదిలించారు. అతనిహృదయం ఆరాటపడ్డది

"నాటక సంఘంలో కొంచెం జాగ్రత్తగా ఉండండి"

"ఏం?" అంది వసంత ఆసక్తిగా అతనివైపు చూస్తూ.

"వాళ్ళలో కళారాధకులంటే పోకిరిగాళ్ళే ఎక్కువ" అన్నాడు విశ్వం. కాని వెనువెంటనే తొందరపడి అలా వాళ్ళమీద అభిప్రాయం వెలిబుచ్చినందుకు చింతించాడు. ఈ విషయాల్లో తనెందుకు అనవసరంగా కల్పించుకోటం! [illegible]

వసంత ఏదిటో ఆలోచిస్తూ నడుస్తోంది. ఆమె తెలివితక్కువది ఏమీ కాదు. ప్రపంచం పోకడలు తెలియనిది కాదు. నాటకసంఘంవాళ్ళ బుద్ధులు పసిగట్టలేకపోలేదు. కాని ప్రత్యేకించి విశ్వం అలా ఎందుకు హెచ్చరించాడో ఆమెకి అర్థం కాలేదు. కవిగారు అంటే అంటరానట్లుగా మాట్లాడుతున్నారు. నాటక సంఘంలో మిగతావాళ్ళకి మల్లేకాక కవిగారు మాట్లాడే మాటల్లో ఆమెకి సౌందర్యం, ఆదరణా కనిపించాయి. వందరూపాయలు ఊరికే వొదులుకోలేక పోవటంలోనే తనకి అనుభవమునకు మంచిదని తెలిసింది.

రిక్షా ఒకటి ఎదురుగుండా వస్తోంది ఖాళీగా.

"ఇంక రిక్షా ఎక్కండి"

"ఇంకెంతో దూరం లేదండీ మా ఇల్లు. ఇప్పుడు రిక్షాగనక పిలిచేశాను" అంది వసంత. సచ్చీర్రారావైతే తను గర్వంలో పడితాడంటే "సరదాగా నడిచి వెళదామండీ" అనేవాడు. ఆ సచ్చీర్రారావుని చూస్తుంటే తనకి ఒక్కొక్కసారి అరికాలిమంట నెత్తికెక్కుతుంది. కొంచెం జాగ్రత్తగా మసలుకోమని చెప్పాలి

"మీరు బి. ఏ ఆనర్స్ ప్యాసయ్యారా?" అందామె

"ఇంకా లేదు పరీక్ష వ్రాసి ఫలితాలు రాలేదు"

"ప్యాసయ్యాక 'ఆనక మీకు నేను టీపార్టీ ఇస్తాను. ఏమంటారు?"

"థాంక్స్ లెండి" అన్నాడు విశ్వం నవ్వుతూ

మాటలసందడిలో ఎంతదూరం నడిచింది తెలియలేదు వాళ్లిద్దరికీ. అకస్మాత్తుగా వసంత ఆగి అంది

"ఇదేనండీ మా ఇల్లు. ఇంక వెళతాను"

"మంచిది" అంటూ విశ్వం ముందుకి సాగిపోయాడు. లోపలికి నడుస్తూ వసంత ఆలోచిస్తోంది. తను ఇన్ని మాటలు మాట్లాడినా నాటిక గురించి ఒక్కమాటైనా అనలేదు. తను వొట్టి మతిపిచ్చిది ఏమనుకున్నారో కవిగారు!

(సశేషం.)

నూతనగ్రహముల ఫలప్రదత్వము

శ్రీ రాళ్లపల్లి గోపాలకృష్ణమాచార్యులు

జాతక మహాశాస్త్రాదులలో నూతన గ్రహములకు (ఇంద్ర వరుణ యములకు) సహితము కొంత ఫల ప్రదత్వము కలదని సోదాహరణముగా చూపుటకు ప్రయత్నించుచున్న నా వ్యాసములు పలువురు సంప్రదాయ ధురంధరులగు హోరాశాస్త్రవేత్తలు కొందఱికి రుచించినవి కొన్ని యుండినవి. లోకము భిన్నరుచి. ఆ గ్రహముల గొడవ లేకయే, ఏ సమస్యనైనా, నిర్వహించుట సాధ్యమని వారి విశ్వాసము. అట్లే వారు నిర్వహించి కార్యకారణ సమన్వయము చేయుచున్నారు కూడా. సంతోషమే. వారిని అధిక్షేపించు శక్తి నాకు లేదు. అట్టిపని అనవసరము సహా.

కాని, నూతనగ్రహములను జాతక చర్యలలో నుపయోగించుట పాశ్చాత్యులకు మన ప్రాచీన మహర్షుల పట్ల కృతజ్ఞతకాని మహోపకారము కాదని, ఆంగ్ల భాషలో విజ్ఞానశాస్త్రమున ఆచార్యపదము ధరించిన ఒకానొక జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్త ఇటీవల నాకొక లేఖ ననుగ్రహించినారు. ఆ మహోపకారమేమో బోధపడకపోవుటే నా బాధ.

మన దేశములో జ్యోతిశ్శాస్త్ర సూత్రములను నిబంధించినవారు వసిష్ఠాది మహర్షులు. వారు యోగసిద్ధులు, త్రికాలవేత్తలు. వారు చెప్పనిది యే విషయమును గాని అసమగ్రముగా చెప్పినవారు కారు. ఈ నూతన గ్రహములను వారు సూచించియుండలేదు; వానికి ఫలప్రదత్వమున్నదని వారు చెప్పనూలేదు. అట్టిచో, ఈ నూతనగ్రహములకు సయితము ఫలమున్నదని మన మంగీకరించి జాతకచక్రములలో వాని నుపయోగించితిమేని, ఆ మహర్షులకు ఈ విషయము తెలిసియుండలేదని సిద్ధాంతీకరించినట్లగుటచే, ఆ మహనీయులకు అజ్ఞతను ఆరోపించి వారిపట్ల గొప్ప అపరాధము చేసినట్లగుట లేదా? మన మహర్షుల మతమును తిరస్కరించి భిన్న సంప్రదాయముల నవలంబించుట ద్రోహపాతకము కాదా?

ఆ పండితుని దృష్టి ఇది. అతని దృక్పథముతో చూచితిమేని, ఈ యభిప్రాయము సాధుతరమే యని చూపట్టు ననుటకు సందియము లేదు. మహనీయులగు మన ప్రాచీన మహర్షుల యొక్క శక్తి ప్రపంచమున నిరుపమానమనియు వారి గౌరవమునకు, జ్ఞానమునకు, న్యూనత నాపాదించుట కృతఘ్నత్వము కాని యపరాధమే యగును. అట్టి అకార్యమునకు ఎన్నడుగాని పూనుకొనము. కాని, యీ రకపు విమర్శకుల సిద్ధాంతములో ఒక్క విశేషమున్నది. బుద్ధిపూర్వకముగనో, లేక అవిజ్ఞాతముగనో, చెప్పలేము కాని, రెండు విషయములను వారు నిశ్చయముగా విస్మరించియున్నారని చెప్పవలసియున్నది. ఏమంగురా? మొదటిది, మన మహర్షులు జ్యోతిశ్శాస్త్ర సందర్భమున చెప్పిన సూత్రములన్నియు నిప్పుడు లభ్యమైయున్నవనుట. రెండవది, ఆ లభించిన సూత్రములన్నియు తమకు అర్థమయినవనుట. ఏమో కాని, ఉభయమున్నూ, నా దృష్టిలో నైరెండునూ సందేహాస్పదములే.

జ్యోతిశ్శాస్త్ర సూత్రములను నిబంధించిన మన ప్రాచీనులు పదునెనమండుగురు మహనీయులని మన గ్రంథములు చెప్పుచున్నవి.

> "సూర్యః, పితామహో, వ్యాసో,
> వసిష్ఠో, ఽత్రిః, పరాశరః,
> కాశ్యపో, నారదో, గర్గో,
> మరీచి, ర్మను, రంగిరాః,
> లోమశః, పౌలిశ శ్చైవ,
> చ్యవనో, యవనో, భృగుః,
> శౌనకో, ష్టాదశై తే
> జ్యోతిశ్శాస్త్ర ప్రవర్తకాః"

వీరు ఏయేమి గ్రంథములు రచియించిరో, అవి అన్నియు మన కిప్పుడు లభ్యమై యున్నవని చెప్పగలమా? వీరందరు మహర్షులు. వీరిలో ఒకరు చెప్పిన అంశములే పదములో, తలకట్లో, మార్పు చేసి ఇతర మహ

ద్దులు బర్వతదర్వగలయుగా గోకటిపాటపాడికారని చెప్పుట సాహసకార్యము. ఇతరుల మతములకంటె భిన్నముగా తనమతమును నిరూపించదలితో, అట్టిగ్రంథకర్త యుక్తియే కాదు.

"నానా కృషి ర్వర్గ మతం విభిన్నమ్"

అని మన పెద్దలే చెప్పిరి. ఈ వరుసనెవరుందురు మహాత్ములు ఏ ఏ భిన్న సంప్రదాయములను నిర్వచించిరో ఏ ఏ ప్రత్యేక పద్ధతులను చూపిరో, మనకు తెలుసుకొను మహావకాశము కావలసియున్నది. మహర్షి ప్రణీతము లనబడు సంహితలు ఏ యూరు వాళ్లో చూడ గలిగాము మరి, ఇతరుల గ్రంథము లెంగున్నవి? రాజకీయ విప్లవాది కారణములచే నశించినవో, లేక రహస్యముగా దాగియున్నవో, తెలియదు. ఇక, తమకాలి కాలమున

"భూయోభి: పటుబుద్ధిభి: పటుధియాం
హోరాఫలజ్ఞప్తయే,
శబ్దన్యాయ సమన్వితేషు బహుశ:
శాస్త్రేషు దృష్టేష్వపి,
హోరాతంత్ర మహార్ణవ ప్రతరణే
భగ్నోద్యమానా మహమ్
స్వల్పం వృత్తవిచిత్ర మర్థబహుళం
శాస్త్రప్లవం ప్రారభే"

(బృహజ్జాతకము)

అని, తన కాలమునకు పూర్వముండిన గ్రంథకర్తలనేకులు రచియించిన అతి విస్తృత శాస్త్రగ్రంథములు ఉండినట్లు ఆచార్య వరాహమిహిరుడు చెప్పియున్నాడు. కాని ఆ గ్రంథముల పేరెట్టుకొని అట్టె పాఠకులకు దక్కినాయనమా, ధనిష్ఠాదిలో ఉత్తరాయణము ప్రారంభమగుచుండినట్లు పూర్వులు రచించిన గ్రంథములలో నున్నదని తన బృహత్సంహితలో అతడు వర్ణించియున్నాడు. ఆ ప్రాచీన గ్రంథము లన్నియు మన కిప్పుడు లభించియున్నవా? కానీ యాలబడుదుకు అలోచింపుడు వానితో సత్ప్రకారములు కొన్ని మరికొన్నింటిని ఎందైన చెప్పియుండవలెనో?

'కాకా భుజంగ కాదే' అనబడు ప్రముఖ నాడీగ్రంథములో 'బ్రహ్మసూరి' మొదలగు కొన్ని గ్రంథములు పేర్కొనబడినవని వినదుము. మన సత్ప్రకారములు కొన్ని మరికొన్ని అనాడీ గ్రంథ రచనా కాలములో ప్రచారములో నుండి యుండె ననుటకు సాక్ష్యము కాదా ఇది! ఇప్పుడు మన కా బ్రహ్మసూరి మున్నగువానిని గూర్చి యేమియూ తెలియదు. అసాధారణ పద్ధతిలో ఆశ్చర్యకరముగా ఫలాదేశము చేయుచున్న నాడీగ్రంథము లనేకములు నానాభాషలలో మూలపడియున్నవి. మనకిప్పుడు తెలిసిన జాతకములోనున్న సూత్రముల ఆధారముతో అట్టి ఫలాదేశము చేయుట సాధ్యముగా, ఎవరైన చేయలేక, చెప్పగలిగిన సాహసవంతుడు చూపట్టడు. మరి, ఏ ఇతర సూత్రములు ఆ నాడీగ్రంథ ఫలముల నిర్వచనమునకు ఆధారమైనవో మన మెరుగము.

ఇట్టి పరిస్థితులలో, మన ప్రాచీన మహాత్ములు చెప్పిన దంతయూ మన కిప్పుడు లభించియున్న దనుట పొరపాటగును.

కాకే, అందుబాటులోనున్న మూడు ముక్కలయినా సమగ్రముగా అర్థమైనదని చెప్పగల మహానుభావు లెందున్నారో, నాకు తెలియదు. బృహత్పారాశరహోరాశాస్త్రమందలి లగ్నకోణ పద్ధతిని కాని, లోకయాత్ర మున్నగు విషయము నుకాని, ఎవరు సాధించగలిగినారో, ఎంత ప్రయత్నించినా తెలియకున్నది. ఇటువంటి దశా విభేద కాలముల పరస్పరసంబంధమును గూర్చి వరకుగాను, భావరాయణుడు మున్నగు ప్రాచీనుల గతములు భిన్నములని, కల్యాణవర్మ సూచించినాడు. ఇక వినుము వరాహమిహిరాచార్యుడు, సమరసింహుడు, వేరు వేరు సంప్రదాయముల నాశ్రయించిరి. వారు వ్రాసిన సూత్రముల ప్రయోగము మనవాడుకలో నిలువలేదు. జైమిని సూత్రముల అర్థమును గూర్చి పండితులలో ఏకమత్యము కుదురలేదు. ఇట్లెన్నియో చెప్పవచ్చును.

సర్వసాధారణముగ, ఇప్పుడు వాడుకలో నున్నది పరాశర సంప్రదాయమని అందురు కాని ఆ పరాశరుడు "తొల్లి చెప్పినను పెద్దలపాటయె కాదె" అతకట్టి గ్రంథము లభించలేదని పరిశోధక శిఖామణి ప్రముఖ శాస్త్రవేత్త పరిశోధకుడు, బహుగ్రంథకర్త యగు ధర్మో ... చెప్పినాడట. అప్పటికే ఆ గ్రంథమునకించియుండెనో కాలో! ప్రస్తుతము ప్రకటితమయి యున్న 'బృహత్పారాశరహోరాశాస్త్రము' అనుగ్రంథము ఒక పెద్ద కలగూరగంప మైనది కాని, సంప్రదాయము కాని, విశద

విభాగము కాని, ఒక గ్రంథకర్త నాటములో తీర్చబడినది తోచగు కాక, అందలి భాగములు కొన్ని అర్థము స్థితిలోనే లేవు జన్మకాలము, ఆధాన కాలము, అనురెండింటికి కాక, చిత్రమైన కాలమునకు పరాశర జాతకము గురించి సమన్వయము చేయుట సంప్రదాయమనియు, అది కష్టసాధ్యమనియు, ఒకానొక ప్రాచీనగ్రంథ వ్యాఖ్యాత సూచించెను. ఇది ఏదో, వ్యాసఘట్టము!

ఇట్టి సందిగ్ధములలో ప్రాచీన మహర్షులు చెప్పినదంతయు తమకు తెలిసియున్నదనుకొను సర్వజ్ఞంమన్యులుండిరేని, ఎవరు వారికి సమాధానము చెప్పగలరు.

అది యట్లుండె.

అన్ని శాస్త్రములవలె యీ జ్యోతిశ్శాస్త్రము సహ పరిశోధకులకు శాస్త్రజ్ఞుల అనుభవ విశేషముల వలన క్రమాభివృద్ధికి రాతగినదే యనుట యీ విమర్శకుల బుద్ధికి స్ఫురించదు. అప్పుడప్పుడు నూతనోపాయములతో సంస్కరించినప్పుడే శాస్త్రము వన్నెకెక్కునని చెప్పిన దైవజ్ఞుడైన వరాహమిహిరుని అర్థవద్దృష్టిని, భావౌదార్యమును స్మరించినచో, ఇట్టి విమర్శకుల సంకుచితవృత్తికి అది అంజనము కాగలదు. మన ప్రాచీన సంప్రదాయములలో లేని అనేకాంశములను ఆ మహాశయుడు యవనమతమునుండి స్వీకరించి ఎందు లేక బాహాటముగా తన గ్రంథములో చేర్చినాడు. అతడు వర్ణించిన ద్రేక్కాణ స్వరూపములు యవనులు చెప్పినవే. కొన్ని గజనోరాగాదులలో యవనుల మతము నెత్తి అతడు దూషించినాడు. అంతియేల! గ్రహముల అన్యోన్య మిత్రత్వ శత్రుత్వములను గూర్చి ప్రాచీనమతమును చెప్పియే గాక, దానికంటె చాల భిన్నమైన యవనమతమును సత్యమని తన బృహజ్జాతకములో అతడు నిరూపించినాడు. ఈ విషయములో యవన సంప్రదాయమే వరాహమిహిరునికి అభిమతమని పగుణాకరుడు [illegible] కూడను హోరా తంత్రకర్తయైన 'వివాహ బృందావన' గ్రంథములో—

"ఇద మదిరత వరాహ వివోచనో
విజయ తేనపు దూషితవాన్ పునః,
న బహు మన్యతి ఏవ యథార్థతం,
జయతి శాస్త్ర మిదం యవన సేవ్యకి"

అని నిర్భయముగా సిద్ధాంతీకరించినాడు. కావునే,

మ్లేచ్ఛాహి యవనా, స్తేషు
సమ్యక్ శాస్త్ర మిదం స్థితం,
ఋషి వత్తేపి పూజ్యంతే
కిం పునర్దైవ విద్ద్విజః"

అని వరాహమిహిరాచార్యులే యవనుల నెంతో గౌరవించినాడు. అతని యనంతరము సమరసింహాగ్గులను ప్రాచీనులు సాధించిన తాజక సంప్రదాయము పాశ్చాత్యుల పారసీక భాషనభ్యసించి అందలి వాఙ్మయమునుండి సంపాదించినదే కాని, మూడువందల సంవత్సరముల క్రిందనే, 'హోరారత్నా'కర బలభద్రుడు చాటి చెప్పినాడు. నాడుకనో నుండిన దశాపద్ధతులు చిరకాల సాన్నిహితులై త్రిస్థికరము ఫలములను చూపని కారణమున, యవన శాస్త్రమునుండి తన్త్రజాతకపద్ధతి మున్నగు ప్రయోగములను సమరసింహాదులు గ్రహించి విపులీకరించిరట.

"ప్రాయో న జాతక ఫలే
చిరప్రయోగ్యే మతిశ్చరతి పుంసాం,
తేనాత్ర హాయన ఫలం
ప్రకాశ్యతే తాజక ప్రోక్తం"

అని సమరసింహుడే చెప్పినాడట

లగ్నము, సప్తగ్రహములు అను ఎనిమిదింటికి గోచారములవలన, కలుగు శుభాశుభ ఫలములను సూచించు పద్ధతిని అష్టకవర్గ మందురు కదా? ఈ పద్ధతిలో రాహుకేతువులకు స్థానము లేదు. కాని వరాహమిహిరాదులు చెప్పకపోయినా, రాహుకేతువులకు భావఫలములను తెలుపుటకు వారు విపులముగ వ్రాసిరి. అట్లే వారి స్థానములకు పయితము గోచారఫలము, లేలయుండరాదు? వానికి ఫలములను సాధించి 'ఏకవర్గ' మను పేరుతో సుమారు మూడు సంవత్సరముల వెనుకనుండిన ఒకానొక శాస్త్రజ్ఞుడు ప్రశ్నగ్రంథము రచించెననియు అది అముద్రితముగా మూలపడియున్నదనియు, కొన్ని సంవత్సరముల క్రింద ఒకానొక ప్రాచీనజ్యోతిశ్శాస్త్ర పండితుడు నాతో చెప్పెను.

పరిశోధకుల అనుభవముల మూలముగ, క్రమముగా శాస్త్రసంప్రదాయములు అభివృద్ధి నొందుచున్నవనుటకు ఇంకెన్నియో కారణములు చూపవచ్చును. ఇటులుండగా, త్రిస్థికరముగ నూతన సాముగ్రి పరిశోధకుల పుణ్యమున మనకు లభించినప్పుడు దానిని నిరాకరించుట ఏమి న్యాయము?

పోనిండు ప్రాచీన పద్ధతిలో ఏమార్పులు చేసినా, మహర్షులపట్ల అపచారమో అపరాధమో, చేసినట్లు మన ప్రాచీన శాస్త్రజ్ఞులు భావించెడివారా? త్రైరాశిక ప్రాచీనకాలమున జ్యోతిశ్శాస్త్రమున ఇరువది ఎనిమిది నక్షత్రములు. తరువాత ఎప్పుడో ఏమి కారణమో ఇరువదియేడు నక్షత్రముల పద్ధతి వచ్చినది.

"నక్షత్రాణాం అభిజిత్" అని భగవద్వాక్యరూపముగా భగవద్గీతలో ప్రశస్తి చెందిన 'అభిజిత్'

నక్షత్రమగా, ప్రకృతిపోషకమైన దానిని నిరాదరించుట పాపముకాదా! యావద్భారతమును గౌరవించిన వరాహమిహిరుడు, అయనాంశముల నుండి అనేకాంశములను స్వీకరించిన సమరసింహాచార్యుడు వంటి మహానుభావులవల్ల మహోపకారమునకు ఒకేకోటిగాగని అంతర్ముఖ గ్రహముల దృష్టి విషయమున భిన్నమార్గము నవలంబించిన కేవలి పరశోధనకు అపచారము చేసినవారమౌదుము. అనేక విధములగు దశాంశపద్ధతులను నిర్ధారించి ఏపద్ధతి ఎట్టి జాతకముల కుపయోగించవలయునను సంగతి చెప్పక నక్షత్రములు పరాశరుడు చెప్పియున్నాడని ఎటువంటి అనక్షత్రములకు జలాంజలి విడిచె, ఏ జాతకమయినసరే — మానవులదయినా, పశువులదయినా, కడకు దంష్ట్రలదయినా — నిక్షేపముతో ప్రయోగముగా దింకో త్రికోణము కట్టుట అనేక స్థలములలో ఆచారముగానున్నది పరాశరునివల్ల చూపు గౌరవమేమిగాదు?

"భాస్కర విధుకేతూనా
ముచ్చస్థో త్రికోణం,
దక్షిణస్థే తిథిః మాసేత్
విద్యాత్త్రి దక్షిణాయనం"

అని భరద్వాజ మహర్షి వాక్యము భూమ్యక్షరేఖకు ఉత్తరమందున్న ప్రాంతము ఉత్తరాయణము, దక్షిణమందున్నచో దక్షిణాయనము, అనుట, మకరాదిగ ఉత్తరాయణమని కర్కాటకాదిగా దక్షిణాయనమని, మన మిప్పుడు వాడుచుంటిమి. ఈ మార్పు ఏల వచ్చెనో, దాని కుపపత్తి ఏమో తెలియ లేదని శ్రీ పశ్చాత్యులే సూచించియున్నారు

"శశినప్రవృత్తిర్మృగాత్ మహాదౌ,
తులాదౌ దాస విరప్రవృత్తిః,
తే కల్పితే రాశిరత్నాగ కర్కటాదౌ
వక్రోపపత్తిం ఋతవే ప్రయుంక్త"

అని ఈ యుపచారము ఎందుకు చేసిరో?

"చల సంక్రాంతి తిగ్మాంశోః
సంక్రమాయా స్సుసంక్రమః,
అయనాంశే ప్రస ఇతి
రాశి సంక్రాంతి మధ్యకే"

అని నిరయణ పద్ధతిని పోషణము చేసి, సాయన పద్ధతియే ఉత్తమమని ఉపవసువని చెప్పుట నిరయణ పద్ధతి నవలంబించుదా రంతరు ఆ మహర్షి యభిప్రాయ మును త్రోసి రాజు చేయుటయే అతనిని అవమానించు చున్నట్లు భావింపవలసి వచ్చునుగదా?

పోనిమ్ము ఉదాహరణ మొక్కటి చూపుట ఇట్టి దృష్టాంతము కావచ్చు ప్రయోజనకారి.

ఉన్నతి విద్యను అర్జించి, అందచందములు కలిగి, అవివాహితగానున్న ఒకొకతె తెలిసి నిరయణ జాతక చక్రము, నవాంశ చక్రమునవే, ఈ క్రింద నున్నవి —

		గు 5-39	ర 5-52 బు 14-21 శు 19-24 X 27-24
రా 28-18	(నిరయణ) జాతక చక్రము		శ 16-47
కు 10-49 చ 0-8			కే 28-18
			I 28-43

గు శ	కు		రా
శు బు	(నిరయణ) నవాంశ		
చ			
కే	ర		ల

జన్మకాల రవి మహాదశాశేషము 4 సం 4 నె 17 ది

రాహు మహాదశలో బృహస్పతి అంతరములో ఎవరో తగిన వరు డొకడు వచ్చి చూచి సమ్మతించి, వివాహము చేసికొందుమని మాట ఇచ్చినాడు. ఈమె జాతకములో అష్టమ కుజదోషమున్నది. ఆ వరునికో వాల్గింట కుజదోషము దోషసామ్యమున్నదని, వివాహము జరుగవచ్చునని, పెద్దలు నిర్ధరించినారు. తరువాత, ఇరుపక్షముల వారికిని, ముందు జరుగతగిన కార్య క్రమమునుగురించి జాబు జవాబులు క్రమముగా జరుగ

నూతనగ్రహముల ఫలప్రదత్వము

పాగిడిరి ముహూర్తకాలనిర్ణయము తదితర్కముల అనుకూల్య ప్రాతికూల్యముల సంప్రతింపులు ప్రాచీనలో నుండెను. నిర్ణయము జరిగి రమారమి ఆరుమాసములు గడచినవి. కొన్నాళ్ళలోనే పూడుముక్కుపడి శుభకార్యము జరుగగలదని యూపట్టినది. కాని, అంతలో ఏ పిల్లకుమార్యో, తెలియని తలంపుగా, తనకీ సంబంధము అక్కరలేదని అకస్మాత్తు జాబు వ్రాసి ప్రమాటలో జాతకమునకు ధరితవాక్యముపాడి యారనికరించినాడు. సంబంధము అక్కరలేదనటో చెప్పుటకు కారణములు కరువా? "వృద్ధతాడనాత్ దంతభంగః" అనునట్లే కారణ మేదో సూచించి చేయి కడుగుకొన్నాడా బాలుడు. ఆ తరుణి మనసునకు ఇది గొప్ప దెబ్బ అగు, "పునఃకొనిన ప్రారబ్ధ" దరాక్షేమకార్యమునకు మూల ప్రాయమౌతలకనికే పాపము!

ఈ జాతకమునకు ఇటి ఫలము తాను చెప్పియుండునని మన ఎమన్యక మహాశయుడు తెలిపిన కారణములివి—(1) అధియ కేంద్రాధిపత్యమునిబంధ త్రిపాదాధిపతి యగు గురువు, ఉచ్చుడైనా, లాభస్థానములో నుండినా 'పాపి' అయినాడట. అతని దృష్టి సప్తమ భావమునకే చెరుపట!

ఉచ్చగ్రహము కారకాంతరములచే మేలుచేయలేక పోవచ్చును కాని, కీడు చేయడని వరాహమిహిరాదులు చెప్పిరి. అంతలో, లాభ భావములో నున్న శుభగ్రహము అశుభఫలము నిచ్చునటో, ఇక వెఱ్ఱితనమే! కేంద్రాధిపత్యమువలన గురువు పాపియగునట, ధను, మీన, కన్యా, మిథునములలో పుట్టినవారి కంతటికి గురువు పాపికావలసి వచ్చును. మరికొన్ని విషయములలో కేంద్రాధిపత్యము శుభునకు దోషముగా పరిగణించు నేమో కాని, ఇతర సందర్భములలో అతడు 'పాపి' అయినాడనుట కేవలము శాస్త్రమునకే కళంకము.

"కేంద్రాధిపత్య దోషస్తు
బలవాన్ గురుశుక్రయోః"

అను 'జాతక చంద్రికా' వాక్యమును బట్టి చేసిన విచిత్రసిద్ధాంత మిది. కేంద్రాధిపత్యము 'దోష'మనుటే అగ్రంథకర్తృ అతియము కాని, ఆ అధిపత్యముచే గురువు 'పాపి' అగునని కాదు. ఒక చిన్న ఉదాహరణము చూడుడు. ధర్మరాజు మహాసత్యవ్రతుడు, సత్యసంధుడు. ఎప్పుడో వ్యాజము పెట్టి ఒక అసత్యమాడెను. అది అతనిపట్ల దోషమే. కాని దానిచే అతనిని పాపి అనలేము. ఈ రెండిటికిని గొప్ప భేదము కలదని సహృదయులు గ్రహించవలెను.

(II) పై వివరముగ పాపియైన గురువు సప్తమ భావమును పూర్ణదృష్టితో చూచుటచే ఆ భావము పాపసంకులమైనదట!

నా దృష్టిలో, ఇదియొక విచిత్ర సిద్ధాంతము. భావాధిపతి భావమును చూచినచో ఆ భావము వృద్ధి నని ఏ మహర్షి చెప్పినాడో తెలియదు.

"యో భావః స్వామి సౌమ్యాభ్యాం
యుక్తో దృష్టోఽథ ఖేచరే"

అను మొదలగు ప్రమాణములచే అతిదృష్టి భావపోషకమనుట శాస్త్రసంప్రదాయము. వరాహమిహిరాచార్యుని ఉపలక్షణ సూత్రమిది

"హోరా స్వామి గురుజ్ఞవీక్షిత యుతా,
నాన్యైశ్చ వీర్యోత్కటా"

(III) అంతే కాక ద్రేక్కాణములో సప్తమభావము కవికులాల వలన పొందక తిరిగి పాలయినదట! ఆ ద్రేక్కాణములో అష్టమాధిపతి శని దృష్టి లగ్నముపై నున్నదట! శుక్రుడు ఉచ్చాంశలో నుండినా లగ్నాధిపతితో చేరినా, కళత్ర కారకుడై సప్తమములో నుండుటచే 'కారకో భావనాశాయ' అను వాక్యమువలన ధర్మహానము పొందినదట!

ఏమి పాపం! జన్మ పావన నైసర్గిక మిత్ర దృష్టి, సంయోగము, పాపకర్తరి, మున్నగు యోగములు నవాంశ ద్రేక్కాణ కల్పనయందు సంప్రదాయము ఏ మహర్షి ప్రోక్తమో తెలిపి యుండినచో, విద్యార్థులకెంత యుపకరించి యుండెడిది! దృష్టిని సాధించి దానికి బలాబల నిర్ణయించు సూత్రములను విధించిన ప్రతి ప్రముఖుడు గతి ఏమి? పొవింతు సప్తమ శుక్రునికి 'దారాంతి' ఫలమే చెప్పినది కదా! శుక్రుడు కళత్ర కారకుడని, పాపము, కన్యాజాతకునకు తెలియదు కాబోలు.

(IV) నవాంశలో సప్తమాధిపతి గురువు సప్తమములో స్వక్షేత్రబలము కలిగి యుండినా, త్రిగుణతల ఉచ్చ శుక్రునితో చేరుటచే అశుభుడైనాడట!

పాశ్చాత్యుల మతమున శుభ శుక్రులు పరస్పరగతములే కాని శత్రువులు కారు. మరి యవనాచార్య మతమంటావో, వారు అన్యోన్య మిత్రులే. వినూత్నలు సూచించినది ఏ మహర్షి సిద్ధాంతమో! శుక్ర క్షేత్రములో గురువుకు, గురు క్షేత్రములో శుక్రునికి, శాస్త్రగ్రంథములలో శుభ ఫలము చెప్పబడినది కాని, అశుభ ఫలము లేదు. వారిరువురు శత్రువులైనచో, ఇట్టి ఫలము కలుగుట యుక్తి సహము కాదు. కావున నే,

"కోణస్థితి ర్వాక్షేత్రిషు పర్వేషు
జనిత తర ప్తే గురోః కుజః,
శేషస్థ జనితా క్రూరా
యుతి, దృష్టిల్లతే కథం"

అని 'జాతక తిలక' గ్రంథకర్త గురు శుక్రుల క్రూరత్వపు సిద్ధాంతమును అధిక్షేపించినాడు.

(౪) కుజుడు ఎనిమిదింట నుండుటచే కుజ దోషమున్నది. ఇది వివాహ విషయమున మహాదోషము

ఇచట వృషభములో నున్నాడు కుజుడు.
"స్థిత రాశి స్థితే భామే,
కుజదోషో నవిద్యతే"

అను అపవాద సూత్ర ముండుటచే, ఈ కుజ దోషమునకు గొప్ప విలువ లేదనవచ్చును. అది యట్లుండ, ఆ దశకాలం క్రూరగ్రహ కుజుడు అష్టమ మందున్నతో, వివాహమున క్లేశము కలుగవచ్చునుగాని, వివాహ భంగమునకు హేతువు చూపట్టదు

పాఠక మహాశయులకు ఒక్క సూచన. తెలిసిన ఫలమునకు పై కారణములు ఏ విధముగా తగిన వని మీరు యోచింపుడు. ఇటి కార్య కారణము సమన్వయమునకు ఎంత విలువ కట్టవచ్చునో, తద్గ్రాహే ప్రమాణము

ఈ క్రిందనున్న సాయన జాతక చక్రమును ఒక్కసారి కటాక్షింతురుగాక. సూక్ష్మ గ్రహముల సంయుతము దానిలో చూపబడి యున్నది

రా 21-12 ధర 12-55	శ 22-48	పునర్వ 15-57 కు 26-38	? 28-46-2
శ 3-48 (వ)	(సాయనము) శుద్ధ జాతక చక్రము		బు 7-15 శు12-18 (వ X 20-1 య 21-4
చ 28-6			దాంపత్య 0-56 సు 19 41
		I 21-37	ఇ 5-32 కే 21-12

లగ్నము కోణమందు భాగ్యముగల కుజు. యమునితో కేతి లగ్నాధిపతి శుక్రుడు గగనమున్నదున ప్రకాశించు చున్నాడు భాగ్యములో రవి రాజయోగకారకుడు (దశమ పంచమాధిపతి) కవి ప్రబలుడై నాల్గింట నుండుట లాభస్థానములో కృతీయ (విద్య) వస్తాధిపతి బృహస్పతి కలడు గొప్పవిద్య, యోగ్యమగు కృత్తి, అధిక వాక్చాతుర్యము, వినయవిధేయతలు, నైతిక ప్రవర్తనము, సాధుశీలము కలుగుజాతక మిది. తగిన తేలిక మాత యోగ్యమైన యుద్యోగము కలదు.

ఇగట ముఖ్యమున్న సప్తభావముగా సప్తమాధిపతి కుజుడు ఎనిమిదిభాగల దూరములో అస్తమ భావమందేయున్నాడు అనారోగ్యము, అందోళనము సుఖాభావము దీనిఫలము కావచ్చును. భావమున్నదము నకు కుజుడు దూరముగుండుటచే, ఈ ఫలములో రమారమి నూటికి యేబదివంతులుకంటె హెచ్చుగా రాదు అందురుగాక

సప్తమభావ ముఖ్యలింగువులకు సార్ధకేంద్రములో మహామాగారుని ఇంద్రుడున్నాడు కదా కివాహ విషయమున జాతకుని జాతకమును కమగౌవకాలక క్రమముగానటో, ఇతరులచే నంచింపబడుటో, జరుగవచ్చును ఇకపోతే, భర్తృభావమున్నమందే నిరమముగా వరుణుడు సీం పెట్టుకుని కూర్చుండియుండుట భగుణ రాలు గమనించగలరు. అకర్షణము, అపకర్షణము, అను ధర్మములతో పరిపాలించు కేర్పరి వరుణుడు కనుక నే విప్రలంభ శృంగార ప్రియుడని, విడాకుల గ్రహమని, ఇతని ప్రతిభ స్వాతంత్ర్య కాంక్ష మిక్కుటముయి పరిస్థితుల మార్పునకు తగిన రీతిగా అనుకూలని, పొంది, పొసగి, మనుష్యభావము ఇతడు చేర్పవలెను అనుటచే, అతి సులభముగా అనుకులు దాటిపోగలవు కావునను, శాశ్వత బంధముగా కొనసాగ తగిన వివాహపు విషయమున సామాన్యముగా వరుణ కేవలదోషముగా ఏర్పడుచుండుట, ఇట్టి వరుణునికి నాలింటి చంద్రునిమండియూ, పదింటి యమునిమండియూ వింశకేంద్రవేశ పుట్టినింటి పరిస్థితులలో, వృత్తిపద్ధతిలో, కంకణ ప్రాప్తికైనా, లేక దాంపత్య జీవనమునకైనా, ప్రతిబంధక సామగ్రిగా ఏర్పడగలవని దీని సూచన ఇట్టి వరుణుకు కుజక్షేత్రములో నిలిచి చండశాసనుడై నూటికి నూరువంతులుఫలమును తెచ్చి పెట్టుటకు వదుముకటుకొని సప్తమ భావమున్నదుండే యుండగా, అతనిని వదలిపెట్టి ఎదురుగా, ఎనిమిదింట ఎక్కడనో, కూర్చుండియున్న కుజునిపట్టి రచ్చకులాగ నిలికి కన్నములో కూర్చుండియున్న దొంగ కంటె దోషయుతలక కారాగదోగా, కంచె ప్రక్కన కదుపులు మేపుచుండిన కన్న మ్మక కొడుకు కుంటరి

యని వారిచ్చిన దొంగతనమును జూచినచో హాస్యా స్పదము యగుచుండదా!

ఏ యోగములయినా తగిన దశలలో గదా ఫలించ వలెను? జాతకురాలి దశలో లాభాధిపతి యగు చంద్రుని (కర్కాటకము 23-48) జన్మలగ్నమునకు కేంద్రస్థానం గకోణా, జాతకి ఆదాయమును జరగను. ఇట్టి గురుచంద్రులకు కేంద్రములకు (కర్కాటకము 23 19) కల్పించిన వివరములు! మరియు దొంగతనము దశలో జరిగిన ప్రత్యేక గ్రహ స్థితి వివాహము జరిగి విడాకుల తరువాత రానిది జాతకురాలి భాగ్యము ఇంతవిచిత్ర ముగా చరిత్రలో గ్రహప్రభావమును (లెక్కతో) చూపి నట్లు తెల్పుచుండగా, ఆ గ్రహము లేనిచో ఫలము లేదనుట శాస్త్రవిరుద్ధము అగునా!

జీవితదశలో పట్టంగి, ఆ జనమున్నంతకు 'వర్ష జాతక' మొక్కండే చాలును గాక అవని పతించు జన్మగ్రహ ప్రభావము చూపి కలదుగదా! ఇదే ఆమె వర్షజాతకము

చ 28-17	ధర్త 24-14	శు 17-41	బు 18-12 ర 28-48-2
	(హాయన) వర్షజాతకము		బు 16-81 కు 29-19
			శ 4-56 X 5-46 యు 28-20
శ 9-40	I 7-12 రా 17-41	గు 29-59	కు 28-32

ఇచట లగ్నాధిపతి కుజుడు, సప్తమాధిపతి శుక్రుడు ఈ ఇద్దఱు ఏకరాశిలోనుండినా, వరుయూరు పొంగల అంతరములో ఉండుటచే, ఫలప్రదము సంయోగము వారికి లేదు. అ లగ్నాధిపతి కుజుడే, చివరికి ఇంద్రుని కేంద్రకేంద్రము, వరుణుని సంయోగమును, అభిలషించుచుండుట. వరుడు ఆమెను కాపాడించి వ్యక్తి చెప్పినాడు.

ఇప్పుడు ధర్త్యప్రభావము ఎందున్నదో చిత్తగించి రేని, చదువరులకు జన్మప్రభావము కరతలామలక ముగును. చరిత్రగురుస్థానమునందే యీ వర్షారంభ కాల మున ధర్త్యప్రభావము నిలుచుచున్నదా! జన్మకాలపు స్థానమును యూచిస్తూ జరుగుచు చెప్పినాడు. ఈ సామ్యము మనము వ్యక్తించినది కాదుగదా!

ఈ వార్షిక కేంద్రములను దైనికపద్ధతితో అనుభవ విశేషముల తెలిసిన దినములను చరింపచేసి చూతము గాక

1 వివాహము జరిగిన నాడు

వర్షారంభము నాటి నాక్షత్రకాలము = 8-84-25
వర్షారంభమునుండి దెబ్బది రెండు దినములకు

వార్షిక నాక్షత్రకాలవృద్ధి	=	5-52-80
మొత్తము	=	14-26 58

దీనికి చరితలగ్నము = 29½ మకరము

అనగా ఆనాడు చరిత వార్షిక సప్తమము (ధర్త) వర్షజాతకమందలి లగ్నాధిపతి కుజుని పైన కేంద్రముగ నుండుటచేత ధర్త్యసంపాదన కార్యమునకు తృప్తికర ముగా ఆనాడు పురాది చేయబడినదిగదా!

(ii) విడాకుల కారణము కలిగిన నాడు

వర్షారంభము నాటి నక్షత్ర కాలము = 8-84 25
వర్షారంభమునుండి 220 దినములకు

వార్షిక నక్షత్ర కాలవృద్ధి	=	17-57-5
మొత్తము	=	2-81 30

దీనికి చరిత లగ్నము 9½ సింహము.

అనాడు జన్మయుహోరయుడు సింహరాశిలో 9-20 లో యుండెనని విన్నదో, పాంక ముహోరయుల ముఖ్యత్వై తెలిసికొనవలెను చరితలగ్నము లోయి లోయి అనాడు జరుగునిని చేరాకొలదుగా? జరుగును ప్రామకొన్న కార్యము జరచేయుటకు ఇంత కంటె తగినదినము ఎందు లభించగలదు?

"సంపూర్ణ దృష్ట్యా తు వికేఫలం స్యాత్ /
యోగ ప్రాప్తి కాలే సమాగమే క్రియా"

అను యవనాచార్య సూత్రమును ఎంత స్పష్టముగా అన్వయించు చున్నదో చదువరులు గమనించగలరు. ఇక తాలపాత్య మనగలమా?

మరియొక్కమాట. ఉద్యోగింగపు జాబు వచ్చిన దినమునకే దైనిక జాతకమును సాధించినచో, దైనిక

చతుర్థము (పరివారము) జాతకురాలి జన్మకాలపు ఇంద్రదశాంతమందే (కన్యారాశిలో 6 వ భాగ) కలిసి యుండగలదు. కనుకనే మేము సూచించినాము ఇంద్ర మాయ ఇట్లు పరిణమించి మబ్బు వలె తేలిపోయినది చదువరులకు ఇతర వ్యాఖ్యానములకు చిక్కు అతిడిల్లు కర్తించ వేనా!

ఇంద్రా కనుక గ్రహములకు ఫలమున్నదో లేదో, మా విమర్శకుల కంటెకే తెలిసికోయినా, పాఠక మహాశయులే తేల్చగలరు

ఇంత చాలును. ఇతరుల, అందులో పండితుల, అభిప్రాయములను విమర్శించుటకాని, వాద ప్రతి వాదములకు దిగుటగాని, నాకు గాచింతగు వారికి కలసిన దౌర్భాగ్యకి సహింపుము నాకు చాలగు కూడ సామాన్య విద్యార్థులు గమనించి ఆలోచించదగిన సమస్యలు కొన్ని ఇంకొన్ని కొర మాన యా విమర్శని విరజాయు ఇచట ప్రస్తావించవలసి వచ్చినది. చదు వరులు మన్నింతురు గాక!

ఒక్కమాట. గుప్తవతుల దశాకాలమున జాతకు రాలు చేసిన పునః కారము వివాహ ఫలములో పర్యవ సాన మయినది. ఆ ప్రయత్నము వివాహ రూపమున ఫలించకపోవుట జాతకురాలి భాగ్య సుకృత ఫల మనుట సందేహము లేదు. కొడుకిక ప్రసక్తి లేక, గొడవ లేకపోయినది పిదప లక్ష్మ నక్షత్రములపై శుభదృష్టిగల గురువు లాభస్థాన మందున్నాడు. వివా హమే విడాకుల పరిణామ అవసరము లేకుండ ఆ మహామహావృషు జాతకురాలిని కాపాడినాడు. 1959 ఫిబ్రవరి మార్చి ప్రాంతములో కొన్ని శుభవార్తలు వచ్చును ప్రశాంతమానసమున అట్టి వివాహ మంగళము సుప్రదము కాగలను అట్టి మహా హింపుముని భగవంతుని ప్రార్థింతుము గాక!

"మమ హృది వసతు క్షేం పజ్జనైః మధ్యకాంతిత్ "

వరదవెల్లువ

శ్రీ బలివాడ కాంతారావు

వానలు కురిశాయి. వెలుగొట్లు పొంగి, వరదలో కలిశాయి. ఏరు ఒడ్డు పొర్లుతూ చిందు తొక్కింది, దారిలో అందలాడి ప్రాణులను కలుపుకొని ఉప్పొంగి పోతూ పొంగుతుంటూ ఎగురుతూ దిగజారిపోతూంది అది ఉధృతంగా పొంగిన వరద వెల్లువ!

తెల తెల వారే సమయం! దిగువున ఒక గ్రామంలో తెప్పలతో యీది కర్రలు తీసేవాళ్ళలో ఒకడు కర్ర అనుకొని శవాన్ని ముట్టుకున్నాడు. ఒళ్ళు జలదరించింది! ఒక్కడు అయోమయంతో చేయి తీసుకున్నాడు. ఆ శవం అలా కొట్టుకొని పోతూ పోతూ ఆ గ్రామానికి దక్షిణంగా రెండు మైళ్ళల్లో ఉన్న ఒడ్డులో ఒక తుప్పకు చిక్కుకుంది. ఏటి వత్తిడికి మేటిదైన జలధి లాగుకున్నది. సాయంత్రం అయేసరికి వరద నీరు తగ్గ నారంభించింది. తెల్లవారేసరికి ఆ శవం అగుపించేటట్టు లేదు. రాత్రంతా దక్కలేదు కాక, తెల్లారేసరికి రెండు బంగారు గాజులు కూడా కొల్లగా చేరి ఘనంగా చేశాయి. మిగిలింది అస్థిపంజరం ఒడ్డులో చేరి చిత్రమై పోయింది. కొనటానికి పల్లెవాళ్ళలో సందడం బయలుదేరింది. గ్రామాధికారుల చెవులకు యీ వార్త చేరగానే పోలీసులు రావటం జరిగింది!

ఈ దొంగతనాలకూ శవపరీక్షకు పట్నం పోయింది.

"అయ్యో! పాపం! ఎంత కష్టంటి యిల్లాలో! కాలంకారి పడిపోయిందేమో. బలవంతం చావైతే వగలన్నీ దొంగిలించి ఉంటుంది." ఇలా ఊళ్ళో తలోలా అనుకున్నారు. ఆ మనుమరించి నాలుగు రోజులదాకా మనిషి వార్త తెచ్చారు. అన్నీ నమ్మదగ్గట్టుగానే వుంటాయి.

పోలీసు పేపరుకు ఎక్కినప్పుడు మరికొన్ని వారాలకే అసలు సంగతి అనుమానం లేకుండా తెలిసింది.

"ఆ మొగుడు రామారావు ఆ రోజుల్లో యేమి చేశాడో! అంతటి నారి వరుస వూర్తిగా తెలియకుండానే నగలతో యీపని చేసిందా!"

"అలాంటి దానికి యిలాంటి చావురాక మంచి చావొస్తుందా?"

ఇలా మనిషోలా అనుకున్నారు. విన్నవాళ్ళు వృత్తాంతాన్ని నలుగురితో చెప్పుకున్నారు. అక్కడనుంచి మరి కొందరితో చెప్పారు. ఇప్పటికీ ఆ చుట్టుపట్ల ఈ అవిది తరాలకు యీ మాటే చెప్పుకుంటారు!

ఆమె పేరు రాజమ్మ. పుట్టింటివాళ్ళు ఉంటే చేదో శరీరం పొందికతో వుండేది. ఆ కళ్ళల్లో ఏదో గంభీర సైనమైన ఆ శరీరచ్ఛాయలో పసుపు రంగు కలిసింది! పెద్దింటిపిల్ల. తండ్రికి నూరెకరాల పొలం — ఒక్కర్తే కూతురు. అత్తారింటిని కలిగింపు ధర్మ ఉంచాడు. అయ్యా చేయకుండా యిచ్చినవారి ఏ పక్కాకర్యంలో నైనా తలెత్తి పాలించుకున్నాడంటే ఆమె పెనుగులాట కూడా పట్టుదలతో పట్టుపాంతో పనిచేసిన ఆ కాంత గంభీర స్వరం ఆలించి పాటించేవారే అందరూ! అలాంటి మనస్తత్వం గలది మహారాజా భార్యగా వచ్చింది. యుద్ధానంతరం పెళ్ళి అయింది. అయినా ఆమె నిత్య యౌవని — లోకం తెగపుడున్న పద్మంలా ఆమె ఎవరికీ అందలేదు — బహుశా ఎవరూ కూడా చేరువకి రావాలనుకోలేదేమో. అతను పోల్చుకోలేక పోయాడు.

పైకి పద్మంలా అగుపించినా లోన కట్టి కావలా ఆమెలో ఏదో కలవరం, ఆ తెలియని అవసరాలో ఏదో మలినం ఆమె హృదయంలో దాగుంది. భూగోళము మీద ఒక నిరసభావం ఏర్పడింది. తనకు తెలియని గర్వం ఆమెకు దిగటుగా అంటుకుంది.

ప్రతిరోజు తెలవారినాదే పేరు మారట్టడానికి చెప్పుకున్నట్టుగా కాలికిబానిసలా పనులు చేసి పిల్లలు యింట్లో కాపురంగా చేరారు. ఇద్దరు పిల్లల తల్లిగా ఉండిపోయింది. అలా కల్పనాలోనే పెద్దమ్మాయిలుపుట్టి అనుకుండా ఉంటుంది. ఆ నకాశాన్ని పాలించే చేయిలోని ఆమె ధర్మం లా పెద్దమ్మాయిలో నాలుగేళ్ళ, కొడుకున్న చాపంతో కాలం గడపారు. పిల్లలు ప్రక్కనా

చేసుకున్నది అక్కర్లేదు. ఒకడి తోలితోడు— ఒకడిచేత ఒకమాట అనిపించుకోడు. మొగవాళ్లకుంటే పోగుపాలు లేవు, పోటుదనం లేదు. బహు నెమ్మదైన మనిషి. ఇంటియజమాని పిడి వినయాన్ని మించిన గౌరవించాడు. ఎవరికీ యివ్వని స్వతంత్రం ఇచ్చాడు. ఇంటి యిల్లాలికి, సిమ్మన్నలో మొగతో మగవాళ్లలో లేని అందమేదో అగుపించింది. ఇన్నాళ్లూ తను కోరుకున్నదేదో దొరికినట్లు, ఎదురుచూస్తున్న మనిషి వచ్చినట్లు, స్త్రీమూర్తి ఆమె కంటికి సిమ్మన్నలో గోచరించింది—

పద్మం, కోరి జాలరివాని భుజానికి తాకింది. ప్రతిక్షణ(?) ప్రతుకు తలమునకలై జాలరి అది తప్పించుకొని చేపలు పట్టుకోపోగాడు. రాగా విచ్చిన ప్రేమ(?) పెటింది. ఆ ముగ్ధ ఆ అందాన్ని చూపేగాకే జాలరిలో దాగున్న, అణచుకుంటున్న రసానుభూతి పొంగి పొరింది. అప్పటికీ ప్రయత్నించాడు కాని ఆగలేక పోయాడు. అప్రయత్నంగా ఆ పువ్వు కాకి(?) చేతులతో మెటివేశాడు(?) హృదయానికి హత్తుకున్నాడు. తుమ్మెద ఝుమ్మంటూ వచ్చి వెంట తిరిగింది. అలుకలతో, ప్రతుకు తెరువును మరచిపోయి ఛిన్నవదనంతో తెరువుగట్టు మీద పనుకుంటోనేం(?) వేచివున్నాడు. చీకటిపడింది. తుమ్మెద అప్పటికి గాని పద్మాన్ని వదల్లేదు. మెల్లగా తెప్పలో దిగి యీడుకుంటూ వెళ్ళాడు. పక్షిత్రతు(?) వెలుగులో అర్ధనిమీలిత నేత్రయై యెదురుచూస్తున్న ప్రేమికి దగ్గరకు వెళ్ళాడు. ఆమె యిచ్చింది. ఆ యెమరాటు పరించరానిది. తెమ్మరగా అన్నది "మూడు యీ తెప్పలో ఉండదా, తుప్పలూ ఎండ్రలూ, కప్పలూ, జలగలూ తప్పించి యింకేమీ లేవు. నీ వెంత కాలం యీతోత్రైం(?) నీటిలో యీజల చరాలమధ్య యీదుకోనివుండగలవు? అందరికీ యీ నీరూ, యీ గాలీ, యింతో గొప్పలావున్నా నాకు మాత్రం అసహ్యం అయింది. పదపద యెక్కడికో పోదాం. స్వతంత్రంగా నీతో వుండగల చోటికి పోదాం," అంది. చీకటి భయం భయంగా వుంది. ఏ పసుపుంతో యే జంతువైనా పోవి(?) తెమ్మెరవచ్చు(?). కోరికలచి వస్తోంది సుందరి—ఎన్ని అక్కరతీర్చి యీటు వంటి పువ్వున్ని స్పర్శించడానికి? పువ్వును కొంతో మురపనుంచి పైకెత్తాడు. చుట్టూరీరు కల్లరమైంది.

ప్రక్క పెరుగున్న(?) రెండు మొగలు కొరుకున్నాయి. పువ్వును పట్టుకొని ఒక మారుమూలలో వున్న కుగ్రామానికి తీసుకపోయి ఒక గృహంలో దాచాడు. ఆ అందాన్ని అనుభవించాడు. రానురాను పువ్వు వాడిపోజొచ్చింది. ఆ కంటికి పసందుగా అగుపడటం లేదు. జాలరికి పెళ్ళాం పిల్లలు జ్ఞాపకం వచ్చారు. కొల్లలుగా చేపలుయిచ్చి అభిమానం చూపించిన ఆ చెరువు జ్ఞాపకం వచ్చింది. అయ్యో! ఆ చెరువుమధ్యలో అంత అందంగా వున్న పువ్వుకా నేను సీమ(?) చేశానని మథన పడిపోగాడు. తిరిగి ఆ పువ్వును ఆ చెరువులో వేసి ఉపచార(?) చేసుకోవాలను కున్నాడు. తనవునికి ప్రోకే పోయే ఒక మనిషికి తెలియజేశాడు.

ఒకనాడు తెల్లతెలవారు సమయాన్ని యింటిముందు తోడ దొక్కలండి(?) ఆగింది. ఆమె అందులోనించి దిగిన భర్తను, స్నేహను(?), తన బిడ్డలను చూచింది. సిమ్మన్న గజగజ వణకారం(?) భించాడు. ఆమెకళ్ళు పగడాల్లా మెరుస్తున్నాయి. మనసును పాషాణం చేసుకుంది. అమ్మా అంటూ కావు మని పిల్లలు దగ్గరకు పరుగెత్తుకొచ్చారు. ఆ రాయి కదలేదు మెదల్లేదు. ఆ దృశ్యం చూసిన సిమ్మన్న కళ్ళల్లో నీళ్ళు గిర్రున తిరిగిపోయాయి. ఆ పద్మం కాగితంతో చేసి యెవరో చెరువులో వేసి తనను మభ్య పరచినట్లనిపించింది. ఆ మొద్దు పిల్లలు చేరటకి(?) "ఇంకా ఇంటికి రావా?" అన్నాడు. ఆ గొంతుకలో మర్యాద పుట్టిపడుతోంది. ఊరో ప్రశ్న చూసినా(?) యీడు "రాను" అంది రాజమ్మ కటువుగా. భర్త కొత్త దగిరగా జరిగి "అమ్మా! గురించికాదు. అరోజునుంచీ యీపిల్లల యేడుపు వినలేక పోతున్నాను. అన్నీ యిక్కట్లను గాక తల్లిప్రేమ యిక్కట్లనా ఏ రీతి మీదైనా కనికరం చూపించి తిరిగి రావా రాజమ్మా?"

అతని మర్యాద, ఓరిమి, ఆమెకు కదిలించలేదు. వినిపించలేదు. "అన్ని కష్టాలకో వేసుకొచ్చారు నీ దిక్కులో వే వెళ్ళో!" అంది.

"అంతేనా" అన్నాడు.

అతని మాటలా పాషాణాన్ని కరిగించలేకపోగానే ఆ గుండెలో ఒక తరుణ మల్లెల వర్షం! ముందుకు వచ్చి "ఇల్లు వదలిన యిల్లాలు, కట్టుకథలిపోతే ఒక

టయ్యా! అన్నిటికీ మించిన ఆ యూరాజాకే రాయడు రాడనారు?"

ఆమె ఉద్రేకించి చూసింది. శరీరమంతా హారు వంతో ముడుచుకుపోతూంది. "నాకు ఏళ్ళవయీ తెలీదు నాకు తెలిసినవాడు అసలా వాడొక్కడే మీ రంత పొండి పోతారా లేదా?" ఆమె కసిరి కొసింది ఆమె నిప్పులు కక్కుతూంటే పిచ్చయ్య కూడా గుర్తుపడి భయపడ్డాడు ఆ మరుసటి గంభీరమైన గొంతుక మళ్ళీ వినిపించింది. "ఓ అమ్మా! ఇప్పుడు ఒళ్లు తెలియక వున్నావు నీ కేమీ తెలిసిరాదు దేవుడూ లేడు! నీకీ లేదంటావ్ కొత్త వాడిపోగానే నీ దరికి ఏడూ చేరడు ఎక్కడో మారుమూలల్లో గతిలేక వచ్చి నక్కలచేత, కుక్కలచేత, రాబందులచేత పీకించుకుంటావ్?"

"నేను చచ్చాక నాకేమైతే నేం? నేను చూడొచ్చానా? నాకు పిచ్చయ్యతోనే బ్రతుకూ చావూనూ! వాడి చేతులతో నన్ను పాతేసినా నేను సంతోషంగా చచ్చిపోతాను ఈ లోకంలో వాడొక్కడు తప్పించి నాకింకెవరూ లేరు."

అంటూ ఆమె అక్కడినుంచి గబగబ కదిలి పోయింది చుట్టూ మూగినవాళ్లు 'ఛీ ఛీ' అన్నారు ముసలి వృద్ధులు "ఇది మనిషి కాదు పశువు!" అన్నారు "దానికైనా కొంత నీతుంటాది దీనికి లేదన్నారు నానా దుర్భాషలూ ఆడారు. ఒక మూల తలపట్టుకొని కూర్చుండిపోయిన యజమానిని చూసి గానీ పిచ్చయ్య దగ్గరగా పోయి కాళ్లు పట్టుకొని వల వలా ఏడ్చేశాడు.

"నా కొంపయిగా వుండొద్దు నాతో సరిసమానంగా వుండు" అన్నాడు పిచ్చయ్య గడ్డకట్టుకున్నాడు అతని పాదాలొత్తిడానికి పనికొస్తాదాతకు ఇన్ని అంతస్తులు లేదా!

"నీకు కొంతకాలం ఇస్తాను మన్నాగోని హాయిగా బ్రతికండి!"

ఈ మాటలు సంతోషంతో పాటు భయాన్ని కూడా కలిగించాయి. ఎందుకో గుండె దడదడలాడుతోంది యూ భూమి ఇచ్చి తన పిల్లాపాపతో బ్రతికమంటే! ఈ మెతో నా? ఈ రాయితో నా తన కాపరం? అడ్డని చెప్పబోయాడు చెప్పలేకపోయాడు. అంతదూరంలో నున్న ఆమెను చూడగానే కనకు భయం వేసింది. కిందకి దూకినట్టయింది ముందుకు నిల్చున్నాడు "రండి! ఇద్దరూ బండెక్కండి" అన్నాడు ఆ గంభీర గొంతు స్వరాన్ని పాటించే అలవాటుకొద్దీ పిచ్చయ్య బండి వెళ్లు నడవగానే ఆమె అందానికి పరుగెత్తుకు వచ్చింది "వద్దు వద్దు మళ్ళీ ఆ నరకానికి వెళ్లొద్దు మనం ఇక్కడే ఇలాగ వుండిపోదాం ఒక్కపూటే అయినా ఇక్కడే చచ్చి పోదాం!"

ఆమె ధాటికి పిచ్చయ్య జంకిపోయాడు కాళ్లు కట్టుకున్నట్టు నిల్చుండిపోయాడు ఆమె ఇంత ఒకసారి ఆమెవైపు తీక్షణంగా చూశాడు ఆమె శరీరం జలదరిస్తోంది కోపంతో కంపిస్తోంది మతిచెడిన మనిషిలా కొద్దిగా పిచ్చిచేష్టలు అగుపడ్డాయ్. అంతమందిలో పిచ్చయ్య జుట్టుపట్టి లాగి ఆమె సాహసాన్ని చూసి పారుమాని అడ్డుకోలేక పోయాడు. దగ్గరగా "వాళ్ళ త్రాళ్లతో కాళ్లు చేతులూ కట్టి బండిలో వెయ్యండి" అని హుకుం జారీ చేశాడు

ఆ ఆజ్ఞ అరనిమిషంలో శిరసావహించడం జరిగింది బండి కదిలిపోతోంది ఆమె యెంత గుంజాటన పడినా లాభం లేకపోయింది ఊళ్లోవాళ్లు వున్న సామానులు బయట పడవేసి "నీలాంటి నీచురాలు మా వూళ్లో వద్దని కేకలు వేశారు ఆమె కేకలేవీ వినబడలేదు బండి వేగంగా పరుగెత్తింది కొంత దూరం పోయాక భర బండి ఆపించి "దిగండి రా!" అన్నాడు

"నేరాను పిచ్చయ్య కట్లు విప్పు. ఎక్కడికో పోతాం!"

మళ్ళీ బండితో లేచాడు ఎంత ప్రచండమైన యెండ పొలాల గోతులోనుంచి యెడ్లబండి పరుగెత్తుతోంది ఆమె కాళ్లు బొబ్బ లెక్కిపోయాయి, స్నానం చేసినట్లు చెమట కారుతోంది. దాహం ప్రచండంగా వుంది కాళ్లు పట్టుతప్పి పీకుతున్నాయ్ శరీరమంతా కందిపోయింది విరబోసిన జుత్తుతో వున్నకొద్దీ కక్షతో బండివెనుక పరుగెత్తుతోంది.. అదిగో ఊరు! ఒళ్లు స్వాధీనంతప్పుతోంది. ఎదురుగా బండి రెండు బళ్లుగా అగపడి. మసక మసగ్గా అగుపించి. ఒక్కసారి కూలబడిపోయింది బండి ఆగింది ముందుకు దూకి పోయిన రాజయ్యను బండిమీద వేశాడు. నీరు చల్లాడు. ఆమెను తెలివిరాక్కే

వరికి చాల రాత్రయింది మాట రాలేక తను ఎక్కడ వున్నాగీ పరిగా ఉత్త రాలేక ఆశ్రీ చేస్తున్నట్లు సైగ చేసింది కడుపునిండా నవ్వు వచ్చింది కానీ ఒళ్లంతా పట్లు దేరినట్లుంది చుట్టూ మూగివున్న వ్యజనంవైపు చూడకుండా లోపలికి పడుకుంది. తెలివి వున్నా నిద్రలో వున్నట్టే నటించింది ఆ రాత్రంతా తన కాళ్ల దగ్గర కుర్చీమీద కూర్చున్నాడు అప్పు డప్పుడలా నిదురపోతున్నాడు చిన్న పిల్లవాడు యేసు స్తంభానికి వలె లోగొంటున్నాడు. ఆమె హృదయం లేచే వరకే కుర్చీమీద కూర్చుని కునుకుతున్న భర్త అలుపెం డాడు

'మల్లీ యీ జైలులో యెందుకు తేవాల్ దేముడా!' అనుకుంది ఎంతో మాట్లాడ లేదు ఎవరు మాటలు కలుపుతున్నా ముఖం త్రిప్పి వేస్తోంది తనకు కావలసినవన్నీ అడ క్కుండా దగ్గరకు వస్తున్నాయ్ ఎప్పటికి చీకటి పడుతుందని యెదురుచూసింది. చీకటిపడింది వడి రాత్రి కదలడానికి వీలులేకుండా భర్త కాపలా కాస్తున్నాడు ఒకటి రెండుసార్లు లేవటానికి ప్రయ త్నిస్తే మెలకువ యెందుకని కావాలన్నాడు జవాబు చెప్ప కుండా పడుకుంది. లోలోగా పురుగులు ప్రతిధ్వని స్తున్నాయి లేచి భర్త వేపు చూసింది. అలా కుర్చీ మీద కూర్చొని చిన్న కునుకు నిద్రపోతున్నాడు కదులుదామని ఆవరికి దబుక్కన శబ్దం ముందుకొచ్చింది అ వాకిళ్లకు లేచిపోయాడు కూర్చున్న రాజమ్మను చూచి "నిద్దర రాలేదా?" అన్నాడు

జవాబులేదు కానీ అలా ఆమెవేపు దృష్టి సారించి చూశాడు. అతనిలో యేదో భావుకత్వం పొంగిపొరలింది ఆమెకై సహజంగా తనకున్న అను రాగం ప్రస్ఫుటించింది "వికరం చేసింది అరచేతిని ముడిచి పుడి అరచేతితో ముడిచిన తన చేతిని లాలిస్తున్నట్టు నిమురుతూ . "యేకారణం తెయ్యకపోతే మనిషిగా అవు తాడే నీకు ఎంగులోనో లోటు చేసివుంటాను చందమామకి కుదృవున్నా మాచేవాళ్ళకి ఒక్కు పుంక రిస్తుందిగా. ఏమంటావ్!"

ఆమెనిరోరంగా "గంగలో దూకుతానంటాను!" అంటూ మల్లీ లేరజనిపోయింది

"నిన్ను మంచివానివి . నీనోటంట అలాంటి మాటలు పోవ్యాదికైనా రాకూడదు!"

"నీదే అంతానిజం నాదే అంతా అబద్ధంలే . ఊరుకో" అంది

తాతాబాను ఎట్టి పాములపెట్టెలో పెట్టినా యింకా మచ్చిక చేసుకోలేకపోతున్నానని పాములవాడు చిరుక్కుమన్నాడు

ఆ మూలదటిగోలా కుభ్యాలన్నాం అయేసరికి ఆ పూరికి అనుకుని తిరంతీకాలంగా పారేయేదు ముంచుక వచ్చింది ప్రవాహం రానురాను పెద్దదై చీకటి పడే సరికి యేరు రెండు ఒడ్డులకు అంటుకొని సాగిపోంది హోరుమనేశబ్దం మైలుదూరం వినిపిస్తోంది వానలకల్లా చెరువులు నిండాయ్, కప్పలు బెకబెక అప్పులు కొడు తున్నాయ్ కాలవలు నిండి పొలాల్లోపారి పుభాలు మొదలుపెట్టించాయ్ పనిపాట్లలో శోక్యం చేసుకో కుండా భర్త యింట్లో వేసవిన్నాడు ఆమె ఆగోడాన లేచి తల గుచ్చుకుంది చీర మార్చింది ఒంటినిండా నగలూ ముఖంనిండా బొట్టు పెట్టుకుని పేరంటాలలా పసుపు రాసుకొని తయారయ్యింది ఆమెలో మార్పును చూచి భర్త సంతోషపడ్డాడు. ఆరాత్రి తనకు కంటి నిండుగా నిద్దరపట్టింది

పిమ్మట్న్ ఒంటిగా తన యింటిదగ్గర మంచం వేసుకొని పడుకున్నాడు కొంతదూరంలో పిల్లలు తినమీద పవారీచేసి సంతోషపెట్టి యింట్లో నిద్దరపోతూగా తిర వాతి పెళ్ళాం మాట్లాడి చాలా రాత్రయిందని లోయి ఇంట్లో పడుకుంది చీకటిగావుంది ఆకాశాన్ని నక్ష త్రాలు మెరుస్తున్నాయ్ దగ్గరగావున్న యేటి గంభీర మైన ఆకారం వినిపిస్తోంది పిమ్మట్నకు నిద్దర రాకటం లేదు తన యెదుటనే రాజమ్మ అంతా జ్ఞాపకం వస్తున్నాగా యెదుటనే ఉదారస్వభావం తలుచు కుంటుంటే ఒళ్ళు పులకరిస్తోంది. మనసులోనే దేవు డికో సమానమైన తాగాలని మొక్కుకుంటున్నాడు రాజమ్మ సౌందర్యమంతా కళ్లకు కట్టింది—ఎక్కడి కండ అక్కడ—ఎంతో పొందికైన ఒళ్ళు—మంచి సారా త్రాగినట్లుంది ఆమెతో సంసారం! అ క్షణం లోనే తన పెళ్ళాం తలపుకొచ్చింది ఇద్దర్నీ పోల్చు కోవటం జరిగింది ఇదా వృత్తి యెర్రకాసులది—మొత్తవిముద్ద—అది తాగకుండా నా కెన్నిసార్లు గెంజి పోసింది. దీని ఒళ్ళు కొస్తే అంతా మంచే! అతి మానమే! కాకపోతే పనితిని పట్టుకొని పూర్తూరా తిరిగావెందుకు? యింటికి లేకలోయావా అని అడుగు

కాదా? ఆవేశాన్ని అంత ప్రయత్నం కాలదన్నింది నీతో కూడా సుఖపడ్డాను అది సుఖపడనీ—వాళ్ళు చెల్లెళ్ళాగ చూసుకుంటారు—దాని పెండ్లి చేస్తాను—"

"ఇలాగన్నావే యిదెక్కడిది? కన్న కడుపులో పుట్టిన పిల్లలు అన్నా అని యేడిచే మాదిగోళ్ళకు లేదు కొంప లేదు అదెక్కడిది? అది మనిషిపుట్టుక పుట్టలేదు దాన్ని కోరే అధికారం కూడా లేదు అలాంటిది నాయింటి కొస్తే పులిలాగ వస్తా—ఏం చేస్తాది—దాని కడుపులో ఒక పిల్ల పుట్టి నా పిల్ల కొడుకు పిలిచేస్తాది! దానికి పుట్టిల్లోనే చోటు యివ్వలేరు కూడు ముల్లా కట్టా నాకెండో కొండో ధరించదానికి? దానికి నాకు సమ్మంధం యేం వుందని యిలా ఆలోచించుకుంటూవుంటే యెవరో అతనిమీద చెయ్యి వేశారు. గతుక్కుమని తిరిగేసరికి రాజమ్మ కింగారించుకోవడానికి కోయిలలాంటి గొంతులావుంది పదపద అన్నది తొందరగా 'రాము' అని చెప్పటానికి నోరు కదలేదు లేచాడు. ఆమె గబగబ నడుస్తోంది ముంగురు మెల్లగా అడుగులు వేస్తున్న పిచ్చయ్యను చూచి ఆగి "దా" అని పిల్చింది గబగబ అడుగు తెలియకుండానే కాళ్ళు కదిలిపోయాయి

ఊరు దాటారు. మర్రిచెట్టుల నీడలలో యేటిఒడ్డు వెంబడే త్రోవలో పోతూనే వెనుకవున్న వాడిని ముందు నడవమని ఆమె త్రోవ తిప్పుతుంది ముందుకు నాలుగు అడుగులు వేసి ఆగి ధైర్యం చిక్కబట్టుకొని యెక్కడికి అన్నాడు ఆమె సహజకంఠస్వరంతో "నీ వెంటనే వస్తాను యెక్కడికైనా తోడ యివాళ చిప్పలుకానీ గంగలో దూకానీ గంగానికైనా గానీ వెంకొచ్చినదైనా, నీతోనే వస్తాను తీసుకుపో" అంది

పిచ్చయ్య కాళ్ళు సరిగా ముందుకు పడటంలేదు. ఈ హృదయంలో అనురాగం కంటే అతిశయమైన బంధం తెంచుకొనే మార్గం లాగుతోంది ఆడమనిషిలో వుండే మానవత్వం తలుపుతట్టి యింటివేపు తిరిగి పరుగెత్తమని ప్రోత్సహిస్తోంది పిల్లలపై కన్న తండ్రికి సహజంగా వుండే మమకారం మనసులో మథనం చేస్తోంది ఈ చెయ్యలని యిలా విడిపించుకోవటం—తన పిల్లలకైన దాటకు అనుగా కోసింది దోచుకుంటూ కలుపుకుంటూ బొబ్బలు పెడుతూ కదులుతున్న యేరు ప్రక్కనే వుందని స్ఫురించింది మనసు కఠినమైంది. కాళ్ళు నిమ్మళ్ళాయి ఆగాడు

ఆమె అతని భుజంమీద చెయ్యివేసి "చీకటని భయంగా వుందా?" అంది

"లేదులే" అన్నాడు

"మరేమి అంటావు నా! అది నిన్ను కరిస్తే—నేనూ కరిపించుకుంటానులే పద పద!" ఆమె కదలని అతనిని, తన అందమైన బాహువులతో చుట్టివేసింది మూపులో ముఖం పెట్టింది పిచ్చయ్యలో సంచలనం కలిగింది ఆ రేకలో నిశాదగాడయ్యాడు పుణ్యభూమి నాశనం చేసి ఉద్రేకంతో ఒక్కసారి గంగలోనికి త్రోసివేశాడు! తిరిగి యేమి తెలియనట్లు యింటివేపు నిద్రపోడాకి పరుగెత్తాడు

రాజమ్మ చచ్చిపోయి ఒక దశాబ్దం గడిచింది ఆ గ్రామం వస్తేవారికి యేటిఒడ్డున ఒక మనిషి కనిపిస్తాడు యేటివేపు చూపిస్తూ "నన్ను రమ్మని పిలుస్తున్నది! మీకు వినపడలేదా రాజమ్మ పిలుపు అదిగో అదిగో!" అంటాడు ఆ చుట్టుపట్లవున్న వాళ్ళు "పిచ్చి పిచ్చయ్య బాబూ, రేయీ పగలూ అదే మాట అక్కడే వుంటాడు!" అంటారు

కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రము

శ్రీ పి. వరహాలరావు

ప్రాచీన హైందవ రాజనీతి శాస్త్రచరిత్రలో కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రం అత్యంత ప్రధాన స్థానాన్ని ఆక్రమిస్తుంది. కౌటిలీయం, మనరాజనీతి శాస్త్రంపాలిట మహోన్నత భాండాగారం. దీన్ని రచించినవాడు కౌటిల్యుడని లేక చాణక్యుడు. ఇతడు తక్షశిలానగరంలో జన్మించాడని కొందరు, ద్రవిడ దేశీయుడని మరికొందరు ఊహిస్తున్నారు. ఇతడు ఆంధ్రుడనే ప్రవాదంకూడా ఉంది. ఏది ఏమైనా, ఈయన జన్మస్థానం యిది అని చరిత్రపండితులు యిదమిత్థంగా తేల్చలేదు. ఈయన వేదవేత్తయే గాక నాటికాలపు విద్యలన్నిటినీ, సమగ్రంగా అభ్యసించినవాడు. తక్షశిలావిశ్వవిద్యాలయంలో విద్యార్థిగావున్న దినాల్లోనే కూటముద్రలు (దొంగనాణెములు) తయారుచేసేవాడని, 'కుంటలక్ష్మ'అంటే 7000 కోటలుగలవాడని ప్రతీతి. "ముద్రారాక్షస" నాటకకర్తయిన విశాఖదత్తుడు "కౌటిల్యః కుటిలమతిః" అని ఒక పాత్రచే యీయన శీలాన్ని అభివర్ణింపజేశాడు.

కౌటిల్యుడు "అర్థశాస్త్రాన్ని" క్రీ. పూ. 300 ప్రాంతాల రచించి వుంటాడు. కొంతకాలానికి వచ్చిన నాటినుంచీ యీ మహాగ్రంథం కీర్తిచంద్రికలు, సూర్యకిరణాల్లాగ దశదిశలా వ్యాపించాయి. క్రీ. శ. 8 వ శతాబ్దంలో జీవించిన కామందకుడు తన "నీతిసారం"లో కౌటిలీయ ప్రాశస్త్యాన్ని వేనోళ్ళ ప్రశంసించాడు. శాస్త్రాంబుధిలోనుండి కౌటిలీయమనే రాజనీతి శాస్త్రామృతాన్ని ఉద్ధరింపజేసిన మహోన్నత ప్రతిభాశాలిగా కౌటిల్యుణ్ణి వర్ణించాడు. క్రీ. శ. 8 వ శతాబ్దంలో జీవించిన భవభూతి తన 'మహావీరచరిత్ర'లోను, భవభూతికి 50 సంవత్సరాలకు పూర్వమున్న మహాకవి దండి తన 'దశకుమార చరిత్ర'లోను, క్రీ. శ. 5 వ శతాబ్దంలో వ్రాయబడిన 'నారదస్మృతి'లోను, కౌటిలీయార్థశాస్త్రం ప్రస్తావించబడడం గమనార్హం. న్యాయభాష్యము క్రీ. శ. 850 లో వ్రాయబడిన 'యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి'లాంటి ధర్మశాస్త్రగ్రంథాలు, మేధాతిథి, మల్లినాథుడూ వంటి సుప్రసిద్ధ వ్యాఖ్యాతకారులూ, కౌటిలీయాన్ని పేర్కొన్నారు. ఇంతమంది మహామేధావుల, ఉద్దండ పండిత ప్రకాండుల దృష్టి ఆకర్షించిన యీ గ్రంథం కొంతకాలం అదృశ్యమైపోయింది.

మౌర్యచంద్రగుప్తుని ఆస్థానంలోవున్న గ్రీకు రాయబారి మెగస్తనీసు, తన 'ఇండికా' గ్రంథంలో చంద్రగుప్తుని గూర్చి వివరమైన సమాచారాన్ని అందించి, మౌర్యసామ్రాజ్యాన్ని స్థాపించి, చంద్రగుప్తుని ప్రధానామాత్యుడుగావుండి, దైనందిన రాజ్యకార్య నిర్వహణలో పాల్గొనిన కౌటిల్యుని పేరైనా పేర్కొనకపోవటం నిజంగా ఆశ్చర్యకరమైన విషయమే! దీన్ని ఆధారంగా చేసికొని, కొందరు పాశ్చాత్య, భారతీయ పండితులు కౌటిల్యుడు పుట్టుకే పురాణానికి చెందిన వ్యక్తి అనే నిర్ణయానికి వచ్చారు. ఐతే వారి సందేహాలు, నిర్ణయాలు, నిరాధారాలని చరిత్ర రుజువుచేసింది.

కొన్ని శతాబ్దాలదాకా ప్రాచీన హైందవ రాజనీతి శాస్త్రం పాలిట కామధేనువులా ఉన్న 'అర్థశాస్త్రం' కొంతకాలం మరుగునపడిపోయి, 20 వ శతాబ్ది ప్రారంభంలో, 1900 ప్రాంతాన డాక్టరు శ్యామశాస్త్రిచే కనుగొనబడింది. ఆయన యీ గ్రంథంలోని కొన్నిభాగాలు ఇంగ్లీషు భాషలోనికి అనువదించి ప్రచురించారు. దాంతో యూరపియన్ పండితులు, ప్రత్యేకంగా జర్మన్ సంస్కృత విద్వాంసులు, దీన్ని అధ్యయనం చేసి పరిశోధనలు ప్రారంభించారు. అంతదాకా, ప్రాచీన హైందవులకు స్వతంత్ర అర్థశాస్త్రమంటూ, ఒకటీ లేదని ప్రచారం చేసిన యూరపియన్ పండితుల దృక్పథంలో కౌటిలీయ పునర్దర్శనం విప్లవాత్మకమైన మార్పును తీసుకువచ్చింది. అంతేగాదు, కౌటిలీయానికి పూర్వము, తదనంతరము ఎన్నో రాజనీతిగ్రంథాలు వ్రాయబడ్డాయి. అవన్నీ కౌటిలీయంలా, ఏదో ఒకనాడు వెలుగులోకి రాకుండా పోవని ఆశిద్దాము.

కౌటిల్యుడు 'అర్థశాస్త్రాన్ని' రచించేందుకు సూత్రశైలి ఉపయోగించాడు. అందుచేత, ఆయన అభిప్రాయాలు అతినిగూఢంగా కన్పిస్తాయి. గ్రంథంలో ఉపయోగించిన పరిభాష, తక్కిన సంస్కృతగ్రంథాల్లోగానీ, నిఘంటువుల్లోగానీ కన్పించదు. కౌటిల్యుని పిదపవచ్చిన గ్రంథకర్తలు ఎవ్వరూ ఆయనలా రాజ్యపాలనకు సంబంధించిన విషయా

లన్నిటినీ విపులంగా వివరించలేదు. కౌటిలీయంలో ఉన్న అనేక ప్రకార ధర్మస్థీయ యాజ్ఞవల్క్యస్మృతుల అధికరణాలను కూర్చిన ప్రకరణాంశంలోని కామందకుని "నీతిసారం"లో గాని, శుక్ర "నీతిసారం"లో గాని లేవు కాబట్టి రాజ్యాంగతంత్రం కూర్చి ప్రాచీన శాస్త్రకర్తలు చేసిన సిద్ధాంతసమానానికి కౌటిలీయమే ప్రధానమైన ఆధారం

కౌటిలీయం అవతరణ కాలంనాటి భారతదేశం లోని వివిధపరిస్థితులు అస్తవ్యస్తంగా తయారయ్యాయి మాసిడోనియా దేశస్థుడయిన అలెగ్జాండరు, ప్రపంచాన్ని జయించాలనే వాంఛతో దండయాత్ర ప్రారంభించాడు పారసీక సామ్రాజ్యాన్ని తన పాదాక్రాంతం చేసికొని, హిందూకుష్ పర్వతాలు దాటి, క్రీ పూ 326 లో భారతదేశంపై దండెత్తాడు ఆ నాటికి, ఉత్తర భారతదేశంలో చిన్న చిన్న రాజ్యాలు అసంఖ్యాకంగా ఉన్నాయి అవి గాకుండా, నిరంతరం కలహాంతర్వ్య గణ వ్యాపకంలేని రాజులు, భోగభాగ్యాలమధ్యనున్న, బలమున్న గోజాలని పంజాబ్ చిన్న చిన్న భాగాలక్రింద చీలిపోయింది దేశం ఐక్యమూ, క్షేమమూ మరచి, విదేశీయులు దేశ స్వాతంత్ర్యాన్ని దోచుకొందు సిద్ధపడ్డవ్యారుకూడా, నాటి క్షుద్రులైన రాజులు, (ఆంభి తమునవంటి రాజులు తప్ప) పరస్పరం కుత్సితం ద్వేషించుకొనే యత్నంలో ఉన్నారు అలాంటి పరిస్థితులలో అలెగ్జాండరు దండెత్తాడు అలెగ్జాండరు దండయాత్ర భారతదేశ రాజకీయాకాశాన్ని తాత్కాలికంగా ఆవరించిన కారుమేఘం ఇది వెంటనే అదృశ్యమైంది

గ్రీకు దండయాత్ర కొన్ని సత్ఫలితాలనూ, మరికొన్ని దుష్ఫలితాలనూకూడా కలుగజేసింది గ్రీకు దండయాత్రా ఫలితాలు, హిందూసంఘం ఆచార వ్యవహారాలను కొంతవరకు కలుషితం చేశాయి. కొందరు రాజవంశస్థులు, గ్రీకుసేనాధిపతులకు తమ కన్యలను ఇచ్చి వివాహమొందారు. మౌర్య చంద్రగుప్తుడు, సెల్యూకస్ కూతురును వివాహమాడాడు దీని ఫలితంగా హిందూ సంఘంలో వర్ణసాంకర్యం ప్రారంభమైంది వైదిక మతానికి దుర్గతి ప్రాప్తించింది నాటి కాలంలో, దేశంలో జైన బౌద్ధాలు ప్రజాభిమానాన్ని చూరగొన్నాయి కౌటిల్యుని కాలం నాటికి, మగధరాజ్యాన్ని నవనందులు పాలిస్తున్నారు నందులలో చివరివాడైన ధననందుడు ప్రజాద్రోహిగా తయారై, ప్రజల్ని హింసించడం జరిగింది అలాంటి పరిస్థితులలో, ప్రజాకంటకంగా తయారైన నందరాజులపాలన తుదముట్టింపజేసి, వైదికమతాన్ని పునరుద్ధరించేందుకు, కౌటిల్యుడు కంకణం కట్టాడు. మహోన్నతుడైన చంద్రగుప్తుడు, అనన్య సామాన్య ప్రతిభాశాలి, అఘటనఘటనా రాజనీతి శాస్త్రపారంగతుడైన కౌటిల్యుడూ కలిసి, ప్రచండమైన సైన్యాన్ని సమకూర్చి, నందులను ఓడించారు మగధరాజ్యాన్ని వశపరచుకొన్నారు ప్రాచీన హైందవ రాజకీయాకాశంలో మిణుకు మిణుకు మంటూ, అయోమయ దివ్యకాంతిలో ప్రకాశించిన ఆదిమ గణ సంఘాలు కాలక్రమేణా మౌర్య సామ్రాజ్యంలో వైదిక శక్తి ప్రవాహంలో కలలించి వేయబడ్డాయి. ఈ విధంగా భారతదేశ చరిత్రలో, మొట్టమొదటిసారిగా, సువిశాలమైన మౌర్య సామ్రాజ్య అవతరణం జరిగింది.

కౌటిల్యుడు . వైదికధర్మపరత్వం

కౌటిల్యుడు వైదికమతంపై అధిక తరముయిన అభిమానం చూపాడు అతని వైదిక ధర్మ పరత్వానికి కౌటిలీయార్థశాస్త్రంలో కూడా ఎన్నో నిదర్శనాలున్నాయి. కామందకుడు కౌటిల్యుని శాస్త్ర పాండిత్యాన్ని, వైదిక ధర్మపరత్వాన్నీ, అసాధారణ ప్రతిభనీ యీ విధంగా ప్రశంసించాడు

"వంశే విశాల వంశానాం ఋషీణామివ భూయసాం
అప్రతిగ్రాహకాణాం యో బభూవ భువి విశ్రుతః
జాతవేదా ఇవార్చిష్మాన్ వేదాన్ వేదవిదాం వరః
యోఽధీతవాన్ సుచతురః చతురోఽప్యేక వేదవత్
యస్యాభిచార వజ్రేణ వజ్రజ్వలన తేజసః
పపాత మూలతః శ్రీమాన్ సుపర్వా నందపర్వతః
ఏకాకీ మంత్రశక్త్యా యః శక్త్యా శక్తిధరోపమః
ఆజహార నృచంద్రాయ చంద్రగుప్తాయ మేదినీమ్
నీతిశాస్త్రామృతం ధీమాన్ అర్థశాస్త్రమహోదధేః
సముద్దధ్రే నమస్తస్మై విష్ణుగుప్తాయ వేధసే"

అప్రతిగ్రాహకమైన ఉత్తమ ఋషి వంశంలో ఉద్భవించి, అగ్నిలా నాలుగు వేదాలనీ ఒకే వేదంలా అధ్యయనం చేసి, సర్వశాస్త్ర నిష్ణాతుడై, పవిత్ర జీవనమును యాగాగ్నిలా ప్రకాశించి, అర్థ ధర్మ రక్షణ కొరకు విదేశీ విజృంభణాన్ని అణచి, అద్భుత మంత్ర సామర్థ్యంతో, నందపర్వతాన్ని, గిరి సేనానిలా ఒంటరిగా వ్యక్తిగతే నిర్మూలించి, మౌర్య చంద్రగుప్తునికి చక్రవర్తిత్వాన్ని సాధించి, అర్థశాస్త్రాంబుధినుండి నీతిశాస్త్రామృతాన్ని పుట్టింపజేసిన మహోన్నత ప్రతిభాశాలిగా, కౌటిల్యుణ్ని, కామందకుడు ప్రశంసించాడు. వైదికధర్మరక్షణ, మౌర్యసామ్రాజ్య స్థాపన తత్పరిపాలన ఇవే కౌటిల్యుని ప్రధానాశయాలు అందుకే తాను రచించిన అర్థశాస్త్రంలో వేదాలకు, చాతుర్వర్ణ్య ధర్మ

రాత్రీయులకు ఎక్కువ ప్రాముఖ్యాన్నిచ్చాడు. రాజ్యాన్ని పరిపాలించే రాజకుమారులు, చిన్ననాటి నుండీ వేదవిద్యలు, తర్కశాస్త్రం, ధర్మసూత్రాలు, అధ్యయనం చేయాలని, నిర్దేశించాడు. రాజకుమారుడు ప్రాతఃకాలాన హస్త్యశ్వ, రథ ప్రహరణవిద్యలు అభ్యసిస్తూ మధ్యాహ్నం పూట మహాభారత రామాయణేతిహాసాలని వింటూ శాస్త్రాలలో శిక్షణ పొందాలంటాడు. వారికి [illegible] కలిగి, వారికి [illegible] కలిగే లోకమని చెప్పాడు. ఇలాంటి లోకం రాజదండంచే పరిపాలింపబడి 'స్వర్గ్య [illegible] తమ తమ మార్గాల్లో ప్రవర్తించుచున్న' దంటాడు. హిందూసంఘమందలి నాలుగు వర్ణాలకు చెందిన ప్రజలు ఈ క్రింది వృత్తుల్ని స్వీకరించాలంటాడు. బ్రాహ్మణునికి అధ్యయన అధ్యాపన యజన యాజన ప్రతిగ్రహములు, క్షత్రియునికి అధ్యయన యజన యాజన ప్రతిగ్రహములు, వైశ్యునికి అధ్యయన యజన యాజన దానకృషి పాశుపాల్య వాణిజ్యములు, శూద్రునికి బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వర్ణాల శుశ్రూష, వార్తా కారు కుశీలవకర్మలు స్వధర్మాలు. 'స్వధర్మము ననుసరించుట స్వర్గమోక్షములకొరకే' అని ఖండితంగా చెప్పాడు. స్వధర్మాన్ని అతిక్రమిస్తే వర్ణసాంకర్యంవల్ల లోకం నశిస్తుంది కాబట్టి ప్రభువు ప్రజల్ని స్వధర్మాన్నుంచి దూరం కానివ్వరాదు. స ధర్మ పరిపాలకుడు, ఆర్యమర్యాదా వ్యవస్థాపకుడు, వర్ణాశ్రమ ధర్మస్థితికర్త అయిన రాజు ఇహపర సుఖాలు పొందుతాడు. అప్పుడు లోకం త్రయి (మూడు వేదాలు) చేత రక్షింపబడి వృద్ధిచెందగలదని చెప్పాడు. 'లోకంలోని చాతుర్వర్ణ్య చతురాశ్రమాలను, వాటి [illegible] నిర్దిష్టమైన స్వధర్మాలను, రక్షించడం చేతనే రాజు ధర్మపాలకుడవుతున్నాడు' (ధర్మస్థీయం—అర్థశాస్త్రం) హిందూ సమాజమందలి ప్రజలలో ఐకమత్యభావాన్ని కాపాడేందుకు, వర్ణవ్యవస్థ ప్రవేశపెట్టాలని కౌటిల్యుడు నిర్దేశించాడు. ఈ వర్ణవ్యవస్థ కుంటుపడితే లోకజీవితం సంక్షోభంలో పడిపోతుందని చెప్పాడు. ప్రజాజీవితం సంక్షుభితం కాకుండా వుండేందుకు, ప్రజలు ఐహికాముష్మిక సుఖాలు పొందేందుకు రాజు వర్ణాశ్రమ ధర్మాన్ని రక్షించాలి. అలా కాపాడకుండా వర్ణ సాంకర్యాన్ని ప్రోత్సహించి, ధర్మశాస్త్రాలని తిరస్కరించితే, రాజు పదభ్రష్టుడు చేయబడతాడు.

కౌటిల్యుడు పూర్వశాస్త్రకారులు

'అర్థశాస్త్రం' అనే పేరుతో రాజధర్మాన్ని విపులంగా వివరించే గ్రంథరాజాన్ని వ్రాయడం శాస్త్ర సిద్ధాంతాల ననుసరించి దిగంత విశ్రాంత మైన మార్గ శాస్త్రాలన్ని చంద్రగుప్తుని సహాయంతో స్థాపించడం, ఈ రెండు కారణాలవల్ల, కౌటిల్యుడు ప్రాచీన హిందూవార్త శాస్త్ర చరిత్రలో అగ్రగణ్యుడైన శాస్త్రవేత్తగాను, భారతదేశ చరిత్రలో ఒక మహామహుడుగాను, పరిగణింపబడుతున్నాడు. శాస్త్ర సిద్ధాంతాలను ప్రతిపాదించడంలోనే గాకుండా, వాటి మంచిచెడ్డల ఆచరణలో విచారణ చేయడంలో కూడా, కౌటిల్యుడు అసామాన్యమైన ప్రజ్ఞను ప్రదర్శించాడు. అతడు పూర్వ శాస్త్రవేత్తల సిద్ధాంతాలు, సూత్రాలు, కొంతవరకు అంగీకరించాడు. కొన్ని సందర్భాలలో, ఆ సిద్ధాంతాలకు కొన్ని తీవ్ర సంస్కరణలుకూడా చేశాడు. మరికొన్ని సందర్భాలలో పూర్వసిద్ధాంతాలు ఖండించి సంపూర్ణముగా స్వతంత్ర సిద్ధాంత ప్రతిపాదన కుద్యమించాడు.

కౌటిల్యునికి పూర్వమున్న శాస్త్రవేత్తలు ప్రతిపాదించిన సూత్రాలు, ధర్మానికి ఉత్కృష్టస్థానంలో బంధింపబడ్డాయి. పూర్వ శాస్త్రకారులు "అర్థం" కంటె ధర్మాన్నిగూర్చి అధికంగా చెప్పారు. ఆ ధర్మశాస్త్ర నియమాలకు అర్థశాస్త్ర సూత్రాలు కట్టుబడి వుండాలని, నిర్దేశించారు. కాలచక్రం గిర్రున తిరిగింది. పరిస్థితులు మారిపోయాయి. పూర్వం చెప్పబడిన ధర్మసూత్రాలు కాలానుగుణంగా మారుతున్న పరిస్థితుల కనుకూలంగా మారక, యాంత్రికంగా తయారయ్యాయి. అలాంటి పరిస్థితులలో, మారుతున్న కాలానికి అనుగుణంగా అర్థశాస్త్ర సూత్రాలను కొన్నిచోట్ల సంస్కరించాడు. కొన్ని విషయాలలో మూల సిద్ధాంతాలే మార్చాడు. ఉదాహరణకు—కౌటిల్యునికి పూర్వమున్న ధర్మశాస్త్రకారులు విధవా వివాహాలుగాని, వివాహబంధ విమోచనాన్ని గానీ అంగీకరించలేదు. కాని కౌటిల్యుడు కాలానుకూలంగా, వివాహ బంధ విమోచనం, ప్రోషిత భర్తృకలకు, మృత భర్తృకలకు పునర్వివాహాలు, ఋతుమతికి స్వయంవరణము ఇత్యాది తీవ్రసాంఘిక సంస్కరణలు హిందూ సంఘంలో అతి ధైర్యంగా ప్రవేశపెట్టాడు. దైనందిన రాజ్యపాలనలో కోరలు తీరిన, రాజనీతిజ్ఞుడుగా వ్యవహరించాడు.

రాజ్య పాలనా రంగంలో కూడా అతడు మార్పులు ప్రవేశపెట్టాడు. రాజులు తమ రాజ్యాలలో గూఢచారి దళాలను ఏర్పరచాలని, భేదోపాయాలచే శత్రువును మోసగించి తెగటార్చాలని, శత్రురాజులను వ్యతిరేకంగా ఆ రాజ్య ప్రజలలో ద్వేషం కలుగజేయాలని చెప్పాడు. ఈ "కుటిల" మార్గాలు, పరంపరానుగతంగా వస్తున్న ధర్మసూత్రాలను విరుద్ధమే కాని

కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రము

చేస్తాయని పూర్వ పండితులు తలచి, ఆయనపై కత్తులు నూరారు. కౌటిల్యుడు రాజ్యపాలనా శాస్త్రాన్ని పటిష్ఠం చేసేందుకు ప్రవేశపెట్టిన సంస్కరణలు, సూచించిన మార్గాలు ప్రాచీన ధర్మశాస్త్రవేత్తల యాంత్రిక సూత్రాలకు వ్యతిరేకంగా తయారయ్యాయి. కనుక కౌటిల్యుని విమర్శించారు. రాజ్యంలో విప్లవం, తిరుగుబాట్లు, ఇలాంటి అత్యవసర పరిస్థితులు తాత్కాలికంగా సంభవించినప్పుడు, ప్రభుత్వ కోశంలో ధనం లేకపోతే సంపన్నులనుండి బలవంతంగా డబ్బు గుంజడం, గూఢచారుల బలప్రయోగంతో స్వాధీనం చేసుకోవడం, ప్రజల మూఢ విశ్వాసాలను ఆసరాగా తీసుకొని అధర్మమార్గాల ద్వారానైనా ధనం సంపాదించడం — యివి రాజ్యం యొక్క శాంతి భద్రతల దృష్ట్యా, సుస్థిరత్వ దృష్ట్యా అత్యవసరమని కౌటిల్యుడు స్పష్టంగా ప్రతిపాదించాడు. కాని ధర్మశాస్త్రకారులు యీ ప్రతిపాదనలపై విరుచుకుపడ్డారు.

ధర్మగ్లాని కలుగుతుందని, కొందరు మరికొందరు కూడా ఏలా వారి విమర్శలకు, ఆ నాటి శాసనకర్తల యుక్తమంతైనా లెక్క చేయకుండా నిర్లక్ష్యంపై బండిని తోలినట్లు తన మార్గాన తాను ప్రయాణించాడు చాణక్యుడు!

నాస్తిక రాజకీయరంగంలో అధికార స్థానంలో వుండేవారు ఎలా వ్యవహరిస్తారో కూడా వివరీకరించాడు. ఈ ప్రవర్తన న్యాయబద్ధమూ, ధర్మబద్ధమూ అనే మీమాంసకు అతడు పెట్టే ప్రాధాన్యం యివ్వలేదు. శత్రువులను ఓడించడంలో మోసం, అసత్యప్రచారం, కుట్రలూ కుతంత్రాలూ — యివన్నీ ఉపయోగించదగిన సాధనాలని కౌటిల్యుని అభిప్రాయం. ఈ సందర్భంలో ఆచార్య మామిడిపూడి వెంకటరంగయ్యగారి అభిప్రాయము యిక్కడ ఉల్లేఖనీయము. "చాణక్యుని ప్రబంధము వాస్తవిక ప్రబంధముగాని, ఆదర్శ ప్రబంధముగాదు. రాజులు ఏయే మార్గముల ననుసరించు చుండెడివారో వివరించుటయే అతని ఉద్దేశ్యము. న్యాయాన్యాయములు, ధర్మాధర్మములు నిర్ధారించుటకు అతడు ప్రయత్నించుటలేదు. అతని గ్రంథమును, అందులోని సూత్రములను విమర్శించువారు ఈ విషయమును జ్ఞాపకముంచుకొనవలయును. శత్రువును మోసపుచ్చి ఓడించుట న్యాయమా అన్న విషయమును అతడు విచారించుటలేదు. శత్రువును, వంచించి జయింపగోరుట సర్వసాధారణమని వివరించుటయే అతని ఉద్దేశ్యము."

ఉత్తమ లక్ష్యమును పొందుటకు అక్రమమార్గాన్నైనా అనుసరించాలని అతని మతం. రాజ్యభద్రతకు, సుస్థిరతకు ఘోరవిపత్తు వాటిల్లినప్పుడు, శత్రువును ఎదుర్కొనుటకు డబ్బు అవసరమైతే, అధర్మము, అక్రమమూ, దౌర్జన్యయుతమూ ఐన మార్గం ద్వారా సంపాదించినా ఎలాంటి దోషం లేదని అంటాడు. దీనికొక ఉదాహరణ యిచ్చాడు. ఒక గోవును కసాయి వెంటాడుతుండగా తప్పించుకొని వచ్చింది. ఆ ఆవు పారిపోయి వచ్చి ఒక పొదలో దాక్కున్నది. వెంటాడుతూ వచ్చిన కసాయి "ఆవు యీ దారిన పోయిందా?" అని అడిగితే, సత్యాన్ని చెప్పి గోవును కసాయి కత్తికి అప్పగించాలా? లేక అసత్యం పలికి దాన్ని రక్షించాలా? ఆ సమయంలో ఎంతటి సత్యవ్రతుడైనా, అబద్ధమాడైనా ఆవును రక్షించడం ధర్మం, న్యాయం — అంటాడు కౌటిల్యుడు. 100 అబద్ధాలాడైనా ఒక పెళ్ళి చేయమనే సామెత అన్నమాట! ఉత్తమ సాధ్యాలను అధమ సాధనాల ద్వారానైనా సాధించవచ్చు సాధించాలి అని అంటాడు. ఈ ప్రతిపాదన పథంలో నడిచాడు, 19వ శతాబ్దంలో జీవించి, జర్మన్ సామ్రాజ్య నిర్మాణానికి పునాదులు వేసిన అనన్య సామాన్య రాజనీతిజ్ఞుడు బిస్మార్క్. అంతకు పూర్వం క్రీస్తు పూర్వం నాలుగవ శతాబ్దంలోనే, మగధలాంటి అతి చిన్న రాజ్యాన్ని తన యుక్తిచే, ప్రజ్ఞచే దిగంత విశ్రాంతమైన మౌర్య సామ్రాజ్యంగా విస్తరింపజేసిన మహోన్నత ప్రతిభాశాలి కౌటిల్యుడు.

మేక్‌వెల్లి

సాధ్యాలు సాధనాలను సమర్థిస్తాయి అనే సిద్ధాంతాలను ప్రతిపాదించిన మహా రాజకీయ తత్వవేత్త — ఇటాలియన్ దేశీయుడైన నికోలో మేక్‌వెల్లీ. అతను "ప్రిన్స్" (Prince) అనే ప్రపంచ ప్రఖ్యాతి గ్రంథం రచించాడు. రాజులు తమ గద్దెల్ని చేపట్టుటకు, తాము వాంఛించిన లక్ష్యాన్ని సాధించేందుకు ఎలాంటి కుట్రలనైనా చేయవచ్చునని, మోసాలు, అసత్యాలు, గూఢచర్యాలనైనా చేపట్టవచ్చునని, అతి నగ్నంగా ప్రతిపాదించాడు. ఈ మార్గాలు ప్రత్యక్షంగానో, పరోక్షంగానో నాటి 15వ శతాబ్దపు రాజులు, రాజకీయవేత్తలు, మతగురువులు అనుసరిస్తున్నప్పటికీ, నాటి వరకూ మేక్‌వెల్లీ సిద్ధాంతాలను నోరారా తిట్టే రాజులు మతగురువులు కూడా వారు ఏ మార్గాలనైతే రహస్యంగానూ, బహిరంగంగానూ, ఆచరణలో పెట్టారో, వాటిని సిద్ధాంతీకరించి బహిరంగ ప్రచారం చేయడమే మేక్‌వెల్లీ చేసిన 'ద్రోహం'

దమైన 'కేరం' అందుకొని నాటి క్రిస్టియన్ నీతి శాస్త్రవేత్తలు, మతాధిపతులు, ఆయనమీద ఒక్కుమ్మడిని విరుచుకుపడ్డారు. ఈ విషయాన్నిగూర్చి ప్రొఫెసర్ మార్స్ యిలాగంటాడు—

"Niccolo Machiavelli is perhaps the most universally reprobated figure in the history of political philosophy, the man whose precepts are universally disavowed in principle, but regularly followed in practice. Yet Machiavelli was a moral man according to the conventions of his time and apparantly also a man of considerable culture and charm"

కౌటిల్యుని కాలంనాటి భారతదేశంలో ప్రధానంగా ఉత్తరభారతంలో చిన్న చిన్న రాజ్యాలు అసంఖ్యాకంగా వుండేవి. రాజకీయైక్యం కరిమింగిన వెలగపండులా అదృశ్యమైపోయింది. నిరంతరం అంతఃకలహాలలో యీ రాజ్యాలు కుత్తుకలదాకా మునిగిపోయాయి. రాజకీయమైన ఐక్యం నశించి శాంతిభద్రతలు క్షీణించిన విషమ్యాం పరిస్థితులలో కౌటిల్యుడు జన్మించాడు. అలాంటి పరిస్థితుల్లో భారతదేశాన్నంతటినీ ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యంక్రిందకు తీసుకువచ్చి తద్వారా ఐక్యభారతి నిర్మాణమే కౌటిల్యుని ఏకైకలక్ష్యం. ఈ మహత్తర లక్ష్యసిద్ధికే, ఆయన అర్థశాస్త్రరచన కుపక్రమించాడు.

ఇదే విధమైన అనైక్యం, అంతఃకలహాలు, శాంతిభద్రతలలేమి మేకావెల్లీ జీవించిన ఇటలీలో వుండేవి. అలాంటి విచ్ఛిన్నకర పరిస్థితులనుండి మాతృదేశాన్ని రక్షించి ఏకీభూతమయిన ఇటలీ సంస్థాపన కోసం మేకవెలీ తన సుప్రసిద్ధగ్రంథం రచన చేశాడు.

మానవస్వభావంలో అధికార దాహం అంతర్గర్భితంగా వుండంటాడు కౌటిల్యుడు. ఆ అధికార దాహంలోని కౌటిల్యాన్ని, కండ-నీ అనూఖని కుట్రలని ఉన్నది వున్నట్లుగా అతడు పరిశీలించి వివరించాడు. ఇదేపని మేకవెలికూడా చేశాడు. కౌటిల్యునికి పూర్వమున్న ధర్మశాస్త్రవేత్తల దృక్పథం ఇంగుడు భిన్నమైంది. అది ఆదర్శాల పుట్ట, అదరాక ఎంతో దూరం ధర్మశాస్త్రవేత్త రాజ్యాదర్శాలను, వాటిని సాధించేందుకు వినియోగించదలచిన మార్గాలను వివరించాడు. కౌటిల్యుడు దీనితో ఛేదించాడు. ఆదర్శప్రాయమగు రాజ్యాన్ని (Republic) "స్వర్గలోకంలో" సృష్టించిన ప్లేటోతో ఆయన శిష్యుడు అరిస్టాటిల్ ఎలా అంగీకరించలేదో, అలాగే పూర్వ ధర్మశాస్త్రవేత్తల ఊహాప్రాయమైన ఆదర్శయుతమైన, కేవల ధర్మబద్ధమైన సూత్రాలనుండి కౌటిల్యుడు ఛేదించి, ఆచరణ యోగ్యము కానటువంటి సమాజ పరిస్థితుల కనుగుణమైన మార్గాన పయనించినాడు. అర్థశాస్త్రగ్రంథాన్ని మరో మార్గం పట్టించి, ధర్మశాస్త్రాలకు భిన్నమైన స్వతంత్రశాస్త్రంగా నిర్మించాడు. ఇదే అతను చేసిన ఎనలేని కార్యం. అందుకే కౌటిల్యుడు ప్రాచీన హైందవ అర్థశాస్త్ర చరిత్రలో అజరామరుడయ్యాడు. నాటి పండితలోకంలో అర్థశాస్త్రగ్రంథాన్ని ధర్మశాస్త్రాల క్రిందికి త్రోసి మరణ శయ్యంగావున్న శాస్త్రానికి తిరిగి జీవంపోశాడు. అందుకే కామందకుడు తన "నీతిసారం"లో, కౌటిల్యుణ్ణి అవతార పురుషునిగా ప్రశంసించాడు.

కౌటిలీయం - అర్థశాస్త్ర నిర్వచనం

కౌటిల్యుడు అర్థశాస్త్రాన్ని యిలా నిర్వచించాడు "అర్థం" అంటే ప్రజలతో కూడిన ఒక ప్రత్యేక భూభాగం (జనపదం) ప్రజలతో కూడిన ఒక ప్రత్యేక భూభాగాన్ని సంపాదించి, దాన్ని మరింతపరిపాలించి అభివృద్ధిచేయుటకు అనువైన వివిధ మార్గాలను పరిశీలించు శాస్త్రమే—అర్థశాస్త్రం (That Science which deals with the means of acquisition and growth of territory).

"మనుష్యాణాం వృత్తిరర్థః
మనుష్యవతీ భూమిరిత్యర్థః
తస్యాః పృథివ్యా లాభపాలనోపాయః శాస్త్రం
అర్థశాస్త్రం ఇతి" (అర్థశాస్త్రం—పేజీ 426)

మానవులకు బ్రతికేందుకు మూలాధారం అర్థం. అర్థం అంటే ప్రజలతో కూడిన భూభాగం. కాబట్టి ఆభూభాగాన్ని ఎలా సంపాదించాలో, ఎలా భద్రపరచాలో, వివరించు శాస్త్రమే—అర్థశాస్త్రం.

రాజదండాన్ని నిరంతరం సమర్థతతో ఉపయోగించడమే "దండనీతి" అని నిర్వచించాడు కౌటిల్యుడు. ఈ నీతిలో నాలుగు ప్రధాన విషయాలు గర్భితమై వున్నాయి.

1 ఏదైతే లభ్యంకాలేదో దాన్ని సంపాదించడం, (అలబ్ధ లాభార్థ)

2 ఏదైతే లబ్ధమైనదో దాన్ని భద్రపరచడం, (లబ్ధ పరిరక్షణం)

3. అలా భద్రపరచబడిన దానిని వృద్ధిచేయడం, (రక్షిత వివర్ధనం)

4 అలా వృద్ధిచేయబడిన దాన్ని తగినవారికి—అర్హులకు—పంచిపెట్టడం (వృద్ధస్య తీర్థేషు ప్రతిపాదనం)

కౌటిల్యుడే కాదు యిలాంటి నిర్వచనం చేసింది, మనువుకూడా తన ధర్మశాస్త్రంలో పై విధంగానే చెప్పాడు భూభాగాన్ని (దండం) సైన్యం సహాయంతో సంపాదించాలని చెప్పాడు భూభాగం (సంపాదన) తో సంబంధించినదే దండనీతి లేక అర్థశాస్త్రం అని మనువు నిర్వచనం

రాజ్య దృక్పథం : దాని లక్షణాలు

ప్రాచీన హైందవ అర్థశాస్త్రజ్ఞులు రాజ్యానికి ఏడు లక్షణాలు, లేక ప్రకృతులు వుంటాయని చెప్పారు పాశ్చాత్య రాజనీతి శాస్త్రజ్ఞులు, రాజ్యానికి నాలుగు లక్షణాలుంటాయని చెప్పారు—1 జనులు 2 భూభాగం 3 ప్రభుత్వం 4 సార్వభౌమాధికారం ఈ నాలుగు లక్షణాన్ని బహిరంగ అంతరంగ సార్వభౌమాధికారాలని రెండుగా విభజించారు

మన శాస్త్రజ్ఞులు రాజ్యానికి ఏడు ప్రకృతులుంటాయని చెప్పారు ప్రకృతులంటే రాజ్యంయొక్క సహజభాగాలని, సహజమైన అంగాలని అర్థం చేసుకోవాలి. రాజ్యం అంటే రాజు పాలించే ప్రత్యేక భూభాగాన్ని సూచించదు రాజు పాలించే భూభాగమే "రాజ్యం" ఐతే, ఆ రాజ్యాన్ని (State) మన్ను ఏడు ప్రకృతుల్లో "రాజు" ఒక అంగంగా ఎందుకు పరిగణింపబడాలి? రాజు పాలించే భూభాగమే రాజ్యం ఐతే, ఆ భూభాగానికి "జనపదము" అనే పేరుపెట్టి దానిని ఒక స్వతంత్ర ప్రకృతిగా ఎందుకు మన రాజనీతిశాస్త్రవేత్తలు పరిగణించారు? కాబట్టి రాజు పాలించు భూభాగం రాజ్యం కాదు ఆ భూభాగానికి జనపదము అనే పేరు ప్రత్యేకంగావుంది రాజ్యం అంటే ప్రభుత్వంకూడా కాదు రాజ్యమునకు సంబంధించిన విధి కార్యకలాపాలను అదుపులో పెట్టు యంత్రము లేక కార్యనిర్వాహకవర్గమే ప్రభుత్వం కాకే దుర్గం (Fort) కోశం (Treasury) యీ రెండూకూడా రాజ్యంయొక్క ప్రకృతులవియే మన వారి దృక్పథం కాబట్టి ప్రభుత్వంగానీ, రాజు పాలించే ప్రత్యేక భూభాగంగానీ రాజ్యం కాదు స్వామి, అమాత్యులు, జనపదం, దుర్గం, కోశం, దండం, మిత్రం—యీ యేడు అంగాలు కలిస్తే రాజ్యం ఔతుంది అని మన శాస్త్రజ్ఞుల దృక్పథం

కౌటిల్యుడు తన "అర్థశాస్త్రం"లోనూ కామందకుడు "నీతిసారం" లోనూ, యీ యేడు ప్రకృతులనూ అతివిస్తరంగా వివరించారు. ప్రస్తుతం పై ఏడు ప్రకృతులనుగూర్చి కౌటిల్యుడు చెప్పినది పరిశీలిద్దాం

1 స్వామి స్వామి (రాజు) రాజ్యంయొక్క అత్యంత ప్రధానమైన లక్షణం లేక భాగమని కౌటిల్యుడంటాడు. స్వామి అంటే రాజు లేక సార్వభౌమాధికారి. ఈ సార్వభౌమాధికారం ఒక వ్యక్తియందుగానీ లేక పెక్కుమందిలోగానీ వుండవచ్చును ఈ స్వామికి ప్రధానంగా వుండవలసిన లక్షణాలు ఇవి

• ప్రజల్ని ఆకర్షించి వారిని తన శాసనాన్ని అనుసరించునట్లు చేసుకోగలగాలి (అభిగామిక స్వభావం)

1 ప్రజల్ని అర్థంచేసుకోగలగాలి (ప్రజ్ఞ)

2. శక్తివంతుడై వుండాలి (ఉత్సాహ)

3 ఆత్మసంపద కలిగినవాడై వుండాలి (ఆత్మసంపద)

4 శక్యసామంతుడై వుండాలి (తనచుట్టూవుండే వ్యక్తులను అదుపులో పెట్టగలిగినవాడై వుండాలి)

5. క్షుద్రులుగాని మంత్రి మండలిని కలిగివుండాలి

6 యుద్ధం చేయడానికీ సంధి చేసికోవడానికీ తగిన సందర్భాన్ని గుర్తించగలిగిన చాకచక్యం వుండాలి.

పైన చెప్పిన లక్షణాలను నిశితంగా పరిశీలిస్తే, స్వామి అంటే సామంతరాజు గాదనీ, అంతర్గత బహిర్గత సార్వభౌమాధికారాల్ని చలాయిస్తూ ఏ విదేశరాజ్యాధికారానికీ లొంగని సార్వభౌమాధికారి అని బోధపడుతుంది

2. అమాత్యులు — సాధారణంగా అమాత్యుడంటే రాజమంత్రి అని అర్థం కాని కౌటిల్యుని మొదటి అధ్యాయాలను జాగ్రత్తగా పరిశీలిస్తే, అమాత్య పదానికి అర్థం, రాజమంత్రి కాదనీ, ఏదైనా హోదాలోవున్న అధికారి ఐనా కావచ్చునని స్పష్టంగా బోధపడుతుంది అమాత్యుడు జనపదానికి చెందినవాడై వుండాలనీ, రాజ్యంపై అధికతర భక్తిశ్రద్ధలను కలిగివుండాలనీ చెప్పాడు.

3 జనపదం:—జనపదాన్ని జనం—పదము అని రెండుభాగాలుగా విభజించాలి. దీనికి సామాన్యార్థం, పల్లెపట్టు లేక గ్రామము కాని అర్థశాస్త్ర పరిభాషలో దీనికో ప్రత్యేకమైన అర్థంవుంది. పాశ్చాత్యరాజనీతి శాస్త్రంలో జనులు, భూభాగంలు లేదా స్టేట్ యొక్క

రెండు లక్షణాలు. కాని మన అర్థశాస్త్రజ్ఞులు ఈ రెండింటినీ ఒకే పదంలో ఇమిడ్చి జనపదం అనే పేరును వ్యాప్తిలోకి తెచ్చారు. జనపదాన్ని కౌటిల్యుడు అత్యంత ప్రతిభావంతంగా నిర్వచించాడు. మొదటి "పదము" అనే భాగాన్ని (భూభాగం) నిర్వచించి దానికి ఉండవలసిన ప్రధానలక్షణాలు వివరించాడు. పిదప "జన" అనుదాన్ని నిర్వచించి ఒక ప్రదేశ భూభాగమందలి జనులకుండవలసిన లక్షణాలు వివరించాడు. భూభాగమున్నచోటనే జనులు నివసిస్తారు, జనులు భూభాగంలోనే నివసిస్తారు కనుక ఈ రెంటినీ (జన-పద) ఒకటిగానే పరిగణించి, 'జనపదం' అను పేరును వ్యాప్తిలోకి తెచ్చాడు. ప్రాచీన హైందవ రాజనీతి శాస్త్రవేత్తల ప్రతిభకిది తార్కాణం. పాశ్చాత్యుల దృష్టిలో భూభాగము జనులూ వేర్వేరు లక్షణాలతో ఉన్నాయి. ఇది యాంత్రిక దృక్పథం. కారణం జనులు భూభాగమున్నచోటనే నివాస యోగ్యమగు ప్రదేశాలు సృష్టించుకొంటారు. రొమ్ము ప్రాంతాలు పర్వత ప్రదేశాలు, పెనుపులులవంటి మృగాలుండే భయంకరారణ్యాలు లేని ప్రదేశం ఉత్తమ జనపదమని కౌటిల్యుడు చెప్పాడు. సస్యశ్యామలమై ఫలవంతమైన ఉత్తమ క్షేత్రములూ, పశువుల మేతకు పచ్చిక బయళ్ళూ, అరణ్యాలు జనపదంలో ఉండాలి. ఇవన్నీ భూభాగం లక్షణాలను గూర్చి చర్చ.

ఇక జనులను గూర్చి ఏం చెప్పాడో పరిశీలిద్దాం. జనులు శత్రు ద్వేషం కలవారై వుండాలని, శక్య సామంతులై వుండాలని అంటాడు. అంతేగాక, కర్మశీలురైన కర్షకులతో నిండి వుండాలి. జనులు రాజు యొక్క భక్తి ప్రపత్తులలో మెలగుతూ సుచిగా వుండాలి. 1 శత్రుద్వేషం 2 శక్య సామంతత 3 కర్మశీలకర్షక 4 భక్తి సుచిత్వం—యీ నాలుగు లక్షణాలు కలిగిన వారై వుండాలి.

1 ప్రజలు శత్రువులను ద్వేషించువారై జితశత్రు రాజ్య స్వాతంత్ర్యాన్ని పరిరక్షించ నిరంతర దీక్షాకంకణులై వుండాలి.

2 పరిసర రాజ్యాలను యుద్ధరంగమందు ఎదిర్చి శక్తిసామర్థ్యములు గలవారై వుండాలి.

3 వ్యవసాయపరమైన భూమిని సారవంతం చేయగలిగిన కర్మశీలత గలిగిన కర్షకులతో నిండి వుండాలి.

4 రాజ్యం (state) యెడల భక్తి ప్రకటిస్తూ సుచికల హృదయాలు కలిగివుండాలి. (భక్తి సుచి సమన్వితం.)

4 దుర్గం రాజ్యమందలి నాలుగు దిక్కులలోను యుద్ధావసరాలకొరకు శత్రు నిర్మూలనకొరకూ దుర్గాలు నిర్మించాలి. ఏ రాజు ప్రకృతి సిద్ధమైన దుర్గాన్ని నిర్మిస్తాడో అతడు శత్రురాజులకు కూడా దుర్గమంగా నిర్మించగలడు. జలదుర్గం గిరిదుర్గం ఎడారి దుర్గం అటవీదుర్గం వంటి నాలుగురకాల దుర్గాలను నిర్మించాలని కౌటిల్యుడు చెప్పాడు.

5 కోశం రాజ్యకోశం వెండి బంగారాలతో నిండి ఉండాలి. బంగారు వెండి నాణాలతోనూ, వజ్రవైడూర్య మరకతగోమేధిక పుష్యరాగాది ఆభరణాల రత్నసందోహంతోను కోశాగారం నిరంతరం ఘలు ఘలు మంటూ వుండాలి. ఈ విధంగా వుండినప్పుడే విపరీత విపత్కర పరిస్థితులనుండి రాజ్యం రక్షింపబడుతుంది. ఈ ఆదాయాల్ని సంపద వంటివి రాజుగాని అతని తండ్రి తాతలుగాని ధర్మబద్ధమైన మార్గాల ద్వారా సంపాదించాలంటాడు. రాజ్య సంరక్షణ, సామ్రాజ్య విస్తరణ, కట్టుకోటకోటల నిర్మాణాలు, అంతఃకలహ పరిహారణ, వర్తక వాణిజ్యాల అభివృద్ధి వంటి సర్వ వ్యవహారాలు, రాజ్యకోశంమీదనే ప్రధానంగా ఆధారపడి వుంటాయంటాడు. కావుననే కోశవృద్ధికి రాజులు నిరంతర జాగరూకులై వుండాలని చెప్పాడు. "సర్వమూల మిదమ్ అర్థ" అనే సరళ సత్యాన్ని గ్రహించాడు కౌటిల్యుడు. ప్రభుత్వ యాజమాన్యాన పారిశ్రామిక శాఖలను (ప్రాకార సమృద్ధి) నడిపినప్పుడు, సస్యసంపద సమృద్ధిగా వున్నప్పుడు, వర్తక వాణిజ్యాలు ఉచ్ఛస్థితిలో వున్నప్పుడు, రాజ్యకోశం గనక ధనధాన్యాలతో సమృద్ధిగా ఉండినప్పుడు మాత్రమే శత్రువులదాడిని రాజు ఎదుర్కొని జయింపగలడు. వర్తకాభివృద్ధిపై కోశం, కోశాభివృద్ధిపై రాజ్యసుస్థిరత కాపాడు సైన్యం, ఆధారపడి వుంటాయని చెప్పాడు.

కోశక్షయం అయినప్పుడు శత్రుదండయాత్ర జరిగితే అపర మార్గాలద్వారానైనా రాజు ద్రవ్యాన్ని సేకరించాలి. విపత్కరసమయాలలో ధర్మం కార్యాచరణకు అడ్డురాకూడదంటాడు. అంతేగాక కౌటిల్యుడు ధర్మశాస్త్ర నిబంధనల సంకెళ్ళనుండి అర్థశాస్త్ర సిద్ధాంతలను వెలికిలాగి, ఆ శాస్త్రాన్ని సర్వసమగ్రముగు స్వతంత్ర శాస్త్రంగా సృష్టించగలిగాడు.

ఫలవంతాలైన భూములపై అధికంగా పన్ను విధించడం, సంపన్నులైన వణిక్ ప్రముఖులు అన్యాయపరులై విపరీతంగా ప్రవర్తిస్తుంటే వారిని శిక్షించడం, రాజుపేరట యజ్ఞాలు జరిపించడం, (Forced loans and Benevolences) ప్రజల నుండి నిర్బంధ దానాలను, రుణసమ్మతాలను, అవసరాగా తీసి

కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రము

కాని రాజ్యప్రయోజనాలకోసం డబ్బుదానంగా సంచయం, ద్రోహులు, శత్రువులైన వ్యక్తుల ధనాన్ని దాక్షిణ్యరహితంగా స్వాధీనపరచుకోవడంవంటి విధానాల ద్వారా ప్రభుత్వకోశాన్ని అవసరసమయాల్లో తప్పక పూరించాలని గట్టిగా చెప్పాడు చాణక్యుడు సమకాలీన ధర్మశాస్త్రాల అనుసరణకంటే, రాజ్య భద్రతయే ప్రధానలక్ష్యమనీ, దానికోసం ధర్మోల్లంఘనం జరిగినా జాగరద్భవీ, దైనందిన పరిపాలన విధానంలో అలాంటి ఉల్లంఘనం అనివార్యమనీ అంటాడు

6 దండం లేక బలం (సైన్యం) - రాజు సైన్యం సహాయంతోనే శత్రువును ఎదుర్కొనగలడు, రాజ్యంలో శాంతిభద్రతలు సంస్థాపించగలడు కౌటిల్యుడు ఆరువిధాలైన సైనికులను వర్ణించాడు

1 మౌల, (సాంప్రదాయసిద్ధమైన రాజ సైన్యం)

2 భృతక (కిరాయికిచ్చే సైనికులు)

3 శ్రేణి (యుద్ధాలు చేసే వర్గాల సైనికులు)

4 మిత్రుడైన రాజుకు చెందిన సైన్యం

5 శత్రురాజుకు చెందిన సైన్యం

6 అటవీబలం (కొండకోయలు, నిషాదులు యిత్యాది జాతులకు చెందిన సైన్యం)

కౌటిల్యుని సూత్రాన్ని బట్టి మరో వర్గక్రమంలో సైనికులను భిన్నంగా చెప్పాడు ఆ వర్గక్రమం యిది—1 బ్రాహ్మణ సైనికులు 2 క్షత్రియ సైనికులు 3 వైశ్య సైనికులు 4 శూద్ర సైనికులు బ్రాహ్మణ సైనికులు మిగతా సైనికులకంటే ఎందుకు అధికులంటే—వారియొక్క కాంతి (lustre) వల్ల అని కౌటిల్యుని గురువు చెప్పాడు దీనితో కౌటిల్యుడు సుతరామూ వొప్పుకోలేదు తన అనంగీకారానికి ఈ క్రింది కారణాలు చూపించాడు బ్రాహ్మణ సైన్యానికి సాష్టాంగదండప్రణామం చేయడంద్వారా, శత్రురాజు బ్రాహ్మణ సైనికుల్ని సులభంగా లోంగదీయవచ్చునని కౌటిల్యుడు చెప్పాడు యుద్ధకౌశలంలో నైపుణ్యాన్ని సంపాయించిన క్షత్రియవీరులు, బ్రాహ్మణ సైనికులకంటే నిస్సందేహంగా అధికులని చెప్పాడు అదేవిధంగా వైశ్యశూద్ర సైనికులు కూడ బ్రాహ్మణ సైనికులకంటే అధికులంటాడు

శత్రు కోటల దగ్గరనుండే సైనిక వృత్తిని జీవనాధారంగా స్వీకరించి ఎలాంటి తిరస్కార దిగ్దండయాత్రలనైనా, సహించి భరించి, కట్టిబట్టి కదన రంగంలో శత్రువును ముక్కలుముక్కలుగా నరుకగలిగల క్షత్రియ సైన్యమే అద్వితీయమైన సైన్యమని కౌటిల్యుడు సిద్ధాంతీకరించాడు పూర్వశాస్త్రవేత్తలు సైనికులను గుర్తుచేసిన క్రమంలో ఆ వ్యూహస్థితి భంగం కాటిల్లుతుందని కౌటిల్యుడు అన్నాడు.

7 మిత్ర — మిత్రులలో రెండు రకాలు — 1 సహజమిత్రుడు, 2 కృత్రిమమిత్రుడు రెండవ వానికంటే మొదటివాడే సర్వవిధాలా శ్రేయస్కరుడౌతాడని చెప్పాడు

మొత్తంగా, పైన చెప్పిన ఏడుభాగాలు లేక ప్రకృతులు ప్రాచీన హైందవ రాజ్యాంగ యంత్రానికి సంబంధించిన ఏడు అంగాలని ప్రాచీనశాస్త్రవేత్తల వ్యాఖ్యం

కౌటిలీయం—సామ్రాజ్యపరిపాలన

క్రీ పూ 322 లో మౌర్యసామ్రాజ్యం స్థాపింపబడింది మౌర్యసామ్రాజ్య స్థాపనకు, కౌటిలీయార్థశాస్త్రం ఆవిర్భావానికి అవినాభావసంబంధం వుంది కౌటిలీయం సహాయంలేని మౌర్యసామ్రాజ్యం పునాది లేని పేకమేడ మౌర్యసామ్రాజ్యము లేని కౌటిలీయం నిర్జీవశాస్త్ర గ్రంథం మౌర్యసామ్రాజ్యం బొంది, కౌటిలీయం ఊపిరి

“సహాయ సాధ్యమ్ రాజత్వమ్, చక్రమేకమ్ న వర్తతే”—రాజ్య పరిపాలన రథ చక్రాలవంటిది ఒక చక్రంతో రథం యెన్నడూ నడవదు కాబట్టి రాజత్వం సహాయ సాధ్యం సామ్రాజ్యాన్ని పరిపాలించేటప్పుడు రాజు ఒక్కడే సర్వకార్యాలనీ నిర్వహించలేడు అందుచేత రాజు అమాత్యుల సహాయంతో రాజ్యపాలన చేయాలి కౌటిల్యుని నిర్వచనం ప్రకారం అమాత్యుడంటే రాజనీతి కోవిదుడు ప్రతి రాష్ట్రాధ్యక్షీ అమాత్యుడే (సివిల్ సర్వెంట్). ప్రతిభావంతుడూ, రాజకార్యదక్షుడూ, రాజభక్తియుతుడూ ఐనవాడే అమాత్యపదవికి అర్హుడు అమాత్యులందరిలోను మంత్రులు ముఖ్యులు రాజు నలుగురు మంత్రులతో కలసి ఆలోచనచేసి పాలించాలి మంత్రులేకాక ‘మంత్రి పరిషత్’ అనే మరో సంస్థకూడా వుండాలి. కంటికి రెప్పలా రాజును యీ పరిషత్ కాపాడుతుంది మంత్రులు మంత్రిపరిషత్సభ్యులూ, బహుశాస్త్రజ్ఞానసంపన్నులై నిష్ణాతులై వుండాలని కౌటిల్యుడు కోరాడు యుద్ధానికి సంబంధించిన కార్యాలను చక్కబెట్టడం, యుద్ధావసరాలకు కావలసిన సదుపాయాలు కల్పించడం, మంత్రి పరిషత్ ప్రధాన కార్యాలు దీని సభ్యులు తిరుగులేకుండ చేస్తూ పరగ

కాలంలో ప్రభుత్వోద్యోగులు తమతమ పనుల సక్రమంగా నిర్వహిస్తున్నారో లేదో పరిశీలించాలి తాను తెలిసికొన్న విషయాలు రాజుకు విన్నవించడం వంటివి వీరి కర్తవ్యాలు. రాజా మంత్రి పరిషత్తును అత్యవసర సమయాలలో కూడా సమావేశపరిచి వారితో సంప్రదించాలి వారిలో ఎక్కువమంది ఏది కార్యసిద్ధి దాయకమని సూచిస్తారో దాన్నే రాజు ఆదరించాలి మంత్రులలో ముఖ్యుడు ప్రధానామాత్యుడు. ఇతడు రాజుకు కుడిభుజం. రాజ్యపాలనలో రాజు తర్వాత రాజంతటివాడు. రాజ్యాన్ని అపహరించ గలంతటి అవకాశం అతనికుండేది. ప్రాచీన హిందూ రాజ్యానికి యుద్ధమూ, అంతరంగ విప్లవమూ, మహా అపాయకరమైనవి. యుద్ధంలో రాజు ఓడితే భంగం వాటిల్లుతుంది అందుచేత, యుద్ధం, అంతర్గత విప్లవంలాంటి విపరీత విపత్కర పరిస్థితులలో రాజు తానుచేసిన దోషాలే కయినా వుంటే ఒప్పుకొని ప్రధానమంత్రిని శాంతింప చేయాలి. కాకపోతే పదవిచ్యుతి భయం. నాటి రాజకీయ వ్యవస్థలో ప్రధానామాత్య పదవి ప్రాముఖ్యాన్ని శ్రీ మామిడిపూడి వెంకట రంగయ్యగారు యిలా వివరించారు—

"అమాత్యపదవి యింతటి గౌరవముతో అధికారముతో నూ, కూడుకొనిన దగుటచేతనే, ప్రభువుండి యితనిని నేరుపరచినయెడల తనకు తప్పక జయము లభించునని శత్రువులు నమ్ముచుండువారు. రాజ్యమందలి గూఢచారు లందరిపై అమాత్యునికి నిరంకుశాధికారం ముండెడిది" అందుకే కౌటిల్యుడు పురోహితుడు, ప్రధానమంత్రి ఎంతటి మహాపరాధాన్ని చేసినా, వారికి మరణదండన విధించరాదని చెప్పాడు

రాజకార్య నిర్వహణ

కౌటిల్యుని కాలంలో రాజకార్య నిర్వాహకులు మూడుభాగాలుగా విభజింప బడ్డారు. రాజు సమక్షమందుండి రాజ్యమంతటిపై కార్య నిర్వహణాధికారం వహించే కేంద్ర కార్య నిర్వాహకోద్యోగులు కొందరు. వారి పేర్లివి—1 మంత్రి, 2 పురోహితుడు, 3. సేనాపతి, 4 యువరాజు, 5 దౌవారికుడు, 6 అంతర్వంశికుడు, 7 ప్రశాస్త, 8 సమాహర్త, 9 సన్నిధాత, 10 ప్రదేష్ట, 11 నాయకుడు, 12. పౌరవ్యావహారికుడు, 13 కార్మాంతికుడు, 14. మంత్రి పరిషదధ్యక్షుడు, 15 దండపాలుడు, 16 దుర్గపాలుడు, 17 అంతపాలుడు, 18 ఆటవికుడు. ఈ 18 మంది ఉద్యోగులను 18 తీర్థాలనిపేరు ప్రధానకార్యాన్ని దేన్నైనా ప్రారంభించాలంటే ధనం లేకపోతే అడుగు ముందుకుపడదు. అందుచేత ధన సేకరణలో, కూడుకొన్న సమాహర్త ఉద్యోగం అధికతర ప్రాధాన్యతతో కూడుకొన్నది. రాజ్యానికి ఆదాయాన్నిచ్చే ప్రధాన అంగాలు—దుర్గ, రాష్ట్ర, ఖని, సేతు, వనం, వ్రజ, వణిక్పథాలు. వీటిని మంచిస్థితిలో వుంచి బాగా వృద్ధిచేయాలి విపత్తులేవి రాకుండా కాపాడాలి, వారించేందుకే కోశాన్ని ప్రముఖంగా నిర్వహించడమే సమాహర్త విధి. ఈ ఏడు రకాలైన ఆదాయాల్ని వసూలుచేయడానికి ఐదు లేక పది గ్రామాలపై గోపుని నియమించాలి. ఇతడు గ్రామంలోని సాగు భూముల్నీ, బంజరు భూముల్నీ, సర్వే చేయించి వాటికి సంబంధించిన దాన విక్రయాదుల్నీ, రిజిష్టర్ చేయడం, నాలుగువర్ణాలకు చెందిన ప్రజల జననమరణ లెక్కలను వ్రాయడం చేయాలి. గోపునిపై స్థానికుడనే మండలాధికారి, అతనిపై ప్రదేష్ట అనే రాష్ట్రాధికారి, నియమింపబడేవారు. వీరందరి సహాయంతో సమాహర్త అప్రమత్తుడై జనపదాన్ని పరిశీలిస్తూ నియమింపబడిన గూఢచారులను, జనపదమంతా తిరుగుతూ విషయాలను గ్రహించేవారు. యుద్ధం, దుర్భిక్షం యిత్యాది ఉపద్రవాలవల్ల కోశం ఖాళీఐతే, దేవుని పుణ్యాలు, మతకార్యకలాపాల వంటి సత్కార్యాల కోసం ధనం కావాలని మిషపెట్టి పౌరుల్ని యాచించాలి. మొదట కొంతమంది ధనవంతుల్ని ప్రోత్సహించి అధిక మొత్తాన్ని రాబట్టాలి. ఈ మొత్తాలు చూచి, పౌరజానపదులు తమ తమ మొత్తాల్ని ముట్టచెప్పేట్లు చేయాలి. యాచింపబడకుండా తమంతట తామే రాజుకు డబ్బు యిచ్చేవారికి, వారివారి మొత్తాలను దృష్టిలో పెట్టుకొని స్థాన, ఛత్ర, వేష్టన, విభూషణాలవంటి బిరుదులు యివ్వాలి. కోశం ఖాళీగావుంటే దేవ ద్రవ్యాన్నీ, శ్రోత్రియ ద్రవ్యాన్నీ కూడా సంగ్రహించవచ్చునని కౌటిల్యుడు ఖండితంగా చెప్పాడు. సంకట సమయాల్లో మతవిశ్వాసాలు, మూఢాచారాలు, ప్రచారంచేసి మోసంచేసి ఐనా, బెదిరించైనా, ప్రజలనుండి ధనాన్ని రాబట్టాలి, అని ఖండితంగా, నిర్భీతిగా చెప్పాడు కౌటిల్యుడు. తన శాస్త్రంలో ప్రతిపాదించిన సూత్రాలకు, కేవల ధర్మ సూత్రాలకు సమన్వయం కుదరదని వేరే చెప్పనక్కరలేదు. లక్ష్యం ఎంత పవిత్రమైనదో, దాన్ని సాధించేందుకు అవలంబించే మార్గాలు కూడా అంత పరిశుద్ధంగా వుండాలని - చాలా మంది చెప్పవచ్చు ఐతే దురదృష్టవశాత్తూ కౌటిలీయంలో ధర్మాధర్మాలకి, మంచిచెడ్డలకి తావులేదు. అతడు సూచించిన కూటయుద్ధాలు, భేదోపాయాలు, హింసాకృత్యాలు, మోసం, కుటిలత్వం, ధర్మశాస్త్రవేత్తలకి, నీతిశాస్త్ర పారంగతులకి నచ్చకపోవచ్చు. ఆదర్శానికి ఆచరణకి ఎంతోదూరంవుందని గుర్తించిన కౌటిల్యుడు సర్వకుటిల

కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రము

తంత్రాలను ఎత్తుగడలను దైనందిన రాజ్యవ్యవహారాలలో కొలబంటి లోకుడా కా మునిగిన పరిపాలకుడు తప్పక అనుసరించ వలసిందేనని చెప్పాడు. ఇదే ఈ దృక్పథం రామాయణ కాలంనాటికే ఈ అభిప్రాయంలో వుంది దాన్ని విపులంగా వివరించినవాడు కౌటిల్యుడు ఆదికవి వాల్మీకి రామాయణంలో ఈ విధంగా చెప్పాడు—

> "నృశంస మనృశంసం వా ప్రజారక్షణ కారణాత్
> రాజ్య భార నియుక్తానా మేష ధర్మస్సనాతనః

రాజ్యభారం వహించే వారికి ప్రజారక్షణమే ప్రధానం క్రూరమైనా, క్రూరం కానిదైనా, ప్రజారక్షణకోసం రాజు చేసే ప్రతి పనీ, ధర్మకార్యమే—అని ఆదికవి వాల్మీకి చెప్పాడు

ఇంగ్లండును పాలించిన ట్యూడరు వంశపు రాజు ఏడవ హెన్రీ, తన మంత్రులైన ఎంప్‌సన్, డడ్లీ, మార్టన్‌ల సహాయంతో, ఆంగ్లప్రజలనుండి వివిధంగానే డబ్బు గుంజాడు ఒకవ్యక్తి ఆడంబరంగా బ్రతికితే, నీవు తప్పకుండా భాగ్యవంతుడవై వుండాలి కాబట్టి డబ్బు యివ్వమని బలవంతం చేసేవాడు ఎవరైనా పొదుపుగా బ్రతికితే ఎంతో ధనం నిలవచేసి వుండి వుండాలి కాబట్టి అది ఇవ్వు, అనేవాడు

మహాభారతంకూడా తేనెటీగ పూలద్వారా డబ్బు గుంజమని సలహా యిచ్చినా కౌటిల్యునివలె నగ్నంగా ప్రజలనుండి ధనాన్ని పిండమనిమాత్రం చెప్పలేదు

నిద్రపోయే మనిషిని దొంగ పట్టుకొని కొట్టుకు పోతే ఆ బాధ, అతడికి మర్నాడు మెలకువ వొచ్చిన తర్వాత గాని తెలియదు. రాజ్యాంగయంత్రం చేసే దొంగ దోపిడి అతిసున్నితంగా అంత తక్కువ బాధాకరంగా వుండాలని భారతం చెప్పింది కౌటిల్యుడు యిలాంటి చాటు మాటు దోపిడీ గాక, బహిరంగంగానే దోపిడీ చేయమన్నాడు కౌటిలీయంలో కేవలద్రవ్యానికే రక్షణ లేకపోతే, మనుష్యుల ప్రాణాలకిక ఎక్కడిరక్షణ?

రాజ్యంలో జనపదం, నగరం అనే రెండుభాగాలుంటాయి గ్రామాల సముదాయం జనపదం పట్టణాలతో కూడింది నగరం పరిపాలనా సౌకర్యంకోసం జనపదాన్ని నాలుగుభాగాలుగా విభజించాలి. కొన్ని గ్రామాలు పన్ను చెల్లించవలసినపనిలేనివి, కొన్ని పన్నులకు బదులు ప్రభుత్వానికి కావలసిన కూలిపని చేసేవి కొన్ని గ్రామాలు ఆయుధీయాలు గ్రామ పాలనం గ్రామికుని లేక గ్రామస్వామి లేక గ్రామ వృద్ధుల అధీనంలోవుండాలి. గ్రామంలోని వివాదాలను పరిష్కరించేందుకు గ్రామవృద్ధులతో గ్రామపరిషత్తు (పంచాయతీబోర్డు) ఏర్పడాలి పది గ్రామాలకు మధ్యగా "సంగ్రహణాన్ని", రెండు వందల గ్రామాలకి మధ్యగా "ద్రోణముఖాన్ని", ఎనిమిదివందల గ్రామాలకు మధ్య 'స్థానీయాన్ని' (రాష్ట్రనగరం) నిర్మించాలి. ప్రతి గ్రామంలోను, ఋత్విక్కు, పురోహితుడు, శ్రోత్రియులు మొదలయినవారివుండి, వారికి మడిమాన్యాలు ఇవ్వాలి అన్ని ఆపదలనుండీ రాజు జనపదాన్ని రక్షించాలి

ఒక్కొక్కశాఖకు ఒక్కొక్క అధ్యక్షుడు నియమింప బడేవాడు పణ్యాధ్యక్షుడు, కూప్యాధ్యక్షుడు, సూత్రాధ్యక్షుడు, గణికాధ్యక్షుడు, నావాధ్యక్షుడు, అశ్వాధ్యక్షుడు, హస్త్యధ్యక్షుడు, రథాధ్యక్షుడు, పత్త్యధ్యక్షుడు, ముద్రాధ్యక్షుడు, సీతాధ్యక్షుడు, సూనాధ్యక్షుడు మొదలగు అధ్యక్షులు వివిధశాఖలకు నియమింపబడి రాజ్యనిర్వహణలో పాల్గొనేవారు ఈ విధంగా రాజధానినుండి గ్రామసీమదాకా కోటి కొమ్మలతో చక్రవర్తి అధికారం రాజ్యమంతటి నలుదిక్కులకు కేంద్రీకృతంగా ప్రసరించేది

సామ్రాజ్య నిర్వహణలో పాల్గొనే రాజోద్యోగుల లంచగొండితనాన్ని గూర్చి కూడా కౌటిల్యుడు వివరించాడు రాజోద్యోగులు తమ ఆదాయాన్ని వృద్ధిపరచుకొన్నాలంచే నాడు జనపదాలను నిరంతరం పీడిస్తారని, అలా అపహరించిన ధనాన్ని తిరిగి కక్కేట్టుచేసి వారిని మరో వుద్యోగంలోకి మార్చాలని కౌటిల్యుడు చెప్పాడు "నాలుకచివర వుంచే విషాన్ని గాని, తేనెను గాని ఆస్వాదించకుండా వుండలేనట్లు, అర్థాధికారికి రాజద్రవ్యాన్ని కొంచెమైనా దొంగిలించకుండా వుండటం అసాధ్యం. నీటిలో వుండే చేపలు ఎవరికీ తెలియకుండానే నీరుతాగునట్లు కార్య నిర్వహణలో నియమింపబడే వుద్యోగులు ఎవరికీ తెలియకుండానే డబ్బును దొంగిలిస్తారు." అని అంటాడు ఆకాశాన ఎగిరే పక్షులగమనాన్నైనా తెలుసుకో వచ్చునుగాని, ప్రచ్ఛన్న భావులై సంచరించు రాజోద్యోగుల ప్రవర్తన తెలిసికొనడం కష్టతరం సమాహర్త (Collector - general of Taxes) వంటి వుద్యోగాలు చేసేవారిని రాజు నిరంతర జాగరూకతతో పరిశీలిస్తూ వుండాలని కౌటిల్యుడు చెప్పాడు ఉద్యోగులకు పెద్దపెద్ద జీతాలిస్తే లంచాలు పుచ్చుకోక, రాజ కార్య నిర్వహణలో నిమగ్నులౌతారని ఆయన అన్నాడు.

కౌటిల్యుడు పండితుడు మాత్రమే కాదు. అసాధారణమైన లౌకిక వ్యవహారానుభవం కలవాడు సువిశాలమైన మౌర్య సామ్రాజ్యాన్ని పరిపాలించేం

గుకు అనువైన మార్గాన్ని ప్రవేశపెట్టడానికి కౌటిల్యుడే నిష్పక్షపాతంగా బాధ్యుడు అంతేగాక స్పష్టంగా రాజనీతిని, రాజకార్య నిర్వహణను విశ్లేషించాడు కొందరు తరతరాల పండితులు మాత్రమే గాని ఇలాంటి వ్యవహారానుభవం కలవారు కారు

దండప్రయోగంలో కౌటిల్యుడు మధ్యే మార్గాన్ని అవలంబించాడు. ఉద్వేజకమైన తీవ్ర దండంగానీ, అతిమృదువైన మృదుదండం గానీ కూడదనీ, యథార్హ దండమే దండమని చెప్పాడు. దండం ప్రజలకు యోగక్షేమము తెస్తుందని చెప్పాడు. ప్రభుత్వానికి దండనీతి, దండనాధికారమూ ప్రధాన లక్షణాలని చెప్పాడు. దండం లేకపోతే మాత్స్యన్యాయం ఉత్పన్నమవుతుంది. బలవంతుడు దుర్బలుణ్ణి నాశనం చేస్తాడు. దండధరునిచే (రాజుచే) రక్షింపబడి బలహీనుడు భద్రత పొందుతున్నాడు. చతుర్వర్ణ చతురాశ్రమాలు గలిగిన లోకం రాజ దండించే పరిపాలింపబడి స్వధర్మకర్మాన్ని ఆచరిస్తూ తమ తమ మార్గాలలో ప్రవర్తిస్తూ ఉంటుంది

కౌటిల్యుడు ప్రతిపాదించిన ఈ పరిపాలన వ్యవస్థ నిరంకుశమైనదనే విషయం సర్వులూ అంగీకరించిరి. "కార్య నిర్వహణలో మాత్రము ఆ కాలపు రాజులు నిరంకుశులై యుండిరి. ఉద్యోగులు రాజాజ్ఞ బద్ధులు గాని ప్రజాభిప్రాయమును అనుసరించినవారు కారు. రాజశాసనములు శాస్త్ర విరుద్ధములవునా కావా యని నిర్ణయించు పండితులు రాజాశ్రితులే గాని, స్వతంత్రాధికారులు కారు. కావున ప్రజలను పీడించి అక్రమముగా కార్యము లొనర్చుటకు కొందరు రాజులకు చాల యవకాశ ముండెను" (ఆచార్య మామిడిపూడి వేంకటరంగయ్య)

ఇలాంటి నిరంకుశ రాజరికం ప్రతిపాదించినా, అరాజకత్వంనుండీ, అవ్యవస్థనుండీ, విదేశీ దండయాత్రలనుండీ ప్రజల్ని రక్షించి శాంతిభద్రతలు నెలకొల్పేందుకు అవసరమైన కట్టుదిట్టాలెన్నో కౌటిల్యుడు ప్రవేశపెట్టాడు. ఆనాటి కాలంనాటి రాజకీయ సాంఘిక ఆర్థిక పరిస్థితుల స్వభావాన్ని మనం అర్థంచేసికొంటే నాటి పరిస్థితులలో ప్రజాస్వామ్య వ్యవస్థ నెవరూ ఊహించరాని విషయమనీ, నిరంకుశవ్యవస్థే నాటి కాలపు సమస్యలకు పరిష్కారమార్గమనే సుబోధకం. ఆ రీత్యా కౌటిల్యుడు ప్రశంసా పాత్రుడే గాని విమర్శింప తగినవాడు కాడు. ఎంతటి రాజకీయ నిరంకుశ వ్యవస్థ ప్రవేశపెట్టినా, ప్రజోపయోగ కార్యాలు రాజు అతి శ్రద్ధతో చేయవలసినదని ఖండితంగా చెప్పాడు. మౌర్య కాలంనాటి రాజ్యాంగ విధానాన్ని, వివిధ రంగాలలో పనిచేసే అధ్యక్షుల కార్యవిధులను మనం పరిశీలించితే, కౌటిలీయం ప్రజాక్షేమంకోరకు ఎలా విధి విధానాలను నిర్వచించిందో, మనకు సులభంగా గ్రాహ్యమౌతుంది. కౌటిలీయం అర్థశాస్త్రం మాత్రమే కాదు నాటి రాజకీయ వ్యవస్థనేగాక, సాంఘిక ఆర్థిక ధార్మిక పరిస్థితులను సమగ్రం చూపెట్టి మానవజీవిత వికాసాలను ఎంతో ప్రదర్శించిన మహోన్నత గ్రంథాగారం. [illegible] "అర్థశాస్త్రం" (పెంటగోను) దగ్గరనుండి సుహోమహామండల పరిపాలనకు సంబంధించిన వివిధ విషయాలు సమగ్రంగా అత్యంత ప్రతిభావంతంగా కౌటిల్యుడు వివరించాడు

కౌటిల్యుడు తన పూర్వగ్రంథాలను అర్థశాస్త్రవేత్తల వాదనలను కొన్నిటిని సమర్థించి, కొన్నిటిని ఖండించాడు. ఈ వాద ప్రతివాదాలను పరికిస్తే, అతనిబుద్ధి ధారాళమైందనీ, విషయ వివేచనలో స్వతంత్ర పోకడ వుందనీ, మనం అర్థం చేసుకోవచ్చును. అతడు "అతి సర్వత్ర వర్జయేత్," అనే సూక్తిని ఎల్లప్పుడు పాటించాడనీ, అందుచేతనే దండము నాతి తీవ్రము నాతి మృదువుగా వుండాలనే మధ్యమార్గాన్ని ప్రతిపాదించాడనీ, మనం గ్రహించవచ్చును. రాజకీయ సాధనములో వ్యవహార రాజకీయమే ప్రధానాంశంగా యెంచాడనీ స్వభావం ప్రయోజన రూపాన్ని బట్టి దోషాన్ని నిర్ణయం చేయాలనీ ఆ కార్యం చేయుటలోని ఉద్దేశాన్ని బట్టి దోషానికి పరిగణించాలి. నేర స్వరూపాన్ని బట్టి గాక, నేరం చేయుటలోని ఉద్దేశాన్ని బట్టి శిక్షించాలి అని అంటాడు. సాధనాలు ఎలాంటివైనా సాధ్యాలు (Ends) ఉత్తమ దర్శనాలు కలిగివుండాలి. మహోన్నతాశయాలు సాధించేందుకు ఉపయోగించే సాధనం గుర్తర్థమైనా, వక్రమైనా, దుష్టమైనదానిగా పరిగణించబడదంటాడు. ఈ విషయంలో మేకియవెల్లీ కౌటిల్యునికి చాలదగ్గర పోలి ఉన్నాయి. అర్థశాస్త్రసిద్ధాంతాలు నీతిశాస్త్ర సూత్రాలకు కట్టుబడి వుండాలని చెప్పిన గ్రీకుశాస్త్రవేత్త అరిస్టాటిల్ కు, కౌటిల్యునికి పోలికంటే భేదమే ఎక్కువ

కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రం పరిపాలనా విధానాన్ని వర్ణిస్తున్నదే గాని పరిపాలనా తత్త్వాన్ని దాని పరమార్థాన్ని నిరూపించుటలేదని కౌటిలీయంపై కొందరు పండితులు విమర్శిస్తారు "రాజ్యము యొక్క సప్తాంగములు, బహిర్వ్యవహారము లోనగు వానిని గురించినంతటి శ్రద్ధ, దానియొక్క అస్తిత్వ నిర్ణయము దనికి లేకపోయెను. మనుష్యుని స్వభావము గ్రహించుట కంటె కోరికలయొక్కయూ, అవయవములయొక్కయూ జ్ఞానము మాత్రమే కాక

కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రము

వాని శరీరములోనుండు ప్రాణముయొక్క జ్ఞానముకూడా వాస్తవికమైనట్లు, రాజ్యముయొక్క వ్యవహారములను నడిపించుటకు రాజనీతి కూడా తెలిసికొను టవసరము. ఈ విధముగానే కౌటిల్యుని గ్రంథమేగాక, సంస్కృతమందలి ఇక్కడ జనించిన గ్రంథములుకూడా, పాశ్చాత్య గ్రంథముల ఎరిగియుండు కలవారికి తెలియకుండుట లేదు ఎన్నో విషయములలో మెకియవెల్లితో కౌటిల్యుని పోల్చారు. కానీ వాదము అధికముగా తేలిపోవుచున్నది. అతని యుద్ధ ప్రయోగములను బలపరచు ఉదాహరణలుకూడా కౌటిల్యునిలో చాల తక్కువగానున్నవి" (మండలసిద్ధాంతి) షాడ్గుణ్యనీతులను (Six I old Policy) రాజు చేయవలెనంటాడు. ఇందుకు కారణము గానీ, అలాచేసిన రాజుల ఉదాహరణలు గానీ యివ్వడు. అరిస్టాటిల్, మేకియవెల్లి మున్నగు పాశ్చాత్య శాస్త్రవేత్తల గ్రంథములలో యిటువంటి విషయము అవాస్తవికంగా లేదు. కౌటిలీయార్థశాస్త్రంపై పెట్టిన విమర్శ సహేతుకమైనది. ఐతే ఈ విమర్శకు ఆధారము కౌటిలీయంలోనే కన్పిస్తుంది.

కౌటిల్యునికి పూర్వమే "దండనీతి" అనే పేరుతో ఆ శాస్త్రం అధ్యయనం చేయబడేది. ప్రజాపతియైన బ్రహ్మ ప్రజాయోగక్షేమార్థం ధర్మ, అర్థ, కామములను సంపాదించేందుకు లక్ష అధ్యాయాలతో కూడిన బృహద్గ్రంథాన్ని రాశాడట. ధర్మానికి సంబంధించిన అధ్యాయాలను ఆ గ్రంథంనుండి వేరుచేసి మనువు ప్రత్యేకమైన ధర్మశాస్త్రంగా రచించాడట. అర్థానికి సంబంధించిన అధ్యాయాలను బృహస్పతి వేరుచేసి ప్రత్యేక అర్థశాస్త్రంగా రచించాడట. కామానికి సంబంధించిన అధ్యాయాలను నందుడు వేరుచేసి, ప్రత్యేక కామశాస్త్రంగా వ్రాశాడట. లక్ష అధ్యాయాలు గలిగిన ఆ మహాగ్రంథంలో "దండనీతి" (The science of politics) అనబడే భాగం చాలా పెద్దదిగా వుండడంవల్ల దాన్ని విశాలాక్షుడు 10 వేల అధ్యాయాలకు, బాహుదంతకుడు 5 వేల అధ్యాయాలకు బృహస్పతి 3 వేల అధ్యాయాలకు కుదించారట. తిరిగి శుక్రాచార్యుడు (శుక్రుడు) వెయ్యి అధ్యాయాలతో కూడిన గ్రంథం రచించాడట. అర్థశాస్త్రం పుట్టుకను గూర్చిన ఈ దృక్పథం, మహాభారతం, శాంతిపర్వంలోని 59వ అధ్యాయంద్వారా తెలుస్తోంది. లక్ష అధ్యాయాలున్న దండనీతిలోని ప్రత్యేకశాస్త్రం క్రమంగా 10 వేలు, 5 వేలు, 3 వేలు చివరికి వెయ్యి అధ్యాయాలకి విశాలాక్ష, బాహుదంతి, బృహస్పతి, శుక్రాచార్యులవల్ల సంక్షిప్తపరచబడిందంటే ఆ శాస్త్ర అధ్యయనాన్ని గూర్చిన ఆకాంక్ష, రాజపోషణబడి చంద్రబింబంలా, కరిమింగిన వెలగపండులా, క్రమంగా క్షీణిస్తూ వచ్చిందని మనం గ్రహించవచ్చును. అట్టి విపత్తినుండి అర్థశాస్త్రాన్ని కాచి కాపాడిన ఖ్యాతి, మౌర్యసామ్రాజ్య నిర్మాత, జగద్విఖ్యాత రాజనీతిశాస్త్రవేత్త, సుప్రసిద్ధ "అర్థశాస్త్ర" గ్రంథకర్త అయిన కౌటిల్యునికి దక్కింది. ధర్మశాస్త్రకారులమైనను ముఖ్యులలోనూ, ప్రాచీన కాలపు గ్రంథావళియందులో వున్న అర్థశాస్త్రాన్ని కౌటిల్యుడు బయటికి తెచ్చి, పండితులకు, ధర్మశాస్త్రంతో సమానమైన గౌరవాన్ని సంపాదింపలేక మరుగుపడిపోతున్న శాస్త్రాన్ని తను కాపాడానని కౌటిల్యుడే స్వయంగా తన గ్రంథ చివరిభాగంలో చెప్పుకొన్నాడు.

తన కాలంనాటికి అర్థశాస్త్రాలు ఎన్ని వున్నాయో, ఎన్ని ఆలోచనా ధోరణులు (Schools of Thought) వున్నవో, వాటి నన్నిటిని సంక్షిప్తపరచి, అతి జాగరూకతతో క్రోడీకరించి ఒక సంహితగా రచించానని అతనే చెప్పాడు. అంటే ఆ నాటికి వ్యాప్తిలోవున్న వివిధమయిన ఆలోచనా ధోరణులు, సిద్ధాంతాలు సంక్షిప్తపరచి వాటి నన్నిటిని సంకలనం చేశాడనే నిర్ణయానికి వస్తే, అంతకంటే అవివేకం మరొకటి వుండదు. ఎన్నో అనవసర వివరాలతో నిండి, కట్టె సిద్ధాంత సంబంధమగు వాగ్వివాదాలతో, చర్చలతో, కూడి విపరీతంగా విసుగెత్తిస్తూ వున్న శాస్త్రాన్ని అందరికీ గ్రాహ్యమై, రెండింటి రాజ్యపాలనా వ్యవహారాలకు సహాయంచేసే విధంగా, ఒక మహోత్కృష్ట శాస్త్రగ్రంథాన్ని రచించాడు. అట్టి రచనద్వారా శాస్త్రాధ్యయనాన్ని ప్రోత్సహించాడు. అందువల్లనే నాటికీ నేటికీ కౌటిలీయంలోని జీవశక్తిని కాలం తన సమ్మెట పోటులలో చంపలేకపోయింది.

క్రమక్రమంగా క్షీణించిపోతున్న అర్థశాస్త్రం అధ్యయనాన్ని తిరిగి ప్రోత్సహించాలనే దృక్పథంతో, ఆ శాస్త్రానికి మరల జీవంపోయాలనే దృఢసంకల్పంతో, సిద్ధాంతపరమైన అనవసర వివరాలజోలికి పోకుండా, వాటికి ప్రాధాన్యమివ్వకుండా ఆచరణభాగంపైనే కౌటిల్యుడు తన దృష్టిని కేంద్రీకరించడం జరిగింది.

సిద్ధాంత ప్రతిపాదకన్నా, మహా రాజనీతిజ్ఞుడైన కౌటిల్యుని, దృక్పథంలో కార్యాచరణమే ప్రధానం. తను స్థాపించిన మహాసామ్రాజ్యాన్ని, తనచే రచింపబడ్డ అర్థశాస్త్రం సహాయంచేత పరిపాలించ ప్రయత్నించాడు. కౌటిలీయం కేవలం సిద్ధాంత ప్రతిపాదన, మౌర్య సామ్రాజ్యపరిపాలన కౌటిల్యుడు చేసిన మహోన్నత ప్రయోగం. అందుచేత, అతడు సిద్ధాంతపరుడు, కార్యశూరుడంతో కూడిన వివరాలకు

అధిక ప్రాముఖ్యాన్నివ్వలేదు. అందుకనే, కౌటిల్యుడు పరిపాలనాతత్వాన్ని విమర్శించలేదని మనం అర్థం చేసికోవచ్చు.

కౌటిల్యుడు · అరిస్టోటిల్

ప్రస్తుతం, ప్రాక్ పశ్చిమ రాజనీతి శాస్త్రాలకు సంబంధించిన మరో ప్రధాన విషయాన్ని మనం విస్మరించరాదు. మౌర్య సామ్రాజ్య స్థాపనం భారతదేశములో ఒకవైపున జరుగుతూంటే, అదే కాలంలో ప్రపంచ తత్వవేత్తలలో ఒకడుగాను, యూరోపియన్ తత్వశాస్త్ర చరిత్రలో ప్లేటో పిదప అంతటి మహా మేధావుడుగాను, పరిగణింపబడే అరిస్టోటిల్ మాసిడోనియన్ కలన రాజ్యమగు "స్టైగిరా"లో క్రీ. పూ. 384 లో జన్మించాడు. యూరోపులో మహాసామ్రాజ్య నిర్మాత అయిన అలెగ్జాండరుకు రాజనీతి పాఠాలను బోధించాడు. అదే సమయంలో మౌర్య సామ్రాజ్య చక్రవర్తి అయిన చంద్రగుప్తుడు కౌటిల్యునివద్ద రాజనీతి శిష్యరికం చేస్తున్నాడు. 158 రాజ్యాంగాలను శోధించి సుప్రసిద్ధమైన పొలిటిక్స్ అనే గ్రంథం అరిస్టోటిల్ రచించాడు. ప్రాచీన హైందవ రాజనీతి శాస్త్రం పాలిట మహోజ్వల భాండాగారమైన అర్థశాస్త్రాన్ని కౌటిల్యుడు రచించాడు. స్వయం సమృద్ధమైన 'నగర రాజ్యాన్ని' (State City) అరిస్టోటిల్ ప్రతిపాదించగా, చతురంత మహీమండలం దాకా వ్యాపించగల సువిశాల సామ్రాజ్య స్థాపనం కౌటిల్యుడు వాంఛించాడు. అరిస్టోటిల్ చట్టబద్ధమైన రాజరికాన్నీ, కౌటిల్యుడు నిరంకుశమైన రాజరికాన్నీ ప్రతిపాదించాడు. అరిస్టోటిల్ మధ్యతరగతి వ్యక్తియొక్క మత సత్వం కలిగిన డెమాక్రటిక్ కౌటిల్యుడు ధర్మ నిరంకుశత్వాన్ని సమర్థించిన నియంత. అందుకే కౌటిల్యుడు "అర్థశాస్త్రం" నరేంద్రుల కొరకే వ్రాయబడిందని ఉద్ఘాటించి చెప్పాడు. "సర్వ శాస్త్రాణ్యనుక్రమ్య ప్రయోగ ముపలభ్య చ కౌటిల్యేన నరేంద్రార్థే శాసనస్య విధిః కృతః" అని కౌటిల్యుడు చెప్పాడు. అలెగ్జాండరు సామ్రాజ్యవాదకాంక్ష గ్రీసులోని నగర రాజ్యాలను కబళించి వేసింది. మౌర్య సామ్రాజ్య వాదం, చిన్న చిన్న రాజ్యాలనూ, అసంఖ్యాకములగు గణ సంఘాలనూ మింగివేసింది.

స్వయం సంపూర్ణ నగరరాజ్యం కొరకు అరిస్టోటిల్ ఆ కాలంలో 'పొలిటిక్స్' గ్రంథరచన చేసి, అటువంటి వాటిని స్థాపించేందుకు తహతహలాడాడు. కాని ఆ ఆదర్శం, ఆయన కంటిముందరే పేక మేడలా కూలిపోయింది. ఒకవైపున నగర రాజ్యాన్ని గురించి అరిస్టోటిల్ తన మేధస్సు నంతటినీ వినియోగిస్తుంటే, మరోవైపున దిగంత విజయయాత్రా సముపార్జిత యశో ధురీణుడు, విశ్వవిఖ్యాతుడు అయిన అలెగ్జాండరు కేవలం నగరరాజ్య ప్రాకారాలనే గాక, ఆ దృక్పథాన్నే మూలమట్టం చేసివేయడం జరిగింది. సామ్రాజ్యవిస్తరణ కొరకు అలెగ్జాండరు నగర రాజ్యవ్యవస్థలను ధూళిధూసరితం చేస్తూంటే, అరిస్టోటిల్ వంటి శాస్త్రకర్త నగరరాజ్యాన్ని మామూలు స్థితికి పునరుద్ధరించాలని సుందరమగు స్వప్నం కన్నాడు. ఆ స్వప్నం వాస్తవిక రూపాన్ని ధరించక కలగానే మిగిలిపోయింది. సిటీ స్టేట్ యొక్క పునఃసంస్కార ప్రక్రియను జరిపేందుకు ఏర్పాటుచేయబడ్డ అవకాశాన్ని అనుసరించువాడుగానే అరిస్టోటిల్ మిగిలిపోయాడు.

విశాల స్తంభాలపైన నిలచిన మహోజ్వల సామ్రాజ్య సౌధాన్ని నిర్మించిన మహాశిల్పి కౌటిల్యుడు. మారుతున్న పరిస్థితుల కనుగుణంగా తన కాలపు మార్పులోని శీఘ్ర గతిని ఎంత పసిగట్టించిన వ్యక్తి మనకు అరిస్టోటిల్. మారుతున్న దేశపరిస్థితుల కనుగుణంగా అత్యుత్తమమైనది కల్లోలమైనది అంతర్యుద్ధాలను సృష్టించి సువిశాల సామ్రాజ్య స్థాపనకు సుదీర్ఘ సుందర స్వప్నాన్ని, సత్యంగా మార్చిన కార్యశూరుడు కౌటిల్యుడు!

కౌటిల్యుడు తన గురువులతోను, పూర్వ శాస్త్రకారులు ప్రతిపాదించిన పెక్కు సిద్ధాంతాలతోను తాను ఏకీభవించడం లేదని చెప్పాడు. అంతేగాక ఆయన ఒక స్వతంత్రమైన రాజనీతిధోరణికి ప్రారంభకుడయ్యాడని ఈ విషయాన్ని గూర్చి డాక్టరు భండార్కర్ ఇలా అంటాడు—

"In many places where Questions of policy or administration are discussed and where the views of his predecessors are indicated, he has set forth his own with a clarity and precision which show that he was not a mere theorist or literary pedant but rather a statesman endowed with rare political insight and practical wisdom Koutilya had a definite set of views on all the important points of policy and administration, views sufficiently numerous and characteristic to go to form a different school of polity ("Some As) pects of Ancients Hindu Polity"—Page 23

కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రము

కౌటిల్యుని తర్వాత అర్థశాస్త్రం ఏ విధమైన అభ్యుదయాన్నీ సాధించలేకపోయింది. క్రీ. శ. 4 వ శతాబ్దంలో కామందకుడు రచించిన "నీతిసారం", 10 వ శతాబ్దంలో సోమదేవ సూరి రచించిన "నీతి వాక్యామృతం" మొదలైన, మరికొన్ని గ్రంథాలున్నీ అను కరణాలు, అనుకరణలుగానే పైపై, రచింపబడి నవి. ప్రాచీన శాస్త్రాల ప్రాతిపదికలో, ఇంకా సంక్షిప్తంగానో వ్రాయబడ్డ అర్థశాస్త్ర సంకలనాలు ఇవి కొల్లలుగా పుట్టాయి. తత్ఫలితంగా అర్థశాస్త్రాన్ని గూర్చిన అధ్యయనం క్రమేపీ క్షీణించి పోయింది. ప్రాచీన భారతంలో ఉద్దండులైన పండిత ప్రకాండులచే, మహామహులైన శాస్త్రవేత్తలచే పెంచి పోషింపబడి నూరు పూలూ, వేయి కాయలూ కాసిన హైందవార్థశాస్త్రం, తదధ్యయనం క్రమంగా నాశన మైపోయింది. కౌటిల్యాదుల తేజస్సుతో వెల్లి ప్రకాశించిన ప్రాచీన అర్థశాస్త్రం కాలగర్భంలో అశేషంగా కలిసిపోయింది.

మనకీ ఒక అర్థశాస్త్రం వుంది. దానికీ వేలసంవత్స రాల చరిత్ర వుంది. ఆ దీర్ఘ చరిత్రలో కౌటిలీయార్థ శాస్త్రం ఒక మహోజ్జ్వల గ్రంథం. మన ప్రాచీన శాస్త్రాన్ని, దాని చరిత్రనీ కవిలికట్టల్లోనుండి, హస్త భాండాగారాలలో చిక్కి ముక్కి లేక పడివున్న విలువ తాళపత్ర గ్రంథ సంచయమునుండి తవ్వి తీసి కర్తారి ఎన్నో అర్థశాస్త్ర గ్రంథాలలో చేర్చబడి విభిన్న శాస్త్రగ్రంథాలు మనకు నేడు ఎక్కడా కనిపిం చవు. కాని వాటి నన్నిటినీ తిరిగి పరిశోధించి, వెలికి తీయాలి. అప్పుడే మనం ప్రాచీన హైందవుల అర్థ శాస్త్రాన్ని, దాని చరిత్రను సవ్యసమగ్రంగా, సర్వాంగ సుందరంగా కాంతిలోకి తెచ్చి ప్రపంచం ముందు పెట్టగలం.

సింతసివురు

'రమణశ్రీ'

'సింత సివురు సిన్నది
సొగసు వయసు సిన్నది
సేదు సింత లేనిది
కొంత సేర సిన్నది'

'సింత సేర సిన్నది'
గాలితో తేలిపోతోన్న మాటలు, పాటలా సింతచెట్టు చివురుల్ని మరింత చివురింపచేస్తున్నయ్! చింత చివురు కోసుకొంటోన్న నాగులు కొమ్మల కింద నుంచి, తొంగి తొంగి చూసింది పాట వచ్చినట్టో వస్తోన్న వంపు

గొల్లలా, మేకలా కాసుకొంటోన్న గొల్లల మల్లాలమ్మ కొడుకు 'సిన్నోడు' పాడుతోన్న పాట!

'సిటారు కొమ్మని సివురుంది
కొయ్యగలోలే జారతంది'

నిజంగా తన వసలాసే వుంది! తొలకరించిందని, నాటు పులకరించితే, ఆ సొగసు తను గిల్లుకోయి, అమ్మకొని సొమ్ము చేసుకొంటుంది

'సింత సివురు సిన్నదాన్ని సేను పుట్టింది
వయసు సొగసు పిల్లదాన్ని దోను పుట్టింది'

పాట విని నవ్వుకొంది 'ఓ పత్యా! పాడ తన్నాడు పాట కోడె వొయసులా పాడరోక్క.' అనుకుంటూ—

నిజంగా సింతచిగురు కింద లాడి దొరుకు తున్నయ్, నిగనిగలాడుతోన్న వంటి బట్టిపెట్టుకొని కళ్ళు విప్పుకొని సెర్కిలా నిజా గోళ్ళ గిల్లడం మాన లేదు చివుళ్ళని

అడిగాక రాయన్న మాన్యంలో చెట్టంటే, అందరికీ అదే! ఇక నవ్వుగా పకపకలాడుతోన్న చెట్టుని చూసి, నాగు లాడుకొంటుంది?

'నీ యిష్టం వొచ్చినట్టు కోసుకోయే పిల్లా!' అని రాయన్న అధికారం ఇచ్చాడు.

ఒడినిండా కోసుకొని చెట్టు దిగాలని పడి ఇగ్గెగింతలలో, దెబ్బలలో అమ్మకొని ఆగోలా వళ్ళ మారితే అది వదిలేను! లేపటికోలా లేవు డెరాక!

పైకొమ్మలు కూడా ఎక్కకోసింది ఒడి నిండింది కొని, పిటపిటలాడుతూ కిందికి దిగింది

పొద్దు, కాటితో పులోంచి వాటాడుతోంది

గొంతు విప్పుకుని తిరిగితే దాని చింత చివు రంతా అలుసు ఇంకా గట్టుమీద గొల్లల సిన్నోడు కూనిరాగం తీస్తున్నాడు

'వొంతంగా కవిత్వం గడతాడంట! అదీ ఫుట్టిక వించి వొచ్చును పాటలా, పదాలు, గోల కుర్రులూనూ' అనుకొంటూ గట్టెక్కింది నాగులు

'తొలకరి జరిపించి
సింతలు సివురించి
వచ్చిక పరిసింది
నాగులూ నీ దిప్పూతి'

పాట ఆగింది—పాట పాడేది తను కావట్టు చూశాడు సిన్నోడు

'ఏరా! సిన్నోడా! తెగ పాట పాడతన్నావ్ నామీద కవిత్వం గడతన్నావా? నాదిప్పూతే గదరా సిన్నా!'

ఒడిలో చింతకూర చేతుల్తో పట్టుకొని అంది.

'ఇయ్యాళ లేనంటావు. తే పెళ్ళుడుంటావో? ఎవరి కెరుక? నాగులా! రాయన్న పెటంకా యింట్లో తిరావు గందా? నెట్టింపుకన్నా వనికొస్తదే? నీ సేయి పట్టి రాయన్నతో చెప్తాలే! నీ పని'

'పనికే చెప్పుకో! చెప్పిచ్చి కొట్టుకో! పనికే కొరకే యిస్తాడా?'

'కొంటే యిస్తాడో కొడుక్కిచ్చంటాడో నా కేటి తెలుస్తది?'

చింత చివురు

‘నోరు తిన్నగా రాని నీకెన్నైనా! నీకలాంటి వాళ్ళు గాదు! తేరుకున్నావని, ఇక నీల్గుతుండవు. ఊరికే కవిత్వం గడుపుతున్నావు!’

‘నా నోటికొచ్చిన పాట పాడతాను! నీకేం?’ అని వడిలో కూర తీసుకొని వస్తూన్నా, ‘దానికేంగాని, సుబ్బన్న మామ కన్నాదిలి యేపకు పోయినాడు! మచ్చెన్నాళ్ళకల్లా వుం ’ అని అని, నాగులు కళ్ళలోకి ప్రశ్నార్థకంగా చూశాడు నాగులు కే మాటలు ముద్దుగా అంటాయి.

‘ఏమో నాకేటి తెలుసు’ అని గట్టు దిగి పొలాల కడ్డంబడి నడక సాగించింది

‘నిన్న పుట్టిన పిల్లాడిన సుబ్బన్నమామ, సంసారం చేస్తానె, ఓ రోజా మాయమైపోయాడు అంతు నిక్కాని దూరాలి!’

సిన్నాడు నాగులు దారికేసి చూస్తూ గొర్రెల్ని మేకల్ని మళ్ళించుకొంటున్నాడు

పాతగాయం రేగినట్టుంది మెంత బావును మంటోంది—ముక్కు పెంగాలే నగలా నాకొయా రేవు అన్నీ మునలయ్య గాళ్లో కరిగిపోయాయి సుబ్బన్న జాడ తెలియదు నేటికినీ .

‘ఎంత కాలం ముగపుతున్నమ్మోమంటావు! ఆడికోసం ఎన్నాళ్ళని ఎదురుచూడం పింత పెట్టు కావున్నంత కాలం నీకు చింత లేదు ’ అంటోంది మనసు

కుమ్మ కొప్పులొంచి, పిస్తోన్న ఈదర గాలి, తప్పించబోయే మబ్బుల తోంది..

వయ్యారంగా కమపద్యాగా ఉయ్యాల లూగుతూన్న అకుమళ్ళు దాటుకొంటూ వడిలో కూర మస్సీరంగా సద్దుకొని, రైలు గేటు దాటింది

‘ఎంతకన్నా తగ్గాలోకే! కుర్రాలమ్మ కొడుకు యూసిరి యూసిరి ఎంత మాటన్నాడు మాను మనువు సేసుకోమని, మనకు మాత్రోమని మా యిదో కున్నాడు కూడంలో వోక్లి—సుబ్బన్న మావకోసం ఎదురుచూసి, ఎగురుచూసి పేనాలన్నా యిత్తాగాని, మనువు సేసుకోను మెంగోడి నమ్మకు పెడమన్న దెబ్బ! మరోక్క ఐదుగుగా అనితే పాలు తిన్నాదిలి పారిపోతాడు మనువు సేసుకొన్నోడు మాయలోడైతే బతుకు మరింగాను”

కామేలమ్మ గుడిదగ్గరికొచ్చింది. గుడిలో అమ్మ వారికి వంగి వంగి మొక్కింది ‘సుబ్బన్న మావని దూరం చెయ్యకు తల్లీ!’ అని

తల్లి, ‘నీమొరాలించాలే’ అన్నట్టు చూసింది దయామయంగా గుడికెగురుగా గంగరావిచెట్టు కింద ఒకక్షణం కూర్చొని, లేచి, దడదడ నడుచుకొంటూ వీధిపడింది

‘అమ్మా! చింతకూర ’ అని అరిచింది సుమ్మం ముందు ఇంటావిడ ‘అబ్బే! పొరుగా ఎక్కడ పెడుతున్నావు! కొనాలా పెటాలా? ఊరికే నీ వచ్చిందా కదూ? మరింత పెడితే నీసామ్మం పోయిందా?’ అంటోంది—చేటతెచ్చి బిచ్చం వేసి కూర పెట్టించుకొంటూ.

ఇంట్లో వాళ్ళతో గొణుక్కుంటున్నారు

‘అబ్బే వాళ్ళకి పెళ్ళి పెటాకులూ ఏవిటీ? వట్టి పశువులు ’

ఇంటావిడ పకలబడి నవ్వుకొంది

నాగులు చెవుల్ని కొరుకుతున్నాయ్ వాళ్ళ మాటలు

నీతికి, నిజాయితీకి తేం తక్కువ కాదు

త్వరగా, కూర పూర్తిచేసి సంత చేసుకొని, గుడివేపు మళ్ళింది

ఆకాశం మబ్బుపట్టి మరింత చీకటి పెంపొందుతోంది చిన్న చిన్న తుప్పరపడి, నాగులు వంటిమీద బట్టలు తడిసి, ముడుచుకుపోతున్నాయి ఎదురుగాలి ముఖాన్ని మొత్తుతోంది చలిగాలికి ముడుచుకొన్న పెదవులు వణుకుతున్నాయి ఎదుగొస్తోన్న పసుపుల్ని, పశుల కాపరుల్ని తప్పుకొంటూ, మళ్లా గుడిదగ్గరి కొచ్చేసరికి మనసు మరింతగా విసుగులొంది ఐనా, గేటుదాటి రైలుపట్టాలవెంట నడిచి, ఆలోచనల ముసురు విప్పుకొంటూ గూడు చేరేసరికి, గుడ్డిదీపం వెలిగించమని మంచుకొస్తోంది.

కుక్కిమంచంమీద ముసలయ్య ఖుళ్లుఖుళ్లున దగుతూ, ‘ఏటే నాగూ! గిరన్నారేంటి దివసం ఎటెళ్ళావు! సంత సేసుకొచ్చావా?’ అన్నాడు.

‘ఆం’ అంది

‘ఏదేన్నా తింటున్నారా? ఊరికే మన ఏడుపు కొంత తీరిద’

'ఆడ పిల్లంటే యేం ప్రాణుర్తాయి? బోరింగు అన్నా వోళ్ళు మాతరం, అరకలు గడిపేన్నారు '

'ఎంత కాలం పింఛనీపురుమీద బతుకుతాం! మళ్ళీ మనువు సేసుకో! ఓ లా స్తది దాంతో కాల క్షేపం సెయ్యొచ్చు మద్దూ ముద్చటా తీరతది ఇంకో సరిగా దొర్కేది లేదు '

అని అగాడు మళ్ళీ దగు లంకించుకొంది.

మంచం మన్నై పోతన్నాడు ముసలయ్య ఉన్నన్ని రోజులూ కమతంలో కొడుకులాంటి, సేరుదప్పుకోని, చివరికిలా దొరుబతుకుల మన్నై కేలా డుతున్నాడు అతుకుబతుకూ వున్న దయితిల్లి దీప శిఖ కలతలోంది. నాకుం రాజశెట్టికపోయ్య ఆలి గొన్న కడుపులా రగుల్తోంది

సరిదిగాడు పోయిన్నాటినించీ, బతుకు బండలై పోతన్నాది కూటికి కమ్మటా మొగం వాసి పోతాం ఏటి పోగాలమో, అడుపోనాడు ఏలినాటి శని బట్టుకొని యేడిపిస్తన్నాది ' అని గొణు క్కుంటున్నాడు ముసలయ్య

'మనువుసేసుకో! మనువుసేసుకో!' అని గుండెల్లో సూళ్ళు కట్టుకొని పొడిసెడుతున్నాడు ముసలయ్య నాకుల కీ మాటలు కళ్ళు మండిస్తున్నయ్!

ఏటిలోకం సిగూసెరం లేదు సూడేం వొళ్ళకి సౌక్యం సూడ్సుకొన్నటు సూడ్సుకోడం ఏటిబతుకు! ' అని యీసడించుకుంది

మంచంమీద ముసలయ్య నిద్రపోతున్నాడు గుడిసెముందు చీకటపడి, కన్నంలో తడుస్తూ నెవనెవ లాడుతూ ఎగురుతోంది!

2

'మాయమనువు సేసుకొని మనసులియ్యకొని, ఏటి బతికేది రాయన్న బాబుగోరూ!'

తిరిగి చివరించిన సెక్కెక్కుతూ అందినాకులు రాయన్న నిరగాల్లకు నీరు పెడుతున్నాడు పాతికొళ్ళ దూరంగా పల్లంమడికి నీరు పొంగకుండా గట్టు సరిచేస్తు న్నాడు.

రాయన్న నాకులు మాయమనువుసిగురించి అడిగి నట్టున్నాడు జవాబు చెబుతూ సెక్కెక్కుతోంది.

'సటంకా మక్కే యిరిసినామున్నా వి! సింతలు పండక పోయెనో, నిలోలా అస్తా!' అన్నాడు వెటకా రంగా

'నాకొక్కదానికే సేటిబాబూ! నా పిల్లాజెల్లా మంగళితిరంలంకా నీ సెట్టమీకే బతుకుతాం నీ సేతు సెప్పకోండి' అంది. సెట్టుకొమ్మమీద వస్తుకొని

కంట్లో నలతగా వుందేమో నీరసంగా వచ్చింది మాట

'సేవం బాగోలేదు ఐనా తప్పేగా ముస లయ్య కింత గంజి పొయ్యకపోతే, గింజుకొంటాడు' అనుకొంటూ

'నెక్కెక్కడందుకు నాకేటి నస? కింత సిపురు పిన్నదానా!' అన్నాడు రాయన్న

దొరబాబులు మీకు నానించేటి కొవాలి? వొళ్ళు గాసికోలా? మనసులు గాసికోలా? సీదానినలం పాలించేవోళ్ళు మీరూ ఫలించే వోళ్లం మేమూ మీ మాట పట్టం గామా బాబులూ"

'ముసలయ్య కెలాగున్నదే?'

'ఎలాగున్నదేటి బాబూ! సుఖంలో కొసు క్కుచున్నది పావు'

'పాపం! కమతమున్నంతకాలం యిబ్బందులు మక్కులా పడుంటేవోడు ఒక్కమాట పలేవోడు గాదు, కాయసంగా బతికేవోడు—'

కన్నించి మెరిసే మబ్బు, కొమ్మ మీదవాలి కటంది నాకులు! కోకిల కూస్తున్నట్టు పుల్లని చింతచిగురునవుల్తున్నట్టు కొండగాలి వీస్తున్నట్టు అనిపిస్తోంది రాయన్నకి!

మడిలోకి నీరుమళ్ళిస్తూ గుండె కుదురుచేసు కొంటున్నాడు పాడింపలా పాకుతోంది మనసు పరిసరాల మీదికి!

ఎందుకో చిన్నదానితో మాటకి వ్యభిచారం! తన అంతస్థేమిటి? దాని పరువెక్కడ? వానమూడాని కైనా తగని వస్తువు

'బాబూ సీదానినవి'

తనదాని వ తన కోర్కెలు తీర్చగలదాని వ

చింత చిగురు

చింతచిగురు కోసుకుపోయేదాకా అలాగే చూస్తూవుండి కమల దగ్గరికి, 'కోడి కాయన్నా!' అని పగలబడి నవ్వుతూ పారిపోతుంది!

కాసులకి ఎదురెండ ముఖంమీద కొడుతోంది. పొద్దున్నుంచి పదిగంటల దాకా, కంట్లో నలతగావుండి కిరీటంలా చిక్కుముడుకుంటోంది

కొన్ని తింటున్నాయ్ కొన్ని లాగుతున్నాయ్ చింతచిగురులు లోపలకట్టి కళ్ళని తోసిపారేస్తున్నాయ్.

గర్భిణీ పడిన అవస్థను వివరించలేకండానే, కాయన్న చెట్టెక్కడానికి లంఘించి ఒక్క ఉదుటున పట్టుకొన్నాడు కొమ్మని

కాసులు కాయన్న చేతుల్లో వాలిపోయింది అర మోడ్పుకన్నుల్లో సొగసులు బంధించుకొంటూ

'ఛీ! నీ యిల్లుబంగారంగానూ! కళ్ళు తిరుగుతుంటే దూకొద్దామనుకుంటావేమిటి! పాపం దెబ్బ తగిలిందా?'

కాసులుకన్ను చెప్పింది కాయన్న స్పర్శలకి కళ్ళు సిగ్గుతో తడిసి వాలిపోయాయి ఇంత దగ్గర తెలియకుండా పడిపోయినందుకు కోపం తెచ్చుకొంది.

కాయన్న కౌమారపు కళ్ళైన కళ్లు ఆ చింత చిగురుమీద పరవశం పొందుతున్నాయ్! కళ్లలో ఆకలి కోరగా చూస్తోంది యౌవనం నిగనిగలాడుతోన్న ముఖం పెదవుల్లో పేరుకొన్న కోరిక

ఆ చూపుల అర్థాన్ని గ్రహించలేక క్రమంగా తేరుకొంటూ, లేచి దూరంగా నిలబడింది

"కాయన్న బాబూ! నాకెంతో ముద్దొస్తాది! నాను పాపం చేసుకున్నాను. నాది దొంగబుద్ధి కాకపోయినా నన్ను పోనీండి! నామీద దయ చూపించండి. మీరు దొరబాబులు. మాకూ మీకూ పాతాళమంత దూరం మీరింత పుణ్యాత్ములు అని యిన్ని గంటలనుంచి కొలుస్తున్నా అయినా కూడా కాలేదా? నిజంగా నీమంచి బతికినవాళ్ళు అంత ఒకలాంటోళ్ళే ఉంటారను కోండి! నన్ను కొట్టుకు తింటే, మీకేటి లాభం? నన్ను కొట్టండి. పంపండి గాని, మీరు ఈ కోణాసేసిన పని మంచిదిగాదు బాబూ!

కాయన్న కాసులికి దగ్గరగా వచ్చి 'ఏంటో కాసులూ అంతపాపం పనివాళ్ళు చేశాలన్నావని నన్ను చెట్టు దగ్గిర రానోద్దన్నావా? అయితేరం గాకూ చెప్పావేం?'

ఏటి మాట అడిగింది! బాబూ! మా వొంటి రకం పిల్లి కాగదేనా? పాలికాపోళ్ళ కంపెలు కలిసిపోయ్యేగా పన్లు చేయించుకొని కొలికింద చెప్పులి తొక్కినట్టు తొక్కడమేనా? వాకీ నీకీ తేడుండా బతకడమేనా? తిప్పలా బాధపడుతున్నాను . నా బరువన్న కోసం ఎగురు తెమ్మలు మాస్తన్నా పాలికి గొప్పొచ్చినయ్! పల్లెటూళ్ళల్లో బతుకులా ఇంత కాలం మా నన్నా! ఎప్పుడో తిప్పుకార్తారు భామంగులు '

కాయ మొహం కమ్ముకొంటుంది ఇంతలో చెంత

అంతలో వర్షం ప్రకృతి సౌందర్యంలో రహస్యమే అంత!— కాయన్న అనుకొంటున్నాడు ఏమీ చేయలేక

ఎన్నిమాటలు నేర్చింది చిలక!

'పనిన్నాను సింతనిప్ప! అను మాగాణ్లో కపిత్థం కట్టి పాలుపొడవాలు చేతోటిగాగా '

అనుకొని అనుకొన్న అనుకు చేసుకుంటూ గట్టెక్కింది

నీటిలో కుడి మునిగిపోయింది దూరంనించి పాలికాపు కేక లేస్తున్నాడు

'అరరే! కుడి మునిగిపోయిందే! ఇంకా సిసి యిదా?' కాసుల్ని తిట్టుకొంటూ కాయన్న చెట్టు కింద చతికిల పడ్డాడు

సిగ్గేసి మెరుపులా, గొర్రెలా గంతువెక్కుతున్నాయ్ మొతికి నీరునిలిచిన కళ్ళతో నీరు నిలిచిన మాటి వృథాతో, కాసులు గట్టుమీద నిలబడి దిక్కులు చూస్తోంది.

చెట్టుమీద పిట్టొకడు పరుగెత్తుకొంటూ పోతున్నాడు తుమ్మచెట్టులా నిలిచి ఆడించుకోకుండా తేరు! గొర్రెల్ని, మేకల్ని కొట్టుకొని, ముందరేసి అమ్ముకొంటూను డబ్బులిచ్చి చేసుకొంటాడు— గొంతుకు ఎండిపోయిన పాదులో ఏదో పాట వోంది చిప్పగాని మల్లెతో, మల్లె దారిలో, చీకటిలో వాదీపంకోసం వెదుకుతోంది.

'తుకోజా పత్తి! కాయన్న ఘొల్లుమా' అని అనుకొంటూ ముందుకు నడిచింది. తుమ్మతో పుదగ్గర పిట్టొడదుకొచ్చాడు.

'సింతనివురు పిన్నా దాదా! ఏమిట్టి చేతుల్లో పుల్లి పోతన్నావురా! వాయిన్న చెట్టెక్క విక్కలేదో?' అన్నాడు.

'పోరా! నీకంతా యెటకారం!' అంటూ తప్పించుకొంది

'నాకు దెలుసులే! రంగమ్మ!' అంటూ ముందుకు పోగాడు.

'సింతసివురు చిన్నది
ఎంతో పులుపు కున్నదీ'

'సం త సు మ లు కు న్న దీ'

సిగ్గుదొంతరలు చెప్పొద్దని కోరగా రాలి పోతున్నాయ్! నాగులు కంచిన పేటి ఆగకుండా ముందుదారి వెతుక్కొంటూ గుడిసెవైపు నడిచింది

3

పొద్దు వాలిపోతోంది.

పొయ్యి మండుతూవున్నట్టుంది ఆకాశం. పొగ దూరిన గోడల్లా మేఘాలు పొగలుపొగలుగా తేలు తున్నాయ్!

నాగులు గట్టెక్కి చెట్టువైపు చూసింది

సీతకోటల కొత్త మంటల పొగలకి చివురు చివురంతా నల్లగా మాడిపోయివుంది

చిన్న జరిగిందప్పుడే మొతేక లేదా!

మళ్ళీ మనసు వెనక్కు మళ్ళింది

పాలెంవించి మరిమువ్వ వచ్చి తన గోడునంతా మనవు చేసుకొమని బతిమిలాడింది.

'నా గోడుని సేసుకోయే గోవలా! ఇంట్లోకొచ్చి మని ఇచ్చి చెతం రాళ్ళు విన్నా గోరి గోరి చేసుకొంటా అంటున్నాడు కోడమామా అక్క చెల్లి గొరింకల్లా కాపరం సేసుకొందాం గాని'

'వసేమిరా' నల్లగొంది 'అంతా దగా! రొండ లం' 'సేసి అక్కలో సేసుకో'

అని కుంపె బద్దలు గొట్టినట్టు చెప్పింది.

ముసలయ్య పోరుపెట్టాడు. చావు సిద్ధమైనా .

విణా పరే!

'సెంగోవ్వని నమ్మకు!' అంటోంది మనసు

'ఎవర్ని నమ్మాక యేమిటి సేసేది?' అంటోంది హృదయం.

'అదివింగాదిని యెక్కాల సేయకు!' అంటోంది నాగను నిప్పుల్లా కడుపులో కాల్చేస్తున్న సత్ కొంటు! ముసలయ్య తాత్రంతా ఒకటే బాధ!

ఆ బాధ చూడలేక యేడ్చింది కడుపుకన్నీరు తాగింది ఏంచేయాలో తోచక ఆ రోజుల్లో ఆదరు వైన చెట్టు తన్ని చూసి తరిమేస్తోంది ప్రతిఫలం అడిస్తోంది

చితికి, చెట్టూ తనలాగే మాడిపోయింది

దీనంగా దిక్కులు చూస్తోంది

గట్టుదిగి తిన్నగా చెట్టు దగ్గరకొచ్చింది నిన్నటి పచ్చదనం మచ్చుకైనా లేకుండా పొగచూరిపోయింది. కాలిన అరచేతుల్లా ఆకులు అల్లలాడుతున్నాయి .

'నామీద యీగు, చెట్టింపేసింది దానిమీద బడ్డాడు! గాజుకన్న?'

తలలో మెలిస్తోన్న తలపులతో ప్రపంచం తోన్న సంకెళ్ళు చూస్తోంది కన్నీటితో విరు ఆస్తోన్న మేఘాలు! కుమ్మరోళ్ళు కాలిపోతోన్నట్టు పొగలు పొగలుగా చూసుకుంటోన్న చీకట్లు!

సిగ్గుది అలికిడెక్కడా లేదు. అప్పుడే మందని మళ్ళించుకు పోయుంటారు

'సింతచెట్టు అదిపాటకి సంగీతం పాడేది నాను యీ బతుకుమీద యిరక్తి పుడతిన్నాది'

గట్టులో అరకట్టిన నాగులు నీడలుగా పరదు కొన్నయ్ ప్రేమకోసం పలవరిస్తోంది ప్రకృతి .

ఎవరో నొక్కొట్టుకొని, ఎగురుతూ పోవన్నతను, ఆ సంజె చీకట్లో మరుగున పడిపోయింది

తనకో విషయం పొద్దుకే తెలిసింది

రహస్యంగా పుటరలో దాచుకొంది—

నూతిన్న చూత పట్నం వచ్చినవాళ్లెవరో?

'పరితాపంగా' అనుకొని పూయుకొంది

'ఒక్క పాపన్నా పుట్టించుకు రాదా! తనని ముసలయ్యని

'రాదు! ఏమిటీ ఇంట్లోకి వస్తాడు! దేన్ని మనవు చేసుకొని' గుండె చెదుగా మారింది

'వస్తే రానీసెదా?'

'వచ్చి యెలకట్టుకొనే కచ్చుకూస్తే?'

సింతపిపురు

'ఎంత కొత్తగా వుంటది! ఇంతకుముందు ఓసారి పులకరించిపోయిది'— తియ్యని పాటొకటి గాలుల కళ్ళ పాకలోకి పాకొచ్చి దారిలో మనుషుల మనసు తడిపిగట్టి అద్దంపై నిలిచింది చూస్తోంది

ఎవరో ఎటుగా తిరిగిన పిలుపు

అసలు కబురే వినిపించడం లేదు.

చీకట్లు కమ్ముకొస్తున్న కనుకొళ్ళకి వంతెన ఎల్తురిచ్చిన పూలు వచ్చిరిపోస్తున్న వచ్చునులాంటి ధ్వానం—

ఆడేటకో మళ్ళీ చేరి సిపాయి

తిన్నగా కాపలుంటే వస్తాడన్నాడు భయం భయంగా మసులుతుందో దేహం

ఎవరో వాడు? తప్పుకుపోయే రాకుమారుడు!

'అడవి కొండంచు కేకా గువ్వా తప్పుకు పోతావు సిపాయీలూ' అని చెప్పుకుంటావు ముసలమ్మ

అందరూ కళ్ళమూసుకు పోయిలాడు ముసలమ్మ, గొంతెత్తి కన్నడు. రాయన్న కనకన్న కూడ. అందరూ?

దగ్గిరి కలతపూలా మసుమసులోయింది. చీకట్లో దెబ్బల్లా విశప్తున్న జీవితం—

'కేకే కేకే భయపడతావేం?' అన్నాడు సిపాయి.

గొంతు మాంసంముద్ద మింగుతొస్తున్నట్టు వినిపించింది

సిపాయిని, నిండుగా కళ్ళెత్తి చూసింది. బాధతో ఉన్నది

'పిచ్చి తాతా! అంతపాడలెందుకే! నిక్కం మింగేసేరావుకున్నా? ఒక్కసారి కన్నెత్తి చూడు! అంత కేకారత్తి పోతావం? నీకే విచారమా పొద్దెక్క' అన్నాడు సిపాయి దయపుగా

'మా అయ్య సావుబతుకుల్లో వున్నాడు! మర్యాదగా చేసుకొనుపో! అంతా విపోతాక దొండుకోస్తే'

అంది గొంతు పెకల్చుకొని

బొద్దుమీసాలు, బలిసిన దొరల్ని, కండలుదిరిగిన జబ్బలూ కూపులాంటి మాపులూ. ఈ తేతా? ఈ తేతా?

సిపాయి, సిపాయిలా గర్జించాడు.

'నాకవతల టయింలేదు కుంపడి కొళ్ళిపోవాల. కోకపొయ్యిలో! ఉద్యోగం ఊడిపోద్ది తేఁ బతుకేదు'

గాలులు లేచింది. అతనిదెంటుబడింది బతక దానికి. ఎంతదూరంనించి వొచ్చాడో ఆ సిపాయి తూకలేసిన్న పెదుక్కుంటూ

చీకటి యిటుకుర్ని గాలించుకొంటోంది నడి (రొలు కన్నుగీటుతున్నయి కదురాళ్ళ సంగీతం శావుర్ని బూజాముల్లోంది

గుత్తిమీద కొక్క చింతచెట్టుకిత్తు చూసింది. చీకట్లో మూగబోయింది కట్టకర్రం బడ్డాను. పల్లవి మళ్ళలో నిద్ర నక్షత్రాల కాంతికి తెకతెకలాడుతున్నయ్!

గొడ్డుమీదకొచ్చాక

'మా అయ్యసంగతి'

'అతిగానే పోయాడు మర్యాలారాంగానే, కళ్ళుమూసుకొన్నాడు నేను కూడెంలో కళ్ళవతి అందరూ చెప్పుకొంటున్నారు మర్యాక్కడున్నాడని వచ్చాడు ఎంటో టయింలేదు బండితచ్చేకి నాకు చేరాకో, బండిజారిపోద్ది'

'కేకరాకు మాదాం! నన్ను దిదిక్కు నా బతుకు నాకొదిలెయ్!'

కన్నీళ్ళు కెరటాలంటా ధారాపాతంగా కర్షించాయి.

సిపాయి తడుతన్న నాలుక చేతులోదిపెట్టి, విడిచి పెట్టకుండా లాక్కెడుతున్నాడు

తనవలపుచింతలు అంతంగా చిగురించడానికి పెనుతున్నది సిపాయికురుకన్నతో. అచింతలు చిగురించినప్పుడే తనకోక్కటైనట్లు ఎలా తెల్సు కదయ్!

'సింతసిగురు సిక్కటి
సిగుసింత లేనిది'

సిగ్గేదిపాట! ఎక్కడికెళ్ళినా గాలుల బతుకంతా చిగురిస్తూనే వుంటుంది!

భాగ్యనగర కోకిల

శ్రీ నాయని సుబ్బారావు

౧

పదిగళము లొక్క గళమై
విదిలించినగతి సుపుష్ట విస్పష్టరవా
భ్యుదయ మనోహరగానా
స్పదమూర్తివి శ్యామల ప్రభారమ్యతమా!

నీ వినద ప్రభావమహా
      నీయరహోన్నతమ్మయైన మూ
నీనది తట్టిలేప విక
      సించిన గంధమ్ము ప్రభాసితో
ద్యానవనీ బలాళికయ
      దర్శితు డతడు పేర్చు చైత్రయా
త్రానిరతిఁ వసంతు డను
      త్ప్రమదోదయ దిగ్దిగంతుడై

అన్యవనస్థలమ్ముల నచిరకాల
మున వసంతుడు తానొక్క మునగివాడు,
త్వద్దయాపోషిత ప్రాణధనుడు వాడు
నిత్యనూతన యౌవనాన్వితు డచట

నీమాయ మెట్టిదో నీ
శ్రీ మధురకలస్వనమున చిగిరించినవా
రై మరులు కొంద్రు రతియును
కాముండు వసంతమాసకలనాగరిమన్.

౨

సుర్వాపై షేర్వాణీ •
పర్వ్ చిబుకజానుయుగళ పర్యంతము, కిం
ఖుర్వాణ ధారితక చి
త్రార్వాయిత కింకిరాటు లచ్చటి తరుణుల్.

అరుదగు నీకలరవమున
కరఁగుదురే చార్ మినార్ సిగారెట్ దమ్మున్
జరదా వేసిన బీడా
పరమార్థమువారి కింకపనివలదేమిన్

పెల్యార్ ఖుర్తా వోణీ
చెల్వమ్ముల విశ్వవిజయకేళి మరుని చే
తల్వార్లు క్రొత్త ఖాదమ్
హల్వా రుచిఁ గాదనురతు లచ్చటితరుణుల్

అథవ పెసగకంటె మించుల నార్భటాలు
చలువకాటుక కడ్డిపసందు లోలయు
రెండు జడల రతిదేవు లుంచబట్టి
బ్రదికె రంగసంయుక్తులై భావభవులు

3

వారు సంస్కారశుచులైన భాగ్యవంతు
లొక్కడొక్క మహోరథ మ్మెక్కివచ్చి
చెఱువుకట్ట బెంచీపైన చెరియొకదెస
కొలువుదీర్తురు చేతిగుడ్డలను పఱచి

పకడా వేసుసెనగ పప్పెంచికొని య
టంచు నగవాలు మోహంపు తరుణి కిచ్చు,
ఆమె మదనసామ్రాజ్య పట్టాభిషిక్త
మైనరీతి హసన్ముఖయై వెలుంగు

నీవసంతాగమోన్నిద్ర నిభృతరాగ
మంజుశింజాన రమణీయ మధురగీతి
కాదు వారికి, వారు సంస్కారజడులు
వారి మోటారుహారనే వారి వీణ!

౪

కోఠి నుం టాంగుసైకిల్ మి కారుపోవు
దడదడల డబడబల సిక్కు దర్పకునకు
చెవులు పాగాంతకే సురక్షితము లతని
కేమి వినపడిచచ్చు నీ ప్రేమఘోష.

జాఫరావల్లికొనలు వాల్ జడలు రెండు
రెండు గాలికి టపటపల్ రెపరెపలుగ
అతను విజయధ్వజమ్ము నా నతని వెనుక
సీటుపై రతి కూనారి నీపాట వినును

పాటవిని కామపరవశో ద్బణము లతివ
చూపు రాకెట్లతని వీపు పొచ్చిగుచ్చి
దూసికొని ద్రోసికొనిపోయి తుదకు బయిరి
గడ్డ మాతని దోకయింత కళవళించు

౫

అదిగో మూడు చక్రాలవాహనము నీయ
విశ్వరూపదర్శన జిత విష్ణుమూర్తి,
స్వంతవాహనములు లేని జంటలకును
నరవశృంగార కేళి కాస్థానభూమి.

అతడు నారాయణుడు కాడ మహాప్రశస్త
శీధుపానాధరీకృత నీరపాణి,
కలితరథచోదనక్రియా కౌశలమున
దారుకుని మాతలిని తలదన్నినాడు.

గుమ్మటమువంటి రిక్షా
నిమ్ముగ నిలుకుకొని రతియునించువిలుతుడుగా
కమ్మని నీ కోకోల్వని
బమ్మరపోవుదు రౌకళ్ళపై నొక్కరుగా.

పరభృతకుహూనినాద సంభ్రమములు వార
లొక్కరా యిద్దరా యన్న చిక్కుపుట్టు,
పరభృతకుహూనినాద విభ్రమము సూతు
డేకచక్రమ్ముపై సివమూర్తి యూగు.

౬

ఏలోకమ్మునుండి వచ్చితివో నీ
వెందుందువో గాన వి
ద్యాలాలిత్యకళా ప్రపంచమిటు సా
ధ్యమ్మయ్యెనో నీయెడన్
త్రైలోక్య ప్రణయ ప్రసాద రచనా
ప్రత్యంతముల్ సి మహో
లీలల్ మానవవాహనమ్ములు గదా
లీలా శకుంతప్రభూ!

ఒకరాగ మ్మొకపాటగా బ్రదుకు బా
టొక్కంతయున్ దాట కం
గక సుశ్యామల కోమల ప్రభల న
య్యాటన్ తలంపింతు వీ
వౌక ప లొక్కొక్కరమ్ము నొక్కనతిగా
నూర్జస్వలాంగ ప్రదీ
ప్తి కలాప ప్రతిపాలితాఖల జగ
ద్వీథిన్ రఘూత్తంసమున్.

సరిహద్దులు

శ్రీ అంగర సూర్యారావు

పాత్రలు:

అప్పన్న	నారాయుడు
వెంకన్న	రుద్రయ్య
రాముడు	రాజయ్య
చిన్నయ్య	పెద్దయ్య
చంద్రమ్మ	

(తెలతెలవారుతూవుంది దూరాన్నుంచి మేలుకొలుపుపాట శ్రావ్యంగా వినిపిస్తోంది

* "... తెల్లవారావచ్చె తెలియదా నాసామి
మల్లీ పరున్నావు లే-రా!
వేణునాదాము ఏని వేగ నర్వోనీవ స్తి
వేళాకోళమేల - లే - రా!"

మసక వెలుతురులో రంగస్థలం అస్పష్టంగా-స్వప్నంలోని దృశ్యంలా-కనిపిస్తూవుంది ఒక పంటపొలం - పొలం మధ్య ఒక పెద్ద గట్టువుంది. పొలాన్ని - ఆగట్టు - రెండు భాగాలుగా విభజిస్తోంది. దూరాన్ని గట్టుకు యిరువైపులా రెండు గడ్డిమేట్లు - మసక వెలుగులో కొండలలా కనిపిస్తున్నై. కథ జరుగుతూవుండగా రంగస్థలం మీదికి క్రమంగా ఉదయకాంతి వస్తూ వుంటుంది. ఎడమవైపు గడ్డిమేటుకు చేరబడి వెంకన్న కునుకుపాట్లు పడుతూ వుంటాడు పాట దూరంగాపోయి గాలిలో కలిసిపోతుంది.)

వెంక : (కళ్ళు తెరిచి చూసి భయంతో) ఓరి దేవుడా! అప్పుడే తెల్లారి పోయింది!

అప్ప : (నేపథ్యంలో) ఒరేయ్ వెంకన్నా!

వెంక (ఉలిక్కిపడి లేచి ముందుకి) ఇక్కడే వున్నాను బావయ్యా!

(అప్పన్న ఎడమవైపునుంచి వస్తాడు. మోకాళ్ల వరకూ పంచె మొత్తి కట్టాడు. లావుగా పొట్టిగా వున్నాడు. బిరుసుగావుంది ముఖం మీద కండరాలు తిరుగుతున్నాయి. కళ్ళు రక్తాల రంగులా వున్నాయి — వేషాన్నిబట్టి 'పెద్ద రైతు' అని తెలుస్తా వుంది)

అప్ప : నాగన్నా ఇక్కడ కాపలా వుండరా అంటే నిద్రపోతున్నావంట్రా?

వెంక లేదు బావయ్యా! తెల్లవార్లూ మేలుకొనే వున్నాను నా కంటిలో వొత్తేసి వున్నానింకా (గట్టుకేసి చూపిస్తూ) ఆ అడ్డుదారి తెమ్మ దివ్వలతో ఎవరినీ రానియ్యలేదు.

అప్ప (కోపంతో) ఆ దొంగలందరూ దొంగ ముండా అయ్యగారిదగ్గిర పాలి కోళ్ళు అప్పిచ్చాడు కోమట్లు మేలిపోయారు గింజకు పడ్డినా కోడ కాలువ కాదన్నా ఒక్క నీటిచుక్క కూడా పోనివ్వడు.

వెంక అన్నా రాత్రంతా తిరుగుతానే వున్నారండి.

అప్ప ఒరేయ్ వెంకన్నా! తిరగడమే కాదురా! అర్ధరాత్రి అయ్యాక నా మాట! కాదా! తయారుగా వున్నారు.

వెంక : పక్కపొలంలో ఒకవ్యక్తి తమరిచేను పడితే చుట్టుపట్ల మూడాళ్లదాకా పాడల్ యీ దొంగ్నన్ కోశాలాల్చిం దగ్గిర్నుంచీ ప్రతిసారీ వెళ్లి కాయకులాగ తిర్ర తిరుగు తూ చున్నారు. ఇదేళ్లనుండు అప్పన్న కాపు పేరుచెప్తే తెలియని వాళ్లు లేరు.

లచ్చి: ముష్యమ్మగా కైయిరుదువు గారూ!

వెంక: ఆశైరక్యం బాబయ్యా!

లచ్చి: తెగమిడిసి వచ్చేవాడు రెండవ! మూనేను అలా వింటేను.—యాది పొగరిలాక్కడని మన దూళ్లుందని—అది పైరు నేలా! ఒక రాత్రి కాడ తోలించేగాను. ఒక రోజు దానితో దిబాలా తీసేవాడు పొలం తింతూ పెట్టేవాడు

వెంక: యిప్పుడు అంత తెలిసి మారి పోయేను బాబయ్యా! యీళ్లకి ధనం భక్తిత్వ

లచ్చి: (దీనం పెరిగేస్తా) మన సంగతి యీ దిబ్బతో తెలిసి పోవాలి—యిరోజు వరద దాటేసి కాలవ తెగకోస్తానంటున్నాడంట

వెంక: (ఆశ్చర్యంతో) ఆ మాట అన్నా డేమనండీ!

లచ్చి: నారాయుడు.

వెంక: ఆ గట్టు దాటిన గాడిద కొడుకుని పట్టుకుని కొట్టున్నట్టు వరికి పారేస్తానండి

లచ్చి: మనం అనుకున్నట్టు లేదు యవ్వారం రంగు మారతంది పల్లపువాలాళ్లంతా యేకమై పోయేరు. మనం యిరకై కాటగింటియా కాసుకుని వుండాలి

వెంక: యిక్కడ్నించి అడుగు కదపటంలేదు బాబయ్యా!

లచ్చి: యీ గట్టు కాపలా కాయటం నీ వొక్కడికల్లా అవ్వదు. యెవరైనా గట్టుదగ్గిర కొచ్చేడో యెంటనే రుద్రయ్యగార్ని పిలు (ఎవతవైపు తిరిగి దిగ్గరగా పాలికేక పెడ్తాడు) ఓ రుద్రయ్యా!

రుద్ర: (దూరాన్నించి) ఓ హోయ్!

[మరుక్షణంలో రుద్రయ్య ఎవతవైపునుంచి అమాంతంగా వచ్చి వాల్తాడు. పెద్ద గిరజాలతల పొడవుగా వున్నాడు. కండలు తిరిగిన దండలు. మోకాళ్లవరకూ పంచె, బనీను కోరమీసం పైకి మెలితిరిగివుంది. చేతిలో కర్రవుంది)

రుద్ర: (దగ్గరికి దిగరగా) యేమిటండీ! గట్టుదాటిన యెవడు లేవండి!! (చుట్టూ చూస్తాడు)

లచ్చి: యింకా యెవడూ దాటలేదులే! (రుద్రయ్య భుజం తట్టుతూ) ఒరేయ్ రుద్రయ్యా! నువ్వు జాగర్తగా వుండాలి. ఆళ్ళంతా కూడబలుక్కున్నారని తెలిసింది యిరోజే గట్టు దాటేస్తారంట.

వెంక: యెవడైనా గట్టుదాటడానికి వచ్చేడో యెంటనే నిన్ను పిలుస్తాను.

రుద్ర: నీ కేక యింకా నే కాలువాల్దాకొక్కడ.

లచ్చి: వాడగొట్టి చెవులుమూసెయ్ ఎవడో పసిపోరడు అన్నవెళతాడు నీకెం బయంలేదు

రుద్ర: (నవ్వుతూ) నాకా బయం! ఆ దేవుడికి కూడా నా సంగతి తెలవనంలేదు

వెంక: పులగుర్రగాడి కొడుకిని ఆర్కాల్లో కైలు తొక్కిచ్చేవ్ — నీ సంగతి తెలియకపోవడ మేట్రా!

రుద్ర: యీ దిబ్బతో పూర్తిగా తెలిసిపోవాల్నా సంగతి

లచ్చి: ఒరేయ్ రుద్రయ్యా! సర్వాత్రం కోడ కాలవని ఒక్కంట కనిపెడుతూవుండాలి మన కతంతా దాన్తోవుంది

రుద్ర: నేనక్కడే కాచుకుంటన్నాను.

లచ్చి: పద! పద! అక్కడికి యెల్లిపో! (వెంకన్న వైపు తిరిగి) ఒరేయ్ యెంకన్నా! నువ్విక్కడ్నించి కదలకు.

వెంక: అలాగే బాబయ్యా!

రుద్ర: యీ దెబ్బ మన పేరులకి ఎదిరేక పడులుం పట్టేస్తున్నాయ్ (ఎవతవైపు వెళ్ళిపోతాడు)

లచ్చి: నేను పైపొలంలో వుంటాను. అవసరమొస్తే పిలు!

వెంక: అలాగే బాబయ్యా!

(లచ్చన్న ఎవతవైపు వెళ్ళిపోతాడు. వెంకన్న గట్టు దగ్గరనుంచి ఎవతు చివరదాకా తిరుగుతూ వుంటాడు. వెంకన్న ఎవతవైపు తిరిగి వున్న సమయంలో కుడి చివర నారాయుడు కనిపిస్తాడు. రెండడుగులు ముందుకు వేస్తాడు. వెంకన్న అకస్మాత్తుగా తిరిగి చూస్తాడు.)

వెంక: (దిగ్గరగా) అక్కడ! గట్టుదాటేవో నీ తల కాయ నీది కాదు.

నారాయుడు (విస్మయంగా నవ్వి) ఎందుకురా వెంకన్నా అలా ఉలిక్కిపడతావ్?

వెంక ఒరేయ్ నారాయుడూ! మన సుట్టరికాలు ఇక్కడ కాదు ఇంటికాడ.

నార (ముందుకు వచ్చి చేతికర్ర గట్టుమీద ఆని) నేను నా నేలలో నా అద్దులో నిలబడి మాట్లాడుతున్నాను

వెంక: నీ అద్దులో నువ్వుంటే గొడవేలేదు అద్దుదాటితేనే పేచీ.

నారా నువ్వే న్యాయం సెప్పరా వెంకన్నా, బోదకాలవ అడ్డెయ్యడం న్యాయమా?

వెంక అదంతా నాకుతెల్దు నేను తలమున్కలున్నా నాస్తి నాకిన్నోట్ట పెద్దరికం సెత్తే అది సెయ్యాలి

నారా: న్యాయంలో నాకేం పక్షేమంటావా!

వెంక న్యాయమో, అన్యాయమో తీర్పు సెప్పడానికి పూళ్ళో పెద్దమనుసులున్నారు.

నారా పూరి పెద్దల్లో నీకుంటే ఇద్దిరి తగాదాలు, పేచీలు ఎందుకొస్తాయిరా వెర్రోడా!

వెంక నువ్వు సెప్పింది నిజమే, అయినా యీ గొడవలో నేనేం సెయ్యలేను.

నారా దేవుడు కళ్ళెందుకిచ్చేడు? మంచివారిలో వడానికి బుద్ధి ఎందుకిచ్చేడు? మంగిపనులు సెయ్యడానికి

వెంక ఏన్నం సెయ్యమంటావిప్పుడు?

నారా ఏం సెయ్యొద్దు వాళ్ళోపాలపాటు పొలంలోకి రాడం మానెయ్ మా పని మేం సూసుకుంటాం

వెంక లచ్చన్నగారి పాలేరులో వున్నంతకాలం నేను ఆ పని సస్తే సెయ్యను

నారా వెంకన్న బావా! ఒకోమాటు ఆలోసించు నువ్వూ పిల్లలుగలోడివి

వెంక నువ్వెంత సెప్పినా నేను యిన్ను.

నారా: లచ్చన్న తన పొలంలోంచి పోతున్న బోదకాలవకి గట్టేసినాడు మా పొలాల్లోకి ఒక నీటి సుక్కయినా రాకుండా నీసేసు తను పెద్ద రైతు తన పొలానికి ముందు నీరెట్టుకో మన్నాం తినబోయేం తడిసేకే మావేలికి నీకోదల మన్నాం పోదలపెంట పైగా తనపెయ్యకి నీరు పెట్టుకుంటూపెంట పిల్లా మేకల్లో మేం బీదోళ్ళం తా యేమైపోవాలి? మా చిన్న మడి పండక్కరేదా? మాకు కలకోడానికి కష్టం లేకపోతే మాకు తిండానికి తిండైనా వద్దా?

వెంక (బాధగా) నేనేం సెయ్యలేను నారాయుడూ!

నారా నువ్వేం సెయ్యొద్దు తప్పుకో నువ్వు నా కాళ్ళకడ్డపడకోడివి గనక యింత సెబుతున్నాను నువ్వు తప్పుకుంటే పాలేం గట్టు తెగ్గొట్టిస్తాం మా నీలు తీసుకుపోతాం

వెంక (తీవ్రంగా) నా గొంతులో పూపిరున్నంతదాకా ఆపని జరగదు

(కుడివైపునుంచి రాముడు వస్తాడు వయస్సు 20 సంవత్సరాలు సామాన్య విగ్రహం, మల్లు పొట్టి, కంచె కట్టూ, చేతిలో కర్రా, ఉంగరాలు తిరిగి చిందరవందరగావున్న నల్లటి జుత్తు- ముఖంలో ఉద్రేకం, దుడుకుతనం కనిపిస్తూ ఉంటాయి)

రాముడు (వస్తూనే నారాయుడుతో) ఒరేయ్ బావా! నీకు బుద్ధిలేదురా, యీళ్ళతో మళ్ళీ రాజీ బేరాలకొచ్చేవా?

నారా ఒకోమాటు సెప్పిసూస్తాను వింటాడేమో అనుకున్నాను.

రాము నీ వెర్రిగాని ఆళ్ళు కోటిమాటల్లో యినర్రా బావా!

వెంక! (రాముడుతో) ఒరే రాముడూ! బొడ్డూడని కుర్రోడువు! నీకెందుకురా యీ గొడవలు!

రాము (తీవ్రంగా) వెంకన్నమావా! మీరు సేసే అన్యాయాలు మా కళ్ళకు కనబడ్డా తెలుస్తాయి. కాని తెలగా ఉండని నువ్వెంత సెప్పినా సిన్నకుర్రోడుకూడా ఒప్పుకోడు.

నారా ఆ కరువుకాటుకు కొత్తిగా లచ్చన్న కాళ్ళని నిలదీసి అడుగుతాను ఒప్పుకుంటాడా! సరేసరి లేదా.

రాము: (మధ్యలో అందుకొని తీవ్రంగా) ఒప్పుకోడు. తగినబుద్ధి సెప్పేదాకా ఒప్పుకోడు. యీదాని

ఇటీవల మన పొలం పదిగజాలు కలిపేసుకున్నాడు రాత్రికి రాత్రి పరిహద్దులు మార్చేశాడు. అంత అన్యాయం చేసినా మనం అప్పుడు కోర్టుకి వెళ్ళలేకపోయాం.

నారా తిరగా చెప్పే పెద్దమనుషులు కూడా అన్యాయానికే ఒడిగట్టే

రాము వెంకన్నమామా! ఇప్పుడైనా తెలుసుకో! మా పెద్దరైతులకోసం తెల్లవాళ్ళు ఇంత అల్లి ఆటలు సాగవ్ చిన్నరైతుల మంచి కోసమే పైకి పోయాం పరిహద్దులు కొట్టేసాం ఉమ్మడి వ్యవసాయం చేసుకుంటున్నాం

నారా ఈ మాటు కష్టమొచ్చినా కష్టమొచ్చినా ఒకటికి రాదు అందరికీ వస్తాది. అందరూ ఒక్కటిగా నిలబడాలి

రాము మా లచ్చన్నలాంటి పెద్దరైతులు అందరూ తొలగిస్తే కొంత కాలం ఒకే మాటమీద నిలబడతాం

నారా వెంకన్న మామా! నువ్వుకూడా వెంటనే గొడవలోంచి తప్పుకుంటావా? రా! మాతో కలిసి ఉమ్మడి వ్యవసాయం చేసుకో. మాతో పాటు కలో గంజో తాగు. ఈ రక్తంకూటికి ఆశపడకు.

వెంక ఒరేయ్ నారాయుడూ! నీమాటి నాకు తెల్లమ గోడు ఈనాటిది కాదు ఆదుర్దుకున్నది కాదు. మా తాత ముత్తాతలనాటినుంచి వస్తుంది

రాము మా తాత ముత్తాత లెలాగున్నారో నువ్వు అలాగే వుండాలనుకుంటున్నావా? నీ బతుకు అక్కరంటే కొంచెమైనా మెరుగ్గా వుండొద్దా?

వెంక ఈ బతుకిలాగ ఎల్లిపోనీయాలిరా రాముడూ!

నారా వెంకన్న మామా! మరోమాటు చెబుతున్నాను నామాట విను పెద్దోళ్ళతో పాటు మొక్కి పని మానేసి ఇంట్లో కూర్చో నీలాంటి మంచోడు ఇలాంటి గొడవలో చిక్కుకోడం న్యాయం కాదు. అందుకని ఇంత చెబుతున్నాను.

వెంక నువ్వెంత చెప్పినా కాదని చేయలేను. మా రైతు ఏం చెబితే అదే చెయ్యాలి నేను. ఇలాగట్టు కాపలా కాస్తున్నాను. అదే చేస్తున్నాన్ను.

రాము: (కోపంతో) ఒరేయ్ వాగా! ఇక కోటి మాటల్తో పనులవ్వవురా! (బిగ్గరగా) ఇదిగో! వెంకన్నా చెబుతున్నాను తొలకాలంకి మా రేవిడిగట్టు ఊరేగా ఒద్దుకుని తెగగొట్టేస్తాం ఏమౌతుందో చూస్తాం

రుద్రయ్య: (బిగ్గరగా కేకలేస్తూ ప్రవేశిస్తాడు) ఒరేయ్! ఒరేయ్! ఏంత్రాళ్ళకి గట్టు తెగేసే మొనగాడెవడ్రా అంట! (ముందుకు ఒక్కడుగువేసి పొలం గట్టుమీద చేతికర్రతో ఒక్కటి కొడతాడు)

రాము (గట్టును సమీపించి కోపంతో) నేన్రా!

రుద్ర ఒరేయ్! నీకు ఊపిరిమీద ఆశవుంటే గట్టు దాటరా చెబుతాను.

రాము: ఇద్దో ఇప్పుడే నిన్నే చెరిపేయాలి

(రాముడు విరబిరా గట్టుదాటబోతాడు. నారాయణ రాముణ్ణి రెండుచేతుల్తో పట్టుకొని వెనక్కి లాగేస్తాడు)

రుద్ర ఒరేయ్! మాపెంపుడుకుక్కలు మీద్దరూ దొరికి కాలుగట్టు తెగేసినా అనుకున్నార్రా! (సగర్వంగా) నారిగా! ఈ రుద్రయ్యగారు ఇంకొక్కడున్నాడని జ్ఞాపకం వుంచుకోండి

నారా: (కోపంతో) ఏంట్రా పొగరుబోతోడి తెగ మిడిసిపడుతున్నావ్?

రుద్ర: ఒరేయ్ గట్టుదాట్రా! నీ తలకాయ ఇక్కడ పోతే నా పేరు రుద్రిగాడు కాదు.

(నారాయణ, రుద్రయ్య పరిహద్దుకు ఇరువైపులా దగ్గరగా నిలబడతారు)

నారా ఒరేయ్ దొంగా! న్యాయంకోసం ఆలోచిస్తున్నాంరా కొంత గట్టు దాటడం కాదు లేదంట్రా? చెబుతున్నాం.

రుద్ర: ఒరేయ్ 'నేను ప్రతిజ్ఞ చేస్తున్నాన్రా' అడ్డు దాటిన ఎవడికి తలకాయతీసి బావిలో పారేస్తాను.

(పడమటివైపునుంచి తొందరగా చిన్నయ్య, పెద్దయ్య ప్రవేశిస్తారు. ఇద్దరి చేతుల్లోనూ

కృశించిపోతున్నాయి. చేసుకున్నబట్టి చిన్న రైతులని తెలుస్తోంది.)

చిన్నయ్య: (ఒక్కసారి దూరంగా నారయను (చక్కగా నిలబడి) తలకాయలేని మొండెంలా వెంటనే దేవుడా!

పెద్దయ్య: (ముంగురులు సవరిస్తూ) ఒరేయ్ గంగన్నా, కాయంగా పెడ్తే యుంటాం గాని 'తిన్నాం దున్నాం' అంటే మేమంత తీసిపోయేమను కున్నావంట్రా!

వెంక (సమాధానంగా) ఒరేయ్, గుద్దయ్య 'నువ్వెళ్లిపో' నువ్వంటే యింకా గోడమీద ముదిరిపోతాది యీళ్లు అడుగడుగునా చేతులు మూసుకుంటాను రోళ్లు

గుద్ది (విధిలేక) యేదో పెద్దోడువు మర్యాదచెప్పవని వూరుకుంటున్నాను యిక్కడే గట్టు దాటితే నన్ను చీలి, ఒక్కొక్కడ్నీ కప్పెట్టేస్తాను

(ఏదైనా పిచ్చి పలుకుతూవుంటాడు)

రాము పోరా, పక్కా,

చిన్న (హేళనగా) దుద్గాబ్బీ!
(గుద్దయ్య గత్యంతరం లేక వాళ్లకేసి కోపంగా చూసి వెళ్లిపోతాడు)

పెద్ద: ఒరేయ్, యెంకన్నా, అట్లా బుద్ధిలేకపోతే నీకైనా వుండక్కర్లేదంట్రా, గవర్నమెంటు కాలవలు తవ్వుతే అస్తాదా! మాకు నీరు రాకుండానిస్తాదా! అది పొలాలు బంగారం మయిపోవాలా! మా పొలాలు మట్టియి పోవాలా!

చిన్న మేంమాత్రం పన్నులు కట్టడంలేదంట్రా?

రాము: మనవలు కష్టాలు పొలాలు పండినా పండకపోయినా మన్ను పడిపోయింది డబ్బుగలవాళ్లు చేస్తున్నారు.

చిన్న అట్లే మామూల్గాతో సంబంధం వీలవీ కవూలు చేస్తున్నారు.

కారా: డబ్బున్న మారాజులు డబ్బులతోటి పండినా పండలేదని రాయించుకుంటున్నారు. శిస్తు తగ్గించుకుంటున్నారు.

పెద్ద యీ పల్లెటూళ్లలో పెద్దమారాజులు చేస్తున్న అన్యాయాలు యన్నీ అన్నీ కావు బుద్ధిగా సరద్దులే మార్చేస్తున్నారు

కారా: అన్యాయాలకి ఒకటిరెండా బొగరున్నది కనిపెడితే వుంటాయ్!

పెద్ద అదిగాగా తిప్పలు యింకటి 'హఫైర్' యేంలేదు! దేవుడిచ్చిన సముద్రాన్ని, ఆకాశాన్ని, భూమిని అన్నిటికీ అద్దులు పెట్టేదారు. చివరికి బ్రహ్మాండముగా యేనికైనా పోయేను

చిన్న యిప్పుడు అధ్యక్షుడికూడా అలాంటివాడే అవ్వాలి

రాము అదిగాగా దేవుడా నీ పెట్టింగే

కారా పండితోయి ఆలోచిద్దాం ముందెళ్లి యేమంటారో యిందాం

చిన్న: యిస్తే యీతో కాలువటి సంగతి తేల్చాల్సింది తేలకపోతే మనం మట్టికొట్టుకుపోతాం

రాము డబ్బు మూటగట్టి దాస్తున్నారు, అలాగే నీళ్లనుకూడా తన చెరువులో దాచుకుందా మను కుంటున్నారు లచ్చన్న

కారా: గవర్నమెంటు పొలాలు లాగేసుకుంటారని తెలిగా పి

రాము (నవ్వులో అంగలార్చి) గింజాడు వచ్చి పోయేను

చిన్న: గొడ్డుకుల పేర్నీ, కాలువ్లీ పేర్నీ, మనషుల పేర్నీ పొలాలన్నీ పట్టేదాడు

కారా చివరికి విసరబూమికూడా నైకోడాని దాని తేకుండా పేగాడు

పెద్ద డబ్బున్న మారాజులేం చేసినా అలా చెల్లిపోతాది (యింతలోకూ తలతిరుగుకొని చిరాకంగా ఆలోచిస్తున్న వెంకన్నతో) యెంకన్నా, మేం యెల్తున్నాం లచ్చన్నగారితో మాటాడు పెద్ద నీళ్లు మర్యాదగా పోనీ చెప్తాడో

చిన్న (నవ్వులో అంగలార్చి) వదిలిపెట్టము. లేదా

రాము: యీ రోజు పొద్దుకూకేసరికి మేమే కాలవ గట్టు తెగ్గొట్టేస్తాం

పెద్ద: (అందరితో బిగ్గరగా) పదండిరా! పదండి!

చిన్న : ఇంక పూజారోడానికి యీళ్లేదు

రాము : యీ రోజుల్లో తేల్చేద్దాం

నారా : వెంకన్న బావా! ఆలోచించుకో! మళ్ళీ మురదలోంచి తప్పుకో!

(రాముడు, నారాయుడు చిన్నయ్య, పెద్దయ్య కుడిప్రక్క నిష్క్రమిస్తారు. ఇద్దరికి కలిసి వెళ్లిపోయింది. అంతా నిశ్శబ్దం. వెంకన్న ఒక్కడూ దిగులుగా యేదో ఆలోచిస్తూ అటూ యిటూ తిరుగుతున్నాడు. ఆ ప్రశాంతతను చీల్చుకొని దూరాన్నుంచి పాట వినిపిస్తోంది)

* "ఓ ఓబులేసుని కొండల నడుమా
గుడ్డులతోనే ముద్దుల మరిది
దాపబెట్టుకు దర్పణోడాయెరా ఓ "

గుడ్డుల ముక్కలన్నీ వినిపిస్తుంది "ఒరేయ్! వెలకటేదా నొక్క పెయ్యరా!" "దాపబెట్టు కొంటె పాట." "ఓ! ఓ! ముల్లయ్యా! ఆగి ఆగిలా వెళ్లిందరా!"— అని కేకలు వినిపిస్తూ వుంటాయి — ఒకచేత్తో అన్నంముంత పట్టుకొని హుషారుగా ఎడమప్రక్కనుంచి చంద్రమ్మ వస్తుంది. వయస్సు 18 సంవత్సరాలు. కాస్త చిందరవందరగా ముఖంమీద పడుతోంది. ముఖంలో చురుకుతనం కనిపిస్తోంది. పరికిణీ, ఓణీ, జాకెట్టు వేసుకొంది).

చంద్ర (నవ్వుతూ) ఒరేయ్ అయ్యా! నే వొస్తుంటే నేం దారిలో నేం

వెంక (ప్రేమతో) యేమయ్యిందే తల్లీ?

చంద్ర ఆ కొండయ్యగాడ్లేడూ?

వెంక (కోపంతో) యేం! యేం చేశాడు?

చంద్ర : ఆబోతు- నేం [illegible] గాడు

వెంక : (నవ్వుతూ) అంతేనా!

చంద్ర : అప్పుడా ఆంబోతు యేం చేసిందను కున్నావురా అయ్యా! ముంగాళ్లు రెండూ పైకిలేపి అమాంతం ఎగిరింది. ఆడోళ్ళంతా పెట్టుల్నీ, బుట్టల్నీ పడేసింది.

వెంక కొండయ్య ఆ కొండిగాడు నేనున్నా అలాంటివన్నీ.

చంద్ర అన్నప్పుడే నేం చేసి వదులున్నావ్. కొంటెగా నాదిలేని వుంతలోంచి వొచ్చేవు

వెంక అంగుళం ఆర్పింగా బొచ్చెవ్ పొస్తే అయ్యా! సుట్టు తిరిగి రావడమే నుంచి దయింది

చంద్ర (ముంత తండ్రి చేతికిస్తూ) ఒరేయ్ అయ్యా! యిద్దర్ని పల్లెటూటిలో! ఊరగాయ ముక్క లేకుండా కొనుక్కు రొట్టె కట్టేసింది

వెంక (ముంత తీసుకొని) బొజ్జ, నేను పద్దికూడు తిరొచ్చేదాకా యిక్కడే కూచో యీగట్టు సేసి నూస్తా వుండు

చంద్ర : గట్టు కేసి నూడ్దం దొంగమొగా అయ్యా! అదొక్కడికైనా పారిపొతా దేంటి?

వెంక నీకు తెల్దు కే, అది అల్లి కే మునక అదు దొక్కడికే కదులంగా కూర్చో

(వెంకన్న ముంత తీసుకొని ఎడమప్రక్క వెళ్ళి పోతాడు. చంద్రమ్మ ముద్దూమూతూ యేం తోచక అటూ యిటూ తిరుగుతుంది. కోకిలను అనుకరిస్తూ "కోయ్ కోయ్" అని కూత కూస్తుంది. తనలోతను నవ్వుకుంటుంది. ఉత్సాహంతో పాట పాడుకూ వుంటుంది)

చంద్ర (పాట) ఇసుక వడిలో దూరి బుసలు కొట్టింది
పాడుతూ కోయిలా పరుగులెత్తింది
ఆడుతూ ఆ సెలి అలిసిపోయింది
నవ్వుతూ మా అయ్య ఉన్నతిన్నాడు

(పాట మధ్యలో కుడిప్రక్కనుంచి నెమ్మదిగా రాముడు ప్రవేశిస్తాడు. చేతికర్రమీద గడ్డం ఆని చంద్రమ్మకేసి కొంటెచూపులు చూస్తూ వుంటాడు)

చంద్ర : (రాముణ్ణి చూడగానే) యేరోయ్, రాముడూ ఆనవంతెగ కొత్తా పెంకెం అలా పెట్టు కున్నావేం?

రాము (కోపాన్ని నటిస్తూ) ఏయ్ పిల్లా! నువ్వు నాతో మాట్లాడకు.

చంద్ర: (వెంటనే) నీతో మాట్లాడకపోతే నాకేం నష్టమా?

రాము: మా నాయిక కూడా పెదీ కూంచి పోకంలో పడింది. తెల్సిందా?

చంద్ర మా బాబు! మీ బాబు! పేచీ వుంటే వుండనియ్ మధ్యన నీకూ నాకూ యెందుకూ అంట—యీ మాటే చెప్పకోడాలు.

రాము మీ బాబు సాలా అన్యాయానికి వొడిగట్టు తున్నాడు

చంద్ర (కోపంతో) అలాంటి కళ్లాకోరుమాటలు నాతో చెప్పకు సుంచిసుంచి తల్లిదండ్రులు గురించి పోరంబోకు వాగుడు గురించి నాతో యెంతసేపైనా చెప్పు యింటాను.

రాము చంద్రమ్మా! కచ్చితంగా చెప్పేస్తున్నాను యిక యియ్యాళనుంచి నీకూ నాకూ మాటల్లేవు.

చంద్ర (ఒక్క దూకుదూకి — చెంగున పరిగెత్తు దాటేసి రాముణ్ణి చెయిపట్టుకొని) యేది! నువ్వు నాతో మాట్లాడ్డం మానగలిగేం చెప్పు

రాము (చటుక్కున చెయి విదిలించుకొని) యేయ్ పిల్లా! కొంపతీసేదానివి పరిగెత్తి దాటేదానివి!

చంద్ర (తేలిగా) అలాంటి అద్దుబు మాటలైతే నాకు. నాకు అద్దేంటంట! వెనుకాల్టి గట్టునాటకుండా చెప్పగలవా?

రాము మెళ్లో పసుపుతాడు కట్టేస్తాను.

చంద్ర యెంతసేపట్లో కట్టగలవేంటి?

రాము యెంతసేపైనా సరే!

చంద్ర పోదూ! పట్నంవోళ్లలాగ పూసులమాలతో సెబుతావ్ (రాముడి చెయ్యిపట్టుకు లాగుతూ) దా! దా! మా పెరిటి సెట్టుకాడ కెల్దాం

రాము నీ అక్కలోకి రాను

చంద్ర నువ్వు రాకపోతే యేంజేస్తానో తెలిసిందా?

రాము యేంజేస్తా వేంటి?

చంద్ర పొగరుబోతుయెద్దుని యిలా పెళ్లిచేసుకోవాలా? అలాగ ముక్కుకి తాడేసి యీడ్చుకెళతాను (గట్టిగా చెయ్యిపట్టుకొని లాక్కుపోతుంటుంది)

రాము (ఉపాయం ఆలోచించి) చూశావే చంద్రీ! (కడివైపు చూపిస్తూ) అదుగో! ఆ కేతకి చెట్టు చూడు! నల్లగా — తాచుపిల్లలాగ — యెంతెంత పెంగా వున్నాయో కేతకుల్లు

చంద్ర (ఆశ్చర్యంతో అటుచూస్తూ) మరి నువ్వు చెట్టెక్కి కోస్తావా?

రాము నేను చెట్టెక్కి కొమ్మలు దులుపుతాను నువ్వు కిందపడ్డ పువ్వు యేరి మాలగట్టు

చంద్ర అయితే పద!

(రాముడూ చంద్రమ్మా చెయ్యీ చెయ్యీ పట్టుకొని కడివైపు వెళుతూవుంటారు. అంతలో పాటవిని వెనక్కి తిరిగిచూస్తారు రాజయ్య హుషారుగా యీలేసి పాటపాడుతూ ప్రవేశిస్తాడు మోకాళ్లదాకా పంచె, చేతిలో కర్ర, పైమీద పంచె—వయస్సు 80 సంవత్సరాలు)

రాజయ్య * వూరెళ్ళకు కోవాలా పిల్లా
రూపాయి పిల్లర కోవాలా?

చంద్ర: (నవ్వుతూ) ఓరి రాజయ్యమామా! నువ్వెంట్రా!

రాము (నవ్వుతూ) బలే! బలే పాట పాడావురా!

రాజ: ఆక్కడికేరోయ్! పిలా పిలోడూ బలు శేకలా!

చంద్ర: కేతకు పెట్టుకోవాలి! నువ్వుకూడా వస్తేరా!

రాజ నీ యిద్దరికి మధ్యన చదరంలాగ చెంగులు! యిలంద్రా బాబా యిల్లంకి! తింగంతే పిల్లా తిరగంకి! యిది కొనుకురా బాబా! యిది పోతే మళ్లీరాదు ఒకమాటు పోంగి పల్లారిన పోయె—యింకోమాటు పోంగవ్

రాము యేం బాగతావ్‌రా చనపిట్టలాగ! (రాముడు చంద్రమ్మ కేతకి నవ్వుతూ కడివైపు వెళ్లిపోతారు. రాజయ్య తిరిగి పాటపాడుతూ వుంటాడు

రాజ (పాట)

రాజమండ్రీ యిల్లాకేగా
రంగుబట్టా కట్టా కేలా
రమణీ నీమ్మా మాగాణేను
రానే రానే నా యింటా!

(ఎడమవైపునుంచి చేతులు నులుముకుంటూ వెంకన్న ప్రవేశిస్తాడు.)

వెంక (నవ్వుతూ) యేరోయ్ రాజయ్యా! యియ్యాళ రావిచెట్టుదగ్గర నెలవు పుచ్చుకున్నావ్ మళ్లా దిగబడ్డావేం?

రాజ: మా యింటిదాన్తో యెక్కసేని గొడవా వచ్చి పడిపోయిందిరా!

---

* ఈ గుర్తుకలవి జానపద గేయాలు

పరిహద్దులు

వెంక ఏం? ఏం మాట్లాడింది?

రాజు ఒక్క పైసా కుదుటుగా యింట్లో కూడా లేక పోతున్నాయంటే నమ్మి

వెంక మరింకా కొవరం వేసుకోక డబ్బులాట తెండుకురా?

రాజు: మద్దిని చేతం తేలాగా బాబూ! నువ్వు నమ్మంటావ్?— బాలు ఒక్కపిల్లని తల్లి నేను కోడం నాది బుద్దితక్కువ

వెంక: ఏం చేసిందేంటి?

రాజు: దానిపోరు, దాని ఆశ్చర్యం, దాని కు కు— అంతా దాని గోపనే! మద్దిని నేను మట్టి గొట్టుకు పోయినా దానికేంపట్టదు. వాకిట్టు గోదానికి మంచిదైన పండల్లికి ఒకటైనా లేదు దానికి ముక్కల చీరలు, పూరల చీరలు, పె ద్ద— పె ద్ద అంచులున్న చీరలు ఏం కావాలంటే అడ్డెల్గ కొనలేను కొన్నాను అప్పట్లా పికులున్న వాళ్ళు కావాలంది అలాగే తెచ్చాను. మాట్లాడు తిరక్కుండా పాకుకు చేతులు వాళ్ళు కావాలంటే పడియాపాటా లప్పపేసి కూడు కట్టించాను పాలవండి ఏం చెప్పకోగా వాకిత, చెప్పులో జోరికలాగ యింట్లో ఒకచేరాడు!

వెంక: కొంచెం నచ్చ జెప్ప లేక పోయావంట్రా నీ పెళ్ళానికి.

రాజు అయ్యో బాబోయ్! నచ్చజెప్పడమే, కాట కుక్కలాగ మీదపడిపోదూ!

వెంక యింత పెరటోడ్ని కష్టపడితా మరి కొచ్చే రాబడి తక్కువ. దూబరా ఖర్చులు చేసిస్తే గంజలోకి మెతుకు కూడా దొరకదు

రాజు (కోపంతో) దాన్ని కొగురా అసలు! దాన్ని అలాగ తయారుచేసిన దాని బాబుని అనాలి

వెంక మీ మామ అలాగే చేసేవంటావా?

రాజు మా మామ పట్నంలో ఇట్టా తోలాడు అదీ యిదొక్కటే కూతురు. నాసకు పిలవగ మ్మంచి దానికి కాకి బొట్టెట్టు, పిచిమాలు, పోకులు అన్నీ యిచ్చేవాడు చిన్నప్పట్నుంచి దాన్నలా తయారుచేసి నామీదకి తోలేశాడు

(కుడివైపునుంచి చిన్నయ్య, పెద్దయ్య కష్టాలు. పరిహద్దు తగాదా వచ్చి అగిపోయి మాట్లాడతారు.)

పెద్ద: ఒరేయ్ యింకన్నా! వచ్చేవా?

వెంక లేదు.

చిన్న అయితే మేము వెళ్ళాం మీ అన్నన్న గార్ని ఒకమాట పిల్చురా!

రాజు ఏరా! చిన్నయ్యా! మా గ్రామంతో నీకేం పని?

పెద్ద పూర్వం పెట్టుకున్నదంటే పనులు కేసులేవ్. యిల్లు చెప్పరాదా యింకన్నా! అయినా యిక్కడి కొచ్చినా సరే! లేదంటే మేమే అక్కడి కొస్తాం

రాజు (పెనవుచ్చుకొని తిరిగి అల్పాగ్రహంతో) యేటి పెద్దయ్యా! యిక్కడా మా రైతుతో పని తగిలిందేంటి?

వెంక: నీ చెల్లి మా రైతో చెప్పాలనుకుంటుంటే మీరు అద్దు కాటువుని మాటివ్వాలి పెద్దయ్యా!

పెద్ద రాతిరేగావ కొచ్చినప్పుడు యింగువ దాట కూడా! యెల్లిరా!

వెంక ఒరేయి రాజయ్యా! నీ కొద్దనాకా నువ్వు క్కడే వుండు (ఎవరువైపు వెళ్ళిపోతారు)

చిన్న (కోపంతో) అది అడ్డుగోంది వస్తుంది కదా అని కాలల అడ్డేస్తాడా? కాదు అది బాబు గారి దున్నుకున్నాడో యేంటో!

పెద్ద: తొందరగుంటురా చిన్నా! ఉండు అడ్డే రానియ్

రాజు ఒరేయ్ పెద్దయ్యా! నీ చిన్నప్పట్నుంచి మా న న్నాను అప్పన్న రైతు తగాదాలు లేవు లేదు మా రైతని మా రైతు మాటకే చెప్పడూ అన్నం. న్యాయం న్యాయమే! అన్యాయం అన్యాయమే

చిన్న : అను చేయించి అన్యాయాలు నువ్వు మాట్లాడ్తావ్ కంటా!

రాజు మామిడి పాడియెంట్రా బాబూ! పక్క పొలా లోళ్ళ దూర్చి బందెలదొడ్లో పెట్టించేసేను. పండిన పొలాల్ని పాడు చేయించేసేను. ఎదురు చెప్పినోళ్ళని చెట్టుకు యురికట్టి కొట్టించేసేను,

పెద్ద అలాంటోడి దగ్గర నువ్వు కొలువుండుకుంటున్నావ్?

రాజు : గతిలేక తిరుగుతున్నాను. ఎక్కడైనా మంచి వస్తాదుల దగ్గర ఉండి పోదలిచాను.

చిన్న : మావల్లకాదురా! మా రెడ్డెమ్మ దానికంటే ఒక కొలువు పెట్టినోళ్లు ఎక్కడ దక్కారు

పెద్ద : మావల్ల, ఇలాంటివేం ఇక్కడ దొరకదు

రాజు : (తెలివిగా) యూ లో కరారు (లోపలికి రాబోతూ) దారి దొరకకుండా పోతుంది అది అయిపోగానే ఎక్కడో చూసుకుంటాను.

(ఎదురుగుమ్మంనుంచి ముందు వెంకన్న వస్తాడు వెనుక రుద్రయ్య కేకలు వేస్తూ చూస్తూ వస్తాడు)

రుద్ర : (చాలా కోపంగా) ఏమిరా! రాజేశ్వరి కొడుకు వెంకటేశ్వర్లు అంట!

(గుడిసె వెనుక లచ్చన్న వస్తాడు)

చిన్న : (ముందుకు వచ్చి రుద్రయ్యతో) మళ్లీ మన్నించుకురా ఎక్కడా కనపడవా?

రుద్ర : ఒరేయ్, నోరు మూసి పెడితే ఇక్కడే తీసేస్తాను.

లచ్చ : నిజం ఆగరా రుద్రిగా, (పెద్దయ్యతో నవ్వుతూ) ఏరా పెద్దయ్యా! మన్నెయ్య పెద్దకొడుకైతే ఏమన్నమాట, కొంచెం ఊరుకు పోతే ఏంటి సంగతి!

పెద్ద : బాబయ్యా! మీకెక్కడ? తమకెక్కడ? మేం పెద్దకులం—వచ్చినా—అక్కరేం

లచ్చ : విడుకుంటాలా, ఏకరం, ఏకరంబరపున్న మిత్రా నీగూడా సైతుల్లందర్నీ ఏకం చేసావ్ కదా, నేనిక అనుకో, అందర్నీ నా మాదిరి లోపల్నారా!

పెద్ద : నీకేం పెట్టుకోలేదు బాబయ్యా!

చిన్న : ఒకన్ని నీకేదంటే నీకు తోందిరా ఆలెంకల ఆల్లో ఏలుకలో కొచ్చిన

లచ్చ : (మాసంమీద చెయ్యేసి) ఒరేయ్ మీలాంటి ఏడవలు లచ్చికుంది ఏమైనా యీ లచ్చన్నకు తెలుసుకోలు తెలిసిందా!

పెద్ద : ఆ పట్టింపులు ఆ కారణాలు మా కెందుకు బాబూ! (సంభాషణ జరుగుతూ ఉండగా వెంకన్న, రామయ్య, రుద్రయ్య, లచ్చన్న గట్టుకు ఎదురెదురుగా — పెద్దయ్య, చిన్నయ్య అవతల వైపు నిలబడి ఒకరొకరిని ఒకరు తీక్షణంగా చూస్తూ వుంటారు)

చిన్న : మీరు కోడికూతకి అన్ని తీసికి పోతా

లచ్చ : నా పొలాలన్నీ ఎండాలి

పెద్ద : మా పేలికి తిండా— కున్నటికి—ఎక్కడుంది

లచ్చ : నా పేలు ఎండాలి నా పరువు ఎండాలి— అంతా కోర్టుకు వచ్చినా నీ కొడుల్ని మళ్లీ మన్నించవ్ రా నాకు చెప్పవేం?

చిన్న : మా పొలాలకు నీరు అక్కరలేదా! ఏండి పోయి మట్టం అయిపోవాలా?

లచ్చ : ఏరా! తల తిరుగుతుందేంటి!

పెద్ద : (సమాధానంగా) లచ్చన్న బాబూ! (ఆకాశంవైపు చూపిస్తూ) ఆ పొలాలకేసి చూడండి అటికి అర్ధంగా నీ గడికే అయ్యగారి ఇంటికే యీ ఏడు నా చేపుకుండా మామీద దగపడ్డట్టు కాలేకాలపాటు నీ గొడవండి

లచ్చ : నా అవసరం తీరడానికి నీ గొడవల్నా

చిన్న : (వ్యంగ్యంగా) తమరు గుర్తుగా తగుల్తారన్న అక్క నా కనాసా లేరు

లచ్చ : (కోపంతో) ఏరా! ఒక కొవ్వెంకంటి!

రుద్ర : (రెచ్చిపోతూ) కొవ్వేం చెప్పుగల్ల నాకర్త!!

చిన్న : (విచ్చుకుంగా) పొగరేం ఏమరా! అనలోడి కంటే ఏం చూడాల్నీ ఇంకెక్కడ!

రుద్ర : లచ్చన్న బాబూ! మీరు ఊహుం అంటే వాళ్ల దూడలని కుంటేత్తిపెస్తాను

లచ్చ : ఆగరా రుద్రిగా! యిలాంటి గొడ్డపోతుగాళ్ళ కంట్రోలు ఏం జరిపేది (తీక్షణంగా) ఒరేయ్ పెద్దయ్యా! నేను శ్రద్ధంగా చెబుతున్నాను యిక మీ పొగరణిగేదాకా ఊరుకోకూడదు నాదల్లో!

వెంక : బాబూ, మా చిన్నన్న కాస చెప్పకండి

పెద్ద : (వినయంగా) లచ్చన్న బాబూ! తమరు మాలాంటి బీదోళ్ళతో పంతం పడితే మేము తట్టుకోలేం మా పల్లెలో పొలాలోళ్ళంతా కన్ను తెరు కొడితే పంపిస్తే వచ్చారు

లచ్చ : నిన్ను రానివ్వాలి సంతోషం!

చిన్న (ముందుకు వచ్చి తీవ్రంగా) ఓయ్ కెప్టెనూ (లచ్చన్న ఉలిక్కిపడి చూస్తాడు) అన్యాయంగా చెప్పడానికి మాయన్న చేతకాక తిన్నాను నేనిప్పుడు చెప్తున్నాను యిను పల్లెవాళ్ళలో కొత్త చైతన్యం పుట్టుకొచ్చింది అది శ్రీకాకుళం నుంచి దిక్కుల కెల్లా వ్యాపిస్తోంది. మీరిలా దగా యిప్పుడే పోదలచుకోలేదంటారా యీ పంచాయితీలో గాని కట్టె తెగ్గొట్టేస్తాం రారా! అన్నా

(పెద్దయ్య, చిన్నయ్య కుడివైపు నిష్క్రమిస్తారు)

లచ్చు (కోపంతో అవమానంతో ముఖం ఎర్రబడింది. క్రోధంతో) హద్దుదాటిన రైతులవాళ్ళని కేయిం చేస్తాను.

రుద్ర (మీసం మెలేసి) ఒరేయ్! యీ రుద్రిగా డుంటే బతికిపోద లేకపోతే యీ అదుదాటిన రైతుల నుంచి బుర్ర కొట్టేస్తాను

లచ్చు (తొందరగా) పదండ్రా! పదండి. మనవాళ్ళ కాపుల్నందర్నీ పిలండి

(వెంటనే రుద్రయ్య బిగ్గరగా — దగ్గరకు ఒక్క తిన్నగా కుండా — పేరుపెట్టి పిలుస్తూ వుంటాడు ఒక్కొక్కళ్ళూ సైన్యంలోంచి బిగ్గరగా సమాధానాలు యిస్తూవుంటారు.)

రుద్ర ఓరి! అచ్చిగాడు!

సైన్యంలో వున్నాను బాబయ్యా!

రుద్ర ఓ రి పుల్లయ్యా !

సైన్యంలో : యిక్కడున్నా బాబయ్యా!

రుద్ర ఓ రంగా!

సైన్యంలో ఓ హో

రుద్ర ఓ ఓ మలగయ్యా!

సైన్యంలో : హో హోయ్ యిక్కడ

(సైన్యంలో బిగ్గరగా ముక్కలైపోయి, రొమ్ము విరుగకొట్టుకున్న దిక్కులు — మనుషుల అరుపుల సవ్వడి ఉధృతంగా వినిపిస్తూవుంటాయి.)

లచ్చు (బిగ్గరగా) పదండ్రా! పదండి! యీయాళ యీళ్ళ గట్టుదాటేసి ఒక్కొక్కణ్ణీ వాళ్ళ పొలాలని పీకేద్దాం.

వెంక : అదుదాటేదా బాబయ్యా! యిదో పొలోమని కన్నాము

రుద్ర : (నవ్వుతూ కేలిగా) అంతేరా! యింక న్నా! నువ్వున్నా కే రైతు గట్టుదాటాలని కలా వుండొద్దంట్రా!

రాజు (వ్యంగ్యంగా) ఒరేయి రుద్రిగా! నీకలా మాట్లాడితే కరాదురా!!

(ముందు లచ్చన్న, రుద్రయ్య అనుసరించే సైన్యం ఎడమవైపు నిష్క్రమిస్తారు వాళ్ళ వెనుక వెంకన్న రాజయ్య వెళ్ళిపోతారు, — కుడివైపు నుంచి రాముడూ చంద్రమ్మ చెయ్యి చెయ్యి పట్టుకొని వస్తారు చంద్రమ్మ చేతిలో కొడవలి పట్టుకొని వుంది)

రాము (ముందుకు చూస్తూ) కొంపలంటుకున్నట్టు అలా అరుచుకుంటూ పోతున్నారేంటి కొండా!

చంద్ర : ఆ రుద్రిగాడంతే! పాపిష్టోడు! అల్లరి పెంగుడు మనకెందుకు! — నేను పాట పాడుతాను. నువ్వు ఆ యిద్దాం

రాము : ఏదీ చెప్పు!

చంద్ర 'పిలవా కొమ్మలో పిలాయి పాట్లం'— యేంటో చెప్పు!

రాము తెలియదు

చంద్ర (హేళనగా నవ్వుతూ) హా హ్హా హ్హా! నీకు రాగం తెలియదు యిదు — పిచ్చోడా!

రాము మరి నేను పాడుతాను. నువ్వు చెప్పు!

చంద్ర : (ఉత్సాహంతో తలవూపి) చెప్పు

రాము 'పూవున్నది మూరెడనిగంగ, పూసిన ఉదరమిన ముడుపు'

చంద్ర కొబ్బరికాయలేవి (చప్పట్లు కొట్టి బిగ్గరగా నవ్వుతూ) చెప్పేసుకున్నాను గెలుపు నాది నువ్వు ఓడిపోయేవు వుండు పందెం యిద్దాం,

రాము యీ మాట నేను ఓడించేవాన్ని

చంద్ర అయితే పన్ను మీద కొ

(చంద్రమ్మముందు, రాముడు వెనుక పరుగెత్తుతూ యిద్దరూ ఆనందంతో అడి కేళిలా ఆడుతూ వుంటారు ముందు చంద్రమ్మ పోతూంది వాకిలి అంచునుంచి బయటికి పోతుంది. రాముడు పరుగెత్తుకొని వాడు గమనించ కుండా యిలా గట్టుదాటేసి ఒక్క దూకుడుతో చంద్రమ్మ చెయ్యిపట్టుకుంటాడు)

రాము: (ఉత్సాహంతో) దొరికి పోయేవ్! నువ్వే ఓడిపోయేవ్!

చంద్ర: రెండుసార్లు మర్చిపోతే ఒకమాటు నే నోడిపోయాను

(ఇద్దరూ ఒక్కసారి నవ్వుతారు—ఎడమ చివర భద్రయ్య కనిపిస్తాడు ఇద్దరూ అతని చూసిరు భద్రయ్య తల ఒకసారి వంగింది—వెనక్కి చూపు చేసి—నెమ్మదిగా గడ్డిమేటు వెనక్కి వెళ్లి దాక్కుంటాడు.)

రాము: చంద్రీ!

చంద్ర: ఏం రామూ! అలా చూస్తున్నావ్?

రాము: అబ్బే ఏం లేదు! రేపు పొద్దుపొడిచే సరికి వస్తానని మాటియ్యి.

చంద్ర: నే నెందుకు రావాలి?

రాము: (కుడివైపు చూపిస్తూ) అదుగో! ఆ తాటితోపు చివర తోట వుంది చూశావా!

చంద్ర: చూశాను.

రాము: ఆ తోటని మా నాన్నగారు కొనాలి ప్రయత్నిస్తున్నారు రేపొద్దుటే అక్కడికి వెళ్దాం

చంద్ర: (ఉత్సాహంతో) ఓ! అయితే వస్తాను

(నెమ్మది నెమ్మదిగా వెలుగు తగ్గుతుంది సంధ్య వెలుగు కనిపిస్తుంది. తరవాత చీకటి అలుముకుంటుంది.)

రాము: (ఆకాశంకేసి చూస్తూ) చూశావా చంద్రీ! ఆకాశమంతా మసిపూసినట్టు ఎంత నల్లగా వుంది,

చంద్ర: ఇలాంటప్పుడు వాన వస్తే—భలే సరదాగా వుంటాది

రాము: అదుగో! అప్పుడే గాలిదుమారం మొదలయ్యింది మబ్బులు దూదిపింజలలా చెదిరిపోతున్నాయ్. వాన కురిసేయోగం లేదు. (విచారంగా కుడివైపు చూస్తూ) ఆ మేఘాల్ని చూసావా ఎలా గండిపోతున్నాయో చూడు! (ఆకస్మికంగా జ్ఞప్తికి వచ్చినట్లు) అరెరే, మా అమ్మ నా కోసం చూస్తుంది! చంద్రీ! వెళ్లిపోతాను! (అట్లా తిరిగి కుడివైపు వెళుతూ వుంటాడు)

చంద్ర: (అతని చెయ్యి పట్టుకొని ఆపుచేసి) అద్దం మా అమ్మకి నా అమ్మకీ నీకూ నాకూ అద్దు లేంటి! ఇక్కడే వుండు తెచ్చి పెడతాను (ఎడమవైపు వెళ్లిపోతుంది)

రాము: (ఆమె చెయ్యి పట్టుకొని) అదేంటో చెప్పు.

చంద్ర: నే చెప్పను

రాము: నువ్వు చెప్పకపోతే నేను పోనివ్వను

చంద్ర: అయితే నువ్వు చెప్పుకో చూద్దాం

రాము: పకోడీ

చంద్ర: కాదు

రాము: తాటికాయ

చంద్ర: ఉహూం!

రాము: కర్రపెండలంగుంప.

చంద్ర: అదీ కాదు

రాము: మరింకేంటి చెప్పు!

చంద్ర: (అతని చెయ్యి విడిపించుకొని కిలకిల నవ్వుతూ) నువ్వు చెప్పలేకపోయేవు యాటి మొప్పు పిట్టలతో వస్తాను.

(చంద్రమ్మ ఎడమవైపు పరుగెత్తుకుపోతుంది రాముడు ఆమె పోతున్నవైపు పరవశత్వంతో చూస్తూ వుంటాడు గడ్డిమేటు వెనకనుంచి భద్రయ్య నెమ్మదిగా ముందుకు వస్తాడు)

భద్ర: (ఒక్కదూకు దూకి) ఇంకెక్కడికి పోతావ్ రా దొంగా! (కర్ర రెండు చేతులతో పైకెత్తి రాముడి బుర్రమీద కొట్టేస్తాడు)

రాము: (బిగ్గరగా) ఓరి నాయనా! చచ్చిపోయాన్రా! (కూలబడిపోతాడు. తల, ముఖం రక్తంతో తడిసిపోతాయి)

భద్ర: (బిగ్గరగా) ఒరేయ్! అద్దు దాటిన దొంగని పైకా చేసేస్తాన్రా

(మళ్ళీ కర్ర పైకెత్తాడు—అమాంతంగా కుడివైపునుంచి నారాయుడూ, ఎడమవైపునుంచి వంకన్న కర్రలు తీసుకొని వస్తారు.)

నారా: (ముందుకు దూకి) ఆగరా! ఆగరా భద్రిగా! ఇయ్యేళతో నువ్వు సరి

(నారాయుడు కర్ర దూస్తాడు. రాముడు కూడా వెంటనే లేచిపోయి కర్ర పైకెత్తుతాడు)

భద్ర: (కర్ర పైకెత్తి) ఒరేయ్! దొంగనాన్నా! ఓం! కొట్రా! కొట్రా! అలాకింగు

("తన్నరా తన్ను" "పాతెయ్యరా! పాతెయ్యి" అంటూ విరామంతో కేకలు వేస్తూ అటు ఇద్దరు ఇటు ఇద్దరూ కర్రలు దూస్తారు. అంతలో

కేకలు వేస్తూ చంద్రమ్మ మెరుపులా వచ్చి ఇరు పక్షాల మధ్యా నిలబడుతుంది.)

చంద్ర (ఆవేశంగా) ఆగండి! ఆగండి! మీరు మనుషులా? పశువులా?

(అందరూ మంత్రముగ్ధులలా ఆగిపోతారు)

చంద్ర (రాముడి మొహం చూస్తూ కేకలు వేసి) రామన్నా! మావా! నిన్నిలా కొట్టేశారా దేవుడా!

రుద్ర (మీసం దువ్వి వెక్కిరిస్తూ) ఆగు నాటకాలు కట్టి కాపాడేస్తావా?

చంద్ర (కోపంతో రుద్రయ్య కేసి తిరిగి) దుర్మార్గుడా! నీ చేతులు పడిపోను! ఎంత దెబ్బ కొట్టేవ్ రా! నా మామ రాము మొగ్గ అంటే నీకు తెలుసు కొవ్వెక్కి అయ్యో! అయ్యో! ఎంత దెబ్బ! నా మామను ఎంత దెబ్బ తీశావ్ రా రాముడూ! (పైటచెంగు చింపి రాముని ముఖాన్ని తుడ్చి రక్తం తుడుస్తూ వుంటుంది)

రుద్ర (కోపంతో కర్ర దండను పట్టుకొని) ఒరేయ్! ఏంటన్నా ఇదంతా నువ్వు చేయిస్తున్నావ్. నీ పిల్లని అడ్డంపెట్టి నాటకాలాడేవు ఈ ఊరివాళ్ళందర్నీ మన అదుపులో పెట్టేవ్ తొందర పడకు! అన్యాయంగా రైతుని చితకి నీ కాగితకీస్తా)

(చిరచిరా ఎవరిపైకో నిష్క్రమిస్తాడు)

రామ (కోపాన్ని ఆపుకుంటూ) తిన్నా మనసై పోయింది లేకపోతేనా! ఆ రుద్రుడ్ని అంతు చూసేవాణ్ణి పదరా! పద!

(రాముణ్ని రెక్క పట్టుకొని కుడివైపు తీసుకు పోతూ వుంటారు. చంద్రమ్మ రాముడికేసి జాలిగా చూస్తూ వుంటుంది. రాము 'ఫరవా లేద'న్నట్లు చిరునవ్వుతో అటుకేసి చూసి నిష్క్రమిస్తాడు)

వెంక నాకే తల్లీ! ఇన్నిన్ని ఇలాంటి గొడవలు పడుతూ చేస్తుంటావ్! ఇంటికెళ్లి రా! ఇంక ఇక్కడుంటే మన పెద్ద రైతులొస్తారు.

చంద్ర (విసురుగా) ఒరేయ్ అయ్యా!

వెంక: (ఆశ్చర్యంతో) ఇక అల్లుంటె ఇక్కడెందుకు తల్లీ!
(బాధగా తలవంచుకొని వెళ్ళిపోతుంది. చంద్రమ్మ కుడివైపు చూస్తూ ఒకసారి ఎడమవైపు నిష్క్రమిస్తుంది. వెంకన్న తీవ్రంగా ఆలోచిస్తూ నిలుచొని వుంటాడు. (తెరవెనుక) తిన్న చేతులకి తగిలిన దెబ్బ చూస్తాడు. పైకేసి, ఒకసారి చూసి—గట్టి నిట్టూర్పు విడిచి లేస్తాడు. ఎడమవైపు నుంచి రాజయ్య వస్తాడు)

రాజ (వస్తూనే) ఏంట్రా వెంకన్నా? రుద్రిగాడు అంతో ఇంతో రెచ్చిపోతూ వున్నాడు.

వెంక (కోపంతో) ఆడు రుద్రిగాడు కాదు మామా మనకి శనిగాడు

రాజ 'బ్రతుకు బద్దలుకొట్టేవాడు' అని పేరు పెట్టేను నన్ను చూసి 'యమకింకరా' అన్నారు నా మాట వినిపించుకుంటే కాదూ!

వెంక: కుర్రోడ్ని కొట్టబోయాడు! నేను తెలాగ ఆపినాను.

రాజ ఏ కుర్రోడు?

వెంక: రాముడు.

రాజ అరెరె! ఆ బంగారుకొండ్నా కొట్టాడా?

వెంక: అనుమానిస్తే కాదూ? గ్రామంలేని ఏపని

రాజ అచ్చెన్న గారి బావిలోపం మనం మద్దిని కొట్టుకు వస్తున్నాం

వెంక అందుకేగా మామా! పెద్ద మారాజులు పల్లగానే వుంటారు మద్దిమన్ను మాలో చిచ్చు కొట్టుకు వచ్చేది.

రాజ మీదమీదకు ఏమయ్యిందో చూశావ్ కాదూ! ఎలక్షన్ నాటినుంచి పెద్దరైతులు రకరకాలు గాను, వర్గాలు గాను ఒకళ్ళమీద ఒకళ్ళు పగ పెంచుకున్నారు అప్పట్నుంచీ పంచాయితీలు ఇస్తేనే డబ్బు ఇస్తారని కసితో చల్లకుండా అందరూ మారాజులా ఎవరి కేసులో ఆగ్గి రాజుకున్నారు. ఇంక ముద్దు మన్నారు కాదూ మనకి రాయి దెబ్బలు పలుకు పెడదారులు పడుతున్నారు కోర్టు కేసులా పోయి ముఖ్యాతిక మంది నావు దెబ్బలతిని అసహ్యం పాలైపోయారు. పాపం మిగిలినవాళ్ళు పొలాలు పట్టుకుపోయారు మద్దిని నష్టపోయినోళ్ళెవళ్ళు?

వెంక: నష్టపోయావో చెప్పవూ మామా?

రాజ ఈ రోజుల్లో పెద్దరైతులనుకున్నారో ఎన్నో అన్యాయాలకి పాల్పడుతున్నారు. అప్పులిచ్చినందుకు, వడ్డీలకు వడ్డీలు

పెంచెయ్యడం ఆ కడుపుకే అడుక్కున్న యీపిడా బ్రతుకు లాగేసుకోడం

వెంక : పెద్దోళ్ళొగ్గేదబ్బు మనకెందుకు పోనియ్యరా!

రాజు పీకల్లో మిగిలిపోయాది మంచి పెద్దా! నన్ను పోయాటప్పుడు కూడా పీకేసి యీమి పట్టుకెళ్ళలేకుంటా! యీమిమీదవున్న కాల్లో జాలా తేరుమిడిసి పడతాడు పోరయ్యాకుడు తినుకుపోడు బిన్న గాక పొన్న వచ్చిపోయిన మొంకటపామిగార్ని చూడు అయనకి యెన్ని లోగిళ్ళు! ఎంత పొలం! యెన్ని తోటలు! కూడా యేసుకున్నా వెంటకెళ్ళగలిగేడా?— వరదయ్యగార్ని చూడు! కూలోళ్ళనికన్న కొడుకుల్లాగ చూసుకున్నవోడు నా రాజా అనుమ చేతులమీద ఎందరు పాలికాపులో పెళ్ళిళ్ళు చేయించేడు అయన వచ్చిపోయి నప్పుడు అందరూ పోకన యేడిసేరు. ఆ మారాజు వచ్చి యే లోకాన వున్నాడో యిప్పు డికి ఆయన్ని గ్యాపకం చేసుకోనివోడు లేడు

వెంక యేంట్రా! యేదాంతంలో పడ్డావ్?

రాజు కోటి మద్దిరి కాస్తుల్లో గారింటికెళ్ళి పురాణం యింటున్నావేటి యేం నీగులా! యేం దర్జాలు! అన్నీ తెలుసుకుంటే మనసు కులంగుడు అజ్ఞానంలో పడిపోతాం రా

(ఎడంవైపునుంచి విగ్రహంగా కేకలు వేస్తూ లావుపాటి కర్ర తీసుకొని వస్తాడు రుద్రయ్య)

రుద్ర (ఎవరివైపు చూసి) ఒరేయ్! యెందుకల్లారా! కదలండిరా! అల్పం వెయ్యకండిరా, కర్రలు, కొడవళ్ళు, కుటారం, గొడ్డళ్ళు-పేల్చి యేడ అంకే అదే వట్టురంప్రా!

లచ్చ (రాజు చేతికర్రలు భుజంమీద పెట్టుకొని విగ్గరగా కేకలు వేస్తూ) రండ్రా! రండి! గుట్టుపాటుగా నిలబడండి గట్టుమీదికొచ్చిన యెవరిని ఒక్క వెయ్యండి. ఏమీ భయ్యం లేదు. యెవరొల రేపన్నాను పడ్డాస్తే పదోందలు కన్నా పెంచాను

రుద్ర: యిద్దరూ నీన్ని గాచి, వాడి గాచి బలేస్తాను. అడ్డొస్తే యెవరిని వరికి పొలానికి పాతేస్తాను.

లచ్చ (ఒక కర్రతీసి పెంకన్నకిస్తూ) ఒరేయ్ యెంకన్నా! యీ కర్ర పుచ్చుకో! యెవడు నీ రాజులాగ వొచ్చాడో వాడి తల నువ్వు కూడా పేరు లేద్యూకో

వెంక (చేతులో కర్ర పట్టుకొని కర్రతోకొని దిగులుగా నిలబడతాడు.)

లచ్చ (దిగ్గరగా) ఒరేయ్! రాజయ్యా!

రాజు (తిరిగిచూసి) బావయ్యా!

లచ్చ పెళ్లంకోట్టు నాయనలాగ వులకేంరా! యెదవా! నీ చేతుల్లో కర్ర అక్కడ పారెయ్యి

రాజు ఎందుకు బావయ్యా?

లచ్చ (కర్రయిస్తూ) యీ కర్రతో వరిగా యెత్తి కొట్టిందంటే బుర్ర పెక్కలైపోతాది.

రాజు (భయంతో కుడికి తిరిగి) యెవర్ని కొట్టాలి బావయ్యా!

లచ్చ (కోపంతో) కళ్ళు మూసుకుపోయినయ్యేంట్రా? కనబడ్డం లేదూ? అలాగ మంగలకుటాడు పల్లె వాళ్లలో యెలా వుండుకు చూసుకోస్తున్నాడో!

(నేపథ్యంలో కేకలు, అరుపులు, డప్పుల మోత ఎద్దుల మువ్వల సవ్వడి ఉగ్రంగా వినిపిస్తాయి.)

రుద్ర ఒరేయ్ రాజిగా! నువ్వు కర్రపట్టుకొని నా యెదుటే నిలబడు!

లచ్చ అగ్గిపాటిపోట్లు పట్టుకుని బుర్రకి అడ్డంగా ఒక్క దెబ్బ.

రాజు (భయంతో వణుకుతున్న వచ్చి లచ్చన్నతో) బావయ్యా! నాలుగొక్కలాలపాటు సుఖంగా బతికేందుకు తరిదగర నాకేదున్నాను. అంతేగాని బుర్రలు బద్దలుకొట్టుకోడానికి లేదు బావయ్యా! కోపంగా వెళ్లిపోయేడు. వది రోజులపాటు బతకలేనోడి తరపున నాకు ఒకదెబ్బ తగిలే ఒకదెబ్బ వాడు కొట్టుకున్నా వెంచిపెట్టుకుందాం బావయ్యా!—యింతకీ యిద్దరికీ కోపం అలాంటిది. యింటివాళ్ళో పొట్టాడి యెక్కడికొచ్చినదాను. యెవరికీ యెంతో కాలంటోనే యింటిలో గోంగా వుండని కంటిలో కన్నీటు!!

(ఎవరుపైకి చెప్పలేకపోతూవుంటారు.)

లచ్చి (ఆశ్చర్యంతో) పోలీసువాడిచేతులో! యెంత దగాచేశావురా!!

వెంక : (బిగ్గరగా) ఒరేయ్ రాజయ్యా! అరు!

రాజు : (ఉలికిపడి అటు ఇటు తిరిగి దిక్కు దిక్కూ చూస్తూ) యెందుకురా యెంకన్నా?

వెంక : (రాజయ్య భుజంమీద చెయ్యివేసి) నాకేంటో ఆశ్చర్యంగా ఉంది. మన్నాడు నేనూ సాహసం చేసి యెల్లిపోతున్నా (లచ్చన్నతో) రాజయ్యా! నాకు కూడా సెలవిప్పించండి పోతాను. నేను నాకోసం ఆ రెండు బస్తాలు కొట్టేశాను (సంచిలో క్రిందికి పారేసి) సెలవ్ రాజయ్యా! సెలవ్!

రాజు : సలాం! రాజయ్యా! సలాం!

(వెంకన్న రాజయ్య ఎవరుపైకి చెక్కు మనారు)

లచ్చి : (కోపంతో పళ్ళుకొరికి) యెంతపనా! యెంత దగా! యూనిఫారం కోసంలాగా!

రుద్ర (ఎగతాళిగా) నేనుంటేనా తనువిక చెడుతుంటుంది! మన పాలికాపులు యెంతో కాలంనుంచి వున్నారు అట్నా నేనూ తిని రక్తాలు యెరుగు కష్టాలు చూస్తూ వుండండి మన తరఫున!

లచ్చి (ఎవరుపైకి చూస్తూ వుంటారు) యెంకన్న, నాకు రాజయ్యగారు కలిసి మన పాలేర్లతో యేటో మాట్లాడుతున్నారు.

రుద్ర : (ఎవరుపైకి ప్రమాణం చేసింతో) యీ యుద్ధాన్ని గాడిద కొడుకులా కలిసి కొంప ముంచేశారు. మన పాలికాపులందరూ అక్కడ యెవరికోల పోతున్నారు.

లచ్చి : నువ్వు పరిగెత్తి అక్కడి కుర్రోడుకురా

రుద్ర తమరుకూడా రండి.

లచ్చి : (బిగ్గరగా ఒక్కొక్క చేతులెత్తి పిలుస్తూ) ఓ... రి అప్పయ్యా ఓ... యెల్లయ్యా

రుద్ర (బిగ్గరగా) ఓ... రి కొండిగా ఓ... రి... వరదయ్యా

(లచ్చన్న రుద్రయ్య ఎవరుపైకి చెప్పలేకపోతూ వుంటారు — యింతలో పెద్ద కోలాహలం విని పించి మళ్ళీ తిరిగి చూస్తారు ముందు చిన్నయ్య నాయకుడు తలకి కట్టుతో రాముడు, పెద్దయ్య యింకా చాలామంది రైతులు మహా సముద్రంలా సరిహద్దు దాటేసి వస్తూ వుంటారు. అందరి చేతుల్లోను కర్రలు, గునపాలు, పారలూ వుంటాయి.)

రాము : (బిగ్గరగా) ఒరేయ్! రుద్రిగా! రా కేరా!

రుద్ర (భయంతో వణికిపోతూ కోపంతో) తొందర పడకండా!

చిన్న : (హేళనగా) రుద్రయ్యా!

లచ్చి (ఆశ్చర్యంతో కోపంతో) ఒరేయ్! ఒరేయ్! మిమ్మల్ని కోళ్ళలా కసుకున్నారంట్రా! (మీదం మెరిసి) మిమ్మల్ని మా కోళ్ళు కుటూ తప్పు, మూర్ఖ పనులు కన్ను కాగింతపోనే నా పేరు లచ్చన్న కాదు. రారా! రుద్రిగా!

(లచ్చన్న, రుద్రయ్య ఎవరుపైకి చెప్పలేకపోతూ వుంటారు రైతులు బిగ్గరగా కేకలు వేస్తూ సరిహద్దు దాటుతూ వుంటారు "మాకు నీళ్ళు కావాలి!" "మాపొలాలు పండాలి!" "మా కష్టాలు తీరి కావాలి!" "మా నోటి అడ్డు తొలగాలి!" "పదండి! పదండి" అంటూ కేకలేస్తూ రైతులు ముందుకు సాగుతూ వుండగా తెర)

స్వర్గీయ శ్రీ భమిడిపాటి కామేశ్వరరావు

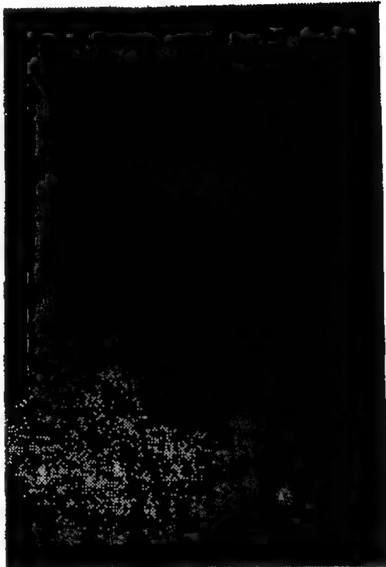
శ్రీ పి. గణపతిశాస్త్రి

భమిడిపాటి కామేశ్వరరావుగారి స్వర్గతులు కావటం సాహిత్యరంగానికి ఒకతీరని నష్టం. ప్రజానీకాన్ని ఒక్కసారిగా విషాదంలో ముంచివేసింది

కామేశ్వరరావుగారు సుమారొక సంవత్సరం నించీ వ్యాధిగ్రస్తులై ఉన్నారన్న విషయమే చాలామందికి తెలియదు! ఇటీవల వారు కొంచెం కోలుకుంటున్నారని, తిరిగి ఆరోగ్యవంతులై ఇదివరకటిలాగా సాహిత్యరంగాన రాణిస్తారని కొందరు మిత్రులాశించారు. అయితే విధి బలీయం! హాస్యబ్రహ్మ అస్తమయంతో ఆధునికాంధ్ర సారస్వతాకాశంలో దేదీప్యమానమైన ఒక మహాతార కాలసముద్ర గర్భంలో కలిసి అదృశ్యమైపోయింది!

జీవిత సరణి

భమిడిపాటివారు జన్మించినది పశ్చిమ గోదావరి జిల్లా భీమవరం తాలూకా ఆకివీడు గ్రామంలో. తండ్రి నరసావధానులుగారు గొప్ప వేదవేత్త వైదిక కర్మ నిష్ఠాపరులు. నరసావధానులుగారిది చాలా సామాన్య సంసారం. మొదట కామేశ్వరరావుగారికి కూడా వేదవిద్య చెప్పించాలని ప్రయత్నం జరిగిందట. అది ఎలాగయితేనేం చివరికి తాలూకా భీమవరం మిషన్ హైస్కూలులో ఆంగ్ల విద్యాభ్యాసానికి ఉపక్రమించారు. ఆ పిమ్మట కొంతకాలం వారి విద్యాభ్యాసం ఏలూరు మిషన్ హైస్కూలులోను, ఆటు పిమ్మట పిఠాపురంరాజావారి కాలేజీలో విద్యార్థి వేతనాది సహాయాలతో సాగిపోయింది. బి. యే. లో వారి విద్యాభ్యాసానికి చిలకమర్తి కవి తమ గయోపాఖ్యాన నాటక ప్రదర్శనం ద్వారా సహాయం చేయించారట! ఆ తరవాత కామేశ్వరరావుగారు కొంతకాలంపాటు నరసాపురం టైలర్ హైస్కూలులోను, కాకినాడ హైస్కూలులోను, అకౌంటెంటు జనరల్ ఆఫీసులోను ఉద్యోగం చేశారు. 1922 ప్రాంతంలో ఎల్. టి. పరీక్షలో ఉత్తీర్ణులయినప్పటినుంచీ, ఉద్యోగ విరమణపర్యంతము వారు రాజమహేంద్రవరం వీరేశలింగం ఉన్నత పాఠశాలలో గణిత ఉపాధ్యాయులుగా ఉన్నారు. ఉద్యోగ విరమణకు పూర్వం ఇంచుమించుగా రెండేళ్ళపాటు ఆ హైస్కూలుకే ఎలాగో అలాగ ప్రధానోపాధ్యాయులు కాగలిగారు! సంగ్రహంగా ఇది వారి జీవిత చరిత్ర. కామేశ్వరరావుగారి జీవితం అంతా [illegible] చాలావరకు వీరేశలింగ పాఠశాలలో గణితాధ్యాపకత్వానికే అంకితమైపోయింది. అయినా వారి లోలోపల విజృంభించే సాహిత్యవ్యాసంగానికి ఉద్యోగవిధి నిర్వహణం ఒక అంతరాయం కాలేదు

అవిరళ సారస్వత కృషి

1957 ఏప్రిల్ 27న భమిడిపాటి కామేశ్వరరావుగారి షష్టిపూర్తి జరిగింది. ఇంతవరకు వారు సుమారు 80 గ్రంథాలు ప్రచురించారు. వీటిలో

స్వర్గీయ శ్రీ భమిడిపాటి కామేశ్వరరావు

'కచటతపలు' 'బాగుబాగు' మొదలైనవి స్వతంత్ర రూపకాలు. '[illegible]' మొదలయిన కొన్ని నాటకాలు విఖ్యాత ఫ్రెంచి నాటకకర్త మొలియర్ రచనలకు, వీటికి లింక్ — మొదలయినవారి రచనలకు స్వతంత్రానుసరణలు. మరికొన్ని భాషనుండి రూపకాలకు, ప్రహసనాలకు, ముద్రారాక్షసానికి స్వతంత్రమయిన అనుసరణలు. ఇవిగాక వారు ఈసప్ కథలు, టాల్‌స్టాయి కథలు కూడా కొన్ని తెలుగులోనికి అనువదించారు. వారి రచనలలో స్వతంత్ర పోకడలు కూడా అసంఖ్యాకంగా ఉన్నాయి.

మొట్టమొదటగా భమిడిపాటివారి రచనలు మద్రాసు హైకోర్టు ప్రధానన్యాయమూర్తి శ్రీ పా. వి. రాజమన్నారు చాలాకాలంకిందట నిర్వహించిన 'కళా' పత్రికలోను, ప్రత్యేకంగా ఇతర పత్రికలలోను ప్రకటితమైనాయి. అటుపిమ్మట 'భారతి'లో ప్రచురించిన అమూల్య హాస్య వ్యాసాలతో క్రమంగా ఆంధ్రలోకం అంతటా వారి పేరుప్రతిష్ఠలు వ్యాపించాయి. ఆనాటనుంచి మొన్న మొన్నటివరకు, తమ హాస్యరచనలద్వారా ఆయన ఆంధ్రప్రజానీకం హృదయానికి ఆహ్లాదం కలిగిస్తూనే ఉన్నారు.

రూపక ప్రాధాన్యం

కామేశ్వరరావుగారి సాహిత్యజీవితానికి ముఖ్యంగా వన్నెతెచ్చినవి వారి రూపకాలు, వ్యాసాలూను. భమిడిపాటివారు నాటకరచన కుపక్రమించే సమయానికి మనదేశంలో ఔత్సాహిక (Amateur) నాటకరచనగానీ, ఇటువంటి నాటకప్రదర్శనగాని, నటులుగాని, లేవని చెప్పవచ్చును. ఆ రోజుల్లో కామేశ్వరరావుగారి నాటకాలు, క్రమక్రమంగా కొంతకాలానికి ఇతరత్ర ప్రముఖ రచయితల నాటకాలు, ఈ విధమైన రంగస్థలాభివృద్ధికి గొప్ప దోహదం కలిగించాయి.

నాటక దర్శకత్వం

పూర్వం రోజుల్లో రాజమహేంద్రవరం ప్రభుత్వ కళాశాలవార్షికోత్సవం అంటే రాజమహేంద్రవరం నగరానికంతటికీ ఒక పెద్ద మహోత్సవం. ఆ నాడు కామేశ్వరరావుగారు కళాశాల పూర్వవిద్యార్థి. ఎప్పుడూ కళాశాలలో తమ నూతన నాటకం ఒకటి ప్రదర్శించేవారు. దానితోపాటు ఏదో ఒక హాస్యరచనకూడా ఆ సభావేదికలో చదవడం వారికొక పరిపాటి. ప్రత్యేకంగా ఇది చూచి, విని ఆనందించడానికి చాలా మంది ఎక్కడెక్కడినుంచో వస్తూ ఉండేవారు. కామేశ్వరరావుగారు తాము రచించిన రూపకాలలో ప్రతి పదము ఉచ్చారణాభినయాది విషయాలతోసహా నటులందరికీ జాగ్రత్తగా వివరించి చెప్పేవారు. ప్రదర్శనం జరుగుతున్నంతసేపు, విద్యార్థులతో రూపకంలో ప్రతి సన్నివేశమూ ఎంతో జాగ్రత్తగా, శ్రద్ధగా పర్యవేక్షిస్తూ ఉండేవారు. ఆ సమయంలో తెరవెనక నిలబడి ఒక దివ్యదృష్టితో నాటకదర్శకత్వం నిర్వహించే ఆయన వ్యగ్రమూర్తి ఎన్నటికీ మరవరానిది! సామాన్య నటులుకూడా ఆయన దర్శకత్వంలో ఆ ముహూర్తంలో మహానటులుగా మారిపోయేవారంటే అది అతిశయోక్తి కానేరదు!

భమిడిపాటివారు స్వయంగా నటులు. ద్విజేంద్రలాల్ రాయ్ 'చంద్రగుప్త'లో చాణక్యపాత్ర ఎంతో చాతుర్యంతో నిర్వహించేవారని వినికిడి. ఇలాగే ఇంకా కొన్ని ఇంగ్లీషు నాటకాలలోకూడా ఆయన అభినయించారు. అయితే రానురాను వారు స్వయంగా నటించడం విరమించుకొన్నారు.

వ్యక్తి విశిష్టత

కాని ఈ నటనాశక్తి అనాలోచితంగా, సహజంగా ఆయన జీవితంలో పెనవేసుకుపోయినట్లు కనిపిస్తుంది. కామేశ్వరరావుగారెప్పుడు వ్యగ్రంగా ఉంటూ అనుక్షణము ఏదో నిర్దిష్టలక్ష్యంతో జీవితయాత్ర సాగిస్తూన్నట్టు కనపడేవారు. కాగా సన్నిహితులకుగాని ఆయన హాస్యప్రసంగచాతుర్యము, ఛలోక్తులు, సరసోక్తులు, సూక్తులు, చమత్కారాలూ చవిచూచే అదృష్టం పట్టేదికాదు.

ఇక పరిశీలించగా హైస్కూలులో గణితపాఠం చెపుతూన్నప్పుడుకూడా కామేశ్వరరావుగారి తరగతిలో చీమ చిటుక్కుమన్న శబ్దంకూడా వినిపించేది కాదు! విద్యార్థులయెడల, వారి క్రమశిక్షణయెడల ఆయన కొంత కఠినంగానే ఉండేవారు. ఆ సమయంలో విద్యార్థులకది కొంత కష్టంగా ఉన్నా అటుపిమ్మట యీ శిక్షణ వారాయన యెడల ఎంతో కృతజ్ఞులయి ఉండేవారు. నిత్య వ్యగ్రమయిన ఆ వ్యక్తి హృదయంలో అలాగ సర్వదా హాస్యామృతం ఆవిర్భవించడం కొంత

ఉండి కేంద్రంలో వింతగా ఉండేది! జీవితంలో హాలాహలం అంతా ఒక బుక్కెడు పట్టిన కలాత్మక స్వాదనం లో నే ఆ తియ్యదనం పాలపిట్టలలా పాలుపొందు రుండి.

ధమిడిపాటి వారు కూడా లోకంలో హాలాహలం అంతా నిత్యము ఒక బుక్కెడు పట్టినట్టే కనబడేవారు! కనుకనే ఆ రస స్వాదనంలో పండిన బుక్కెడు పచ్చల వంటి హాస్యం ఆవిర్భవించింది!

ధమిడిపాటివారిది చాలా విచిత్రమయినటువంటి జీవితమంతా 40 ఏళ్ళు ఉపాధ్యాయ వృత్తిలోను జారొక్కటాడు, హైస్కూళ్లలో అలవాటుగా ప్రవేశించటం చూచినవారు లేరు! పాపార్జనంగా కలారాగములలో కవిసంచే, గాలి ఎటువీచినా అటు తూలి పోయే ఆదరాబాదరా జీవిత ధోరణి అంటే ఆయనకు పొత్తిగా ఇష్టపడేది కాదు. ఈ కాలంలో నడియూరాలు కూడా తిన్నగా నడవటం లేదు. కనుక ఆయన జీవితం అంతా ఒక గడియారంలా నడిచిపోయిందని అంటే అది సరి అయిన ఉపమానం కాజాలదేమో!

ధమిడిపాటివారికి ప్రాచీన సంస్కృత ఆంధ్ర ఆంగ్ల సారస్వతాల యెడల చాలా ఆత్మీయమయిన అభిమానం. అనువాదకులలో గురజాడ అప్పారావుగారంటే ఆయనకు కేవలం భక్తి! వారి ఇష్టాగోష్ఠి ప్రసంగాలలో కన్యాశుల్కంలోని 'ఎంపీ' మొదలైన పదాలెన్నో నిరంతరంగా దొర్లుతూ ఉండేవి.

పూర్వకాలంలో ప్రసిద్ధనటులను గురించి, ఆనాటి రంగస్థలామాధుర్యాలను గురించి ఆయన ఎన్నో వింత వింత గాథలు చెబుతూంటే మిత్రులంతా కల కల నవ్వుతూ వినటం ఒక పరిపాటి.

ఒకసారి ఒక నటశిఖామణి 'హా కాంతా!' అనే పదంలో 'హా' పలకటానికి పదినిమిషాలు పట్టిందనుకుని, ఆ 'హా' స్వరూపం అంతా రెండు చేతులతోను అతి చాకచక్యంగా అభినయించి చూపించాడట! ఇలాంటి ఎన్నో చిత్రవిచిత్రమయిన గాథలు ఎన్నో ఆయన అష్టగోష్ఠిలో దొర్లుతూండేవి.

'బిల్హణీయం' మొదలయిన గురజాడ వారి అపూర్వ రచనలు కొన్ని ఇటీవలే వెలువడ్డాయి. కాని కామేశ్వరరావుగారు నాటి వ్రాత ప్రతులు కొన్ని చాలాకాలంనుంచీ తమ దగ్గర భద్రపరచుకొన్నారు. సన్నిహిత మిత్రులకు మాత్రమే అవి చదివి వినిపించేవారు. గురజాడవారియెడల వారికి ఉండే ఉన్న ఆత్మీయత అట్టిది!

ఒకమారు ఇష్టాగోష్ఠిలో గురజాడవారి 'బిల్హణీయం' ప్రస్తావన వచ్చింది. అంతటి గొప్ప ఎత్తుగడతో ప్రారంభం అయిన ఆ నాటకం అలాగ అసంపూర్ణంగా నిలిచిపోవటం ఆంధ్రవాఙ్మయానికి తీరని లోటని ఆ సమయంలో మేము అనుకున్నాము. మిత్రులొకరు కామేశ్వరరావుగారిని ఆ నాటకం పూర్తి చెయ్యవలసిందని కోరారు. దానికి వారే అర్హులని మిగిలిన మిత్రులు అంతా అన్నారు. ఆ మాట విని ఆయన అలవోకగా నవ్వి దీర్ఘంగా నమస్కరించారు. "ఎంత మాట! గురజాడవారి రచనలో అన్యథా దిద్దుబాటులు చెయ్యగలమా!" అన్నారు. ఆ సమయంలో ఆయన వినీతమూర్తి తిలకించిన మేమందరం అలాగే నిల్చి పోయాము!

పద్య పఠనం

కామేశ్వరరావుగారు లోకవ్యవహారం తరువాత విలక్షణపద్య పఠనధోరణితో ఆంధ్రదేశంలో ఒక కొత్త గాలిమార్గం లేవదీశారు. మనదేశంలో నాటకధోరణిలో పద్యాలు చదివే వారితో పాటు తెలుగు సంగీతంలో పొత్తిగా ప్రవేశించినవారని, ఇందువల్ల ఇటు కవిత్వానికే గాక, అటు సంగీతానికి కూడా తీరని అపచారం జరుగుతున్నదని, కనక, ఇంగ్లీషు, తెలుగు మొదలయిన భాషల్లో లాగే మన కవిత్వం కూడా సంగీత ప్రసక్తి, రాగ ప్రసక్తి లేకుండా అచ్చంగా కవిత్వంలాగే చదవాలని ఆయన వాదం. అదిగాక కవిత్వసంగీతాలు, వేరు వేరు లక్షణాలు కల విభిన్న కళలని ఇవి కలగాపులగం చెయ్యకూడదని మన దేశంలో అభిమానులకు న్యాయం జరగడం లేదని ఆయన వాదించేవారు. వారిది వాదప్రతివాదాలలో ఇచ్చిపుచ్చుకునే వ్యవహారం అంగుచేత, సంగీతసాహిత్యాల లోతులు చూచినవారికే రెండు కళల సమన్వయం చేసే అధికారం ఉన్నదని ఎవరైనా అంటే—సిద్ధాంతరీత్యా కాదని ఆయన అంగీకరించే వారు! కాని మనదేశంలో ఆచరణలోమాత్రం ఇది చాలా వికృతంగా జరుగుతున్నదని ఆయనవాదం. ఇది సంగీతసాహిత్యాల లోతులు తెలిసిన వారెవ్వరూ కాదన లేని సిద్ధాంతం. దీని ఫలితంగా నాటు ధోరణులలోనుంచి, కోటలంకలోనుంచి ఆంధ్ర మహా భారతంలోనుంచి కొన్ని కవిత్వఖండాలు రాగ

వ్యాఖ్యలైనా లేకుండా చదివివినిపించేవారు! వేలాది జనం ఊపిరి కూడా విడవకుండా ఆయన పద్యపఠనం అతిశ్రద్ధగా ఆలకించేవారు. తీరా ఇళ్ళకు వెళ్ళిపోయే సమయంలో మాత్రం భమిడిపాటివారి వాదము, పద్యాలు చదివే ధోరణే అద్భుతంగా ఉన్నాయి గాని కొంత రాగవరస లేకపోతే మనపద్యాలు చప్పగా ఉంటా యండీ!" అని చప్పరించేవారు! సరి ఇలాంటి చప్పనిపద్యాలే సంగీతంతప్ప గొప్పకవిత్వంగా చలామణీ అవుతున్నాయని కామేశ్వరరావుగారు కేకలు! ఎవరి ఆకాశానికెత్తు ఎగిరిపడిపోయేవారు! క్రమంగా ఆయన అనుభవాలు కొంచెం ఈ వాదం ఒక్క కొలికంటా తీసుకుపోయి, సంగీతసాహిత్యాలు రెండి గను మేళవించరాదని, అలాగ మేళవించడంలో ఏదో ఒకటి చెడిపోయితీరుతుందని సిద్ధాంతంగా వాదం చేసి ప్రారంభించారు! ఇంతకీ ఇది వేరే కథ!

నవ్యాంధ్ర గద్య నిర్మాత

గిడుగు రామమూర్తి పంతులు వ్యావహారిక భాషోద్యమం విజయంతో దేశంలో వ్యావహారిక గ్రాంథిక రచయితలసంఖ్యాకంగా తలెత్తారు. అయితే వారిలో కెల్లా, నిజము అయిన వ్యావహారిక గద్యనిర్మాత లని పేరుపొందిన గద్యరచయితలలో చాలామందికన్న ఇలాంటి ఉత్తమ వ్యావహారిక గద్య నిర్మాతలను వేళ్ళ మీద లెక్కపెట్టవచ్చును. ప్రారంభించిన భమిడిపాటివారు వ్యావహారిక భాషోద్యమానికి బలంగా చేయూతనిచ్చారు. అంతేకాదు అధునాతన వ్యావహారిక గ్రంథ నిర్మాతలయిన గురజాడ అప్పారావు, చెళ్ళపిళ్ళ వెంకటశాస్త్రి, వేలూరి శివరామశాస్త్రి శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి మొదలయిన అగ్రశ్రేణి వచనరచయితల కోవలో చేరిపోయారు!

భమిడిపాటివారి వచనరచనశైలి నిర్ఝరీ ప్రవాహంలా పాఠకులను పరవశత్వంలో ముంచేస్తుంది! అంతలోనే కలకల నవ్వించి ఆనందతరంగాలలో ముంచివేస్తుంది. ఆశైలిలో ప్రతివాక్యంలోను భమిడిపాటివారి వ్యక్తిత్వం ప్రస్ఫుటంగా కనిపిస్తుంది. ఆయన రచన చదవడం ప్రారంభించగానే మనలో నిమ్మళంగా క్రమక్రమంగా అప్రయత్నంగా ఆ శైలీప్రవాహంలో పడి కొట్టుకుపోతాము! తియ్యనయిన నిర్ఝరి ప్రవాహంలా సాగిపోయే ఈ శైలిలో మార్దవము, ఒక్కొక్కచోట నిండయిన పాండిత్యము తొంగిచూచినా ముగ్ధమనోజ్ఞం తళుక్కుమని మెరిసే మెరుపులాంటి హాస్యం ఆ లోపాలేవీ కనబడనీయకుండా కప్పివేస్తుంది.

హాస్యస్వభావం

భమిడిపాటివారి హాస్యం వారి రచనా ప్రపంచానికే గాక, మొత్తం తెలుగు సాహిత్యానికే ఒక వెలుగునిచ్చింది. అయితే ఈ హాస్యం చాలావరకు మేధా ప్రధానమయినదని కొందరు విమర్శకులంటారు. ఈ విమర్శలో కొంతవరకు నిజం లేకపోలేదు.

పదాల విరుపులు, కేవలం మాటలమీద నడిచే ద్వారా అనేక చోట్ల హాస్యం సాధించినమాట నిజమే కాని ఈ విమర్శకులు కామేశ్వరరావుగారు స్వతంత్రరూపకాలలో పాత్రలద్వారా, సన్నివేశాల ద్వారా సృష్టించిన ఉత్తమ హాస్యం సంగతి పూర్తిగా విస్మరిస్తున్నారు.

స్వతంత్ర రూపకాలు

కామేశ్వరరావుగారు స్వతంత్రంగా రచించిన నాటకాలన్నీ ఆంధ్రజనానీకంలో మారుమ్రోగిపోయాయి. ఆ నాటకాలలోని వ్యక్తులంతా నిత్యజీవితంలో తారసపడేవారే. పతివారూ నిరంతరం నిత్యజీవితంలో మన సందర్భాన్ని అనుగుణంగా పలకరిస్తూ పరిహసిస్తున్నట్లే కనిపిస్తారు. గురజాడ మొదలయిన ప్రఖ్యాత ఆంధ్ర నాటకకర్తల నిర్దిష్టస్థాయిని పరిశీలిస్తే, ఇంతటి నిత్య జీవితంతో తొణికిసలాడే పాత్ర సృష్టి అధునాతనులలో ఇంకెవ్వరి నాటకాలలోను కనిపించదు.

సంస్కృతాంగ్లాను సరణలు

కామేశ్వరరావుగారు స్వతంత్రరూపకాలతో బాటు మోలియర్, హెూటర్ లింక్ మొదలయిన పాశ్చాత్య నాటకకర్తల నాటకాలు కొన్ని అనుసరించి తెలుగులో కొన్ని రూపకాలు రచించారని అనుకున్నాము. నిజానికి వీటిని అనువాదాలనిగాని, కేవలం అనుసరణలనిగాని అనడం సముచితం కాదేమో. భమిడిపాటి వారి నాటకాలన్నిటికీ నిండైన ఆంధ్రత్వం కల్పించారు. కాలాంతరంలో మూలిక రచనల నిశేమ హాక్యం. అయితే వారిచ్చిన ఇవి స్వతంత్ర రచనలనిపిస్తాయి. అక్కడక్కడ కొన్ని విదేశీయము లయిన సన్నివేశాలలోను, ఆచారవ్యవహారాలలోను కొంత ఎబ్బెట్టుగా కనిపించినా ఈ నాటకాలన్నీ

కేవలం తెలుగుదేశం జాతీయ జీవితానికి సంబంధించినవేమో అని భ్రమ కలిగిస్తాయి. కామేశ్వరరావుగారి అనువాదాలలోని ప్రత్యేకతలన్నీ వీటికి విస్మయమైన వైశద్యం(?) ఏర్పడింది.

ఇక 'మృచ్ఛకటికము' వసంతసేన అని, ముద్రారాక్షసానికి 'రాక్షసగ్రహణ'(?)మనీ కొత్త పేరులు పెట్టి ఆ నాటకాలు నేటిరంగస్థలానికనుకూలంగా సంతరించారు. కొన్ని ప్రాచీన నాటకాలకు కూడా చాలావరకే(?) పద్ధతే అవలంబించారు. కామేశ్వరరావుగారి రూపక రచనా దృక్పథం మనకి నాటకాలలో స్పష్టంగా కనిపిస్తుంది. ఇదిగాక [illegible] కోయితా(?) ఆయా రచనా దృక్పథం వీటికొక విశిష్టత్వం చేకూర్చింది.

పరిపూర్ణ జీవితం

కామేశ్వరరావుగారు ముఖ్యంగా తమ స్వతంత్ర రూపకాలవల్ల, ఇంకా ఇతర రూపకాలవల్ల, అనువాదితమయిన మన [illegible] నాటకరంగానికి మూలస్తంభమై(?) నిలిచారు. ఆయా హాస్యవ్యాసాలతోను, కథలతోను, ఛలోక్తులతోను, చమత్కృతులతోను, అనువాద నాటకాలెన్నెన్నో(?) సాహిత్యానికి కృతు లర్పించారు.

అటు విశేషించి(?) [illegible] పాత్రలలో [illegible] చాతుర్యం(?) ప్రదర్శిస్తూ ఆంధ్రదేశంలో అసంఖ్యాకులయిన తమ అంతేవాసు లందరికీ చిరస్మరణీయులు అయినారు. వారి విద్యార్థులెందరికో తెలియదు(?) గాని ఆంధ్రదేశంలో వేలాదిగా ఉన్నారంటే అది ముఖ్యంగా [illegible] మాత్రమే.

ఉదాత్తము, శుద్ధార్థము(?) అయిన హాస్యసృష్టి ఉన్నవారు నూటికి కోటికి ఒక్కరు కనిపిస్తారు. ఈ దృష్టితో హాస్యసృష్టి చేసి ఆదరాభిమానాలు పొందిన వ్యక్తులు(?) లెక్కలో తక్కువ. ఇటువంటి వారి సాన్నిధ్యంవల్ల, సారస్వత సృష్టివల్ల నిత్యము భారతమాతకు(?) సాగిపోయే జాతి జీవితం హాయిగా ఒక నిత్యోత్సవంగా సాగిపోతుంది. కామేశ్వరరావుగారు ఇటువంటి ప్రజ్ఞలోకానికి చెందిన హాస్యమూర్తి(?)!

రాజమహేంద్రవర వీధుల్లో ఒకరథంలా సాగిపోయే ఇటువంటి మహనీయులకైతే(?) ఈ నాటకవ్యక్తుల్లో(?) [illegible] సారస్వత ప్రియులకు ఏదో ఒక తీరని లోటు ఏర్పడినట్లనిపించడం సహజం — అసలు దురదృష్టమేమిటంటే అసలు మన జాతిలో హాస్య దృష్టే చాలా తక్కువ. అందులోను హాస్య రచయితల సంఖ్య అంతకన్నా స్వల్పం. ఉన్న ఉత్తమ హాస్య రచయితలను వేళ్ళమీద లెక్కపెట్టడం ప్రారంభిస్తే, రెండుమూడు వేళ్ళు ముగిస్తే మరి వాటిలో ఏ వేలు ముడవడమో దుర్ఘటమైపోతుంది.

రాజమహేంద్రవరంలో కామేశ్వరరావుగారితో చాలాకాలం కలిసి మెలిసి తిరిగినవారికి కాదా(?)యన లేని లోటు మరింత తీరనిదిగా అనిపిస్తుంది. ఆయన సాహచర్య మాధుర్యమే అట్టిది!

కాని స్వర్గీయులయిన కామేశ్వరరావుగారు [illegible], [illegible], వేదం వెంకటరాయశాస్త్రివంటి మహామహులతో కలిసి జీవన మధుశాలలోని(?), ఇహలోకపు(?) మనఆంధ్రజాతిమీద ఛలోక్తులు విసరుతూ తమ స్వర్గీయ జీవితాన్ని గురించి [illegible] హాస్యధోరణిలో [illegible] అనుకుందాము! ఇంకొక విధంగా, హాస్యబ్రహ్మ మృత్యునిమూర్తి(?) [illegible] ఉన్నారంటే ఆయన హాస్యసామ్రాజ్యం మనం తిన్నగా [illegible]! అంతేకాదు! మన [illegible] హాస్య దృక్పథమే అలవడలేదన్నమాట! అందుచేత స్వర్గీయ, హాస్యబ్రహ్మ భమిడిపాటి కామేశ్వరరావుగారికి [illegible] సేసలర్పిస్తున్నాను(?).

ఖైదీ విషాదగాథ

శ్రీ జవస్వామి కోదండరామశాస్త్రి

జైలుగంట గణగణమని మ్రోగుతూ గాఢసుషుప్తిలో మునిగివున్న ఆ నిశ్శబ్దాన్ని బద్దలు బద్దలుగా చేస్తున్నట్లే ఉంది. ఈ నరకానికి కారణంగాగల వీరాల చరిత్రలోని విషమఘట్టాల్ని వర్ణించి ఖైదీల శ్రవణపుటాల్లో పైశాచికగానం చల్లుతూ గత రాత్రింతా తృప్తిగా నిద్రపోయిన హృదయాల్లో మరల కలతలకు తావు కల్పిస్తున్నాయి. ఆ భయంకర ఘంటానాదాల కమ్ములకు దించివున్న ఇనుప చువ్వల్లో గుండా లోపలకు అరుణోదయపు లేత కాంతులు బలవంతంగా తోసుకువచ్చి బద్ధకంగా ఒళ్ళు విరుచుకుంటూ మెల్లి మెల్లిగా కళ్ళు విప్పుకుంటూన్న ఖైదీల దేహాల్ని నిలువుగా తాకుతున్నాయి. వాళ్ళపైన కాల ప్రయోగం చేసి చివరకు అలసట చెంది కొంచెం విశ్రాంతి తీసుకునే కారకుని హస్తాలకు ఘోర జ్ఞాపకాల్ని ఉద్బోధించే ఆ నాగజ శబ్దాలు ఆగిపోయాక జైలు వాకిలి తాళాలు తీసి ఇనుప గవ్వల్ని ప్రక్కకు తొలగిస్తున్నారు. అయిదు నిమిషాల తరువాత జైలు గంట మరొకసారి ధ్వనించింది. ఆ శబ్దంతోనే అని ధూమ్రాలు అదిరిపోయేలాగు అరుస్తూ చేతుల కత్తులు వూపుకుంటూ ఒక్కొక్క గదికి ఇద్దరు చొప్పున పోలీసులు తిరుగుతున్నారు. వారి చేతి పైనున్న కత్తులన్నీ మెరిసిపోయిన మనసుతో నిర్విచారంగా నిద్రించి రెండుగంటల నుండి కూడా లేవని ఈ పోలీసుల గాండ్రింపులకు ఖైదీల నిద్రమత్తు కోల్పోయి ఆ పతితులైన ముదితులకు నిద్రాదేవి కరుణ హస్తాల్లోంచి జారిపడిపోయినట్లు ఒక్క గంటలో మేల్కొనడం జరిగింది. నిద్రమత్తు వదిలి కొన్ని వలిరికిస్తూండగా కూర్చొంటూ గదుల నుండి లేచి చూస్తున్నారు. వారిలో నాల్గో గదిలోంచి ఇద్దరు ఖైదీలు మాత్రం బద్ధకంగా చూస్తున్నారు. ఒక ఖైదీ మరో ఖైదీతో నాలిక దప్పిస్తూ ఇలా అన్నాడు "ఇంకా నిద్రలేవలేదేమిటో! ఈరోజేమిటి గదిలోనుంచి బయటపడే సుదినం రానేవచ్చింది కదా!"

అని విషాద వదనాన్ని ఒక్కటిపెట్టి చూసుకుని ఆ రెండవ ఖైదీ ఇలా జవాబిచ్చాడు. "దూరంగా ఆలోచించి చూస్తే నిజంగా ఇది నా జీవితంలో రెండో గుడ్డిన దినం! నన్ను ఎంతో ప్రేమగా పెంచి పెద్దచేసిన వ్యక్తిని నా చేతుల్లో చంపినరోజు ఒకటి; ఇప్పుడు నా జీవిత రేఖల్ని ఎదుర్కొనబోవు దుర్భర మార్గాల్లో ఎలా నిలవగల గాని అనే ప్రశ్న పెద్ద భూతంలాగా నోరు తెరుచుకుని చూస్తున్న ఈరోజు రెండో దినం." మోహన్ చాలా కోపంగా "శ్రీకృష్ణ జన్మస్థానానికి అలవాటు పడ్డావు ఇది ఎన్నోరోజో అయిదు నిమిషాల పాటు ఆలోచించి చెప్పగలిగితే గాని అంతే చెప్పలేను "కాయీ, ఇటువంటి మాటల మానవ మాటల్తో గడ్డు పరిస్థితులతో మానవ ఋణాలతో నిండివున్న నిజమే అంటాను నేను వాటికి మనం బుద్ధి చెప్పాలి గాని మనకు అవి బుద్ధి చెప్పే స్థితి వరకు పోకూడదని నా అభిప్రాయం."

రెండుమూడు నిమిషాలనుంచి కోపతాపాల నిల్వని ఈ ప్రసంగాన్ని వింటూన్న జైలు వార్డెన్ కోపావేశంతో లోపలకు వచ్చి "ఎంత గొప్ప అభిప్రాయాలురా అబ్బాయ్! నీ ఉద్దేశాలు నీతిబోధలుగా చెలామణీ అయితే ఈ ప్రపంచానికి అయోమయం మాడిస్తే లేరా! జాగ్రత్తగా చెప్తున్నాను" అని అంటూ తన చేతిపై ఒకటిపెట్టి వాంటే ప్రయోగం చేశాడు. మోహన్ వార్డెన్ కంటికి దెబ్బతో బాధ కలిగినట్టుగా ఒకచేతో రాచుకుంటూ లేచి నిలబడి వార్డెన్‌ని కోపంగా చూస్తూ ముందుకు సాగి నడుస్తున్నాడు. ఆ ఖైదీ లేచి నిలబడి ముందుకు వెళ్ళిన్న మల్లేసు పైపు దూరం నుంచి దిక్కుగా చూస్తూ

"యీ సుఖలోనల్ని ఆదరణలో ఇష్టాలంటే మళ్ళీ మళ్ళీ నీ దర్శనం దూకు తిప్పగు మా దూడలిగానే ఏదో ఒక వృత్తి చేసుకుని సుఖంగా యోగ్యతగా జీవించులోక పరిస్థితులకు అనువసిన ప్రాధాన్యత లిచ్చి మూర్తిత్వలతో అనేకాలకు లోనై క్రూరకార్యాలకు పాల్పడిన ఫలితంగా యిక్కడికొచ్చి, యీ హీనస్థితి అనుభవిస్తూంటే నీలాంటి కొద్దో గొప్పో చదువుకున్నవాళ్ళను చూచి విచారపడటంకంటే నేను చేయగలిందేమీ కనపడటంలేదు. త్వరగా కసులు ఎనిమిదిన్నరకే నీ విడుదల" అన్నాడు జైలర్.

ఎనిమిదిన్నరకు అయిదు నిమిషాలు తక్కువ వుండగానే జానకొండు వరదరాజంబాగా ఖైదీ మల్లేశును జైలర్ వాగాలచ్చి ఇన్స్పెక్టరు గారి గదిలోకి తీసుకువచ్చాడు. మల్లేశ్ అధికారికి నమస్కరించి ఎదురుగా నిలబడ్డాడు. ఆ అయిదునిమిషాల్లోనూ అతని విడుదలకు సంబంధించిన కాగితాల వ్రాయడం పూర్తయింది. గోడమీద గడియారం అరగంట కొట్టగానే 'నీవు వెళ్ళవచ్చు. ఇకనైనా మంచిగా బ్రతుకు' అన్నాడు ఇన్స్పెక్టర్. అలాగే అన్నట్టు బుర్రవూపి ఆయనకు శాల్యూట్ చేసి బయటకు వచ్చాడు మల్లేశ్. జైలు ప్రాకారందాటి గేటు ముంగిటవున్న రావిచెట్టు నీడన ఏదో ఆలోచిస్తున్నాడు. ఒక అరగంటసేపు అలాగా గడిచింది. ఏడుసంవత్సరాల కాలం కఠిన నిర్బంధాన్ని అనుభవించినమీదట స్వేచ్ఛ లభించినా ఆ నీ ఆనందం అతనిముఖంలో ఎక్కడా ప్రస్ఫుటమవటం లేదు. ఎక్కడికి వెళ్ళాలో నిర్ణయించుకోలేక తల వంచుకుని ముందుకు నడుస్తున్నాడు. అంతకంతకు నిరాశాతాపం ఎక్కువవుతోంది. శరీరం స్వేచ్ఛాప్రవాహంతో నిండిపోయింది. భోంచేసి వాక్యాలు తెరలులాగా తిరుగుతాయి. కనులతో మక్కువుగా అతనికా కలలో చెప్పుకోలేక ఎంతెంత చేసోంది. బలహీనపడ్డ ఆ శరీరం తూలిపోతూండగా మరి యిక ముందుకు నడవలేక సమీపంలో కనిపిస్తున్న ఒక గ్రంథాలయాధికారం వద్దకు వెళ్ళాడు. ముందు వాలివున్న ఆ వరండాలో ఎవరూ లేరు. వెనక కనబడ్డ స్థంభానికి ఆనుకుంటూ అక్కడ కూర్చున్నాడు. గతించిన జీవితకాలంలోని కొన్ని ముఖ్యఘట్టాలు అతని కళ్ళముందు నృత్యం చేస్తున్నాయి.

2

వెంకటేశు, మల్లేశు—చిరునవ్వుతూ అన్నదమ్ములు. చిన్నవాడైన మల్లేశు శైశవంలో వుండగానే తల్లిదండ్రులు చనిపోయారు. వెంకటేశు ఎంతో ప్రేమతో తన తమ్ముణ్ణి పెంచి పెద్దవాణ్ణి చేశాడు. ఉన్నత విద్యావంతుణ్ణిగా చేయాలని ప్రయత్నించాడు. కానీ ఆ అదృష్టం మల్లేశుకు లేకపోయింది. ఎన్నిసార్లు కట్టుదలగా ప్రయత్నించినప్పటికీ, మెట్రిక్యులేషన్ అతనిపాలిట ఎన్నటికీ దాటలేని ఒక అగాధంలాగా తయారైంది. మల్లేశ్ నిస్పృహ చెంది ఇక అటోలికి పోవన్నాడు. వెంకటేశు ఎంత ప్రోత్సాహపరిచినప్పటికీ ప్రయోజనం లేకపోయింది. 'నేను యిటూ పనికిరాక అటూ పనికిరాక రెండింటాలా పాడైపోవటం జరుగుతుంది. నాకు చదువుమీద మనసు పోవటంలేదు. నేను వ్యవసాయంలోనే ప్రవేశించి నీకు అండగా వుంటాను. నీకు పనులెంతో శ్రమ తగ్గుతుంది. వ్యవసాయంలో మన యిద్దరి యొక్క కృషి కలిస్తే ఫలసాయం కూడా పెరుగుతుంది' అని అంటూ వాదించాడు మల్లేశు. చివరకు వెంకటేశు ఒప్పుకోక తప్పిందికాదు. మల్లేశు పొలంపని శ్రద్ధగా చూడటం ప్రారంభించాడు. ఉన్నత విద్యావంతుడై ఉద్యోగాలు చేసుకుని తన తమ్ముడు ఎంతో దర్జాగా ఒక పెద్ద ఆఫీసరై వుండటం కళ్ళారా చూడాలని ఎన్నివిధాలుగానో ఆశలు పెంచుకున్న వెంకటేశ్, గడ్డపలుగు కాలంలో ఒళ్ళంతా నీరై పోతూండగా అలసిపోతూ పలుగుతో తవ్వి గట్టి నిరుపేదలా వానాకాలంలో భోగాలని కష్టాలుపడగా గంటలకొలదీ పనుచేస్తూండి మొక్కనాటటం మొదలైన శారీరకశ్రమ ఎక్కువగా అవసరమైన యిటువంటిపనులలో పాల్గొంటూన్న మల్లేశును చూచి కంట తడిపెట్టుకునేవాడు. కొద్దికాలం గడిచినాక వ్యవసాయపుపనులకు సంబంధించిన కష్టమైనభాగాన్ని తానే నిర్వహించుకుంటూ ఏదో చిన్నచిన్న పనులమాత్రం అతనికి ప్రత్యేకించాడు. ఒక సంవత్సరకాలం ఆ విధంగా గడిచింది. ఇంతలో ఆ గ్రామంలో దస్తావేజులు వ్రాసి పెడుతూ పొలాలు కొలిచిపెడుతూ మరి యితర ప్రయివేటుదారీ పనులన్నీ కూడా నిర్వహిస్తూండే ఒకాయన మరణించటం జరిగింది. మళ్ళీ ఆ పనులకు తమ గ్రామంలోనివారికి ఒకర్ని నియమించాలని

నిర్ణయించుకున్నారు. కొంతమంది ధూమపానము, వారిస్తున్నా మల్లేశు పెద్దగా తన తమ్ముడు యీ పాటు క్రింద క్లినిక్కుల్లో ప్రవేశించడానికి వంక పెట్టు కుంటూ ఒప్పుకోలేదు. ఒకప్రక్కన ఆ ధూమపానముల ఒత్తిడి మరోప్రక్కన తమ్ముడు ఆ కృత్రిమ ఎక్కువ అవుతూ కనిపిస్తుండగం—ఇంగువలవ వంక పెట్టు అంగీకారయోగ్యంగా తలప్రాపలం జరిగింది. అంగుళు తగిన్నిగా కాంట్రాక్టర్లకు సంబంధించిన రైతుల్ని కూడా సంపాదించాడు మల్లేశ్ రెండు సంవత్సరాలలో మంచి ప్రాక్టీసు గల డాక్టర్ గా పేరు గాంచి మరో సంవత్సరానికి అంచెలుగా పోవడానికి వచ్చింది.

మల్లేశ్ భార్య వంకలు కొంచెం వ్యతిరేకత్వ కలిగించుకుని ఇంటూ ఇంటూ లేకుండా తన మనసుకి నచ్చిన పనల్లా చేస్తూండటం, ఇంకా గొంతు లేకుండా తన పోటీకి ఇచ్చిన మాటల్లా వాడుకుంటూ ఉండటం— ఇటువంటి అలవాట్లను గమనించి వెంకట్రి రెండు మూడు తిట్టలు కొంచెం గట్టిగా మంద లించాడు వంకలేమ. ఆ మందలింపును గొప్ప పరాభవంగా భావించి ఎప్పటికైనా తన భార్య గాభిపై పగ తీర్చుకోవాలని సంకల్పించింది వెంకులు అంతకై తగిన సమయం కోసం ఎదురుచూస్తూ తగిన సమ్మ గ్రిపై కై అన్వేషణ జరుప ప్రారంభించింది. తోడు కోడలో తగాదాడు దిగాలని ఎంత ప్రయత్నించినా ఫలించలేదు. కన్యాకి పొలంగుతో వెంకులు తనతో మాట అనిన మునిముని నవ్వుతో 'నీవు ఇంకా చిన్న తనం వదల్లేదు వెంకులూ!' అని అంటూండేది. యీ ధోరణి ప్రయత్నంలో తగదైతే ఒక సాధనంగా ఉపయోగించ గలగటం తప్పితే మరో మార్గం ఆమెకు తోచలేదు. ఆ మార్గంలో కూడా రెండుమూడు తడ వలు విఫలురాలైంది. అయినప్పటికీ ఆమె నిరాశ్చ పడి నీరు గారిపోలేదు. కండలో చెప్పుకోకున్నా కన్నె కోపంతో కూపిదుకుని అధికమైన పట్టుదలతో ఒక దాంపత్య ప్రయోగానికి పూనుకుంది. ఒక రోజు రాత్రి గదిలో ఏదో వ్రాసుకుంటూ కూర్చున్న తన భర్తదగ్గర నిల్చి మహా కోపంగా దోంటి ప్రారంభించిన.

"ఇలా దస్తావేజులు వ్రాసి పెట్టడం—అటు స్టాంపు లమ్మకం—ఇంకేం సంపాదన పేరుకే ఉంటుంది. కాని ఇంట్లో అవసరానికి అణాపెయ్యలు పెట్టి మల్లెపూలైనా తేవాలని ఉండదు గాని....."

"మత్వర్ణ్య మాట పేర్లో ఒక్కర్తా. అందర్లో ఉంటేరాలు! ఆదివారం మనకెంగుటై అనుకున్న దాని ఏ ఎదిగినా దాయనో మట చెప్తూంటాగా అప్పట్ట కం లేదు. రెండు మూడు గంటల్నేత్రు తాకి చేయించుకుని చేకులు గాడించుకుంటూ పోతారు. కొంతమంది వాళ్ళకు పండిన ధాన్యాకితో కొద్దికొద్దిగా పంపిస్తూంటాగా గ్రామంలోని అందరూ పెద్దయా రెలిపిగలవానవి చమత్కానవి మధ్యగోటం అప్ప అంతమయించి ఒకరికైనా నాకు కళ్యాణం లేదు."

"నిమిషమైనా తీరికలేకుండా ఎప్పుడూ యీ పన్లతో నే తిరుగుతూంటారాయె! తగిన సంపాదన లేనిది యీ శ్రమంతా దేనికండీ?"

"ఏదో కొంతసంపాదన వుంటుందనుకో, దైవ క్రియాఫల్లో యిటువంటి వృత్తులకు సంబంధించిన వాళ్లు చెప్పిన్నారా రాబడి గోటం కదా?"

"చెప్పుకోవడానికేమాత్రం ఇతరులకా మాత్రం ఏమి కష్టం కాదులేకా?"

"ఏ పంటలేనాలో ఆ పంటధాన్యం ఎవరికి తోచింది వారు మన ఇంటికి పంపిస్తారు కదా కదా?"

కమలాపత్నీకి చిలాపంగా కనుల్చితూ ఎదుట వాడి సుంకలో తన మాటలు గాటుకో గల ఆగ్రహంతో ఇలా అన్నది వెంకులు "అబ్బా గండీ! నా మొగుడు సంపాదించినవాటిని నాకు చూపించక పోతే మాపించకపోతారు! యీ చింగా ముత్తిదల్ల రాబడి వున్న కె చెప్పి అని నాతో అడిగినాను ఒక్క మాట అయినా అన్నది కాదే! అంతవరకెందుకండీ! మనిషి మల్లెపూల నివాసంలో మాపిన్నాపెండ్లి ముత్తిది, తోడుకోడలు మనుష్యులన్న గౌరవం అనిపించు యింత వరకూ లేదనుకోండి. నిన్నం ముత్తైదువల్లు యింట్లో వున్నదీ గా అకే కొద్ది పద్యారమైనా మారకూప దండి? మొగుడు సంపాదించి తెచ్చిన మల్లెపూల పొట్లం ముందు పెట్టుకొని దండలు గుచ్చి తన సిగను మాత్రం అలంకరించుకుని కూర్చుంటుంది!"

"అంత గుణహీనంగా ప్రవర్తిస్తోందా మా వదిన?"

"అమ్మయ్యగా అంటారేమిటి! అదిస మాట అలా వుంచండి. అయినా తినంగాన్ని అసలు మీకు అర్థం

చేస్తున్నారు! లాయర్లకీ డాక్టర్లకీ మల్లే మనకేమీ సంపాదన లేదని మీరే అంటున్నారు కదా! అసలు భూదేవిని వదిలి ఆకాశాన్ని తాకటమంటూ వుంటుందా! వ్యవసాయం లోటే మిమ్మల్ని ఆ నిశ్చయం చేయించిందా? పాడి పంటలు మీకు అబ్బకుండాచేసి పై చదువుల్ని ఆశ్రయించి ఆ తరువాత మీకు అన్నం పెట్టించి మీకే తెల్లు కొండ వ్యవసాయ వృత్తి అంటగట్టిన మీ అన్నగారి పద్ధతి వల్లే తెలియక మీరు గ్రహించారా చెప్పండి."

"ఇందులో పద్ధతి ఏముంటుంది! ఒకరు ఆ వృత్తి, మరొకరు ఇంకొక వృత్తి చేసుకుంటే ఆదాయం ఎక్కువ వుంటుందనే అభిప్రాయమై ఉండాలనుకుంటాను."

"అట్లాగా! మన తెలివి తేటలు ఇంత తక్కువ ఎత్తులో విహరిస్తుండబట్టే మనం బిక్కుబిక్కు మంటూ పని ఉండా కూడా చాలా కొట్టింపగలుగుతున్నాము. అసలు కిటుకు మున్నబోతున్నా స్వామీ! ఆ కిటుకు తెలుసుకున్నా మా వాళ్ళ ఎన్నో నుంచో పెత్తనం చేస్తుంటున్నారు. ఇక చెప్పవినండి వ్యవసాయం మన బలహీనత. నాగలి, బండి గుర్రాలు మనకు అన్నం పెట్టే ద్వారాలు. అటువంటి పద్ధతిని వాటికి మిమ్మల్ని మీ అన్నగారు పదభిప్రాయముతోనే దూరము చేస్తున్నారని నమ్ముతున్నారా! యీ నాలుగు రాళ్ళ కోసం నా వాళ్ళకే అధిపత్యం అప్పగించాలనే తప్ప మరేమీ కాదు ఇప్పటికైనా గ్రహించండి" మల్లేశ్ మరి ఒక మాటూ పలకకు అతనిమాటల్ని ఆమె అర్థం లేకుండా భావించి ఆనాటినుండి ప్రతి రోజూ మల్లేశుకు తిరుపతి వెళ్ళి అక్కడ కూర్చుని తన తోడి కోపాలు బాధగాల్లకైన ఆ పేక చాడీలు చెప్తూ వుండేది.

కొంత కాలం గడిచిన తరువాత వాటి ప్రభావం మల్లేశు మనసుపై బాగానే పనిచేసింది. ఒకరోజు నాటి రాత్రి పెద్దల్నందర్నీ సమావేశపరచి పంటలను పంచుకోవాలని తీర్మానించాడని పడుపెట్టాడు. "మన ఇద్దరిలో ఎవరికీ యింతవరకూ పిల్లాజల్లా లేరు కదా! మనలో ఎవరో ఒకరికి సంతానం కలిగేటంతవరకు యీ విషయాన్ని గురించి ఆలోచించటం అనవసరమనుకుంటూను. ఇప్పుడే అనవసరమని నువ్వు భావించే పక్షంలో నాకేమీ అభ్యంతరం లేదు. ఏమైనప్పటికీ చాలా ఆలోచించి చేయవలసిన పని. అందుకని నాను పదిరోజులు వ్యవధి వుంచుకోవటం మంచిది. ఈలోగా నువ్వు మన కులం వారిని బాగా విచారించుకున్న తరువాత నీ అభిప్రాయం తెలియచెయ్యి" అన్నాడు వెంకటేశు నిదానంగానే. మల్లేశు అంగీకరించి ఇంటికి వెళ్ళాడు. భార్యతో విషయాన్ని వివరించి చెప్పాడు. "చూశారా! అయన దొంగబుద్ధి! మిమ్మల్ని వదలడానికి ఆయన ఇష్టపడటం లేదు. ఏముందండీ! మీరు కోరుకుంటున్నా అయన వ్యవసాయం చేసే బంగారుకొండ ఎగిరిపోయిన దేనా!" అన్నది రామలు. ఇటువంటి మాటలే చెబుతూ ఆ పది దినాల వ్యవధిలోను భాగం పంపకాలకై వృథ విష్ణు యాన్నింది. అతన్ని మరలనిర్వకుండా, అతనిదిక ఏమాత్రం పనలనివ్వకుండా కృషి చేసింది. వ్యవధి తీరిన మరుసటి దినాన గ్రామ పెద్దలందర్నీ మల్లేశు సమావేశపర్చి 'సమ బాగా ఆలోచించుకున్నాను. ఈవిషయం చాలా మంచిదనే నిర్ధారిస్తున్నాను' అనిచెప్పాడు. పంపకాల కార్యక్రమం ఒకగంటలో పూర్తయింది. ఫారెస్ట్ దస్తావేజు కూడా వ్రాసుకున్నారు. చివర్లో వెంకటేశు తన తమ్ముడికంటూ ప్రత్యేకంగా రెండు వేల రూపాయల్ని ఇచ్చి ఆ రొఖ్ఖం అతని చేతిలో వుంచినప్పుడు అందరూ ఆశ్చర్యపడ్డారు. 'ఇంత డబ్బు నీకెప్పుడు సంపాదించావు అన్నయ్యా!' అన్నాడు విస్మయంగా మల్లేశు. అది నీ కష్టార్జితం తమ్ముడూ! నీకోసమే యింట్లో యింతవరకు అప్పు చెయ్యకుండా దగ్గరుంచి ప్రతిదానికీ నిండుకొనే నీ పేర యీ మొత్తాన్ని నిలవచేసి వుంచాను" అన్నాడు వెంకటేశు. ఇది ఒక అద్భుత కార్యంగా పరిగణించు కుని పలువురు పెద్దలూ వెంకటేష్ సౌశీల్యాన్ని వేనోళ్ళ పొగడుతూ ఉండగా వెంకులయ్యశ్రీ "అసలు యింతవరకు పది రెట్లుగా మా సంపాదన ఆయన వద్దకు చేరివుండబట్టే యీ మాత్రం తోంటి చేతిని బయటకు చూపాడు" అని అంటూ వ్యాఖ్యానించింది. ఆ తరువాత వెంకులు కటువుగా ప్రవర్తిస్తున్నప్పటికీ ఆ అన్నదమ్ములిద్దరూ పరస్పరం సహకారంగాను వికమత్యంగాను వుంటూనే వచ్చారు.

3

సహజంగా వెంకటేశుకి వరుసగా శాస్త్రోక్తమైన ఆరితులను త్వరితంగా ఆకర్షించగల వెంకటేష్ లోని గొప్ప ఆ తిరుగులేని వ్యక్తిత్వాన్ని కొంత కట్టే ప్రాబల్యంగా తీసుకోపబడుతూంటాయి. ధూళిలోకి భాగ్యవంతులైన వ్యక్తి, ధనం, అధికారం

ఈ మూడింటికోరకు మానవుడు నిరంతరముగు తపన పడుతూంటాడు. యోగ్యత లేనిదే ఉన్నతి రాదనో లేమనీ, అదృష్టం కలిసిరానిదే సంపాదన ఉండదనీ, సమర్థతా యోగ్యత అధికారప్రాప్తిని కల్పిస్తుందనీ వెంకటేష్ భావన అయినా అవి ఫలితం యిస్తున్న తరు సరి మానవుడు పడిన స్వల్పశ్రమకే ఫలమనో రథము రాలదని అతని అభిప్రాయం. అతని అటువంటి తీరువల్లనే తను సమస్యల్ని గూర్చి అతని సలహా పొందగోరి అతనివద్దకు కొంతమంది వస్తూవుంటారు. ఫలానా మనిషి దుర్మార్గుడని తెలిసినా నిర్ణయం గైకొనటానికి తొందర పాటు ప్రదర్శించే కోవకు చెందినవాడు కాడు వెంకటేష్. అందువల్లనే మల్లేసు తనపై ఎన్నో దూషణాకార్యాలు నిరూపణకున్నాయని ఎంతోమందివల్ల వినివుండీ కూడా వెంకటేష్ తన హృదయంలో తన తమ్ముడికిగల వాత్సల్య భావాన్ని చిరంజీవిగా కాపాడు దానికి ఇదమిదం లేదు. తనకంటే ఏదో వ్యవహారాలను గూర్చి సలహాలకోసం వచ్చినవారిని తన తమ్ముడు లోకవ్యవహారజ్ఞానం కలవాడు కదా అని మల్లేసు దగ్గరకు పంపగా అతను తేలికగా పరిష్కరించగల ఆ సమస్యలకు జటిలస్వరూపములు తొడిగి, దావాల లోకి దింపి కోర్టులచుట్టూ తిప్పి ఎంతో డబ్బు గుంజాడని వారిని ఎన్నోవిధాల ధ్వంసం చేసినప్పుడు కూడా వెంకటేష్ తనలో తాను పరితపించాడే గాని మల్లేసు నేమీ దూషించలేదు.

అయితే సూరమ్మ వ్యవహార విషయంలో మాత్రం వెంకటేష్ మౌనంగా వుండలేకపోయాడు. మల్లేసు మెప్రక్కనే సూరమ్మ ఇల్లు. ఆవిడను ఓకసారి భాగ్యవంతురాలుగానే చెప్పుకోవచ్చు. ప్రస్తుత ధరలప్రకారం లెక్కవేస్తే ఆమె ఆస్తి రెండు లక్షలకు పైచిలుకుగానే ఉంటుంది. అంత ఆస్తి ఉన్నా ఆమెకు పిల్లలు వుంటే ఆమె బంధువులూ ఎవరూ లేరు. ఆ పెంకుటి ఇంటిలో ఏకాకిగా జీవితాన్ని గడుపుతుంటూ భూములమీద వచ్చే ఫలసాయాన్ని దానధర్మాలకు వినియోగిస్తూ, ఆ గ్రామంలోని కొన్ని ధార్మిక సంస్థలు తను జీవితకాలం తోడ్పడగలిగే పాండిత్య వికసితంగా రూపురేఖల్ని దిద్దుకుని ప్రజోపయోగంగా వుపయోగపడేటందుకు కారకురాలవుతూ వచ్చిన దానశీలురాలు సూరమ్మ. కొంతకాలానికి మల్లేసు దృష్టి ఆమెపైన పడింది. ఒకనాటి రాత్రి కొండమీద కూర్చుని ధనసంపాదనా మార్గాలను గురించి తీవ్రంగా ఆలోచిస్తున్నప్పుడు అతని మనసులో 'కష్ట పడి సంపాదించి ఎవడూ పెద్ద ఆస్తుల్ని కూర్చ లేదు. అక్రమంగానో వక్రమంగానో ఇతరుల ఆస్తిని సంక్రమింప చేసుకోవటమే అందుకు తగిన ముఖ్యమార్గం' అని ఒక భావన దొర్లింది.

ఆ మర్నాడు సూరమ్మ జిల్లాకలెక్టరుకు దరఖాస్తు వ్రాసిపెట్టమని మల్లేసుదగ్గరకు వచ్చింది. "కలెక్టరు దొరగారికి పంపే దరఖాస్తులు మామూలు కాగితాల పైన వ్రాయకూడదు స్టాంపులు వుపయోగించాలి వ్రాసే ముందు మీకు వకీలుతో ఆలోచించటం కూడా మంచిది. మేము రేపు గుంటూరు వెళ్ళవలసి వుంది. మీ వకీలుగారితో కూడా సంప్రదించి దరఖాస్తు పూర్తి చేసి పంపిస్తుంటాను. కలెక్టరుగారికి యివ్వకున్నా" అని చెప్పి వాళ్ళకు దస్తావేజుల పైన ఆవిడ సంతకం తీసి ముద్రలు వేయించాడు మల్లేసు. ఆవిడ చదువుకున్నది కాకపోయినప్పటికీ కొంత లోకజ్ఞానం లేకపోలేదు. కాని ఏ విషయాన్ని గురించయినా కుటిలంగా ఆలోచించటం ఆమె వల్లకాదు. ఆ కారణం చేతనే మల్లేసు చేసిన యీ పనిలోని అంతరార్థాన్ని ఆమె గ్రహించలేకపోయింది. ఆ తర్వాత రెండు మాసాలకు, తనకు విక్రయించుటకు ఒప్పుకున్న విక్రయానికి భూములోని మాన్యరకంతుల పైకము దస్తావేజులు వ్రాయించి యిచ్చిన రోజునే పొంది కూడా రిజిస్ట్రేషనుకు ఎన్నో తిప్పలు పెడుతున్నా రావంగోని సేకరించిన ధనమును బ్యాంకులో డిపాజిట్ చేసి దస్తావేజు రిజిస్టరు చేయించుటకు ఏర్పాట్లను పూనుకోవాల్సిందంటూ ఒక నోటీసు ఇచ్చాడు మల్లేసు సూరమ్మకు. ఆ నోటీసు చదివించడానికి సూరమ్మ వెంకటేష్ దగ్గరకు వచ్చింది. ఆ నోటీసు సంతా పూర్తిగా చదివి చూసుకుని అత్యంతాశ్చర్యంగా అడిగాడు వెంకటేష్ "మావాడికి పొలం అమ్మారా సూరమ్మ పిన్నీ!" "అదేమిటి నాయనా! నేనేమీ ఎరుగనే" అన్నది సూరమ్మ. ఆ వెంటనే నోటీసులోని విషయాలను వెంకటేష్ విడమరచి చదివి వినిపించాడు. నోటీసులోని ఘోరమైన అవకాశాలన్నిటినీ విని సూరమ్మ ముక్కుపట్టింది. గ్రామంలోని పెద్దలందరూ చేరారు. విషయాన్ని సావధానంగా విని గోలా పరిశీలించారు. మల్లేసు కుటిల వ్యవహారం బయటపడింది! ఎవరికీ తెలియని దేమీ కాదు. ఇదివరకు వచ్చినదుపెర్య మోసపూరితాలు ఇప్పుడు అది చాలా భారీ ఎత్తుగా జరిగింది. యీసారి మాత్రం మల్లేసుకు తగిన ప్రాయశ్చిత్తం చేసి తీరవల్సిందే నన్నారు గ్రామపెద్దలు. యీ పరిస్థితిని వాదులాటలోకి పెంచటం మంచిది కాదు. ఒకవేళ వాడివల్లా కోటు వేసి గ్రామ వికాసం కురిస్తే ప్రమాదమున్నది గనుక రేపటిలోనే దాని పరిష్కారం చేయటం అవసరమన్నారు. యీ దుశ్చర్యాన్ని హర్షించి పూనుకోడానికి వీల్లేదని పట్టు పట్టారు. సూరమ్మకు జరిగిన యీ ద్రోహానికి ప్రతిక్రియగా జరిగినట్టుగా భావించుకుని యీ ఆకా

త్యాగాన్ని కనబరుచుటించాలని ప్రతిజ్ఞగా చెప్పాడు వింక్ టేప్ మనసు కూడా చాలా తేలికపడింది. సురేష్ మాటలు వినేవారెవరూ దాపురించబోతున్నది. కొంచెం మాగన్యమంటే మహోదాత్తం, పవిత్రమైన ప్రేమం వలన బాధపడతారని గ్రహించారు. ఈ సందర్భంలో తన కార్యక్రమాన్ని విరమించుకొని అందరూ వింక్ టేప్ పక్షపాతి ప్రభువుని చూస్తున్నారు. 'వింక్ టేపూ! మన్నిసి నీలో యీ విషయంలో కలగజేసి కాకపోతే నారమ్మ మునిగిపోయేది!' అని మాట్లాడుతున్న పెద్దమ్మ పదిపదిన్ని మాటలు పద్య కూర్పేదిగాన అతని హృదయాన్ని పదాలు చేస్తున్నాయ్. లోకానికి ఉపయోగింపని మంచితనం అడవిలో విరబూసిన గులాబీ పువ్వులాంటిది వ్యర్థ ప్రయోజనం కలదికదా! సురేష్‌తో నీకు రక్తసంబంధముండకపోవచ్చు కాని అతనితో నీ అల్పత్వం అక్కర విరుదకత్వం, దగాకోరుతనం — వీటిలో మాత్రం నీకు ఏ విధమైన మమకారం లేదు. పైగా నీవు నవకవిత్వము కూడాను అంగుళంలో లేని నిలువుమా! అని అంటూ అతన్ని ప్రబోధింప మొదలిపెట్టింది. ఇంతలో నారమ్మ గుండెలు బాదుకుంటూ వింక్ టేప్ పాదాల పైబడి ఏడవటం ప్రారంభించింది. ధూమశకటాలు కదిలి పోతున్నట్లనిపించింది. అతనిలోని ప్రతి రక్తపు బొట్టూ ఉత్సాహంతో కంపించి పోయింది. అతని ముఖబింబం ఒక్కసారిగా చెమట్లతో ప్రకాశించింది. వాక్కులలో పటుత్వం ప్రబలనవ్రయాంపగా కొంచెం వంగి పాదాలమీద నారమ్మను పైకి లేవదీస్తూ వింక్ టేప్ ఇలా అన్నాడు. "లేచి నిలబడు! ఇకనీవు భయపడ వలసిన పనిలేదు. యీ గురుత్వాన్ని తప్పకుండా ఎగరేస్తాను, తరువాత యెన్ని అపవాదులు వచ్చినా అడ్డుకోను." నారమ్మ చేతులు జోడించి నమస్కరిస్తూ ఇంటికి వెళ్లింది. ఆ మర్నాడు వింక్ టేప్ తన తమ్ముణ్ణి కబురంపి పిలిపించాడు. కుమ్ములచెంపు గట్టు మీద కూర్చొని నీడన కూర్చొని ప్రేమగా నవ్వి తప్పును సరిదిద్దుకోవలసిందని ఎంతో యుక్తంగా బోధించాడు. సురేష్ తన మాటల్ని ఒప్పుకోలేదు. చివరకు తన ప్రయత్నం విఫలమైనందుకు నిస్పృహతో లేచి నిలబడ్డాడు వింక్ టేప్. సురేష్ కూడా కొంచెం దూరం నుంచుని లేచి నిలబడి అంతింత కోపంతో ఇలా అన్నాడు. "నువ్వు ఎప్పటికైనా నా అభివృద్ధిని మంచి కల్పదల్చుకున్న అన్నయ్యా ఎరుగుదువని నాకిప్పుడే వచ్చింది. ఆ మాటను నమ్ముకోను. ఇప్పుడు ప్రత్యక్ష నిదర్శనంగా చూపి ఆ పరువు సత్యాన్ని లక్ష్యపెట్టని పిరికితనానికి తలవంచు అనుగ్రహించింది."

దీర్ఘ ప్రయాణంలో అలసిపోయిన దుర్బలుడై వచ్చి మరికొంత దూరం ఒరిగిపోతున్న మార్గస్థుడిలా కళ్ళు నిప్పులుగా వ్యక్తిని ఇలా అన్నాడు వింక్ టేప్. "నా తమ్ముడు గొప్ప విద్యావంతుడు కావాలని వ్యక్తి వికాసంతో గౌరవం పొందే కీర్తి కుటుంబాలతో పూజింపబడాలని కోరు చేసిన కృషి అంతా యాడిపోతు పోయిన పన్నెండవ వర్ధమైపోయి చివరకు ఒక అజ్ఞానవతి అయిన స్త్రీ యొక్క పవిత్ర భావకేళలకు దాపోహమై పోగలదని నేను స్వప్నంలో కూడా భావించలేదు. సురేష్, ఒక్క మాట చెప్తున్నాను. శ్రద్ధగా ఆలకించు. నన్ను ఎన్ని దుర్భాషలాడినా నాటిని ప్రేమ వాక్యాలుగానే ఎంచుకుంటాను. అమాయకులను దారితప్పించేవాళ్ళు అనుకున్నావు మాత్రం నాలో రక్తం దాని చిన్నబొక్క చుక్కని నీర సెక్సుని తీసుకుంది సుమా!"

వింక్ టేప్ కోసం సురేష్ మనసు ఏమాత్రం గాను మార్చుకోలేదు. అతడు ముందు నిర్ణయించుకున్న పద్ధతి ప్రకారం నారమ్మ మీద దావా వేశాడు. నారమ్మ తరపు న్యాయవాదిగా వచ్చిన వకీలు తీసుకు వచ్చి వింక్ టేప్ కోర్టులో 'ఏమో నాయనా, ఏం చెప్పాలో నీకు' అన్నది. వింక్ టేప్ వయస్సు దగ్గరపడుతున్నాడు. నారమ్మ అతనివంక దీనంగా చూసింది. అతని మనసు ఘోరంగా గురకించింది. కాళ్ళలోని కొండ చీకటిలా దగా ఇలా అన్నాడు: "నేను నీకు వాగ్దానం చేసి ఉన్నాను కదా. పిన్ని, ఆ తప్పును దస్తావేజును చివరి కొంతం దాకా నిలకడలేకుండా చేయింగదానికి నా న్యాయశక్తులా పోరాడతాను. నా గుండెలో ఏకాగ్ర ఇంకేని ఎంతో దాక్షిణ్యాన్ని సహనాన్ని ఆహారంగా పొందుతున్న 'నా తమ్ముడు' అనే పదంలోని 'నా' అనే అక్షరాన్ని తుడిచేసుకోగలిగేగాని యీ పని సాధ్యం కాదు."

ఒక సంవత్సరం గడిచిన తరువాత ఆ దావా మునిసిఫ్ కోర్టులో విచారణకు వచ్చింది. తీర్పు విని గ్రామస్థులు నిర్ఘాంతపోయారు. నారమ్మ చిరునవ్వుతో కుంగిపోయింది. సురేష్, యీ సందర్భంలో అతనికి అండగా నిల్చిన పల్లెల గ్రామస్థులూ హాస్యధ్వనాలతో విజయోత్సవం జరుపుకుంటూ వింక్ టేపును అతని మైత్రవాదిని హేళనగా మాటాడుకున్నారు. కాని వింక్ టేప్ మాత్రం కించిత్ మాత్రంగానైనా విచారపడలేదు. 'సత్యదేవత నిరాకుదుబవంగా వసించానికి యిదేమీ ఆఖరి కాలం కాదుగదా!' అని అంటూ నారమ్మకు ధైర్యం చెప్పి జిల్లాకు నారమ్మ చేత పై కోర్టులో అప్పీల్ చేయించాడు. కాలచక్రం మాసాలు గడిచిన తరువాత పెద్ద నిర్ణయం కూడా నారమ్మకు వ్యతిరేకంగానే వచ్చింది. దావా ఖర్చులు, రెండు సంవత్సరాల ఫలసాయం వడ్డీ విలువ, ఇదంతా కలిపి పది వేల రూపాయలదాకా నారమ్మ సురేష్‌కు చెల్లించవలసి

వచ్చింది. ఆ మొత్తం కోర్టులో కల్గించిన తీరు వరి హైకోర్టుకు పోదామన్నాడు వెంకటేసు. యీ సందర్భంలో ఇక ముందుకు పోగిపోవటం మారెమ్మకు ఇష్టంలేక యీ అపజయాలతో నిరుత్సాహపడి యీవిషయాన్ని ముగించుకుని పూర్తి కండాగిపోయింది. కాని వెంకటేసు మాటను కాదనలేక హైకోర్టులో అపీల్ చేసింది. కాని హైకోర్టు న్యాయమూర్తుల హృదయాలుకూడా కరగక వెంకటేసు చిన్న మాటే మాటీలయ్ సురేష్ అదృష్టరేఖని అందిచ్చిన మధుపాత్రను పోటీ ముంగించుకుని ముగించిన మనసును అగాధంలో వుండుకోలేక ఇదం తగ్గేటట్లా అందరితోను, వాగటం ప్రారంభించాడు. వెంకటేశ్ మాత్రం ఇంకొకటి ఉత్సాహంతో సేమారమ్మతో "మాసిపోలే, మన కేసులో సుప్రీమ్ కోర్టు వున్నదని విశ్వాసు తెలియనులే వుంది" అన్నాడు. "ఇక వదు నాయనా, యీ న్యాయస్థానాన్ని మళ్ళీపోదాం యీ అపజయాలన్ ఇప్పటికే నేను చాలా అలిసిపోయాను. పోలేను డబ్బు దండగైపోయింది యిక మొండిగా పూనుకుంటే యీ మిగిలిన ఆస్తి కూడా అయిందులుకోవల్సి వస్తుందేమో!" అన్నది మారెమ్మ.

"అలా విరేళ్ళు పిన్ని! మనకు అంగులాయిలో తన్నంతవరకూ న్యాయశాస్త్రాన్ని 'నల్లో మాయా రూపంలో' కృతహరిమా మాకు యీ ద్రోహం ఎందుకు జరగవలెన్?' అని నిగ్గితీసి అడిగి తేల్చలేకుంటే నా హృదయ గవాక్షాలను వెలగాకన్నా గా గొండాకుంటలన్నీ నీల, ఇలా అమ్మ ధిక్కరిస్తూ తిరుగుతాను ఈ ధర్మశాస్త్రపు పోయెకుంటంలో నా సర్వస్వాన్ని వన్నా కూడా దగ్ధం చేసిపోవాల్సిందే" అన్నాడు వెంకటేస్. "అంతవని మాత్రం వద్దు నాయనా నాకోసం యిప్పటికే ఎంతో శ్రమపడ్డావ్ నీ యిష్టప్రకారంగానే మళ్ళీ అపీలు చేదాం" అన్నది మారెమ్మ. వెంకటేస్ ధైర్యంగా సుప్రీంకోర్టులో అప్పీలుచేసి వచ్చాడు. గ్రామంలో తల ఎత్తుకుని తిరగడానికి వీలులేకుండా సురేష్ ముఖాన అతను అనేక విధాలుగా అవమానిస్తున్నాడు. ఆ తర్వాత న్యాయస్థానం కూడా యీ అపరాధిన్ని సాంపలేకపోయామ్మ అను ఓ చిన్న ఆశతో తీర్పుకోసం అతను నిరీక్షిస్తున్నాడు. నాలుగు నెలలు గడిచిన తర్వాత సుప్రీంకోర్టు నుండి వచ్చిన ఓక టెలిగ్రాం అతని ఆశను ఫలింపచేసింది. నాగ్రామికల లేదా వినతంగా చెప్పింది. యీ నాటి ఒక్క నిమిష కాలంలో పూర్తిగా మారిపోయింది మారెమ్మ, కళ్ళు కృషిచేసిన వాదించినా విజయం నీకింతో పున్యాంగిపోతూ వెంకటేశ్ యింటిదృష్టూ మాగేడు 'ప్రార్థిస్తున్న వెంకటేస్ కై అశీర్తి వాదాలు చిన్నబోతున్నాయి. యీవిషయం సురేష్ కు తెలియడానికి ఎంతో సేపు పట్టలేదు. అత్యంత కోపావేశంలో వూగిపోతున్నాడు. ఆ పరిస్థితిలో అతని భార్య వెంకటలక్ష్మి యిలా అన్నది "నేను మీకు అప్పుడు చెప్పలేదండీ మొదట్లో కాలిమీద మొట్టికాయ వేసి ఆ కుర్రాణ్ణి అణచివేసి వుంటే ఇప్పుడీ ఎన్నికలో పోటీచేస్తున్నాండీ అని. కాలిమీద పోగొట్టుకుని మొక్కలన్నా కూడా మీరు వినలేదు! పూరికి కొలిచే అమంచిపెట్టె వాడు కూడా లేకుండా దిక్కుతోచక లేకుండా పోయింది పంచాయితీ బోర్డు ప్రెసిడెంటయి కూర్చున్నాడు. అహంకారంతో పోలేదు ఎరపతి పంచాడింది పూర్తిగా వాళ్లందర్నీ కట్టుకుని ముంబకతిమీద దీపం పెడ్తాడు"

"ఇచ్చినావా! వదిలి తిరిగి చూపతి వుండాలి. వదిలేసే పదం వినుంది పదవీ స్వీకరణ వరపతిని నిలిపచేసే నివహాస్త్రం"

"ఇంతే ఆ కాలను పూర్తిగా యింతకుండి వద్దకుగా వుంపెటానికి కారణం ఏమిటంటారు?"

"ఆయనలోని మంచితనంకూడా కొంత కారణమై వుండవచ్చు. మన కంకారం చేసినవాడిలా అంచనా చుకోవటి అభిప్రాయం వదిలేదికొగు గోపం, కార్యం అవమగ్న నచెరకుండావుంటే నాదవునే మంచితనానికి అది అలంకారంగా ఉండాలి. ఆయన ఎంతమంచివాడైనా కానియ్! నాకు అపకారి, నాతలను తుంచివేసిన యీ నాపో క్రౌర్యము ఒదిలిపెట్టను"

"ఒగిలిపెట్టక మీరు చేయగలిగింది ఏమిటి?"

"మాస్తుపుగాని"

సురేష్ దరదరాలాడుతూ గదిలోకి వెళ్ళాడు. అసమితిమైన అతని మనసులో కలుక్కు కలుగుతోంది. ఆ కోపానికి ఎత్తిన యీ విజయ పరంపరలు అంతే తనుంచి అతన్ని ఒక్కసారిగా కూలమొదలయ్యాయి. ప్రచండ వాయువేగంతో ఆ కేక నీల భావనలు అతని మనసులో పశువులు తిస్తున్నాయ్ దనికి సాఫల్యంగా తిరిచి మాడిగల ఓపిక అతని మనసుకు లోపించింది. కలుక కలుకలుగా అటూ ఇటూ పరిక్రమిస్తుంటే ఎదురుగా గోడమీద మేకునుంచి వ్రేలాడుతూన్న ఒక వస్తువు కన్పించింది. అది కత్తి! ఇంతకాలంగా నిరనికలాడుతూ మౌనిపోతున్నది. ఆ వస్తువు 'కొంతమందికి నేను ధనుంకరంగా కన్పించినప్పటికీ, నన్ను అత్యుత్తమంగా ఎంచి ఆత్మసంతృప్తిని పొందగలిగే వాళ్లు కూడా లేకపోలేదు' అని చెబుతున్నట్లుగా తోచింది. సురేష్ దృష్టికి ఆ వస్తువు కేంద్రీకృతమైంది అతని

ఆలోచనలన్నీ దాచిపెడుతూ విహరిస్తున్నప్పుడు ఆలోచనల ఒత్తిడికి తట్టుకోలేకపోద్ది అతని మనసుకి గట్టిబలం కలిగింది.

“అవసరంలో ఆలోచనలతో కాలం వ్యర్థపుచ్చకుండా నన్ను ఉపయోగించడమే నీ కర్తవ్యం! మరి ఎన్నటికీ అతివిలువలు యిలాంటి గడుసు నవ్వులు తిరిగి సమకూర్చన్నను కాకుండా నన్ను నీవు కాపాడుకోవాలనుకుంటే నన్ను అతిశీఘ్రంగా ప్రయోగించు. మీ మీ ప్రాంతాల్లోను కాకిమా పనిలేదు. ఎవరి చేతిలో కూర్చుంటే వాడు చెప్పినట్లు చేయటమే నా విధి. ఆలోచన నాదికాదు. కార్యాచరణ నాది” అని ఆ కత్తి అన్నట్లు తోచింది అతనికి!

ఇందాకటినుంచీ ఈ హోజనిత లోకంలో విహరిస్తూండిన సురేశుని నా స్తరితం, బందాలేని యీ లోకంలోకి లాగింది. ‘కాలయాపన కూడదు, అనుకున్న పని వెంటనే జరిగితీరాలి’ అని నిశ్చయించుకుని గోడదగ్గరకు వెళ్ళాడు సురేశ్. అతను వ్రేళ్ళ హస్తాన్ని పుంచినప్పుడు కూడా అతని మనసు కొంచెం ఆలోచింపనుండలేదు. కాని అతని వ్యగ్రతతో వుడికిపోతూన్న అతని రక్తం ‘కాలయాపన చేయకు. ఆలోచనలకు నీతిలేదు. అవి మనిషిని ఎటు పడితే అటు లాగుతూంటాయి’ అని హెచ్చరించింది. వెంకటేశ్ ఆ రక్షకభటుని ఒక కాపుగాసి తెలిసి లో వుంచాడు. ఆ తెల్లటేవిని పోస్టుదగ్గర బల్లమీద దాచుకుని మిడిమిట్టు దిగి బయటకు వెళ్ళిపోయాడు. అప్పటికి చాలాసేపు కావటం మూలాన వెంకటేశ్ ఇంటిదగ్గ జనసందడి కొంచెం తగ్గింది. కిటికీవద్ద నిలబడి అప్పుడే వచ్చిన అయిదారుగురు పెద్దలతో మాట్లాడుతున్నాడు వెంకటేశ్. ఏ దిక్కునుంచి వచ్చాడో కూడా ఎవరూ గమనించలేదు. పత్తి అకేకింతో వెంకటేశ్‌మీద కసికి రెండు కత్తిపోట్లు వేసి వదిలా. ఆ అయిదారుగురూ యిది హత్యప్రయత్నమని అవగాహన చేసికోలేకపోయారు. వారికి కాళ్ళాడలేదు. మనసులు పనిచేయలేదు. కంఠములు జారుకుపోతున్నా దురంతం కంటితో త్వరంగా కంపింపచేస్తోంది. హంతకుడు వెంకటేశ్ శరీరాన్ని ఛిద్రం చేస్తున్నాడు. రుధిర ధారలు ప్రవహిస్తున్నాయి. కాలుకు సీపీమాలవరకూ పెద్దమనుష్యులు నిశ్చేష్టులై శిలాప్రతిమలవలె నిలబడిపోయారు. తిరుపతి ముంగుకు సాగివెళ్ళి హంతకుడి రొక్కలు పట్టుకుని యివతలకు లాగటానికి ప్రయత్నించారు. పట్టిత వేగంతో క్రూరబలంతో వూగిపోతూన్న హంతకుడు వారిని ఒక చేతో ప్రక్కకు నెట్టుతూ మరోకచేతో తనపని పూర్తిచేసుకున్నాడు. జేబులో వున్న టోపీతో వెంకటేశ్ శిలమీదకు ఒరిగిపోగానే కత్తి దూరంగా విసిరేసి ‘ఇక మీరు ప్రశాంతంగా నన్ను పట్టుకుని మీ కేమేనా చెయ్యండి. నాకు ఇష్టమే’ అని వారి ముంగు నిలబడాడు హంతకుడు. అప్పుడు గుర్తుపట్టారు వారు హంతకుడు సురేశ్ అని. రెండు నిముషాలలో సురేశ్‌లోని పట్టి ఆవేశం పూర్తిగా తగ్గిపోయింది. రక్తపు మడుగులో పడివున్న తన అన్న శరీరాన్ని ఒక తడవ కళ్ళు పెద్దవి చేసుకుని చూచాడు. ఎంతో వాత్సల్యపూరితంగా ‘తమ్ముడూ’ అని సంబోధించే అనేకపెదవులు రక్తపు బొట్లు రాలుతున్నాయి. తన కుటుంబం కొంచెం గర్వకారణంలో వున్నప్పుడు ‘విచారపడకు తమ్ముడూ! మనకు మంచిరోజులు రాకపోవు!’ అని ఆదరించిన, నిమిరిన ఆ హస్తాలు చాలా గడు ముక్కలుగా విరిగిపడి వున్నాయి. తనయొక్క అధిక దుర్భరం ప్రవహింపచేసిన ఆ నేత్రాలు కాంతిహీనమై పోతున్నప్పుడు తనకు చిన్నప్పటినుంచి ఎంతో లాలించి బుజ్జగించి ప్రేమగా పెంచిన తన అన్న తన మూర్ఖత్వానికి బలియైపోతున్నా సురేశ్ హృదయంలో దుఃఖ ప్రవాహం పొంగింది. ‘నా అన్నను నేనే చంపుకున్నాను’ అని బిగ్గరగా విలపిస్తూ ఆ రక్తపు మడుగులో దొర్లుతున్నాడు. చుట్టూ మూగివున్న పెద్దమనుష్యులంతా వెంకటేశ్ ఒక్క తిరుపతి తెలా కంటగిస్తూ చూచి హీన కంఠస్వరంతో ‘నా తమ్ముడిపై హత్యానేరం మోపకండి, యీ విషయాన్ని మరణవాఙ్మూలంగా చెపుతున్నాను. నాకు వ్యవధి లేకుండా పోతోంది.” అని అంటూ కళ్ళు మూశాడు. అదే ఆఖరిచూపు అయింది. తర్వాత ఒక అరగంటకు పోలీసు ఉద్యోగస్థులు వచ్చారు. వారితో సురేశ్ తానే హంతకుడని ఒప్పుకుని అభియోగంగా ప్రాణమిచ్చాడు. అందుకు తగినట్టుగా అక్కడవున్న పెద్ద మనుష్యుల సాక్ష్యాలు కూడా తీసుకుని సురేశ్‌ని బస్తీకి తీసుకువెళ్ళి సబ్‌జైలులో వుంచారు. కేసు నడుస్తున్నప్పుడు కొంతమంది స్నేహితుల ప్రోద్బలంతో సురేశ్ తన మనసును మార్చుకున్నాడు. “నేను హంతకుణ్ణి కాదు. యీ హత్యతో నాకు ఏ మాత్రమూ సంబంధము లేదు. పోలీసువారి హింసాకాండను భరించలేక అబద్ధంగా స్టేట్‌మెంటిచ్చాను” అని న్యాయస్థానంలో వాదించాడు. యీ కేసునుండి రక్షింపబడాలనే పట్టుదలతో తన కున్నదున్న నూనె, రెండెకరాల భూములు—యీ రెండింటినీ విక్రయించి అఖరం ఖర్చుపెట్టి పెద్ద పెద్ద ప్రయత్నాలు చేశాడు. సుప్రసిద్ధుడైన ఒక బొంబాయి న్యాయవాదిని పిలిపించి తన తరఫున వాదించుటకు న్యాయాధిపతుల ముందు హాజరుపర్చుకున్నాడు. చివరకు యీ ప్రయత్నాలన్నీ నిష్ఫలమైపోయాయి. కాని సెషన్సుకోర్టులో

[illegible]

4

[illegible]

క్రిందకు దిగివచ్చి సురేష్ ముఖాన్ని తేరిపార చూసింది. అతని ముఖాన్ని తీవ్రంగా గుర్తించింది. గిరుక్కున వెనక్కు తిరిగి "అరే పాపిష్టివాడా! ఊళ్ళో మళ్ళీ దాపురించావ్? ఫో! అవతలకు ఫో! భూమిల వచ్చినావా." అని తిట్టుకుంటూ లోపలకు వెళ్ళి కిటికీ తలుపు రెక్కల్ని మూసుకుంది. కళ్ళల్లో తిరుగుతున్న జలబిందువుల్ని చేత్తో తుడుచుకుంటూ వెనక్కు తిరిగివచ్చి సురేష్ గుమ్మం పై నిలబడ్డాడు. [illegible] ఎందుకునిపోయిన అతని అంతరంగం (?) తీవ్ర వేదనతో మూలిగింది. తనకు మిగిలిన యీ ఒక్క ఆశాకుసుమం కూడా రాలిపోయింది. ఒక తన కీ ప్రపంచంలో ఎవరూ లేరు. ఏదీ లేదు, సౌఖ్యం యివ్వగల ధనం లేదు. ప్రేమించగల భార్య లేదు. ఆదరించగల అన్న లేడు. కీర్తి ప్రతిభల [illegible] నిత్యం లేరు. అన్నిటినీ అందర్నీ పోయ్యాయి. అనూహ్య భారంతో తల ఎత్తలేక అమానుష జ్ఞాపకాల ఒత్తిడిని సహించలేక [illegible] తూట్లుపడిపోయిన తనకు యింకా యీ జీవితం ఎందుకు? ఇంతలో [illegible] వెలుగు (?) అతని ప్రేమాభిమానులకు ఓ [illegible] అందించలేకపోయింది. [illegible], ఏముంది [illegible] కదా! ఆ [illegible] అత్యంత [illegible] దిక్కులేని (?) అని అనుకుంటూ ముందుకు సాగి నడవటం ప్రారంభించాడు. కొంచెం దూరం ఇక్కడ [illegible] ఏదో ఆలోచన వచ్చి అతను అక్కడ నిలబడ్డాడు. [illegible] అనుకొని అసిస్టెంట్ (?) [illegible] తలపండిపోయిన [illegible] పాదుగా [illegible] తీసుకుంటూ [illegible] ఉంటున్నాడు. సురేష్ అతనికి కొంచెం సమీపంగా వెళ్ళి "బాబుగారూ! యీ [illegible] యింట్లో [illegible] ఎక్కడున్నాడండీ?" అని అడిగాడు. [illegible] కొంచెం [illegible] "అదిగో — అదిగో [illegible] రెండో [illegible] కాలనీ [illegible] నిన్నంగాని మనకెందుకులే [illegible] వివిధంగా [illegible] అంటూ దాని [illegible] [illegible] సత్యం చెప్పి ఇంటోదూరాలి అటువంటి రకమంటే అంతేనన్నట్లు అట [illegible] సంఘంలో [illegible]" "అదివి [illegible] కొంచెం [illegible] చెప్పండి అయ్యగారూ." "[illegible] రెండు [illegible] మాత్రం నాకు [illegible] సురేష్ అని [illegible]

వాడు [illegible] ఏం గుర్తొచ్చిందో [illegible] ఏమీ అన్నకు [illegible] ఆ వచ్చిన [illegible] వెళ్ళిన [illegible] ఒక [illegible] కట్టుకుని [illegible] ఇది దాన్ని గురించి నాకు తెల్సిన సమాచారం. అసలు మనిషికి [illegible] ఇప్పుడు నువ్వు దాని వాకిట్లో నుంచి [illegible]"

"[illegible] [illegible] గారూ! [illegible] సురేష్ను."

"అట్లా [illegible] నువ్వు సురేషువా! [illegible] నుంచి [illegible] ఎప్పుడు వచ్చావ్? దాని వాకిట్లోకి ఎందుకురా వెళ్ళావ్? సురేష్, నువ్వు వెళ్ళి కలిసిన ఇలు అదిగో [illegible] ఆ యింటికవతల ఆ [illegible] నీకోసం కాచుకుని కూర్చుంది. నీకు మళ్ళా [illegible] కోసం [illegible] కాకుండా కాపాడాలని [illegible]"

సురేష్ [illegible] ముందుకు [illegible] గున్నాడు [illegible] అన్న [illegible] ఆమె [illegible] దైవసమానంగా [illegible] అతడు తన [illegible] ఎంతో ప్రేమగా చూసుకుంటూండేవాడు. ఆ [illegible] తన [illegible] ఆమె [illegible] ఆమె ముఖాన్ని [illegible] ఎంత [illegible] ఆలోచించ [illegible]! [illegible] తన [illegible] చేసి [illegible] ఇంత [illegible] అసంభవాలు! సురేష్ తన అన్న ఇంటి ముందుకు వచ్చాడు. [illegible] వస్తున్నాడు [illegible] నిలబడి "అన్నా! [illegible] ఇన్స్పెక్టర్ [illegible] ప్రాణాన్ని [illegible] ఇంతవరకూ [illegible] అని [illegible] ఎదురు చూస్తున్నాను" అన్నాడు "[illegible] మోసాలకు [illegible] నీ అతి ప్రేమ [illegible] ఇంటికు ముందే తెలుసుకున్నాను. ఒదినా! నీ [illegible] సృష్టించిన యీ [illegible] ఎలా [illegible] నీ ప్రేమాభిమానాలు పొందటానికి తగిన అర్హత నేను ఏనాడో కోల్పోయానమ్మా తల్లీ! నీ పవిత్రమైన [illegible] సమర్పించాలని [illegible] కాని ఆ [illegible] యీ [illegible] చేయలేకుండా [illegible]" అని అంటూ [illegible] తిరిగి చూడకుండా ముందుకు [illegible] నడిచిపోతున్నాడు సురేష్. [illegible] గాఢాంధకారం [illegible] చెట్లు [illegible] పెద్దపెద్ద వృక్షాలు [illegible] నిలబడి ఉన్నాయి. [illegible] నడిచిపరిచె [illegible]

ఖైదీ విషాదగాథ

ప్రతి అక్షరంలాగా కొయబోతున్నట్టు రాతలు తీర్చి వున్న ఆ స్పష్టమైన తన ప్రక్కలనున్న ప్రశ్నల్ని కనిపించనీయటంలేదు గగనభాగంలో అక్కడక్కడ మెరుస్తూ కనబడుతున్న నక్షత్రాలు తనకేసి చూస్తూ యుంగా తిప్పించుకుంటూ నిర్మలంగా వున్న కోటలో మాత్రం నీటుగా నడుస్తున్నాడు అప్పుడు చంద్రుడు మానవజాతిలో అనాది కాలాన విజృంభించుతు పోతున్న అమానుష్యపాల తిష్ఠాగ్రతకు ధూళిని హృదయపు లోతుల్లోనుంచి బయల్వెడలిన అగ్రంధన స్వరం అన్నట్టుగా నది ప్రవాహం భయంకరమైన హోరుధ్వనిని వృద్ధిగా అవంతి లేకుండా మ్రోగుతుంది ఇది తనకు అవగతంకాని దానిలాగా నిగ్రహదోషం తన గర్భంలో దాయబడిన అద్భుతమైన ప్రకృతిని మానవుడికి మెండుగా అధికారం, ఆవేశం, నిరంకుశత్వాలను నేర్పి వుంచడమ్మేమో!

సురేష్ ఒడ్డుమీదకు వచ్చి కూర్చున్నాడు సమీపంలో వున్న శ్మశాన స్థలంలో శవ దహనం జరుగుతోంది

సురేష్ తన హస్తాల్ని కళ్ళ ముందు పెట్టుకుని తీక్షణంగా చూసుకుంటున్నాడు ప్రతి హస్తరేఖలో నుంచి తన అన్న మృత్యువాత పడుతున్నప్పుడు వెలువడిన సన్నటి మూలుగు ధ్వనులు వినిపిస్తున్నాయి ప్రతి వ్రేలి చివర కొసలోనూ తన పొట్టలో నిండి వున్న తన అన్న మృతకళేబరం కనిపిస్తోంది యీ రాక్షస హస్తాలవల్ల లోకంలో యింకెన్ని దురన్యాయాలు అత్యాచారాలు జరక్కుండా నది గర్భంలో దాచుకోగలదేమో తను యీ జన్మలో చేసుకోలేని పుణ్యకార్యం!

తన అన్నను హత్యచేసే ముందు అతని కండల్ని పూడిన ఆవేశం నరాల యిప్పుడు కూడా అతనిలో ప్రవేశించింది. అనాడు ఆ సంకల్పంనుండి దిగజారిపోకుండా అతని మనసును ఎలాంటి ప్రశ్నతో కట్టివేసుకుంటాడో, యీనాడు కూడా యీ భావన నుంచి తిరిగి పోకుండా తగిన ఏర్పాటు చేసింది అతని అధరాల సంగతుంచి ఒక మందహాస్యం ఒలికింది. ఆ నవ్వు తనకుండి ప్రపంచాన్నంతటినీ దూరం చేసింది. ఇక తను స్వతంత్రుడు! సురేష్ మహోత్సాహంగా, గ్రొత్తగా అనిర్వచనీయమైన బలంతో లేచి నిలబడి అయిదు నిమిషాలపాటు నదివైపు తను నూర్చి ముసుగులో ధ్యానం చేస్తున్నాడు తిరిగి మెల్లిగా ఒడ్డునుంచి దిగి నదిలోకి ప్రవేశించాడు ఏకాగ్ర చిత్తంతో ముందుకు అడుగువేస్తున్నాడు సరిగ్గా సంతోషమహ్యాదకంగా అతనికి స్వాగతం యిస్తోంది కొంచెం దూరంలో వున్న రేవులో చేపలు పడుతూ గట్టుమీద నిలబడిన ఒక పడవాయన గబగబా పరుగెత్తుకుని వచ్చి నదిలోకి దూకేడు యీదుకుని వెళ్ళి రెండు ముంగిళ్లు పూర్తిఅయి పోకుండా ముందే ప్రాణాలు విడవటానికి సిద్ధంగా వున్న సురేషును భుజాలమీద వేసుకుని ఒడ్డుకు తీసుకొచ్చాడు నీరు లోగా త్రాగి వుండటం మూలాన సురేషుకు కొంచెంగా స్పృతి తప్పింది రెండెడ్ల బండిమీద వేసుకుని ఆ దగ్గరగా వున్న గ్రామపు పోలీసు స్టేషన్‌కు తెచ్చాడు కొంత సేపటికి సురేష్ కళ్ళు విప్పి చూశాడు ఎదురుగా సబ్ ఇన్‌స్పెక్టర్ నలుగురు పోలీసు జవాను నిలబడి వున్నారు

సురేషుపై ఆత్మహత్య నేరం మోపి పోలీసు వారు కేసు పెట్టారు. కోర్టు ప్రాసిక్యూటర్ కేసు విచారించి సురేషుకు సంవత్సరం కఠిన శిక్ష విధించి మళ్ళా ఖైదుకు పంపించాడు!

కలగూరగంప

తెనుగుభాష వ్యక్తిత్వ వికాసాలు

శ్రీ కొత్త భావయ్యచౌదరి

వందకేళ్ళను ఉత్తరభాషలలో లేనియందుగాని ళని, ఎ, ఒ, ఏ, ఓ, ఱ, ఁ, అనువాని ప్రత్యేకాక్షరములను గలిగియుండి, తర అక్షరములతో నుండిన తెనుగుభాషయే మన ప్రాచీనభాష—ఇది క్రమముగా శాస్త్రీయముగా మారిపోయినదని చెప్పుటకు చాలినన్ని నిదర్శనములుగలవు

తెనుగు భాష కొందరు ప్రాచీన భాషాకుటుంబములో పుట్టినట్లు చాలమంది విజ్ఞులభిమతము. కర్త, కర్మ, క్రియలు వాక్యములలో అమరుగానుండుట యొక ముఖ్యసామ్యము వత్తిక్షరములు కలలు లేకుండుట మరియొకటి—దీని లిపియు ప్రాచీన బ్రాహ్మీలిపినుండి సంస్కారమునొంది నిర్మింపబడినది దీని కే శేష కన్నడ లిపియందును ఈ లిపికి సామ్యము తెలుగుభాషకు ప్రత్యేకలిపియున్న దృష్టాంతము లేమియు బయటికి రాలేదు బ్రాహ్మీజన్యమైన లిపియైనట్టి తెలుగు భాషకు సంస్కృత జన్యమనుట పొసగదు ఈ క్రింది విషయములు కూడ దీనిని బలపరచును.

ఆంధ్రరాజులు క్రీస్తుపూర్వము 3 శతాబ్దమునుండి పాలించుచుండిరి వారు ప్రాకృతభాషను రాజభాషగా తీసుకొనిరి. ఆ భాషలో 40 అక్షరములున్నవి. సంస్కృతమున నింకను మరికొన్ని యక్షరములుగలవు ఆంధ్ర రాజులకాలమున తెనుగువారికి కాంగ్రేయులతో వైవాహ్యసంబంధములు కలిగి, వారు తెలంగాణమందంతయు పాలించుటవల్ల, వారి రాజభాషలోని పదములు చాల భాగము తెనుగువారికి పట్టువడెను. క్రీ॥శ 8 వ శతాబ్దినుండి పల్లవరాజుల పాలననుండి సంస్కృతము రాజభాషయగుటవల్ల సంస్కృతాక్షరము లన్నియు మనభాష కలసినవి. ఋత్వములు 18 వ శతాబ్దివరకు గూడ కలసియుండకుండుటవల్ల మన తెనుగుభాష వ్యక్తిత్వమును నిల్వకొనుచుండినట్లు కనబడుచున్నది 8 7 శతాబ్దుల నున్నట్టి తెలుగు శాసనములలో దాదాపన్నియు తెనుగులిపు లే కాని సంస్కృత శబ్దములు కనబడుచున్నవి 7 వ శతాబ్దిని విష్ణుకుండిన శాసనము ఆటియున్నది దీనిలో ప్రాచీనభాషా సంప్రదాయములు (కొన్ని మాత్రమైనవి) కొన్ని గోచరించుచున్నవి అప్పటినుండి ప్రాకృత సంస్కృత పదములను తత్సమ, తద్భవ పదములక్కతిరియే తెనుగుభాషలో చేరి, యాంధ్రభాష యాకారొందినది. ఐనను తెనుగుభాష తన వ్యక్తిత్వమును నిలుపుకొనుటకై యత్నము చేసెను, తెలంగాణలోని పూర్వ శాసనాలలో తెలుగు పదములు విస్తారముగా గల పద్యములు, దేశిఛందస్సులు, ద్విపదలు, తరువోజలు సీసములు, గీతములు మొదలగువానిలో వ్రాయబడినవి గలవు కన్నడ, తిక్కనవలె గాక, తర్వాత కవులు కొందరు తమ గ్రంథములందు అచ్చతెనుగు పద్యములను రచించి, తెనుగుభాష స్వరూపమును నిలిపియున్నారు. అయినను నాటాంధ్రభాషకే తీర్చిదిద్దినారు. 12, 13 శతాబ్దులలో నుండిన పాల్కురికి సోమనాథుడు తన బసవపురాణములోను, పండితారాధ్య చరిత్రలోను నాను తెనుగు వాడుదునని చెప్పి, తెనుగుభాషలోని పదములను బాగా ఉపయోగించి వాడి, భాషకు మహోపకారము చేసియున్నారు అయిన నాటినుండి భాష యంత వృద్ధియయ్యె నన్నచో? దీనిలో తెలుగుకవులు చాలమంది 18 వ శతాబ్దివరకు ఋత్వమును సైతము వ్రాయయను పదము ప్రయోగించి ప్రాయికముగ అచ్చతెనుగు సంస్కృత భాషాపరిచయమును లేకపోయి యుండును.

తెలుగుభాష యనగా దక్షిణదిక్కు భాషయని యర్థము. మొదటి శాతవాహనులు దక్షిణాధిపతులని ప్రాకృతమున దక్షిణదిక్కు ప్రజలాపేరున పిలుచుచుండినారు. అందుచే తెలుగువారనుచు పరచిరేమో. కాని తెలుగు, తెనుగు పదప్రయోగములు 10వ శతాబ్ది పూర్వ శాసనములందు కన్పడుటలేదు. అట్లని అప్పుడు తెలుగువారు లేరని కాని తెలుగుభాష లేదని కాని యనరాదు. దీనికి పైన సూచించిన విప్పర్ల శాసనము, మాలెపాటి శాసనము మొదలైనవి (7వ శతాబ్ది) ప్రమాణములు.

ఇతర భాషాపదములు ఆ దేశీయుల ప్రాబల్యమున మన భాషలో చేరినవి, పదసాంకర్యము, లిపిసాంకర్యము, అను వ్యాకరణ సూత్రములు మన యాంధ్రభాష [illegible] ముఖ్యము. ప్రాచీన తెనుగుబాసను నాగులు, యక్షులు, దానవులు, తెలుగులు మొదలగువారు మాటాడి యుండవచ్చును. ఇంకను కొన్నిచోట స్వచ్ఛమైన తెలుగుభాష మాటలాడెదరు.

కవులు చాలమంది తమ కావ్యములలో సర్వ తెలుగు పద్యములను వ్రాసిరి. 16వ శతాబ్దివరకు దానిలో ప్రత్యేక కావ్యములను రచించలేదు. ఆ శతాబ్ది పొన్నగంటి తెలగనార్యుడను తెలగన్న "యయాతి చరిత్రము" అను అచ్చతెలుగు కావ్యము రచించి తెలుగుభాష శక్తిసామర్థ్యమును నిరూపించెను. తర్వాత కూచిమంచి తిమ్మకవి మొదలగువారట్లే రచించి, తెనుగుబాసకు మహోపకారము చేసిరి. ఈ కావ్య పరిశీలనమువలన తెనుగుబాస మొదటి స్వరూపమును, తద్భవ, తత్సమ పదవిభాగమును, నన్నయాదులు తీర్చిదిద్దిన యాంధ్రభాషకు దీనికి గల భేదములను స్పష్టముగా గనపడగలవు. "ఇటాలియన్ ఆఫ్ ది ఈస్ట్" అని విదేశీయులందు తెలుగు తెన్నయాశిస్తే కీర్తి యీ యాంధ్ర భాషకే తర్వాత వచ్చినది.

నన్నయభట్టునకు పరమగురువు గాకో, కాంచి ముత్తార్త్యకుడు గాకో తెలుపబడుచున్న నన్నెచోడుడు గూడ ఆంధ్రభాషకు శివకుమార సంభవకావ్యములో వాడియున్నాడుగాని అచ్చ తెలుగును వాడలేదు. కాని యందలి పద్యములు అచ్చతెలుగు మాటలతో నిండి యున్నవి. నేటికాలమున వాడుకలో నడచిపోవుచున్న అచ్చతెలుగు పదము లెన్నో పైన సూచించిన కావ్యములలో గ్రంథస్థములై యున్నవి. వత్తక్షరములు, కేవలు తెలియనంపూర్ణ లక్షణ బోధితభాషయై యున్నది, శృంగారమునం దభావమునునేని సుకుమారముగల్గి, ప్రత్యేకాక్షరములు 6 తో నుండుటవలన మన తెలుగు ప్రాచీనభాషాప్రాశస్త్యమును నిరూపించుచున్నది. ఆంగ్లేయభాష 26 అక్షరములతో నుండియుండెట్లు నేటికిని సర్వవిజ్ఞానమునకు కాలవాలమైనదో, మన యాంధ్రభాషయు నేడు సర్వ సంపూర్ణ భాషయై 56 అక్షరములతో విలసిల్లుచున్నది. ఆంగ్ల భాషాస్థానమును పొందలేకపోవుటకు కారణము మన వాఙ్మయము సర్వవిజ్ఞానమునకు కాలవాలము కాకుండుటే. ఈ లోటును భాషాసేవకులు, వాఙ్మయ విజ్ఞానసేవకులు పూరించి, క్రమముగా మన భాష నుద్ధరింతురని నా విశ్వాసము.

త్రిలోచనుని 'తులసీదూత' కావ్యము

శ్రీ వేదం వెంకటకృష్ణశర్మ

సంస్కృతమున పలువిధకావ్యములతోబాటు 'దూతకావ్యముల'ను కూడ సృష్టించిరి. వానిలో ముఖ్యములైనవి—(1) మనోదూత (కర్త ఎవరో తెలియదు), (2) మనోదూత (వైష్ణవవ్రతుని కుమారుడు విష్ణుదాసుడు), (3) మనోదూత (హరి విష్ణుదాసకంకుడైన రామశర్మ), (4) ఉద్ధవదూత (మాధవ కవీంద్రాచార్యుడు), (5) హంసదూత (అజ్ఞాత కర్తృకము), (6) పాదాంకదూత (కృష్ణసార్వభౌముడు), (7) కోకిలదూత (లంబోదర వైద్యకవి), (8) పాంథదూత (గంగాధరుడు భోలానాథుడు) మున్నగునవి. పలుకుల సంస్కృత వాఙ్మయమున ఈ దూతకావ్యములు మిక్కిలి యుత్తమమైనవిగ పరిగణింపబడుచున్నవి.

పై దూతకావ్యములలో చెప్పుకొనదగిన ప్రముఖంబులేవో పరిశోధకులు వానిని సమగ్రముగ గ్రంథింప ప్రయత్నించినట్లు లేదు. ఖాళికాలమున నీవి అంతగా తెలియపరచబడియున్నవి.

ఈ సంవత్సరమున త్రిలోచనుని—విరచిత—'తులసీదూత'—కావ్యమొకటి వెలుగులోనికి వచ్చినది గలదు. అదియు ఇంతవరకు ప్రచురింపబడలేదు.

బహుశః ఇది కాళిదాసానంతరము 1780 ప్రాంతమున రచింపఁబడినట్లు తోఁచుచున్నది

ఇందు ప్రాయశః కావి తత్త్వము విశేషముగఁ గన్పట్టుచున్నది.

కావ్యములోని విషయము సంగ్రహముగా వ్రాయఁబడిన తక్కిన కావ్యములలోని వాని వంటిదే. అనఁగా శ్రీకృష్ణుఁడు బృందావనమును వదలించి, మథుర కేఁగఁగానే, విరహాతురలైన గోపికాస్త్రీల పరితాపము లింగు వర్ణితము.

బృందావనము నుండి తలారున శ్రీకృష్ణుఁడు వెడ్లఁబోవుటచే, ఆ గోపిక లాతులపాలు చెందిన స్థితి వర్ణించుటతోఁ గథ ప్రారంభించును

"నాథే, గతే మధుపుర మతి
శోకోద్విగ్న చిత్తా
గోపీ కాచిత్ కులజాతి సఖీ
రత్నాంగ స్వమీపే
ప్రాణత్యాగా దతిశయితర
తప్తబంధో విమోహే,
కేన స్వేదాం మహారిదితో
వ్యాధిలా స్వ బభాషే॥"

కొందఱు గోపికలు ధైర్యము వీడి చిత్తవృత్తితో క్రుంగిపోయిరి మరికొందఱు శ్రీకృష్ణుని దమ్మెకడకుఁ బోవ, వికృతనొల్లనివాఁడెవఁడు కా, అయోటకే వచ్చిరి

"మనో హ్యాక్రం నాథం వివిషాగమే
గూని మధురా,
వనకేళ్లో నాథః వధునధువన్యం
దగ్ధ్యతిరం,
వదాన్యశ్చైతన్యం మధుపుర మగాత్
నాథ పదానా,
వయులంఘ్య ప్రాణ ప్రియతము వధుః
పీతవనః"

ఇంకఁ గొందఱు గోపికలన్నవో — ఆ బృందారణ్యమునకు అకారణము శ్రీకృష్ణుని మీఁది పలుకరమునో విరాగింపకాగిరి అందోకొన్ని కల్లవసల నాడు "శ్రీకృష్ణుని దూతకు రత్నంతి ప్రియతములని పలుకుకో, నిజముగ కాఁపలకు విద్యావిరామము కాని యానత్యము కనుక, అట్టి యాంత్యవాది వాక్యములకు చెవులు వతఁడు యోగీంద్రులు వహించు నమ్మకము చేయుట మిక్కిలి యాక్కలము కొంతము అట్టి ప్రవృత్తియము వారికిఁ గలుగుఁటకుఁ గారణమేమన అది కలము శ్రీకృష్ణ ముఖోదతము లగుటయే ఇఁక, ఆ యోగిశ్రద్ధము కే యానుసరించు వారును క్రమము విశ్వసించు మటలో నిబ్బరమేమి గలదు? — అని విశ్వసించు కొన్నది

"శాస్త్రే కించిత్ ప్రియతము గతే
గుప్త కేళి త్యజ్య కే,
వ్యక్తం చేత స్మరతు ధనా
బంధునా ప్రార్థ్య ముక్తమ్,
ప్రాప్త్య యూనం వదన మధునా
బంధునా ప్రార్థ్య ముక్తమ్,
ప్రాప్యాగ్న్యం తే వదతి వధ్రువ
ర్యాతే వజనాథాన్ "
"అప్రాప్యాగ్యం ప్రియతము బహుళీ
కృష్ణునే తద్విపద్య,
శాస్త్రే రంతి ద్యుతిథనతి
నిత్య ద్రుహా ప్రతాప్య,
వశ్యా తేక్కషాం కథమపి బలా
కామపి వ్యరహాత్,
యాగే బృతి ర్వధిమతి జగా
న్నాథ, నైతన్యయామకమ్ "

ఈ తీరునఁ గానొవు గోపికల కంట బృందావనమున ఏఁడుగఁ దిరిగిన దూత ఏమొక్క యుంపెనుదెను. కాని, దానికే శ్రీకృష్ణుని తెంతయు దూతిగఁ బంప నుత్సహించిరి ఒక్కొకనిం బొఁ గులకియ శ్రీకృష్ణుని కత్యంతముఁ గూర్చ ప్రియురాలనియు, నామె కే మధురానగరమున కంప వర్ణించుటో, స్త్రీవ్యవహార సిద్ధము నాలించుడనో వంగుల కంగీకరింపఁగలదనియుఁ, దప్పక మరల శ్రీకృష్ణుని బృందావనమునకుఁ దోడ్తోర గలదనియుఁ దిం తలించిరి

"త్వక్త్వాథ ప్రియతమా
మూలవీ ప్రియోజ్జవి
నాథము విం కిల జనక్కతవ్య
తద్వ్య దతి ప్రియాకీ థనతే వక్షస
నామం త్వయా మధుపురీ
గమనం విధేయమ్ "

ఇక కొక్కయుంతము ముఖ్యముగ గమనింపవసియున్నది — తాను అత్యంతము ప్రేమించిన శ్రీకృష్ణుఁడు తనకుఁ దక్క ఇతర అంగనల కమ్ముడుపోవుటఁ దాఁ గూడదు. అట్టుకడఁ బ్రాణత్యాగమున కుద్యమించి యుండి యాన్న మాయా పరవశురాలు భారతి నారి యందు ఓ నారీజాతి ప్రధాన కారణముగ జనించిన నర్త యాన్ని, అందుచే "నవవచ్చి ప్రద్యోతన్ను మనందున్నకో" అని శ్రీకృష్ణుని విషయము బలికించినది వనితావుఁడను అమెకదాయుడెను శ్రీరాముని మాఁటనుగల మద్యాదయను శైల శ్రీరాముని కవదానకే విధించినదిగదా! అట్టితో గోపికల వేఁడికోలు నంగీ

రచించిన శ్రీకృష్ణశతకా, అష్టోత్తరశతనామావళులాంటి ఎంత అసంబద్ధమో, వారా మీ యందలి కర్థించుటయు నంత అసంబద్ధమే యగును. ఇది విమర్శాంతరము ప్రకృతము మన తెలుసుకొనవలసినది కొందరు స్వతంత్రదూత కావ్యరచయితలు లేకపోలేరు. ఇట్టి వరిలోనొక్కరి మాట — తిరుపతి వేంకటకవుల గారి మద్రాసునగరాన మనకు వాసము — దాని కధికారిగ నియమింపబడియుండిన శ్రీ దివాకర్ల గారుగారు ఒకరు ఒక దూతకావ్యమును రచియించిరి. కీర్తిని వర్ణించుట తలపెట్టెనా, అంగడి కొలువులను గాంచినంతనే అది విరమించిరి. వారప్పటికే అఱువదేండ్లు దాటిన వృద్ధులు — అష్టావధానము వంటి నేర్పుగల దానికి పాదపూర్తి చేయు కర్మలో వ్రాసిన యీ కావ్యము పరిష్కృతము కుదిరి కాని మన భరతఖండమునందలి సుప్రసిద్ధ స్థలముల నన్నింటిని — వారు స్వయముగా తిరుగుచుండ లేరని ... రచన చేసిరి. ఆ కావ్యము ముద్రింపబడలేదు. వారి చరిత్రలోని ... సంపాదించి ముద్రించుటతో పాటు తెలుగు భాష సేవ — చేసిన వారగుదురు.

ఆంగ్లమున వచ్చిన వృత్తములతో మిత్రులు — సుప్రసిద్ధ పారిస్ట్రారంభ శాయినాథ, శ్రీ పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులవారును 'మేఘదూత' మను పేరితో రచించి ప్రకటించిరి. అందు మన యాంధ్ర దేశమందలి వివిధ దారిలోని పుణ్యస్థలములు లక్ష్యంత మనోహరములుగ వర్ణింపబడినవి. తప్పక యది తెలుగువారి ఆదరింపదగిన యొక్క కావ్యము.

ఇంకను ఈ 'దూతకావ్యము'లవంటి తెలుగు రచనలు మరాఠి ప్రాంతము వ్రాసినారో, తెలియకున్నది.

ఈ తెలుగు దేశ కావ్యములు కేవలము విరహాగాధలు వారు గొనకొనిన కవుల నీతివిదనము సంగ్రహించు శృంగారకృతులని యనవచ్చును. మరి విరహాగము పండిన నింక శృంగార వేదమే కదా! — తన్ను బాసిన ప్రియను తాను ప్రియుల దుఃఖానా తన్నేతో తెలిపెను మనుపుడు తిరిగ దూతను గని తన ప్రియురాలికి సందేశముంపును. విప్రలంభమున ఆదూతకు నీ యేదేశములను అతిక్రమించవలెనో, యే యే ప్రదేశముల నే యే వింతలు చూడవలెనో వాని నన్నిటిని విస్పష్టముగ వర్ణించి చెప్పును.

ఒకరివిధముగ నిది భూప్రదక్షిణము చేయుటే తెలుసుకొనుటకు భూగోళశాస్త్రసంగ్రహము మనుటలో సందియము లేదు. అయినను ప్రాచీనకాలము నది మన భారతదేశమునకే పరిమితముయినది. అంతకంటె వారికి దూరము.

విరహాగ్ని శృంగారములకే దాదాపు దూతకావ్యము లన్నియు పరిమితమైనవి. కొన్ని గ్రంథములకు భిన్న ములు వహించున్నను వాల్మీకి రామాయణమున సుగ్రీవుడు వానరసమూహములను సీతాన్వేషణమునకు పంపునపుడు యింతటితో తూర్పు కనుగొని ప్రదేశములనుగూర్చి వర్ణించి చెప్పిన సుందర గాధాములు, గుర్తు ములు గను తోటలను చూపుడు అందుచే కొన్ని గాధాపాత్రములుగా ప్రసిద్ధ సామ్యములు గాకున్నవి.

కవికులగురువగు కాళిదాస మహాకవి తన యొక్క కవితలను గూర్చిన దృష్టాంతమే, కాని అతని గంథ ప్రస్తావమే మేటిగా తప్పక విరహాగ్ని శృంగారమునకు ప్రాధాన్యమిచ్చుటచే, నాటినుండి యిప్పటివరకు కావ్య రీతులను అతని 'మేఘదూతము' — సంతరించుకొన్నది. ఇక దాని తరువాతి 'దూత' కావ్యములన్నియు పిల్లలను దర్శింపలేనట్టి వని మనవుడులో నవస్థములకు.

ఇప్పటికైన దూతకావ్యములకు గల ప్రాముఖ్య మును గుర్తించి, ప్రభుత్వము గల పరిశోధకు లట్టివాని ప్రకటించి, వాని పఠనాపఠనమునకు వీలుచేయుట తమ కర్తవ్యమని గుర్తించుట ప్రశంసనీయము.

గ్రంథవిమర్శనము

పతివ్రతా చరిత్రము

ప్రకాశకులు: గవర్నమెంట్ ఓరియంటల్ మాన్యుస్క్రిప్ట్స్ లైబ్రరీ, మద్రాసు. వెల మూడు రూపాయల ఇరవై అయిదు పైసలు

ఇది ద్విపదరూపంలో ఉన్న 312 పుటల ఉద్గ్రంథం. దీనిని గురించి చూస్తే ఇది తెలుగులో కథా సరిత్సాగరం వంటి గ్రంథమేమో అనిపిస్తుంది. రచన అంతా ద్విపదలో సుసంస్కృతము, శిష్టము అయిన ప్రబంధశైలిలో సాగింది.

కథాకథనం కదిపతి శుకసప్తతి ధోరణిలో నడిచిపోయింది. అయితే శుకసప్తతి కేవలం శృంగార ప్రధానమయిన కావ్యం. కాని ఇది పతివ్రతా తిలకుల పునీతచరిత్ర లక్షించి చెప్పిన కావ్యం. ఇతర కవుల సంస్కృత కావ్యంలోని కథలు కొన్ని కథాసరిత్సాగరము, ద్వాత్రింశత్సాలభంజిక, భోజరాజీయము మొదలయిన గ్రంథాలలోనుంచి స్వీకరించబడినట్లు కనబడుతున్నాయి

అయితే ద్విపదలో ఈ విధమయిన కథా కావ్యం ఆంధ్ర వాఙ్మయంలో మరేది కనబడదు. అదిగాక ఈ గ్రంథం ప్రాచీనాంధ్ర వాఙ్మయంలో విశిష్టమయినది

ఈ గ్రంథప్రచురణకోసం ఉపయోగించిన తాళపత్రప్రతులలో కవి నామధేయము, కులగోత్రాలు లుప్తమైపోయాయి. ఇందుచేత ఈ గ్రంథకర్తృత్వం గాని, గ్రంథకాలం గాని నిర్ణయించడానికి వీలులేకపోయిందని సంపాదకులు తెలియజేస్తున్నారు. శిష్టము, ఉదాత్తము అయిన గ్రంథశైలినిబట్టి మాత్రం గ్రంథకర్త ఇంచుమించుగా ప్రాచీన ప్రబంధకాలానికి చెందినవాడని నిర్ణయించవచ్చును. అయితే ఇది కేవలం ఊహామాత్రమే.

ఆంధ్రదేశంలో మారుమూల గ్రామాలలో కొన్ని చోట్ల తాళపత్ర గ్రంథాలింకా అజ్ఞాతంగా అడుగున పడి ఉండవచ్చును. మన అదృష్టవశాత్తు అటువంటి తాళపత్ర గ్రంథాలలో పతివ్రతా చరిత్ర ప్రతి కూడ ఒకటి లభిస్తే లభించవచ్చును. వాటిని వెదకియైనా ఈ విషయంలో సహకరించగలిగితే ఆంధ్ర వాఙ్మయానికి అపూర్వమైన సేవ చేసినవారవుతారు

ప్రస్తుత పతివ్రతా చరిత్రము కవి నామాది విషయంలోనే గాక కథలలోకూడా కొంతవరకు అసంపూర్ణంగానే ఉన్నది

అయినా గ్రంథప్రాశస్త్యాన్ని బట్టి ఇది తప్పక ప్రకటించ దగిన గ్రంథం. ప్రకాశకులు, యథాశక్తిగా విస్పష్టంగా ప్రచురించిన సంపాదకులు అభినందనీయులు

'శాస్త్రి'

* * *

మహోదయం

[నేపథ్యగేయ రూపకము]

రచయిత, ప్రకాశకులు శ్రీ శివానంద తిరంగిణి కుర్మలపల్లి రామలింగేశ్వరరావు. మునగాల ... కపర. వెల. రూపాయిన్నర

ఆంధ్రులలో అనైక్యం పరిహరించి ఐక్యం పెంపొందించడమే ఈ గేయ రూపకం లక్ష్యం. గోదావరీ, కృష్ణవేణీ, పెన్నానదీ, తుంగభద్రా నదీ, మంజీరానదీ, తమ దైన్యాన్ని చాటుతూ ఆవేదనాభావాలతో ఎలుగెత్తి గానం చేస్తాయి. అయితే అర్హతలోని ఈ నదుల ప్రత్యేక ఘోషలన్నీ చివరలో ఐక్యం చేసుకోవడానికే ప్రయత్నిస్తుంది. అదిగాంగా ఈ అధోభివిస్తుంది. ఆకాశవాణి ప్రవచించిన ఈ ఐక్యత ప్రాంతీయాభిమానాలు కూడని ప్రత్యేకత్వ దుర్భిక్షం విరుద్ధంగా అందరూ చేతులు కలిపి ఏకత్వంతో ఏకముఖంతో మెలగాలని ప్రబోధిస్తుంది. సంగ్రహంగా ఈ రూపకంలో విషయం ఇది

రచయిత దీనిలో పద్యాలతో పాటు గేయాలు కూడా వ్రాశారు ఈ గేయాలు, పద్యాలు భావానుగుణంగా నడిచిపోతూ మొత్తం రచనకు ఒక విశిష్టత చేకూరుస్తున్నాయి. పాఠశాలలోను, కళాశాలలోను సమితులలోను, సంగ్రహంగా ఉన్న ఈ నేపథ్య రూపకం నాటకీకరించదగినది, ఆంధ్రజాతిలో అనైక్య పరిహారానికి ఎంతయినా ఉపకరించగలదు

Printed & Published For Nageswara Rao Estates (Private) Ltd., by S. Radhakrishna, at The Andhra Patrika Press, 6 & 7, Thambu Chetty Street, Madras—1. Editor: S. Sambbu Prasad.